

PROF. DR. İBRAHİM CANAN

Aile İçi Eğitim

AİLE İÇİ EĞİTİM
PROF. DR. İBRAHİM CANAN

Aile İçi Eğitim

PROF. DR. İBRAHİM CANAN

AİLE İÇİ EĞİTİM

Copyright © Gül Yurdu Yayınları, 2006

Bu kitaptaki metin ve resimlerin, tamamının ya da bir kısmının, kitabı yayımlayan şirketin önceden yazılı izni olmaksızın elektronik, mekanik, fotokopi ya da herhangi bir kayıt sistemi ile çoğaltılması, yayımlanması ve depolanması yasaktır.

Editör
Ali BUDAK

Görsel Yönetmen
Engin ÇİFTÇİ

Kapak
Zülker MEYDAN

Mizanpaj
Necmi TOPAL

ISBN
975-9105-11-X

Yayın Numarası
12

Basım Yeri ve Yılı
Çağlayan Matbaası / İZMİR Tel: (0232) 252 20 96
Temmuz 2006

Genel Dağıtım
Gökkuşuğu Pazarlama ve Dağıtım
Alayköşkü Cad. No: 12 Çağaloğlu/İSTANBUL
Tel: (0212) 519 39 33 Faks: (0212) 519 39 01

Gül Yurdu Yayınları
Emniyet Mahallesi Huzur Sokak No: 5
34676 Üsküdar/İSTANBUL
Tel: (0216) 318 42 88 Faks: (0216) 318 52 20
www.gulyurduyayinlari.com

İÇİNDEKİLER

Kısaltmalar	15
Takdim	17
Aile içi eğitim.....	17
Giriş	25
Talim ve terbiye'nin önemi	25
Metodumuz.....	30
Projenin çapı	35

BİRİNCİ BÖLÜM BİR KURTULUŞ REÇETESİ AİLE İÇİ EĞİTİM

Giriş.....	41
Kible evler	42
Ayeti anlamak için	43
Ayette yer alan hususlar	45
Duanın gereğini yerine getirmek	46
İbretli bir nokta	48
Ayette dikkat çeken incelikler	49
Mescitlerin hizmetleri	59
Mescid-i nebevî'nin çok önemli bir hizmeti.....	59
Reçete uygulanıyor	60
Bu kurtuluş reçetesi sadece Benî İsrail'i mi ilgilendirir?.....	61
Evleri kible kılmanın bir şartı	62
Bu iki ayeti şöyle anlayabiliriz.....	63
Kulluk öncelikli bir hayat ve müspet hareket.....	64

İbadet merkezli kurtuluş.....	65
Ev mi bizi değiştiriyor, biz mi evi değiştiriyoruz?	66
Evleri kible kılmada sabah ve akşam vakitlerinin önemi	68
Yahudi başarısının sırrı	70
1- Yahudilerin ev içi eğitimi çağlar boyu devam ettirmeleri.....	70
Şu soruya elbirlik cevap arayalım	75
Kur'ân'da Hz. Musa ve firavun kıssası.....	77
2- Yahudilerin eğitime öncelik ve ehemmiyet vermeleri	80
Ev hizmetinin eskiliği.....	81
1- Hz. Nuh'ta ev hizmeti	82
2- Hz. İbrahim'de ev hizmeti	82
3- Hz. Lokman'da ev hizmeti.....	83
Çocukları evde yetiştirmek mümkün mü?.....	84

İKİNCİ BÖLÜM

TERBİYEDEN SORUMLU OLANLAR

Giriş.....	89
1- Çocuk eğitiminde muhatap ve sorumlu anne-babadır	90
2- İlk müslümanların çocuk eğitimindeki uygulaması	91
3- Terbiyede annenin sorumluluğu daha mı büyük?	93
4- Anne, terbiyede merkezî bir yer tutar.....	94
Müslüman kadın hep evde mi kalacak?	99
5- Ailevî sorumluluk ahirete kadar uzanır	101
6- Hicret sorumluluğu.....	102
7- Çocukların kurtarılması için savaş.....	102
8- Şehitlik mi üstün, terbiye hizmeti mi?.....	103
9- Cihad mı tercih edilmeli, aile mi?.....	104
Kur'ân-ı Kerim de talim ve terbiyeye öncelik veriyor	105
10- Üzerimizdeki en önemli kul haklarından biri çocuklarımızın terbiyesidir	106
Kul hakkı endişesiyle ağlayanlar.....	108
Günümüzde ne söyleniyor?.....	110
Ebeveynin yerini dadı alırsa.....	116
Aile zayıflıyor	118

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM
ÇOCUĞU TANIYALIM

Her doğan çocuk pırlanta bir emanettir, içi doldurulacak boş bir levhadır...	123
Çocuğun eğitiminde çevrenin önemi.....	128
Çocuğun en iyi terbiye ortamı ailedir	130
Aile en emîn kaledir.....	134
Çocuklarımız bize verilmiş birer emanettir	137
Aile, çocuğa neleri öğretmekten sorumlu?	139
Çocuğun büluğ öncesinden hayata hazırlanması nasıl mümkün olur?	140
1- Çocuğun farzlara alıştırılması.....	140
2- Çocuğun dînî terbiyesinde namazın yeri	141
3- Diğer hususlar	142
Çocuk istismar edilmemeli	143
Çocuğun kazancı	145

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM
AİLEYİ TANIYALIM

İslâmî aile	149
Çocuk terbiyesi ve aile	150
Bir anarşistin itirafı	159
Aile nasıl olmalı?	160
1- Ailenin kuruluşu	161
2- Evlilikte iman ve diyanet şartı.....	162
A- Hz. Peygamber devrindeki durum	163
B- Diyanetin esas alınması ve mühim bir incelik	164
C- Eş seçiminde dindarlık esas alınsa cemiyette neler değişir?	167

BEŞİNCİ BÖLÜM
AİLEYİ HAZIRLAMAK

Giriş.....	171
A- İyi bir terbiye için iyi bir aile	175
Huzur şartı (ailede huzur).....	175
1- Eşler birbirinin mizacını bilmelidir	176
2- Kadın mizacını bilmenin önemi.....	178
3- Eşine iyi davranmak: Ölçülü olmak veya hak ve vazifelere riayet	184

İyi davranma bahsinde ifk ve ila hadiseleri örnekleri.....	189
• İfk (iftira) hadisesi	189
• İlâ hâdisesi	198
4- Eşini takbih etmemek (kötülememek).....	202
B- Resûlullah'tan örnek davranışlar	205
1- Aile fertleriyle sohbet.....	205
Sohbet ziyaretlerinin mahiyeti	206
2- Ferahlatma ve mizâh	207
3- Yakın ilgi ve değer verme.....	209
4- Aile fertlerine itibar	211
5- Hanımın yakınlarına itibar	212
6- Kıskançlık karşısında anlayış	213
7- Sabır göstermesi	215
8- Ev işinde yardım	219
9- Hanımın hizmeti.....	219
10- Sevgi ve iltifat.....	222
11- Eğlenme-dinlenme.....	223
12- Kadının sorumluluğu.....	224
13- Hanımlarıyla istişâre etmesi.....	226
C- İslam'da kadınlarla istişâre	229
I- Kur'ân'a göre.....	229
II. Sünnete göre	231
A- "Kadınlarla istişâre edin, fakat muhalefet edin" hadisi.....	231
B- Sünnette nazari beyan	233
C- Sünnette fiilî örnekler	235
D- Ashab-ı Kiram'dan örnek.....	237
E- Bu meselede temel prensip	238
F- Haklı cihet	239

ALTINCI BÖLÜM

AİLE İÇİ EĞİTİM UYGULAMALARI

A- Aile içi eğitim uygulamalarında neyi nasıl yapmalıyız?.....	243
1- Önce ilim	243
2- Öğrenme ve öğretmede devamlılık	245
3- Sohbetlerimizin konusu âlem değil aile, dünya değil evimiz olmalı .	246
Sohbet konuları neler olmalı?	247

İçindekiler

4- Bazı fırsatları değerlendirme.....	248
B- Umumi (genel) dersler	253
1- Umumi derslerde kullanılabilir bazı uygulamalar.....	253
2- Umumi derslerin edebiyatla ilgili bazı tavsiyeler	256
1) Bıktırmamak.....	256
2) Anlaşılır dille konuşmak.....	257
Resûlullah'tan bir örnek	259
3) Şevki ve devamlılığı sağlamak	260
4) Tedricî ve kolaylaştırmak, zorlaştırmamak.....	262
5) Münâvebe (nöbetleşme).....	262
6) Sürenin iyi ayarlanması.....	263
7) Dakiklik	263
8) Dayanışma	264
C- Ailede ev içi dersler.....	265
1- Ev içi derslerinin önemi	265
2- Ev içi derslerinde göz önüne alınması gereken hususlar	267
1) Ailenin nüfusu.....	267
2) Kültürel alt yapı	268
3) İstişare ile benimsetme	268
4) Başarıyı ödüllendirme.....	269
5) Devamlılık.....	269
6) Sorumlu bir kişinin belirlenmesi.....	270
7) Ev derslerinin zamanı	272
A- Sabah vakti.....	272
B- İkinci vakti	274
C- Akşam vakti.....	275
D- Gece vakti	275
E- Sofra başları.....	278
F- Haftada en az bir gün ilim.....	278
G- Akşam ve sabah vakitlerinin aile içi eğitimde önemi	279
D- Aile içi eğitim ve televizyon, video, radyo vs.....	281
A- Bir uygulama	281
B- Teknolojinin imkanlarını hayırda kullanmak.....	283
E- Yaygın eğitim	285

YEDİNCİ BÖLÜM
EĞİTİMDE EVİN YERİ

A- Evin kullanımı.....	289
1- Beyt (ev).....	290
2- Evlerin fizikî şartları.....	294
3- Dinlenme yeri evdir.....	296
A- Bilhassa geceleri.....	297
B- Ev bütün aile fertleri için dinlenme yeridir.....	298
4- Evlerin dinamizmi.....	298
İslam'ın neşrinde niçin evler öncelikli?.....	299
5- Evlerde zikir.....	300
A- Niçin sabah ve akşam vakitleri?.....	304
B- Zikir mi müzakere mi öncelikli olmalı?.....	306
6- Evlerde ilim cemaatleri.....	311
A- Evlerine bu mânâyı kazandıranlara ne mutlu!.....	312
B- Cemaatleri küçük tutmak gerek.....	313
B- Hz. Peygamber'in zamanındaki evler.....	315
A- Mekke evleri.....	316
1. Hz. Peygamber'in evi.....	316
2. Hz. Ebu Bekr'in evi.....	317
3. Said İbn Zeyd'in evi.....	318
4. Erkâm'ın evi.....	319
B- Medine evleri.....	320
1. Es'ad İbn Zürâre'nin evi.....	321
2. Sa'd İbn Hayseme'nin evi.....	325
3. Ubâde B. Sâmit'in evi.....	326
4. Remle Bintu'l-hâris'in evi.....	327
5. Ümmü Şerîk'in evi.....	328
6. Her bilenin evi.....	328
C- Öğretim hizmeti bedava.....	329
Darlık döneminin örnek bir uygulaması.....	331
D- Hz. Peygamber zamanında ev-mescitler.....	331
1- Mekke'de ev-mescitler.....	331
A) Mekke'de ilk ev mescidi: Ammâr İbn Yâsir'in mescidi.....	332
B) Hz. Ebu Bekr'in ev-mescidi.....	334

İçindekiler

2- Medine'de ev-mescitler.....	335
A) Câbir İbn Abdillâh'ın ev-mescidi	336
B) Hz. Cüveyriye'nin ev-mescidi	337
C) Zeyneb Bintu Cahş'ın ev-mescidi.....	337
D) Ümmü Humejd el-Ensariyye'nin ev-mescidi	337
E) İtbân İbn Mâlik'in ev-mescidi	338
Her evde mescide cevaz	338
E- Mektep ve medrese mescitler	339
1- Mescid-i Nebevî.....	340
2- Diğer mescitler.....	340
3- Medrese (üniversite) evler	341

SEKİZİNCİ BÖLÜM UMUMÎ SORUMLULUK

Umumî sorumluluk	347
1. Sorumluluk herkese ait	347
2. Komşu sorumluluğu	348
Komşu sorumluluğunun çocuklarımızın eğitimine bakan yönü	350
3- Sadece mânevî sorumluluk mu?.....	352

DOKUZUNCU BÖLÜM TERBİYEDE BAZI ESASLAR

Giriş.....	357
1- Çocuklar arasında eşit davranma.....	357
2- Çocukların yaşını göz önünde bulundurma	359
3- Çocukta yaş safhaları ve yapılacak başlıca işler	359
A) Süt dönemi	360
B) Terbiyevî müdahale safhası	360
C) Konuşmaya başlama safhası	361
D) Temyiz safhası	361
Temyizde izafilik mi söz konusu?	362
F- Öğrenme yaşı.....	362
G- İstiğna yaşı	363
H- Mürâhık yaşı	365
I- Büluğ (ergenlik) yaşı	366

Aile İçi Eğitim

4- Çocukları hayra alıştırma.....	367
5- Çocuklar yeni huy kazanılabilirler	370
Müracaat edilen kaynaklar	373

Bu naçiz çalışmamı, Resûlullah aleyhissalatu vesselam Efendimiz'in "Kalplerin semeresi" ve Gz bebeklerimiz" olarak tavsif ettiği yedi evladımızı (Ayşe, Hamîdullah, Hâle, Belkıs, şûle, Esra-Nûr ve Hilâl -Allah hepsine hayırla geçecek uzun ömürler versin-) İslâmî edeb üzere yetiştirmenin binbir zahmetini çekerek gâye-i hayal ölçüsünde örnek bir anne olan refîka-i dâreynim Zarîfe Cânan'a ithaf ediyorum.

KISALTMALAR

A.e.	Aynı eser
A.g.e.	Adı geçen eser
C.S.	Câmi' u's-Sağîr
F.B.	Fethu'l-Bâri
h.	Hadîs
hl.	Hadîsler
H.P.S.T.	Hz. Peygamberin Sünnetinde Terbiye
KSMTŞ.	Kütübü Sitte Muhtasarı Tercü- me ve Şerhi
Köşeli Parantez [...]:	Hadîs veya ayet nakillerinde, başka hadîs veya ayetten yapılan ilaveyi gösterir.
Parantez (...)	Bu işaret nakledilen metne ilave edilen açıklayıcı ziyadeyi gösterir.
Vd.	Ve devamı
y.	yayını
z.	zayıf hadîs

TAKDİM

Aile İçi Eğitim

“İnsan, diğer yaratıklardan farklıdır. Onu farklı ve üstün kılan faktör, fitrat ve yaratılışındaki istidatlardır; bunların inkişafıdır, gelişimidir. Bu istidatların inkişafını ve dolayısıyla insanın yücelmesini sağlayan sebep ise talim ve terbiyedir. Öyleyse, insanı diğer canlılardan üstün ve değerli kılan şey, talim ve terbiyedir ve dolayısıyla insan, hayatta en çok talim ve terbiyeye önem vermelidir.”

Kendini pek çoklarında gördüğümüz akademik darlığa hapsedmeden, dine ve millete hizmet düşüncesiyle ortaya koyduğu samimî gayretleri her zaman takdir toplamış ve çok bereketli geçen hayatında önemli eserler vermiş bulunan Profesör Dr. İbrahim Canan hocamız, yeni eseri Aile İçi Eğitim'e böyle giriş yapıyor. Dine ve millete samimi hizmet düşüncesi, kendisini, özel-

likle ülkemizin maruz kaldığı kriz anlarında krizlere birer reçete mahiyetinde kaleme aldığı eserlerde gösteren, meselâ Müslümanların çok parçalı bir manzara arz ettiği 1980 öncesinde oldukça değerli Sulh Çizgisi'ni yazan, büyük bir ekonomik krizin içine girdiğimiz 2001 yılında, Ömer ibn Abdülaziz hazretlerinin kendi döneminde Müslüman Emevî yönetimini içinde bulunduğu krizden nasıl çıkardığını anlatan hocamız, mahut 28 Şubat sürecinde resmî gayr-ı resmî dinî eğitimin önüne büyük engellerin konması ve bu engellerin halâ ısrarla, hattâ ağırlaştırılarak devam etmesi karşısında yeni eseri Aile İçi Eğitim'le gerçek sorunlu bir aydın-âlimin ne yapması, nasıl davranması gerektiğini de ortaya koymuş bulunmaktadır. Ümit ederiz ki Rabbimiz, zat-ı fazilânelerini nihayetsiz fazl u keremiyle mükâfatlandırır.

Hocamız, eserine geçmeden önce, Giriş'te, çok önemli bir noktaya parmak basmakta, Müslümanların her zaman kendi problemlerini kendi kaynaklarından hareketle çözmek zorunda oldukları hatırlatmasında bulunmakta ve bu esastan hareketle şu birkaç düsturun altını çizmektedir:

* Hayrı da şerri de yaratan Allah olmakla birlikte, kaynak olarak hayırları Allah'tan, başımıza gelen kötülükleri ise kendimizden, kendi nefsimizden bilmek.

* Maruz kaldığımız kötülükler konusunda kimseyi suçlamaya gitmeden kendimize yönelmek ve ıslaha kendi nefsimizden başlamak.

* Nefis muhasebesini, özellikle musibetler karşısında, asla elden bırakmamak.

* Dışarıdan veya ekstradan kurtuluş reçeteleri beklentisine girmeden, eksikliklerimizi giderme gayreti içinde olmak.

* Musibetler maddî de olsa, sebeplerinin manevî-ruhî kusurlarda yattığı şuuru içinde, kurtuluşu öncelikle manevî sahadada aramak.

Muhterem hocamız İbrahim Canan bey, Aile İçi Eğitim kitabına çok önemli bir âyeti temel yaparak başlıyor: Biz, Musa ve kardeşine “Mısır’da kavminiz için evler hazırlayın; evlerinizi kible kılın, ibadetlerinizi tam yapın. (Ey Musa! Bu emri yerine getiren) mü’minlere (talep ettikleri ve mazhar olacakları kurtuluşu) müjdele!” (Yunus, 10/87)

Hocamız, büyük müfessirlerimizden Fahreddin er-Razî’nin yorumundan da hareketle, önce bu âyetten iki temel sonuç çıkarmakta ve sonra da bu iki sonuç üzerinden, âyette anılan evlerin niteliği üzerinde durmaktadır. Âyet, önce Hz. Musa ve kardeşi Hz. Harun’a, Firavunlar diktası altında inleyen İsrail oğulları için, Mısır’da bazı evler edinmeleri emrini vermektedir. Yönetici oligarşiden farklı bir dine mensup olan ve sürekli baskı altında tutulan bir toplumun sahip olması gereken bu evlerin açığı mescit, mektep gibi kurumlar olamayacağı ortadadır. Bunlarla, içlerinde oturlan bildiğimiz evlerin kastedilmediği de açıktır. Öyleyse bu evler, o topluluğun eğitim ve eğitime birlikte ibadet ihtiyacını karşılayacak evler olacaktır.

Âyet, ikinci olarak ise, İsrail oğulları’nın mesken olarak kullandıkları bütün evlerin, birer mabet haline getirilmesini ve ayrıca birbirlerine mütekebil olmasa da, yani yönleri mutlaka birbirlerine dönük bulunmasa da, birinden diğerine geçebilecekleri, karşılıklı yardımlaşabilecekleri pozisyonda olmasını emir buyurmaktadır. Gerek bazı evler edinmekten, gerekse evleri “kible” kılmanın anlamlarından biri olarak, o evleri arz ettiğimiz pozisyonda yapmaktan maksat ise, o evlerde namazı hakkıyla kılmak, yani Allah’a ibadet görevini yerine getirebilmek ve yine orada gerekli eğitimi verebilmektir.

Âyette sözü edilen evlere, Peygamber Efendimizin Mekte hayatındaki Dârü’l-Erkam’ı, Medine’deki Mescid-i Nebvî’yi öncelikli misal olarak veren hocamız, söz konusu evlerin yine

İslâm tarihindeki mukabillerine işaret eden şu âyete dikkatleri çekmektedir:

“Allah’ın, yüksek tutulmasına ve içlerinde Adı’nın zikredilmesine izin verdiği evler -ki o evlerde bir takım erkekler (er oğulları) vardır ki, sabah akşam O’nu tesbih ederler. Onları ne ticaret ne de alışveriş Allah’ı anmaktan, namaz kılmaktan, zekât vermekten alıkoymaz. Onlar, kalplerin ve gözlerin (dehşetten) allak bullak olacağı günden korkarlar.” (Nûr, 24/36-37).

Hocamız, bu evlerle ilgili olarak şu hususlara vurgu yapmaktadır:

* Evlerin yüceltilmesi (kadr u kıymetlerinin büyüklüğü) (ve kible kılınmaları), Allah’ın bir lûtfudur. Bu lûtfun kemali, ev sâkinlerinin o evleri, sabah ve akşam daha bir yoğunlukta olmak üzere, gece gündüz Allah’ı tesbih için kullanmalarına bağlıdır.

* Ev sakinlerinin öncelikli endişesi Âhiret olmalı ve Kıyamet Günü’nün dehşetini düşünüp, ona göre davranmalıdırlar.

* Namaz ve zekât gibi farz ibadetler, alelusûl değil, hakkıyla yerine getirilmelidir.

* Hiçbir dünyevî iş ve hesap, Allah’a kulluk vazifelerinin, O’nun yolunda hizmetin önüne geçmemelidir.

Muhterem hocamız, bir takdim yazısı çerçevesinde, üzerinde belki biraz fazla durduğumuz, ama kitaba da temel teşkil ettiği için durulması gereken “evler”den sonra, aile kurumunun ve aile içi eğitimin önemini konu edinmekte ve aileden, dolayısıyla aile fertlerinin eğitiminden, öncelikle babanın sorumlu olduğunu, fakat çocukların terbiyesinde annenin merkezî yer tuttuğunu hatırlatmaktadır. Aile içi sorumluluğun gerektiği ölçüde yerine getirilmesi için bilhassa anne ve babada sorumluluk duygusunun tam yerleşmiş olması gerektiğine dikkat çeken hocamız, bu hususta Ashab-ı Kiram’dan örnekler ver-

mekte, bu sorumluluk duygusunun onların belini büktüğünü, içlerinden Hz. Ebu Bekir, Hz. Ömer, Hz. Ebu Zerr, Hz. Âişe, Hz. Ebû Ubeyde İbn Cerrah, Hz. Muaviye gibi bazılarının (Allah hepsinden razı olsun) “İnsan olacağıma, yol kenarında biten ve hayvanların yediği bir bitki olsaydım; ailemin kesilecek bir koçu olsaydım; yerde biten ve sökülüp atılan bir ot olsaydım; sıradan bir Kureyşli olsaydım da idarecilik yapmasaydım!” dediklerini kaydetmektedir.

Toplumda suçlara, anarşi ve terör gibi kanun dışı eylemlere karışanların büyük çoğunluğunu, geçimsiz ve problemleri ailelerde neşet etmiş, dolayısıyla gerekli aile terbiyesi alamamış, bundan da öte aile içinde gerekli sevgi, saygı ve ihtimamı görmeden büyümüş gençlerin teşkil ettiğini vurgulayan muhterem hocamız, bu konuda 68 kuşağından bir anarşistin itiraflarına yer vermektedir: “Eğer ciddî bir araştırma yapılırsa, özellikle ...'nin içinde eylemci ve yönetici kesimini oluşturanların, bu şekilde olumsuz (şartlarda yetiştikleri) ve ailevî problemle karşı karşıya oldukları hemen göze çarpacaktır. Örgütün üst düzeyinde yer alan kişilerden ilk aklıma gelen dört kişinin babalarının alkolik ve iki kişinin de anne babalarının ayrı olması herhalde basit bir tesadüf değildir. Benim problemlerim ise çok küçük yaşta başladı. (...) Aileleri ve yakın çevreleri ile sağlıklı ilişki kuramayan gençler, ihtiyaçları olan ilgiyi ve yakınlığı dışarıda arayacaklardır. Eğer bu ilgiyi ideolojik bir ortamda bulacak olurlarsa, işte dertler bu anda başlayacaktır. Artık yalnız değildirler. Kendileriyle aynı dili konuşan ve onları ciddiye alan bir ortamdadırlar. Ve ilk andaki psikolojik doyumunu yitirmemek için her şeye katlanacaklardır.”

Kitabın ileri bölümlerinde aile içi eğitim ve suç ilişkisini ayrıca konu edinen muhterem hocamız, bu konuyu babanın

sorumluluğu, haklara riayet, dini eğitime erken yaşta başlama, sevgi-şefkat, annenin varlığı veya yokluğu, çocuklar arasında eşit muamele, kötü sözden kaçınma, çocukları kötü arkadaştan koruma, çocuklara örnek olma ve onların hayata intibakını sağlama gibi başlıklar altında incelemektedir.

Aile içi iyi bir eğitim veya iyi bir aile terbiyesi için nasıl bir aile kurmak ve olmak gerektiği üzerinde de duran muhterem Profesör Dr. İbrahim Canan Bey hocamız, bu konuda eş seçimine, aile içinde var olması gereken huzura, aile fertleri arasındaki haklara riayete, karşılıklı iyi davranmaya, yakın ilgiye, sabra, karşılıklı sevgiye, iltifata ve istişareye dikkat çekmektedir. Hocamız, daha sonra da iyi bir evin niteliklerine temas etmekte ve fizikî şartları itibariyle evlerin havadar, sade döşenmiş, çok odalı ve iyi komşularla çevrili olması, ayrıca ezan sesinin işitilebileceği bir meknda bulunması gerektiğine vurgu yapmaktadır. Evlerin aile için, dinlenme yeri olduğu kadar, ilmî müzakere ve ibadet yerleri olması gerektiğini de belirten hocamız, evlerde özellikle sabah akşam tesbih, zikir ve ilmî müzakere gibi faaliyetlerin daha yoğunlukla yapılması icap ettiğinin altını çizmektedir. Ayrıca, evler arasında, mahalle ve sokaklardaki tebliğ, mescid, mektep görevini yapması gereken “ev”lerin varlığının zaruretine de parmak basmaktadır.

İbrahim Canan hocamızın ocuk terbiyesinde üzerinde durulması gereken noktalar olarak takdim buyurduğu ve tek tek açıkladığı düsturlar ise şunlardır:

Çocuklar arasında eşit davranma, çocuğun yaşının nazara alınması, çocukları küçüklükten hayra alıştırma, onları yüksek ideallerle donatma, onlara güzel huylar ve -Hz. İbrahim (a.s.) rneğinden hareketle- Allah'a tam bir teslimiyet kazandırma, aile içi iyi geçim ve çocuklara fiilş rehber olma.

Eğitim, bir insan, bir ¼lke ve b¼t¼n insanlık için gerçekten en ¼nemli meseledir. Bedi¼zzaman Hazretlerinin yaklaşımıyla, hayvan ¼detaya başka bir ¼lemde tekemm¼l etmiş gibi d¼nyaya g¼nderilir ve ya iki saatte, ya iki g¼nde veya iki ayda b¼t¼n hayat şartlarını, hayat kanunlarını ve k¼inatla olan m¼nasebetini ¼đrenip meleke sahibi olur. İnsanın yirmi senede kazandığı hayatı g¼c¼ ve iş yapma kabiliyetlerini serçe ve arı gibi bir hayvan yirmi g¼nde tahsil eder; daha doğrusu ona ilham olunur. Demek, hayvanın aslı vazifesi ¼đrenmek suretiyle m¼kemmelleřmek değildir. Ve marifet (zenaat, meslek) kesbetmekle terakkı etmek değildir. Ve aczini g¼stermekle medet istemek, s¼zl¼ dua etmek de değildir. Bilakis onun vazifesi, istidadına g¼re amel etmek ve fiil¼ kullukta bulunmaktır.

İnsan ise, d¼nyaya, her şeyi ¼đrenmeye muhtaç ve hayat kanunlarına karşı cahil olarak gelmektedir. ¼yle ki, yirmi senede hayat şartlarını ¼đrenememekte; ¼đrenmesi belki ¼mr¼n¼n sonuna kadar devam etmektedir. Hem gayet ¼ciz ve zayıf bir surette d¼nyaya g¼nderilmekte; bir-iki senede ancak ayağa kalkabilmekte, onbeş senede ancak zarar ve menfaatini fark edebilmekte ve b¼t¼n bir toplum hayatının yardımıyla menfaatlerini celp ve zararlardan sakınabilmektedir...”

Fethullah G¼len hocaefendi, insanın hayvanlardan farklı olan bu hususiyetini şoyle bağlar: “Demek ki, en temiz bir fıtratla bu geçici misafirhaneye gelen insanın vazifesi, daha sonra y¼ce ¼lemlerde ikamete ehliyetini ispat etmek için d¼ř¼ncede, tasavvurda ve akidede istikamet ve duruluğa ermek, kulluk m¼kellefiyetlerini yerine getirerek kalb ve ruhu işlettirmek, binbir esrar ve bilmecenin kol gezdıği led¼nle kucaklaşmak ve varlığın sırrını kavramaktan ibarettir (Sızıntı, Mayıs 1981, s: 9).

Bu vazifeyle dünyaya gönderilen insanın, bu vazifesini yerine getirebilmesi için gerekli eğitimin verildiği en önemli yer, bir bakıma ailedir. İnsanın Őuuraltı da, ailesi arasında geçen yıllarda olur. Dolayısıyla aile kurumu gibi, bu kurum içinde verilecek eğitim de oldukça önemlidir. Aile kurumunun sarsıntılar geçirdiği, çocuğun sokağın, medyanın ve hayatın içinde aktığı ve daha başka vadilerin onu aileden koparmaya çalıştığı günümüzde bu önem daha bir hayatiyet arz etmektedir. Verdiği eserlerle zamanın ihtiyaçlarını gerçekten iyi kavramıŐ olduğunu gösteren ve her zaman bu ihtiyaçların karŐılanmasına yardımcı olma adına eserler ortaya koyan pek muhterem İbrahim Canan hocamızın Aile İçi Eğitim isimli kitabının bu sahada önemli bir boŐluđu dolduracağına inanıyor ve Cenab-ı Allah'tan çok bereketli geçen ömrünü seneler ve hizmetleri açısından daha da bereketlendirmesini niyaz ediyorum.

Ali NAL

GİRİŞ

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ

الْحَمْدُ لِلَّهِ رَبِّ الْعَالَمِينَ الَّذِي قَالَ: قُلْ إِنَّ الْخَاسِرِينَ الَّذِينَ خَسِرُوا أَنْفُسَهُمْ وَأَهْلِيهِمْ

يَوْمَ الْقِيَامَةِ أَلَا ذَلِكَ هُوَ الْخُسْرَانُ الْمُبِينُ

وَالصَّلَاةَ وَالسَّلَامَ عَلَى سَيِّدِنَا مُحَمَّدٍ الَّذِي قَالَ: كُلُّكُمْ رَاعٍ وَ مَسْئُولٌ عَنْ رَعِيَّتِهِ

رَبِّ اشْرَحْ لِي صَدْرِي وَ يَسِّرْ لِي أَمْرِي وَ احْلُلْ عُقْدَةً مِنْ لِسَانِي يَفْقَهُوا قَوْلِي

Talim ve Terbiyenin Önemi

Bütün yaratıklar arasında en mümtaz, en üstün makam insanındır. Çünkü diğer mahluklar yaratıldıkları hâlin dışına çıkmadıkları, hep sâbit kaldıkları halde, insan terakki edecek, kendini geliştirecek, hakimiyet, medeniyet kuracak mahiyette yaratılmıştır.

Fâtiherler, kâşifler, veliler, âlimler, mühendisler, sanatkarlar vs. hep insanlar arasında yetişmiştir.

İnsan diğer mahlukattan farklıdır. Onu farklı ve üstün kılan şey de, fıtrat ve yaratılışındaki istidatlardır, bunların gelişimidir. İstidatları inkişaf ettiren ve böylece kişinin yücelmesini sağlayan en büyük âmil de eğitimidir, tâlim ve terbiyedir.

Öyleyse onu, diğer canlılardan daha üstün, daha değerli kılan şey, özde talim ve terbiyedir. Bu açıdan, insanların en çok önem vermeleri gereken, en değerli bilmeleri gereken şey, talim ve terbiye olmalıdır. İnsanlar arasındaki ilerilik-gerilik, üstünlük-mâdunluk; başarı ve başarısızlık gibi bütün farkların, büyük ölçüde tâlim ve terbiyeden ve bu eğitimin kaliteli veya kalitesiz oluşundan kaynaklandığını söyleyebiliriz.

Şu halde, kurtuluş ve terakki yolunda olan her millet, her aile, her ferdin gündemini ilk olarak talim ve terbiye teşkil etmelidir.

Nitekim insanlığın en mühim müessesesi olan peygamberlik de, esas itibariyle bir talim-terbiye müessesesidir. Sevgili peygamberimiz Hz. Muhammed Aleyhissalatu vesselam "Ben, bir muallim olarak gönderildim." buyurmuştur.¹

Sadece o değil, bütün peygamberler muallimdirler. Bunların ilki Adem babamızdır. O bir peygamber olduğu gibi her şeyden önce bir muallimdi. Yani, yeryüzünde henüz hiçbir insan yokken, önce insanların muallimi, terbiyecisi yaratılmıştır.

İşte, insan muallime böylesine muhtaç!

Kültür zenginleşip, teknik ilerledikçe, medeniyet zirvelere doğru yol aldıkça insanlığın muallime olan ihtiyacı azalmıyor, o nispette artıyor.

İnsanlığın, yeni bir safhaya geçerek, dünya devletine doğru hızla ilerleme sancıları çektiği bu yeni dönemde talim ve terbiyeye ihtiyaç azalmadı, daha da arttı. Yakın gelecekte, belki

1 İbn Mâce, Mukaddime 17; Dârimî, Mukaddime 32

de silahlar tamamen susacak; üstünlük dâvasında, sâdece kalemlerden akan mürekkepler, laboratuarlarda, atölyelerde dökülen terler teraziye girecek.

İnsanlığın yarınlarnı planlayanlar, şimdiden, hürriyetlerin ve bilhassa siyasî ve ilmî hürriyetin daraltılacağını söylüyorlar. Dünya hâkimiyetini ele geçirenlerin: “Siz yiyip içmenize ve de eğlenmenize bakın; kafa yorma, ilim üretme, teknoloji yaratma işi, bizim işimiz” demeye getirdikleri yorumlar yapıyorlar.

Yani, bütün dünyaya hâkimiyet kuracak güce ulaşan bir devlet, hâkimiyetinin günün birinde sona ermemesi, bir başka devletin aradan sıyrılarak güçlenip kafa tutmaması için, kendi dışında kalan dünya milletlerini, her çeşit millî, mahallî ve mânevî değerlerden uzaklaştırmayı düşünecektir. Nitekim, Dünya Devleti kurmaylarından biri: “Dünya Devleti geldiği zaman, ebed-müddet olmak için, bütün değerler yok olacaktır.” der. Bu idealde olanlara göre, sadece yeyip, içip, eğlencesini düşünen, müdafaa edeceği, uğrunda canını bile feda edebileceği hiçbir değeri olmayan insanları idare etmek kolaydır. Cemiyetler bu kıvama getirilince, propaganda ve kamuoyunu dilediği gibi yönlendirme çalışmaları sayesinde, yığınlar, bir düdükle yatıp kaldırılabilecektir.

İnsanların bu hale getirilmesi de sistemli, ciddi bir eğitim işidir. Ve bunun yolu da, her kademedeki eğitim müesseselerine; radyo, televizyon, dergi, gazete gibi medya kuruluşlarına -program, müfredat ve yönetimlerine varıncaya kadar- her cihetten yapılacak müdahaleler ve dayatmalardan geçer. Nitekim aynı kurmay, Dünya Devleti gelince hürriyetlerin gideceğini ve, dayatmaların hâkim olacağını belirtir ve dört mühim dayatma sahasını sayar: “siyasî”, “iktisadî”, “ilmî”, ve -çocuk sayısını sınırlama noktasında olmak üzere- “ailevî”.

İnsanlığa, bu hürriyetlerden vazgeçme gibi pek ağır bir fiata, Dünya Devletinin nasıl satılıp benimsetilebileceğinin yolu da gösterilmektedir: Emniyet Duygusunun Kurcalanması (MANİPÜLE EDİLMESİ). Bunun üç planda ele alınacağını da belirten kurmay, anarşi yoluyla 'can emniyeti'nin, 'iktisadî kriz yoluyla 'ekmek emniyeti'nin, 'sosyal ayırıcılık' yani dinî, ırkî, mezhebî, ideolojik (ilerici-gerici, İmam Hatipli-Liseli, başörtülü-örtüsüz) gibi ayırıcılıklarla 'sosyal adalet emniyeti'nin yok edilerek insanların hayattan bezdirileceğini; bu üç noktada emniyet vadeden Dünya devletinin, hürriyetlerden vaz geçme gibi, fiatların en ödenmezi mukabilinde, Batı dışındaki insanlığın, proleter (işçi sınıfı) statüsünü benimsemiş olarak, Batıya entegre edileceğine dikkat çeker. Dünyada ve hususen de İslam dünyasında bu üç noktada yaşanan sıkıntıların gerisinde yatan gerçek sebep budur.

Bir dünya ki, göze, kulağa ve hatta idrâke hitabeden bütün telkin vâsıtalarıyla –yine bir başka Batılı'nın tasvirine göre, sosyal çevresi itibariyle "işaretler ve gürültünün tıka basa doldurduğu bir kozanın içine hapsolunan" bir böcek durumuna indirgenen (Keane, s.167)- insanı kuşatmıştır ve belli bir ideolojiye yönlendirmektedir. Orada insanın, kendisini ve sorumluluğu altındaki aile efradını kendi değerleri çerçevesinde koruması ve kurtarması cidden zordur.

Zordur ama, imkânsız da değildir. Eğer imkansız olsaydı, Kur'ân, insanı yaptıklarından, hele ailesinin saadet ve şekâvetinden, dünyevî ve uhrevî durumlarından sorumlu tutmazdı.

Diyoruz ki: "Allah, insanı imtihan için yaratmıştır. İmtihanın şartları bazen çok ağır olabilir. Şartlar ne olursa olsun, o, bunları yenebilecek bir kısım kuvvelerle donatılmıştır. Kişi sorumluluğunun ciddiyetini idrak edip, bilkuvve (potansiyel) hal-

deki güç ve kuvvelerini fiile çıkararak harekete geçirebilirse, yenemeyeceği, üstesinden gelemeyeceği zorluk yoktur. Şirin'i için dağı delen Ferhat'a ebedî hayatı için çocuğunu istikamet üzere yetiştirmesi zor gelmez. Bunun insanlık tarihinde çok örneği var. Mesela, Kur'ân-ı Kerim, -ileride tahlilini yapacağımız üzere- Firavun'un zirveye ulaşan zulüm ve yasaklamalarını, buna karşı, Hz. Musa'nın aldığı tedbirleri ve sonuç olarak kuruluşlarını örnek verir.

Kur'ân'da geçen kıssalar bize sadece geçmişî tanıtmakla kalmayıp istikbalde başımıza gelecekleri de haber veriyor. Yani, iman-küfür mücadelesinin geçmiş örneğini anlatarak, gelecekte benzer durumlarda alınacak tedbirlerin ipuçlarını veriyor. Bu sebeple, benzer mücadelelere yer veren Kur'ânî haberlerdeki en ufak bir teferruat bile, bizi başarıya götürecek, sağlıklı ve Allah'ın rızasına uygun çalışma metotlarını, faaliyet düsturlarını tespitinde büyük önem arz etmektedir.

İşte bu çalışmanın gayesi, böylesi ciddî bir meselenin başarısına yardımcı olmaktır. Bu maksatla, önce, ayet ve hadîslerden hareketle sorumluluğumuzun ciddiyetini göstereceğiz. Sonra bu mesele ile ilgili problemlerden çıkış yollarını ve bu meyanda evlerimize bir okul hüviyetini kazandırmanın zaruretini açıklayacağız².

Bu arada ısrarla üzerinde duracağımız bir husus, bütün olumsuzlukları yenmede muhtaç olduğumuz gücün, içimize irade enerjisi olarak yerleştirildiğini göstermek olacaktır³.

---

2 Bidayette, önce sorumluluk meselesini işlemeyi düşündü isek de, bilahare, Kur'ân-ı Kerim'de yer alan ve "Kurtuluş reçetesi" olarak gördüğümüz bir ayeti açıklamayı uygun gördük. Böylece, hem konunun önemi anlaşılacak, hem de bunun imkânı ve metodu önceden görülmüş olacak ve -umut ederiz- böylece, aile içi eğitim meselesi daha içtenlikle benimsenmiş olacak.

3 Belirtmek isteriz ki; bazı ana fikirleri, bunları ifade ve teyit eden ayet ve hadîsleri, zihinlerde pekiştirmek kastıyla, -Kur'ânî üsluba da uymuş olmak için- bilerek sıkça tekrar ettik, çünkü tekrarda takfir ve tespit vardır.

Okuyucularımıza şunu da belirtmek isteriz. Temas edilecek bazı noktalar, içinde bulunduğumuz hal-i hazırdaki şartlara uymayabilir veya çok uzak görülebilir. Biz bunu normal buluyoruz. Ancak, hemen belirtmek isteriz ki, bir kısım incelikleri ve tavsiyeleri, Türkiye dışındaki insanlarımızı ve onların çok farklı şartlarını ve hatta ileriki yıllarda karşılaşılabileceğimiz menfi gelişmeleri de göz önüne alarak burada bahse konu yaptık.

Dünyanın her tarafında, şartların âni değişmelere uğrayabileceğini kim inkar edebilir! Nitekim, 11 Eylül 2001'de Amerika'daki ikiz kulelerin vurulmasıyla, İslam dünyası ve Müslümanlar aleyhine bir gelişme tetiklenmiş ve bu, anında bütün yeryüzüne sirayet etmiştir. Benzer tetiklemeleri, önümüzdeki yıllarda tekrar yaşamayacağımızın garantisini kimse veremez. Hatta tetikçiler, öncekinden edindikleri tecrübelerin de yardımıyla, çok daha şiddetli, çok daha sinsi ve tahripkar dolaplar çevirebilirler.

Ahir zaman fitnesiyle imtihan olmaktayız, imtihanımızı verebilmek için Kur'ân ve Sünnette gösterilen sırat-ı müstakimden, vahy-i ilahî rehberliğinden ayrılmamız gerekiyor.

Methodumuz

Burada öncelikle belirtmek istediğimiz husus, meselelerimizin hallinde kendi kaynaklarımıza baş vurma gereğidir. İslam, içtimaî hayatın her sayfasına, hatta her satır, her kelime ve noktasına kendine has çözüm ve metot verecek bir istiklalîyet ve zenginliğe sahiptir. Her çeşit problemini çözmede kendi kaynakları yeterlidir. Çünkü yüce dinimiz, mensuplarına kuru bir kültür veya sırf bir tefekkür veya salt bir ubudiyet ve züht hayatı teklif eden bir din değildir. Bir kısım kasıtlı iddiaların aksine o, müstakil bir medeniyet dinidir. Medenî hayatın gerektirdiği her şey onda vardır ve hepsi de kendine hasdır:

Hukuk, ahlak, iktisat, bütün dallarıyla sanat, edebiyat, inanç, ibadet, tasavvuf, felsefe, talim-terbiye, kılık-kıyafet, takvim vs. günlük medenî hayatta ihtiyacı duyulan, akla gelen her şey İslam'da vardır⁴. Hepsi de ilahî vahye dayanmaktadır. Resûl-i Ekrem Aleyhissalatu vesselam, hicretle Medine'yi şereflendirdiği zaman ortaya koyduğu ilk İslam Anayasası'nın ikinci maddesinde müstakilliğimizi:

'Müslümanlar müstakil bir ümmettir!'

diye ilan etmiştir. Öyleyse Müslümanlar, problemlerini kendi kaynaklarından hareketle çözmek zorundadırlar, ithal reçetelerle dertlerine deva bulamazlar. Bu esastan hareketle birkaç düsturu hatırlatacağız:

Birinci Düstur

Hayırları Allah'tan bileceğiz, şerleri kendimizden. Bu sadette şu ayetleri hatırlayalım:

* "Sana gelen bir iyilik Allah'tandır, kötülük ise kendindedir." (Nisa, 4/79).

* "Size isabet eden bir musibet kendi elinizle kazandığınız şey sebebiyledir." (Şûra, 12/30). (Bu ayetteki "siz"i "aile halk ı", "şehir ahalişi", "millet", "ümme" olarak anlayabiliriz.)

* Rivayet'te gelmiştir: "Amelleriniz idarecilerinizdir, sizler nasıl olursanız ona göre idare edirsiniz".

İkinci Düstur

İslah işlerine kendimizden başlayacağız, başkasını suçlamak faydasızdır. Bazı kaynaklarımızda yer eden şu rivayet bu sadette cidden mânidardır:

---

4 "Hikmet [bazı rivayetlerde: İlim] müminin yitiğidir" düsturuyla da kendi esaslarına muhalif düşmeyen bütün doğruları ve güzellikleri almaya geniş bir kapı açmıştır.

“Cenâb-ı Hak şöyle buyuruyor:

“Ben Allah'ım! Meliklerin melikiyim. Meliklerin kalpleri ve dizginleri benim elimdedir. Eğer kullar bana itaat ederlerse, meliklerin kalplerini onlara karşı müşfik kılarım. Eğer bana asi olurlarsa, meliklerin kalplerini onlara karşı zâlim ve ceza verici kılarım. Onlar da bunlara çok kötü muamelede bulunurlar. Durum böyle olunca, meliklere sebbetmekle meşgul olmayın, aksine kendinizi zikir ve tazarru ile meşgul edin. Meliklerinizin hakkından size bedel ben gelirim”.

Üçüncü Düstur

Musibetlere, uyanışın sebebi olarak bakacak, nefis muhasebesi yapacağız.

* “İnsanların elleriyle yaptıkları şeyler sebebiyle karada ve denizde fesat zuhur etti; bu, yaptıklarının (kötü neticesini) tatsınlar içindir, böylece ola ki, (yaptıklarından) rücu ederler” (Rum, 30/41).

Bu ayete göre, mümin kişi, hangi çeşitten olursa olsun bir musibetle karşılaşıncı paniğe kapılmaz; Rabbine iltica eder, tövbe ve istiğfarda bulunur; hatalarının, eksikliklerinin neler olabileceği araştırmasına girerek yeni bir gayret, yeni bir dikkat ve ciddiyetle toparlanmanın yollarını arar.

Başta gelen musibetin nedenini, hâricî sebeplerde arayarak, bunun için başkalarını suçlayarak bir yere varılamaz. Çünkü kendi dışımızdaki sebepleri değiştirmek elimizde değil. Buna kalkışmak, musibet karşısında mağlubiyet olur. “Bir müddet tefekkür, altmış yıl ibadetten hayırlıdır.” hadîsi, musibete uğrama durumlarında da iyi bir rehber olabilir⁵.

5 Burada hatırlatmanın yeridir: Bediüzzaman merhum, geçen asrın başlarında, Şam'da verdiği bir hutbede İslam dünyasının geri kalış sebeplerini sayarken, bütün kabahati kendimizde görür ve mesela bir çok müellifimizin yaptığı gibi: Dış düşmanlarımızın güçlü oluşu, entrikaları, Ümit Burnu'nun keşfiyle ticaret yollarının değişmesi vs. demez. “Ecnabiler, Avrupalılar terakkide istikbale uçmalarıyla beraber, bizi maddî cihette kurûn-u vustada (orta çağda)

Dördüncü Düstur

Eksiklerimizi giderme gayreti göstereceğiz, gökten inme kurtuluş beklemeyeceğiz.

“Bir kavim, kendinde olanı değiştirmedikçe Allah, o kavim-de olanı değiştirmez.” (Ra'd, 13/11) demektir.

Beşinci Düstur

Maddî musibetlerin kaynağı mânevî ve ruhîdir, kurtuluşu öncelikle mânevî planda aramak gerekir. Bunun izahı elbette uzun kaçır⁶. Burada birkaç ayet zikredip geçeceğiz:

“Kim Benim zikrimden⁷ yüz çevirirse onun maişetinde (geçiminde) darlık olur ve kıyamet günü onu kör olarak haşrederiz” (Tâ-Ha, 20/124).

“... Kim Allah'a karşı müttaki olursa (emir ve yasaklarına karşı çıkmaktan kaçınırsa) Allah ona bir çıkış yolu gösterir ve onu ummadığı bir şekilde rızıklandırır.” (Talak, 65/2-3) Bu ayette, dünyevî darlıktan kurtuluş için, takva yani Allah korkusu tavsiye edilmektedir.

Kur'ân-ı Kerim, Hz. Eyüp misalini verir. Onun, maruz kaldığı maddî musibet(ler)e sabrettiği, hastalığının, ibadetine mani olacak bir hal alması üzerine⁸ bunu şeytandan bilerek Allah'a müracaat ettiği, bundan sonra onun sabrına mükafat olarak, Cenab-ı Hakk'ın ona kaybettiği her şeyi fazlasıyla verdiği ifade edilir⁹.

---

durduran altı tane hastalıktır.” dedikten sonra şunları sayar: 1- Ye'sin ve ümitsizliğin içimizde hayat bulup dirilmesi..., 2- Sıdkın hayat-ı siyasiye-i içtimaiyede ölmesi..., 3- Adavete muhabbet (düşmanlığa sevgi)...., 4- Ehl-i imanı birbirine bağlayan nuranî râbitaları bilmemek..., 5- Çeşit çeşit sâri (bulaşıcı) hastalıklar gibi intişar eden istibdat..., 6- Menfaat-ı şahsiyesine himmeti hasretmek...” der. (Hutbe-i Şâmiye, s. 20).

6 Bu hususu, Krizin Sabahı adlı çalışmamızda genişçe, örnekleriyle tahlil ettik: bak. s. 27-53.

7 Ayetin aslında geçen “zikr” kelimesi 'Kur'ân' ve “şeriat” mânasına da gelir.

8 Râzi, Mefâthihul-Gayb, 26/213

9 Hz. Eyyüb'un bu kıssasına iki ayrı surede temas edilir: Enbiya, 21/83-84 ve Sâd, 38/41-44.

Kaydedilen bu semavî düsturlardan, ayet ve hadislerden hareketle, içine düştüğümüz fukaralık ve zillet durumlarından çıkmak için, meselenin kökten ele alınması gereğine inanarak, aile içi eğitimi gündeme getiriyoruz. Çünkü görüleceği üzere, bu mesele, Kur'ân-ı Kerimde, fevkalâde zulümlere, baskılara, yasaklara maruz kalmış ve bunlara karşı koymada acze düşmüş Benî İsrail'e, Allah tarafından bir kurtuluş yolu olarak gösterilmiş ve onlar bu tavsiyeye uyarak kurtuluşa ermişlerdir.

Memleketimizi bugün içinde bulunduğu buhranlı durumdan kurtarmanın ve dünyada şahidi olduğumuz gelişmelerin çok uzak olmayan bir gelecekte karşımıza çıkaracağı emri vakilere karşı koymanın yollarını şimdiden aramak durumundayız. Hâdiselere sadece seyirci kalmak, bize çok pahalıya mal olabilir. Mutlaka bir şeyler yapmak durumundayız.

Öyleyse, geleceğimizin kurtarılmasına yönelik böylesi ciddî bir program ve gayret, mutlaka inandırıcı ve güven verici olmalıdır. Bunun için sağlam ve tecrübeden geçmiş, itiraz edilemeyecek esaslara dayanmalıdır. Bu noktada hemen ilave edelim: Biz müminler için en sağlam esas, Allah'ın vahyi olan Kur'ân ve onun hayata geçirilip, tecrübesi fiilen yaşanmış olan Resûlü Ekrem Aleyhissalatu vesselam'ın Sünnetidir.

Bu sebeple, aile içi eğitimle ilgili bütün meselelerin esaslarını, Kur'ân ve Sünnetten hareketle güncelleştirmeye ve milletimize sunmaya çalışacağız. Zaman zaman yerli ve yabancı yeni görüşlere de yer verdiğimiz olacaktır. Ancak bunlar da, ayet ve hadislerle tespit edilen ana hatların çerçevesinde kalacak ve onların daha iyi anlaşılmasında yardımcı olacak mahiyettedir. Okuyucumuza, ayet ve hadiste hiç yeri olmayan tamamen kendi kârihamıza dayanan veya hâriçten ithal

edilmiş fikirler ve düsturlar teklif etmeyeceğiz. Bir maslahat için bu yapılırsa, gerekli uyarmada bulunacağız.

Niçin mi böyle yapıyoruz? Açıklayalım: Kur'ân ve hadîs bütün müminlerin ortak değeridir: Bu iki kaynak "Müminim!" diyen herkesin itirazsız kabullenme garantisi verdiği, uygulamaya hemen hazır olduğunu ilan ettiği değerlerdir.

Burada avam-havas kendi aramızda birlik var.

Burada uzun geçmişte içtimaî bünyemizi dokumuş değerlerde birlik var.

Burada kendi öz değerlerimiz var.

Burada istikamet ve kesin doğru var.

Burada dünya ve ukba garantisi var.

Burada Allah'ın rızası ve yolun doğruluk garantisi var.

Ve müminleri, verilen bilgileri benimseyerek, onlara uymaya sevk eden husus, söylenen sözlerin caflı güzelliğinden ziyade, o bilgilerin kaynağındaki kudsiyettir: Ayet ve hadîs kaynaklı bilgi ve örnekleri kabule bütün zerratımızla hazırız. Çünkü Rabbimiz şöyle buyuruyor: "Aralarında(ki meselelerde) hüküm vermek üzere Allah ve Resûlüne dâvet edilen müminlerin söyleyecekleri tek söz: "Hay hay baş üstüne!" demek olmalıdır. Kim Allah'a ve Resûlüne itaat eder, Allah'ı tâzim edip O'na karşı gelmekten sakınırsa, işte ebedî başarı ve mutluluğa erenler onlar olacaktır." (Nur, 24/51-52)

Projenin Çapı

Aileleri bir mektep kılma işi, elbette kolay bir iş değildir. Milletın, ümmetin ve hatta insanlığın geleceğı açısından arz ettiğı ehemmiyetin büyüklüğü nispetinde, bunun zorluğunu peşinen kabul ederek yola çıkmak gerekir.

Çünkü bu iş, bu meseleyi anlatan bir kitap yazmakla halledilmez. Verilecek seri konferansların da fazla bir etkisi ol-

mayacaktır. Esas olan, her sorumlu ferdin, kadın olsun, erkek olsun, vicdanının derinliklerinde bu meselenin önemini kavraması; işin şuuruna ermesi; böylece, yapılması gereken şeyleri hayatının gayesi haline getirmesidir.

Meseleyi böylesi bir ciddiyet ve vüs'atte ele alınca, çalışma programına şu hususların gireceği anlaşılır:

1- Önce bu meselenin ilmi planda nazariyatı yapılmalı, ayet ve hadîslerle bunun gerekçeleri, metotları ortaya konmalıdır.

2- Aile içi eğitim meselesinin önemine halkımız, kademe kademe ikna edilmelidir. Aydınlar, idareciler, belediye başkanları, patronlar, din hizmeti verenler, öğretmenler, vâizler, aileler, aile kuracak gençler vs.

3- Aile içi eğitim meselesini, saman alevi şeklinde hemen parlayıp arkadan sönüp gidecek bir heves, mevsimlik bir moda şeklinde değil, müstakar, devamlı, müesseseseleşmiş, herkesin iliğine işleyecek bir yapılanmaya kavuşturulma meselesi olarak anlamak gerekmektedir.

4- Bu iş resmi değil, sivil bir teşebbüs olarak ele alınmalı, resmîyetin desteğinin sağlanmasına çalışılmalıdır. Aksi takdirde, istikrarsız ve dış dayatmalara karşı dirençsiz resmîyet, işi çığırından çıkarır.

5- Biz meselenin, sadece İstanbul, Ankara gibi birkaç şehirde ele alınmasının yeterli olduğuna değil, bütün vatan sathına, en ücra bir köşeye kadar her tarafa ulaştırılmasının gereğine inanıyoruz. Hatta yurt dışında olan insanlarımız da, bu faaliyetin şumulüne dahil edilmelidir. Bu çapta geniş ele alınan bir projeye, günümüz şartlarında, diğer Türk halklarının ve İslam milletlerinin bile bir surette dahil olacağı nazardan uzak tutulmamalıdır.

6- Belki en mühim mesele, başarıya ulaşmak için neler ve nasıl yapılacağıın, zamanımız imkanlarında hangi vasitalardan ne suretle istifade edileceğinin, gerçekçi bir şekilde ve teferruatlı olarak ortaya konması olacaktır. Böylesi bir geniş perspektif ve açıyla yola çıkıldığı takdirde, her an için yeni problemler çıkacağı, bunların yeni çözüm ve yeni gelişmelere imkan vereceği hakikati fikirlerde canlı tutulacak demektir.

Mütevazi başlangıçların, zamanla haşmet kazanacağı, küçük reşhalardan nehirlere, göller, deryalar oluşacağı herkesçe bilinen ilahî kanunlardan biridir. Bu hayırlı işte de, Rahîm olan Rabbimizin yardımından ümitvarız. Çünkü O, güzel teşebbüsleri başarıya erdirenindir. Çünkü O: “İnanıyorsanız mutlaka gâlibsiniz.” fermanı ile, inanıp inancıyla amel edenlere galebe vâdeden ve vâdinde hulf olmayan Zat'tır ve: “Bilin ki, Allah müttakîlerle beraberdir.” ferman ederek müttakîlerle beraberlik sözü vermiştir. Bize ittikâ nasibetmesini, samimiyetten ayırmamasını diliyoruz.

Nisan 2005
Üsküdar

BİRİNCİ BÖLÜM
BİR KURTULUŞ REÇETESİ
AİLE İÇİ EĞİTİM

GİRİŞ

“... Evlerinizi kible kılın” (Yunus, 10/87)

“Evlerin kible kılınması(nun bir mânası), onların, karşılıklı olarak birbirini destekleyen cemaatler şeklinde organize olmalarıdır”¹⁰

“Aile içi eğitim” deyince sadece çocukların yetiştirilmesi kastedilmiyor. Hatta “Yediden yetmiş” tabiri de bu noktada gayemizi ifadede nâkıs kalıyor. Çünkü, aile içi eğitim “beşikten mezara” her ferdi kucaklamak zorunda.

“Eğitim” kelimesi, öncelikle çocukları hatırlatır ise de, günümüz şartlarında, çocukların sağlıklı eğitimi için, eğitim konusunda evvela anne ve babaların, hatta çocukla bir şekilde ilgisi, teması bulunan bütün büyüklerin, terbiye meseleleri hususunda yetiştirilmeleri, hazırlanmaları gerekmektedir. Yani bu iş, öncelikle büyüklerin eğitimini gündeme getirmektedir.

---

10 Râzi, Mefâtihu'l-Gayb, 17/148

Meseleye böyle yaklaşıncı, güdülen amacı, “Aile ortamının birer mektep mahiyetini kazanarak, bütün fertlerin, büyüğüyle küçüğüyle bir eğitim seferberliğine girmesi, her bir evin bir okul gibi teşkilatlanması, eğitim-öğretim faaliyetlerine yönelmesi” olarak ifade etmek mümkündür.

Biz, bu çalışmayı hazırlarken konuya “terbiyevî sorumluluk”tan başlamayı, aile fertlerine -ve hususen çocuklara- ebedî hayatlarını kurtaracak bir terbiye verme sorumluluğunun ciddiyetini, ağırlığını göstermeyi öne almayı, sonra da diğer meselelere geçmeyi düşünmüştük. Ancak, aile içi eğitimin, Kur’ân’ın bir emri olduğunu, hatta, sadece diğer emirleri gibi bir emir olmaktan da öte, cemiyetin içine düştüğü ve fakat kurtuluş yolu aradığı sıkıntılı durumdan çıkması için ilahî bir reçete olarak sunulduğunu görünce öncelikle bu reçeteyi dikkatlere arz etmeyi uygun gördük.

Kur’ân-ı Kerim, İsrailoğulları’nın, Hz. Musa zamanında, Firavun’un ağır zulmü altında bunalıp, Allah’tan kurtuluş talep ettikleri bir noktada, Allah Teâla’nın onlara mucizevî bir kurtuluştan ziyade, uyguladıkları takdirde onları kurtuluşa erdirecek bir vahiy, bir “*kurtuluş reçetesi*” indirdiğini haber verir.

Bu reçetenin özü, esası: “Evlerin kible kılınması”dır.

Kible Evler

Evet, Mısır’da azınlık şartlarında yaşayan İsrailoğulları’nın mâbetlerinin yıkılıp, ibadetlerinin yasaklandığı, imanlarını izhar edebilme işinin, az miktardaki gözü pek delikanlılara inhisar edecek kadar devlet terör ve zulmünün arttığı bir dönemde, bu tahammülsüz şartlardan kurtuluş talebinde bulunan müminlere şu ilahî emir geliyor:

“Biz Musa ve kardeşine: “Mısırdaki kavminizi için evler hazırlayın; evlerinizi kible kılın ve ibâdetinizi tam yapın, ey Musa (bu emri yerine getiren) müminlere (talep ettikleri kurtuluşu) müjdele!” diye vahy ettik.” (Yunus, 10/87)

Evet, göreceğiz ki, bu vahiy onlara ve aynı şartları yaşayanlara bir kurtuluş reçetesidir.

Ayetin tahliline geçmeden şunu belirtmek isteriz. Ayette geçen kible kelimesi Türkçe meallerde, namazgah veya mescit kelimeleriyle karşılanarak evlerin “namazgâh kılınması” “mescit kılınması” emredildiği ifade edilmiştir. Kur’ân-ı Kerîm’de bu kelimeler de mevcut olmasına rağmen, mezkur ayette “kible” kelimesinin kullanılmış olmasında mutlaka başka farklı mesajlar da olmalıdır. Nitekim, Râzi gibi derinliği olan müfessirlerimizin bazı tespitlerinden hareketle, aşağıda sunacağımız tahlilden de anlaşılacağı üzere, ayet-i kerimeyi, aslına sadık kalarak, “evlerinizi kible kılın” şeklinde tercüme etmek de uygundur. Hattâ -sadece uygun değil- belki daha uygundur ve günümüz şartlarında bu mânadan hareketle ayetten çıkarılacak pek ciddi mesajlar var.

Ayeti Anlamak İçin

Bu ayetin vermek istediği mesajın bir kurtuluş reçetesi olduğunu anlamak için, onu, öncelikle Kur’ân-ı Kerîm’deki yerine koyarak, yani Cenab-ı Hak’ın Hz. Musa’ya bu vahiy göndermesine sebep olan tarihî ve içtimâî şartların bütünü içine yerleştirerek tahlil etmemiz gerekmektedir.

Bu ayet, Hz. Musa ile Firavun’un sihirbazları arasında cereyan eden yarışı kısaca özetleyen bir bahisten (Yunus, 10/75-82) sonra gelir. Cenab-ı Hak, o sıralarda Hz. Musa ve kavminin durumunu şöyle tanıtır: “Firavun’un ve erkânının kendilerine fena-

lık yapmasından korktuklarından, milletin bir kısım gençleri dışında, kimse Musa'ya inanmamıştır. Çünkü Firavun, o yerde hâkimdi. O, (zulüm ve tedhişte) gerçekten aşırı gidenlendendi.”

Biz, burada işaret edilen korkunun şiddetinin daha iyi anlaşılabilmesi maksadıyla, bu korkunun sebebi olan ve yine burada kısa bir işaretle yetinilen Mısır diyarındaki insanî ölçüleri aşmış Firavunî zulmün ne derecelere ulaştığını göstermesi için¹¹, Kur'ân-ı Kerim'in Hz. Musa'nın sihirbazlarla olan yarışını ve sonrasını daha açık olarak kaydeden bir başka bahsini hatırlatacağız:

Şuara suresi'nin 10-45'inci ayetleri arasında, Firavun'un Hz. Musa'yı mülkünü elinden almak isteyen bir sihirbaz zannederek, onu sihirle mat etmek üzere sihirbazları çağırması, onlara tatlı vaatlerde bulunması gibi pek çok teferruata yer

11 Hz. Yusuf'tan sonra geçen uzun zaman içerisinde sayıları, Tevrat'ın bir ayetine göre (Çıkış, 12/37) Mısır'dan çıkma anında altı yüz bin erkek olacak kadar artan Yahudiler, Mısır içtimai hayatında etkin bir hal alınca onlardan bir kısım tedirginlikler duyulmaya başlar. İşte bu safhada, Taberî'de gelen rivayete göre, el-Velid İbnu Mus'ab adındaki Firavun, onların sayıca artmalarını önlemek üzere bir kısım tedbirler alma gereğini duyar ve ağır işkenceler uygular (Taberî, Tarih 1,378). Tevrat'a göre, önce ağır işler vererek Yahudilerin çoğalmasını kontrol altında tutmayı dener. Netice alamayınca, yeni doğan erkek çocukları öldürtmek suretiyle sayılarının artmasını önlemeye çalışır. Zamanla, erkeklerin tamamen tükenmesi halinde işçi sınıfının yok olacağı endişesi gündeme gelir ve bu durumu önlemek için, istişare ile, erkeklerin bir yıl öldürülüp bir yıl sağ bırakılması kararına varılır (Heysemî, Mecmau'z-Zevâid, 7,56-57). Kur'ân'da açıklandığı üzere Hz. Musa, bu erkek çocuk katliamının uygulandığı bir yılda dünyaya gelir (Kasas 28/7-ve devamı). Tevrat'ın Çıkış bölümünde, Yahudilere uygulanan ağır baskı biraz tasvir edilir: “Ve Mısır üzerine, Yusuf'u bilmeyen yeni bir kral çıktı ve kavmine dedi: “İşte, İsrailoğullarının kavmi bizden çok ve kuvvetlidir; gelin, onlara karşı akıllıca davranalım, yoksa çoğalacaklar ve olur ki, cenk vuku bulunca, onlar da düşmanlarımızla birleşirler ve bize karşı cenk edip memleketten çıkarırlar. Ve onlara yükleriyle (verilen işleriyle) eziyet etsinler diye üzerlerine angarya memurları koydular Ve Firavun için Pitom ve Raamses ambar şehirlerini yaptılar. Fakat onlar, ne kadar eziyet edilirse o kadar çoğaldılar. Ve İsrailoğulları yüzünden korkuya düştüler” (Çıkış 1, 8-12) Tevrat daha sonraki ayetlerinde, Firavun'un, onların sayılarını azaltmak için, zulüm ve baskıyı artırmaya karar vererek, adam başına günlük olarak dökülen kerpiç sayısını sabit tuttuğu halde, her zaman verdiği samanı vermeyi kestiğini ve onu kendilerinin toplamasını emrettiğini, Yahudiler'in Mısır diyarına anız toplamaya dağıldığını, Yahudilerin, Firavun'a müracaat ederek; kendilerine yapabilecekleri iş buyurmayı talep ettiklerini, taleplerinin kabul edilmeyip baskının artırıldığını belirtir: Firavun'un cevabı kayda değer: “Siz tembelsiniz, tembel! Onun için “gidelim Rabb'e kurban keselim” diyorsunuz . Ve şimdi gidin çalışın ve saman da verileyecektir, fakat kerpiçlerin sayısını vereceksiniz” diyerek onları reddeder (Bak. Çıkış 5,14-18, M. Asım Köksal İslamî kaynaklarda gelen bilgileri, kaynaklarını da vererek topluca kaydeder, Peygamberler Tarihi, Türkiye Diyanet Vakfı y. Ankara 2004, 2,8 ve devamı).

verilerek, Hz. Musa ile sihirbazların yarış sahnesini Firavun'un nasıl organize ettiği ortaya konur. Yine belirtilir ki, yarış sonunda, Hz. Musa'nın değneği, bir yılana dönüşerek, sihirbazların göz boyamak için ortaya attıkları iplerini ve değneklerini yutar. Böylece sihirbazlar, Hz. Musa'nın yaptığı işin sihir değil, mucize olduğunu anlayıp secdeye kapanırlar ve: "Alemlerin Rabbine, Musa ve Hârûn'un Rabbine inandık" diyerek imanlarını ilan ederler (Şuarâ, 26/48).

Bu iman ve itiraf üzerine Firavun'un tepkisi, günümüzde, sadece insanların dışı yansıyan şekillerini değil -beyinleri yıkamaya yönelik maddî-mânevî baskı, korku, terör, tedhiş ve bunlara ilaveten bin bir çeşit propaganda oyunları yetmiyormuş gibi, insanların gözlerinin içine baka baka yalanlar, iftiralar da atarak [ve icabında hak noktasında mağlup olunca kuvvete baş vurarak]- vicdanlarını da kontrol altına alma gayretindeki, toplum mühendisi de denen, despotların, deccâllerin uygulamalarını tıpkısı tıpkısına hatırlatan bir üslupla şöyle demek olur: "Ben size izin vermeden ona iman mı ettiniz? Muhakkak ki, o, size sihri öğreten büyüğünüzdür. Şimdi bileceksiniz, ellerinizi ayaklarınızı andolsun, çaprazlama kestireceğim, hepinizi astıracağım!" (Şuara, 26/46)

Yunus suresinde geçen ve Yahudilere: "Evlerinizi kible kılın!" emrinin verilmesine sebep olan içtimaî ortamı böylece tespit ettikten sonra, mezkur emrin tahliline geçebiliriz.

Ayette Yer Alan Hususlar

1) Firavun, rejimi ve saltanatı için ciddi bir tehlike addettiği Hz. Musa'yı sihirbazlar vasıtasıyla mat edemeyince çok ağır bir terör uygulamıştır. Kol ve bacaklarını çaprazvari kesme şeklindeki işkence ile tehdit savuran güç sahibi kimsenin

uygulayacağı terör, gerçekten ürkütücü, korkutucu ve yıldırıcı olmalıdır. Nitekim Tevrat'ın, bu döneme temas eden ayetlerinden birinde geçen: "... Ve Musa, İsrailoğulları'na böyle söyledi; fakat can sıkıntısı ve ağır esirlik sebebiyle Musa'yı dinlemediler."¹² ifadesi, Yahudiler üzerindeki Firavunî terörün ne kadar ağır, ne kadar sindirici ve ürkütücü olduğunu gösterir.

Kur'ân-ı Kerim'de bu durum, Yunus suresinin 83'üncü ayetinde, korku yüzünden, sayıca az olan bir kısım gençler dışında (İsrailoğulları'ndan) hiç kimsenin Hz. Musa'ya imanını izhar edemediği belirtilerek te'yit edilir.

2) 84-86. ayetlerden, Firavun'un uyguladığı terörün ilk şokunun atlatıldığı, zulüm ve baskı altındaki halkın Peygamberlerinin nasihatlerine kulak verecek hale geldiği, Hz. Musa'nın da onlara, yaşadıkları şartlarda uymaları gereken bir kısım taktikler verdiği, öncelikle de Allah'a tevekkül, ağır şartlara da sabır tavsiye ettiği, halkın buna uyup, elbirlik kendilerini selamete çıkaracak bir yol aradıklarını, en nihayetinde de Allah'tan kesin bir kurtuluş talep ettikleri anlaşılmaktadır. Bunu, Hz. Musa'nın sadece inanan gençlere değil, bütün Yahudilere yaptığı davetten ve halkın da bu davete verdiği müspet cevaptan anlamaktayız:

"Musa: Ey milletim! Allah'a inanıyorsanız ve teslim olmuşsanız O'na tevekkül ediniz" dedi. (halk da): "Allah'a tevekkül ettik. Ey Rabbimiz! Zâlim bir millet ile bizi imtihan etme. Rahmetinle bizi kâfirlerden kurtar" dediler" (Yunus, 10/84-86).

Duanın Gereğini Yerine Getirmek

Ayette geçen "Bizi kâfirlerden kurtar." duasının, konumuz açısından önemini özellikle belirtmek isteriz. Dinimizde dua,

---

12 Çıkış, 6/9

bir şeyi dille istemekten ibaret değildir. Dua, bir şeyi talep etmek, öncelikle o meseleyi gündemimize almak demektir. Arkadan, o meselenin gerçekleşmesi için, alınması gereken tedbirleri yerine getirmek, sebeplere teşebbüs etmek gerekir. Mesela Allah'tan rızık isteyenın çalışması, bir iş gerçekleştirmesi gerekir. Tıpkı sınıfını geçmesi gereken öğrencinin okulu-na devam etmesi, derslerine çalışması gerektiği gibi. Sadece dille dua şeklinde isteyip, o istediği şeyin gerçekleşmesi için yapması gereken şeyleri yapmadan, oturup netice beklemek, kesinlikle İslam'ın dua anlayışına girmez. Nitekim ayette. “Allah, bir kavimde olanı, o kavim kendisi değiştirmedikçe, değiştirmez.” buyrulmuştur (Ra'd, 13/11). Bu sadette, Resûlullah'tan da bir örnek kaydedebiliriz: Aleyhissalatu vesselam, bir kere-sinde, kendisine abdest suyu getirerek yardımcı olan sahâbî-sine, memnuniyetini ifade etmek için: “Benden talepte bulun!” derler. Sahâbî: “Ey Allah'ın Resûlü, ahirette sizinle beraberlik talep ediyorum!” der. Resûlullah, “Başka bir şey iste!” der. Kendisinden aldığı hakikat dersinin feyziyle istenmesi gereken şeyi talep eden sahâbî, Habib-i Rabbü'l-âlemîn'den güzel bir fırsat yakalamıştır. Talebinde direnir ve: “Ahirette sizinle beraber olmak istiyorum!” diye ısrar eder. Resûlullah, amelsiz bir netice alınamayacağını bir kere de bu vesile ile ümmetine ders vermek üzere: “Öyleyse, kendin için, çok secde ile, bana yardımcı ol!” buyururlar.¹³

Demek istediğimiz şudur: Cenab-ı Hak, Yahudi müminle-rin kurtuluş duaları üzerine, onları hemen kurtuluşa erdirmemiş, fakat onları kurtuluşa götürecektir bir yol göstermiş, bir başka ta-birle, onlara: “Madem kurtuluş talep ediyorsunuz, Ben de size, içinde bulunduğunuz şartlarda sizi kurtuluşa götürecektir, Benim

13 Müslim, Salat 224, 225; Nesâî, Tatbîk 79

nazarımda sizin kurtuluşunuzu hak ettirecek bir reçete göndereyim, buna uyarsanız sizin kurtuluşunuzu sağlarım” mânasında bir vahiyde bulunmuş, bir kurtuluş reçetesi göndermiş ve bu maksatla da, *evlerin kible kılınmasını* emretmiştir:

“Biz Musa ve Kardeşine Mısır’da, kavminiz için evler hazırlayın; evlerinizi kible kılın, ibadetlerinizi tam yapın. (Ey Musa! Bu emri yerine getiren) müminlere (mazhar olacakları kurtuluşu) müjdele! diye vahy ettik”

Bu ayet, ezici, yok edici, merhametsiz, pek katı bir zulme maruz kalmış olmakla birlikte, bir korunma, bir necat arayan kitleler için gerçek bir “kurtuluş formülü”, zulüm dönemini asgarî zararla atlama reçetesidir: “Evlerin kible kılınması”. Asıl konumuz olan aile içi eğitim meselesi açısından ayrı bir önem arz eden bu tedbir, Allah’ın vahy ettiği bir strateji olması sebebiyle, üzerinde ciddiyetle durulmaya değer.

İbretli Bir Nokta

Belirtmede fayda var. Burada, ayrıca Cenâb-ı Hakk’ın koyduğu bir kanunun uygulanmasını görmekteyiz: “Güçlünün zulmüne karşı sabretmek, ezici kuvvete karşı rast gele karşı çıkmamak.”

Nitekim Hz. Peygamber de, Mekke döneminde öyle yapmış, 13 yıl boyunca her çeşidiyle çok ağır zulüm ve işkencelere karşı sabretmiş, müminlere de sabrı tavsiye etmişti. Tahammülü aşan zulümlere dayanamayıp, “Bizim de adamlarımız, akrabalarımız var; biz senden sadece mukâbele etme izni talep ediyoruz.” diyenlere de Aleyhissalatu vesselam, Mekke hayatı boyunca hep “sabır” tavsiye etmiş, asla kuvvetle karşılık vermeye izin vermemişti¹⁴. Zulmün “Müslümanları tamamen

14 Mekke’de iken müşriklerin işkencelerine dayanamayıp, karşılık vermek, onlarla mücadele et-

yok etme derecesine ulaşması noktasında” da, yok olmaya götürecektir bir karşılık verme izni yerine, hicret etme emri vermişti. Savaş izni, Medîne’de devlet kurulduktan sonra ve müdafaa makamında gelmişti. Bu sebeple ilk savaşlar, Bedir, Uhud, ve Hendek savaşları, müminleri yok etmek üzere Medine’ye kadar gelen saldırgan müşriklere karşı Medine’yi müdafaa etmek üzere, şehrin harfîminde yapılmış savaşlardı. İlahi sünnette “sabır”, “hicret”, “savaş” aynı değeri taşıyan üç eylemdi; ancak şartları farklıydı¹⁵. Hz. Musa da kavmine, “Dünyada küfür devam etse de, zulüm devam etmez.” düsturuna uyararak, sabır tavsiye etmişti. Sonra da sıra hicrete, Mısır’dan kaçmaya gelecekti.

Ayette Dikkat Çeken İncelikler

1- Hazırlanması emredilen evler ne olabilir? Hz. Musa ve Hârûn, zaten Mısır’da doğmuşlardı, yani barınacak yerleri vardı. Öyle ise hazırlanması emredilen evler, ikamete mahsus mesken olmaktan ziyade bir kısım ortak içtimâî ihtiyaçların görüleceği mescit, mektep gibi evlerdir. Zaten beyt kelimesi, “ev” mânâsına gelir ise de -daha sonra da açıklayacağımız üzere- Beytullah tâbirinde olduğu gibi, mescit mânâsında da kullanılır. Şu halde bu evleri, -bir kısım dinî baskıların uygulandığı, mabetlerin yasaklandığı ve belki de tahrip edildiği, müminlere karşı tazyik ve takiplerin arttığı sıkıntılı dönemlerde- kültürel faaliyetlerin de yapılmasına uygun hale getirilmiş eski

---

mek için izin isteyenlere Hz. Peygamber’in cevabı şöyle olmuştur: “Sizden önce yaşayanlar arasında öyleleri vardı ki, bazılarının vücutları kemiklerine kadar demir taraklarla tarandığı, bazılarının gövdeleri başlarının ortasından testerelerle ikiye bölündüğü halde, bu yapılanlara sabrettiler. İmanlarından vaz geçmediler (Buharî, Menâkıbu'l-Ensâr 63).

15 Bu üç madde “Tebliğ, Terbiye Ve Siyasî Taktik Açılımlarından HİCRET” adlı çalışmamızda genişçe tahlil edilmiştir (Yeni Asya, İstanbul, 1981. Bu tahlili Kütübü Sitte Muhtasarı Tercüme Ve Şerhi’nde 16. ciltte Hicret bahsine koyduk (s. 212-237)..

meskenleri -veya şartlar imkan verdiği takdirde- bu hizmeti de görmesi düşüncesiyle yapılacak yeni inşaatları anlayabiliriz. Ancak, Firavun rejiminin çok sıkı takipleri ve ağır angaryaları altında ezilen İsrailoğulları'nın yeni inşaatlara yönelme fırsatı bulması veya Firavun rejiminin bundan kuşku duymayıp, buna izin vermesi düşünülemez. Öyleyse, "Evler hazırlayın" emrini, "mevcut evlerden bazılarını gizlice, içinde bulunduğunuz şartların gereği olarak, millete vereceğiniz hizmete uygun hale getirin" şeklinde anlamak daha uygun düşmektedir. Yeni inşaat da olabileceğini, farz-ı muhal olarak kabul etsek bile, bunlar mâbet veya mektep hüviyetiyle değil ev, mesken görünümü altında olacaktır. Bu inşaatlar sıkıntılı dönemde, hususî maksatla gerçekleştirildiği için, elbette yasaklanan mescit, mektep unvanını taşıyacak inşaatlar değildi ve olamazdı da. Öyleyse, beyt yani "ev" adı altında, hatta gizli fakat akıllıca, mektep ve mescit hizmeti verebilecek mahiyette olacaktır.

2- Ayette geçen ikinci "büyüt": Özellikle belirtilmesi gereken ikinci bir husus da, tahlilini yaptığımız ayette büyü (evler) kelimesinin iki kere geçiyor olması. Birincisi "bazı evler hazırlayın..." şeklinde, ikincisi de, "evlerinizi kible kılın" şeklinde geçiyor. Burada dikkat çekmek istediğimiz nokta şu: Ayet-i kerimeyi şöyle anlamak yanlış: "... Bir kısım evler hazırlayın... Bu hazırladığınız evleri kible kılın". Bu şekilde anlamak yanlış olacak ise, Cenâb-ı Hak, bu ayette iki ayrı şey emretmektedir:

1- Bazı evlerin hazırlanması.

2- İkâmet etmekte oldukları bütün evlerin kible kılınması.

Yukarıdan beri yapılan açıklamalardan anlaşılacağı üzere, bu emri alan Hz. Musa ve kardeşi Hârun, Beni İsrail'in o zaman için, Firavun tarafından yasaklanan (ve belki de yıktırılan) mâbet ve mektep gibi, halka kamu hizmetleri veren müesseselere-

rin yerine geçebilecek, “eğitim-öğretim”, “ibadet”, “bir araya gelme” imkanları sunabilecek bir kısım evler hazırlayacak. Bu şekilde emir üzerine hazırlanacak evler, yeni inşaat değildir. Çünkü Beni İsrail, ağır kölelik şartları ve tahammüllerini aşan angaryalardan başka, bir de Firavun’un çok sıkı ve yakın takibi altındadır. Öyleyse bu evler, zaten çoktan beri mevcut ve ikamet edilmekte olan evlerdir. Binaenaleyh, “Evlerinizi kible kılın!” emrinde zikredilen “evleriniz” tabirine bunlar da dahildir ve dolayısıyla bunların da kible kılınacakları açıkça bellidir.

Bu durumdan şu inceliği çıkarmaktayız: Hazırlanacak bazı evler, umumî hizmetlerin yapılacağı hususi evlerdir. Mesela bu hususi evlerde, Hz. Musa ve Harun’un yakın ilgi ve rehberliği altında, diğer bütün müminlerin evlerinde tebliğat yapacak, bilmeyenlere dinlerini öğretecek muallim ve tebliğciler yetiştirilecektir. Çünkü Hz. Musa ve Hârûn, o zamanın teknik imkansızlıkları ve de yasak şartları altında -erkek nüfusu Tevrat’ın verdiği rakama göre altı yüz bin olan-¹⁶ Yahudilerin tama-

16 Kadınların, katliama tabi olmadıkları göz önüne alınınca sayıca erkeklerin birkaç misli oldukları ve netice itibarıyla Yahudi nüfusun en az iki milyon civarında olacağı tahmin edilebilir. Burada bir noktaya dikkat çekeceğiz: Tevrat’ta gelen bu rakama güvenilir güvenilirlemeyeceği sorusu akla gelebilir. Bu soruya, .elbette ki “Hayır.” cevabını vereceğiz. Nitekim bir başka ayette, Firavun’un, İsrailoğulları hakkında, “şirzime kalile” (yani ‘çok küçük sefil bir grup’) dediğine yer verilir (Şu’ra 26/54). Ancak burada asıl konumuz, tarih ya da nüfus istatistiği değil, aile içi eğitimidir. Şurası muhakkak ki, Tevrat’taki rakam mübalağalı da olsa, Hz. Yusuf zamanında 13 aile olarak Mısır’a yerleşen İsrailoğullarının, -yine Tevrat’ın kaydına göre, Mısır’da kalış müddetleri olan 430 yıl içerisinde (Çıkış 12/40)- Hz. Musa zamanına kadar, nüfusu epey bir artmış olmalı ki, Firavun, onların Mısır’a hâkim olmaları endişesini dile getirmekte ve nüfuslarının artışı önlemek üzere, erkek çocukları öldürtmektedir. Ayrıca, Hz. Yusuf’la başlayan itibarlı dönemde, Filistin’den, başkaca Yahudi ailelerin de Mısır’a göç etmiş olması mümkündür. Tevrat’ın Sayılar bölümünde, Filistin’e gelişin ikinci yılında, pek çok zayıyata sebep olan bir salgın hastalığının öncesinde ve sonrasında yapılan nüfus sayımı sonucunun, elde edilen rakamlar (Bap 1, Bap 26), hesaplanıp değerlendirilince, Çıkış bölümünde verilen rakamlara yakın olduğu görülür. Yani Mısır’dan çıkış öncesi, oradaki Yahudi nüfus, sayıca az değildir.

Her şeye rağmen, Yahudilerin Mısır’daki sayısı, altı yüz bin değil, altmış bin ve hatta daha az olsa bile, yine de Hz. Musa ve Harun’un, o günün şartlarında ilahî mesajı bütün halka tek başlarına ulaştırmada sıkıntıları, zorlukları olacaktır ve dolayısıyla ayette hazırlanması emredilen “evler”i, metinde belirtildiği gibi halka irşat götürülecek muallim ve muallimelerin yetiştirileceği ev-mektepler olarak anlamamız uygundur, siyak ve sibakin gereğidir. Aile içi eğitim meselesine yoğunlaşmayı arzu ettiğimiz için, bu meselenin münakaşasına girerek, zihinlerin konumuza dahil olmayan tali teferruatta dağılmasını istemedik ve dipnottaki bu teması yeterli bulduk.

mına ilahî mesajı çok zor ulaştırabilirler. Öyleyse hazırlanması emredilen bu evler, ilk başta Hz. Musa ve kardeşi Hârun'un yetişebilecekleri sayıda olmalıdır. Bu az miktardaki evlerde, dikkat çekmeyecek mahdut sayıda (mesela üçer beşer kişilik gruplar halinde) insanlar yetiştirilip, bu yetiştirilenlerin muallim ve irşad vazifesini yerine getirebilecek insanlar olabilecek seviyeye getirildikten sonra hizmet vereceği ve aynı şekilde muallimler yetiştireceği yeni evler ihdas edileceği anlaşılır. Ayet, Hz. Musa ve Harun'a, böylece sayıları gittikçe artan evler hazırlayıp, buralarda verilecek eğitim ve öğretim hizmetleriyle bütün Yahudi ahalisine irşat götürmeyi ve netice olarak bütün evleri birer mescit ve mâbet haline getirerek, yeni yetişen nesillerin o ağır yasakların uygulandığı şartlarda hak din üzere yetişmelerini sağlamayı emretmiş olmaktadır. İşte bu hedefin gerçekleşmesi için yapılması gerekeni, Kur'ân-ı Kerim, evlerin kible kılınması şeklinde ifade etmektedir.

Mısır'a çoktan yerleşmiş olan Hz. Yâkupoğullarının, itibarlı ve serbest oldukları dönemde, yaptıkları mâbetlerin, Firavun'ların, Hz. Musa'nın daha dünyaya gelmesinden önce, İsr-

---

Elbette, sayılarından korkulacak kadar kalabalık bir kitleye, o günün teknik imkansızlıkları ve yasak şartlarında dinin öğretilmesi, iki kişinin harcı değildir. Bu ancak hazırlanan evlerde yetiştirilecek yardımcılarla mümkündür. Ayette gelen ve Firavun'un sözü olarak nakledilen "Çok küçük sefil bir grup" (Şu'ra 26/54) ifadesini esas alarak, Yahudilerin son derece az bir grup teşkil ettiğini söylemek de ihtiyatsızlık olur. Çünkü Firavun, Kur'ân'da kaydedilen diğer bir kısım sözlerinden de anlaşılacağı üzere, gerçekleri menfaatine göre tahrif eden ve -tıpkı günümüzdeki toplum mühendisleri gibi- milletin gözünün içine baka baka yalan söyleyen tam mânasıyla kızarmaz yüzlü Deccâl (Yalancı) bir tiptir. Ayrıca onun bu sözünün, sihirbazların mağlubiyetinden sonraki dönemlerde, Mısır ahalisinin maruz kaldığı sel felaketi, çekirge, bit, kurbağa ... istilası gibi felaketlerden sonra, derlenip toparlanarak Mısır'dan kaçmaya çalışan Beni İsrail'in peşine düşmekte isteksiz davranan halkı, onları iyice az göstererek teşçi etmek maksadıyla söylenmiş abartılı, yalan bir söz olması da mümkündür. Nitekim Şuara suresinde, Hz. Musa'nın Firavun'la olan mücadelesi hikaye edilirken, 34-46'ncı ayetlerde, Firavun'un, Hz. Musa'yı sihirbazların marifetleriyle mat etmek üzere nasıl hazırlık yaptığını; gâlip geldikleri takdirde sihirbazların mükafat taleplerini ve Firavun'un onlara vâdini vs. teferruatlı olarak görürüz. 46-49'uncu ayetlerde ise, Hz. Musa'nın mucizesi üzerine sihirbazlar Müslüman olunca Firavun, onlara, "Ben size izin vermeden mi ona iman ettiniz!" şeklindeki haykırışıyla, toplum mühendisliği örneğini verdikten sonra; sanki bu büyük yarış kendisi organize etmemiş, sihirbazları kendisi çağırmamış gibi, "Muhakkak ki o, size sihri öğreten büyüğünüzdür." diyerek, kıyamete kadar insanlığın şahit olacağı nice Deccallerin tarihî örneğini vermiş olmaktadır.

iloğulları'na karşı -doğan bütün erkek çocuklarını öldürmeleri gibi Kur'ân'a yansıyan dışında- mâbetlerini de ortadan kaldırmak nev'inden başka zulüm eylemlerine de yer verdiği anlaşılmaktadır. Zaten tefsirlerde, Firavun'un o sıralarda mescit ve mâbetleri yasakladığına dair bilgiler bulunmaktadır.

3- İbadetlerin tam yapılması emrediliyor: Bir kısım hürriyetlerin ve bu meyanda din hürriyetinin daraltıldığı şartlarda takip edilecek en mühim strateji olarak, "evlerin kible kılınması ve ibadetlerin tam yapılması" (veya bazı Türkçe meallerin ifadesiyle "namazların dosdoğru kılınması"nın emredilmesi", dikkat çekicidir. Çünkü böyle zor durumlarda günümüz teâmülünde, "dağa çıkmak (isyan)", "sokağa dökülmek (protesto)", "sloganlar atmak", "tankları taşlamak", "güç, gövde gösterisi yapmak", "canlı bomba olmak" gibi tepkilere baş vuruluyor, her çeşidi ve en acımasız olanıyla anarşik eylemlere yer veriliyor. Halbuki Kur'ân, Firavun'un baskısının arttığı bir dönemde evlerin mescit ve mektep kılınmasını, müteakiben tahlil edeceğimiz üzere, aynı inancı paylaşanların "birbiriyle dayanışan cemaatler oluşturmalarını" ve "çokça namaz kılmalarını" emrediyor.¹⁷ Öyleyse, böylesi şartlarda, başkaca tepki metotları İslamî değildir. Zaten sokağa dökülme eylemlerinin, -çoğu kere bu işe girişenlere uygulanacak- pek acımasız, hatta kanlı şekilde tenkil ve kazıma hareketlerinin, kanun ve kamuoyu nazarında meşru kılıcı tertipler olarak ajan provakatör denen kimseler tarafından başlatılıp tahrik edildiği de sonradan ortaya çıkmaktadır. Bunun nice örneklerini dünya her gün yaşamakta.

4- İbadetlerin tam yapılmasında bir başka incelik: Bu ilahî reçetede "ibadetlerin tam yapılması"nın yer almasında şöyle

17 İbn Kesîr, Tefsîru'l-Kur'âni'l-Azîm, 3/522

bir incelik daha var diye düşünürüz. Burada emredilen bir kısım (gizli) evlerin hazırlanması ve bu evlerden hareketle yapılacak faaliyetlerin yerine getirilmesi, zamanımızda fiilen mevcut olan gayr-ı meşru, yıkıcı faaliyetleri hatırlatmaktadır. Nitekim bütün anarşist teşkilatlar, hücre evi de denen gizli evler hazırlayarak menfi faaliyetler yapmaktadırlar. Müminler tarafından yapılacak çalışmalar yıkıcı değil yapıcı olmak zorundadır. Bu da, ibadetlerin eksiksiz yapılması suretiyle mümkündür. Çünkü, hareketlerinde Allah rızasını esas almanın yolu, ibadetlerin tam yapılmasından, her an Allah korkusunu vicdanlarda canlı tutmaktan geçer. Böyle olmadığı takdirde, o nevi çalışmalar çabuk çığırından çıkarak gayesinden uzaklaşabilir, meşru olmayan metotlara yer verebilir ve zaman içinde asıl hedefini de kaybedebilir.

Şu hususu vurgulamak isteriz ki, meşru olmayan vasıtalarla meşru bir hedefe gidilemez. Nitekim her devirde, siyasî-ideolojik cereyanlar ortaya çıkmış, bu hareketler gizli evlerde (yani hücre evlerinde) faaliyetlere başlamış, -bazı başarılarla ulaşmış olsa bile- zamanla, hedefe varmak için “bütün çeşitleriyle” zulme yer verdiklerinden, hemen hepsi hüsrarla noktalanmıştır. Bunun misalini görmek ve göstermek için, uzağa, harice gitmeye gerek yok, memleketimizin son elli-yüz senelik geçmişine, hele son yirmi-otuz yıla bakacak olsak bunu görebiliriz. Gizli hücre-evlerine dayanan ve tek kelime ile “zulüm”le özetleyeceğimiz gayr-ı meşru metotlara yer veren, mâsum insanların kanını döken nice gruplar, çeteler sahneye çıkıp kısa zaman sonra birer birer maziye karıştılar ve arkalarında, belki de asırlarca lanetle anılmalarına sebep olacak cinayetler, yağmalar, tahripler, yetimler, sakatlar ve kırılmış kalpler bıraktılar. Dilimizde “Zulm ile âbad olanın sonu berbat olur.” diye

bir söz var. Bu hakikati İslam alimleri, bidayetten beri, ayet ve hadîslerden hareketle: “Küfür devam eder, ama zulüm devam etmez.” cümlesiyle vecizeleştirmişlerdir. Aynı ilahî kanun, Kur’ân-ı Kerim’de tekrarlar: “Ve’l-âkibetu li’l-müttakîn” (Akibet ve sonuç müttakilerindir) diye perçinlenmiştir.¹⁸

5- Ayette geçen “Mü’minleri müjdele!” emrinden şunları anlayabiliriz: Burada Cenab-ı Hak, müminlere, “İçinde yaşadığınız kötü şartlar döneminde ümitsizliğe düşmeyin!” emrini vermektedir. Yani “Kurtuluşunuz için gönderilen reçeteyi uygularsanız, dilekeleriniz yerine gelecektir.” müjdesi verilmektedir. Bu emirleri uygulayanların kurtulacakları belirtilmekten başka, menfiliklerin hâkim olduğu şartlarda takip edilecek en mühim taktiğin ye’se düşmemek olduğu, öyle bir durumda, Allah’ın nusret ve inayetini bekleyerek sabretmek gerektiği, her şeye rağmen geleceğe umutla bakmanın şart olduğu, çünkü Allah’ın her şeye kadir bulunduğu ve müminlere yardım, mağfiret vaat ettiği vs. dersi verilmektedir.

6- Evin kible edinilmesi ne demek? Cenab-ı Hak, “Evlerinizde mescitler ittihaz edin!” demiyor, “*Evlerinizi kible ittihaz edin!*” diyor. Alimler bundan iki incelik çıkarmışlardır:

a- Bir kısım âlimler: “Hz. Adem’den beri, bütün semavî dinlerde kible vardır”, “Ortak kible Kâbe’dir.”, “Tarih boyu evler, Kâbe istikametinde yapılmıştır. Sadece Resûlullah döneminde geçici bir süre için Kudüs kible kılınmıştır.” vs. demiştir. Ancak, burada meselenin bu yönü üzerinde duracak değiliz, bu konumuzun dışına çıkmak olur.

b- Diğer bazı alimler, “kible” tabirinin ihtiva ettiği “karşılıklı (mütekâbil) mânasını göz önüne alarak ‘evlerin kible kı-

18 A’râf, 7/128, Hûd, 11/49, Kasas, 28/83, Ta-Ha, 20/132.

linması'ndan, evleri, 'karşılıklı olarak birbirine (mütekâbilen) yönelmiş kılınması'nı anlamış; bu mânadan hareketle ayetten kastın "Birbirini destekleyen bir cemaatin husûlü" olduğu belirtilmiştir.¹⁹ Aynen şu ifade geçer: "Evlerin kible kılınması(nın bir mânası), onların, karşılıklı olarak birbirini destekleyen cemaatler şeklinde organize olmaları (veya organize edilmeleri)-dir."²⁰

Bu mânadan hareketle, şu yoruma ulaşabiliriz: İsrailoğulları, Hz. Musa ve kardeşi Harun'un tedbiriyle mahallelerde hazırlanan -ve faaliyet merkezleri mahiyetinde olan- evler etrafında, birbirleriyle dayanışma ve irtibat içine girmişler, bilhassa ortak ibadet, çocukların ortak eğitimi gibi ihtiyaçlarını çözmeye çalışmışlar ve böylece ayet-i kerimede Allah'ın kendilerine emrettiği, bütün evlerin kible kılınması, yani her eve ulaşarak, evlerin birer mescit ve mektep haline getirilmesi suretiyle, yeni nesillerin bu evlerde yetiştirilmesi sağlanmıştır. Ve İsrailoğulları, Allah'ın kendilerine olan emrini yerine getirerek, talep etmiş oldukları kurtuluşa erme lütfunu hak etmişlerdir. Ayetteki, müjdele tabiriyle vaat edilen, müminleri ilahi şekilde kurtarma işi de, Kızıl Deniz'den mucizevi bir geçişle yerine getirilmiş oluyor.

Bu uygulama, kıyamete kadar gelecek müminlere bir örnektir. Müminler, Hz. Musa zamanında olduğu gibi, hâkimiyeti ele geçiren Firavunlar yüzünden, nerede bir surette hürriyetlerini kaybetmiş, dinin gerektirdiği şekilde yaşamakta sıkıntı ve zorluklara düşmüşlerse, çocuklarına hür ve meşru ortamlarda alenen eğitim vermekten alıkonmuşlarsa, evlerine yönelme-

19 Râzi, Mefâtihu'l-Gayb, 17/148

20 Orjinal metin şöyledir: *قبلة اي متقابلة والمقصود منه حصول الجمعية واعتضاد البعض بالعض*, ve'l-maksûd minhu husûlu'l-cem'iyye ve i'tizâdu'l-ba'zi bi'l-ba'zi).

lidirler. Evlerini mescit ve mektep şeklinde kullanmalıdırlar. Onlar için en selametli ortam ev ortamıdır. Eğitimle ilgili bir kısım problemlerin -mesela bir öğretici tutma gibi- çözümünü de, komşu veya yakınların birbiriyle dayanışma içine girecekleri cemaat veya gruplar oluşturmalarını gerektirecektir.

7- “Evi kible kılma”nın bir başka mesajı daha var: Tıpkı eski alimlerin, ilim alma yoluna giren talebelere yaptıkları: “İlmi hocadan alın, kitabı kendinize kible kılmayın, kim bunu yaparsa, hocası şeytandır.” tavsiye ve uyarı ifadesindeki “kitabı kible yapmak” tabiri, Arap örfünde, ‘kitap üzerinde yoğunlaşma’yı ifade ettiği gibi, “evin kible kılınması” da eğitim-öğretim-ibadet meselelerinde evde yoğunlaşmayı ifade eder. Bir başka ve daha açık bir ifade ile, eve yönelmek, evi kible edinmek elbette eve bir mescit hüviyeti kazandırıp, ev merkezli bir eğitim faaliyetine geçmeyi gerektirir. Yani, mescitlerin gördüğü ibadet, eğitim, öğretim, cemaatleşme gibi bütün hizmetler evlerde yerine getirilmelidir. Evlerin bu suretle kullanımı, müminler arası irtibatı azaltacak, herkesi kendi başına kılan bir içe kapanma şekline döndürecek tarzda olmamalıdır. Karşılıklı dayanışma şeklinde olmalıdır. Yani nasıl ki mescitler herkese açıktır. Haftanın bir gününde mecburi olmak üzere, her gün namaz vakitlerinde müminleri bir araya getirme, aynı mekanda toplayarak içtimaîleştirme hizmeti veriyorsa, evler de öyle olmalıdır. Mütakâbil (karşılıklı) olarak birbirinize rahatça gidip gelmeyi kolaylaştırmalısınız, resmiyeti azaltmalısınız. Böylece, mescitlerin verdiği bütün hizmetleri evler verebilmelidir. Yani, konulan yasaklar sebebiyle, cami, mektep, mahalle veya köy odası gibi ortak mekanlarda bir araya gelmenin zorlaştığı veya imkansızlaştığı şartlarda:

* İbadet ve zikirler için evlerde bir araya gelmelisiniz.

* Dini bilgilerinizi tazelemek, öğrenmek için evlerde bir araya gelmelisiniz.

* Yeni nesillerin tâlim, terbiye ve eğitimi için evler kullanılmalıdır.

* Her çeşit dini ve içtimaî merasimler evlerde yapılmalıdır.

* Bütün evler, şayet bu hizmetleri verebilecek durumda olmazsa, bazıları mutlaka bu hale getirilmelidir.

* Veya: (duruma göre ve şayet imkan olursa) bu hale uygun, “ev” adı altında yeni inşaatlar gerçekleştirilmelidir.

* Bir yerleşim bölgesinde (şehir, köy, mahalle, oba vs.) herkesin tek olan aynı evde toplanmasının imkansızlıkları, mahzurları olabileceğine göre, yakın komşular, meslek grupları, akraba grupları, yaş grupları, cinsiyet grupları gibi daha küçük gruplar halinde ikili veya üçlüden başlayarak değişik sayıda gruplar teşkil edilerek, sırayla bir seferinde birinin, bir seferinde diğersinin evinde yani mütekâbilen olmak üzere mescitlerin verdiği hizmetlerin yerine getirilmesi için evlerde toplantılar gerçekleştirilmelidir.

8- Kalabalık olmamak: Bu nevi grupların verimlilik açısından çok kalabalık olmaması gerektiğini de hatırlatalım. Bazı hadîslerde gelen “onar onar halkalar teşkil etme” tavsiyesini esas alarak, bu çalışma gruplarının onar kişiyi aşmaması tavsiye edilebilir. Sözgelimi, on kişiye ulaşan bir grup ikiye ayrılır. Her biri, sayısını ona tamamlayıncaya kadar artırır, bu rakamı bulunca tekrar ikiye bölünür. Bu elbette ideal olandır ve tavsiyedir, vecîbe değildir. Şartlara göre daha az veya daha çok sayılı gruplar yapmak üzere karar da alınabilir. “İdeal sayımız beş olacak, altıyı bulunca ikiye ayrılacağız” gibi.

9- Bu evlerde mescit sâdeliği: Evlerin mescit mânasında kullanımlarında, mescit teşrifatının sâdeliği esas alınmalıdır.

Yani normalde ev sahipleri, misafir ağırlarken masraf ve yorgunluk gerektiren hazırlıklar yaparlar. Mescit hizmetine yönelik ev toplantıları, böyle değil, sade ve külfetsiz olmalıdır.

Zamanımızda, yurdumuzun her yöresinde komşular ve dost grupları olarak yapılan “sıra geceleri”, “kapı açma”, “gezek”... gibi farklı adlar altındaki toplantılar gösteriş ve yarış havasına dönüşebiliyor ve maddî imkanları sınırlı aileleri sıkıntıya sokabiliyor. Şu halde mescit hizmetlerine yönelik ev toplantıları, iştirakçilerin alacakları ortak kararlar, aileleri sıkıntıya, zahmete sokacak külfetleri asgariye düşürmeli ve hatta sınırlamalıdır. Evlerin kible (mescit) kılınması'ndan bu mânayı da çıkarmak mümkündür. Çünkü mâbetlerde bu nevi zahmetler yoktur, sadece hizmete yönelik faaliyet vardır.

Mescitlerin Hizmetleri

Bu konunun tamamlanması için, Resûlullah döneminde mescitlerin verdiği hizmetlerin mühim olanlarını şöylece kaydedebiliriz: İbadet yeri, dinî ve ilmî irşat yeri, siyasî meselelerin müşavere edildiği, misafirlerin ağırlandığı, mahpusların bağlandığı, müfâharanın (şeref ve edebiyat yarışı) yapıldığı, bayram eğlentilerinin cereyan ettiği, harpte yara alanların tedavi edildiği, hacamatın (kan aldırma) yapıldığı, halkın moralini düzeltmek için şiir okunup dünyevî sohbetlerin yapıldığı yer vs.²¹

Mescid-i Nebevî'nin Çok Önemli Bir Hizmeti

Üzerinde durduğumuz ayet-i kerimede geçen, evlerin kible kılınması ibaresini hakkıyla anlayabilmek için, Resûlullah'ın tesis ettiği örnek mâbet Mescid-i Nebevî'nin mühim bir hiz-

21 Teferruat ve kaynaklar için Hz. Peygamberin Sünnetinde Terbiye adlı kitabımız görülmelidir (s. 469)

metini belirtmemiz gerekir: *İslam'ı neşredecek muallim yetiştirmek*. Aleyhissalatu vesselam, Mescidin bünyesinde “*suffa*” denilen bir mektep açmıştı.²² Çoğu muhâcir olmakla birlikte, Medine'nin yerlilerinden de bir kısım müminler Suffa'da kalıp orada, baş müderrisleri Resûl-i Ekrem olan öğreticilerden İslamî ilimleri öğreniyorlardı. Bunlar “muallimler hazır kuvveti” gibiydiler. İhtiyaç duyuldukça, Medine dışındaki kabîlelerden talep geldikçe irşat ve İslam'ı öğretmek üzere gönderiliyorlardı. Nitekim, Ebu Berâ, “Necid ahalisine İslam'ı öğretecek muallimler gönder.” diye bir talepte bulununca, Aleyhissalatu vesselam, Suffa'da kalanlardan 70 kişi gönderir...²³

Resûlullah'ın, Ubâdetu'bnü's-Sâmit örneğinde görüldüğü üzere orada hizmet veren muallimlere ücret almayı yasakladığı göz önüne alınınca, bu mektep-evlerden Allah rızası için hizmet verecek fedakar bir ruha sahip muallimler yetiştirilecektir. Nice yokluk, sıkıntı ve tehlikelere rağmen hizmet gayretini taşıyan bir ruha sahip hizmet elemanları... Tıpkı, ayette ifade edildiği üzere, Firavun'un herkesi sindirip pıstıran dehşetli terör ve işkencesine rağmen, Hz. Mûsa'ya imanını izhar eden “*az sayıdaki (mübarek) gençler*” gibi cesur, fedakâr tebliğciler, öğreticiler...

Reçete Uygulanıyor

Tahlilini yaptığımız 87'nci ayette sunulan ve Rabbül-âlemîn tarafından vahy edilmiş olan kurtuluş formülüne, Hz. Musa zamanındaki Yahudilerin uyduğu ve bunun mükafatı olarak da, onların Kızıl Deniz'i Allah'ın inayeti ile aşarak kurtuluşa er-

22 Bu konuda geniş bilgi için; Peygamberimizin Okuma Yazma Seferberliği ve Öğretim Siyaseti adlı kitabımız görülmelidir s. 114-122

23 İbn Hişâm, es-Sire, 3-4/184; İbn Hacer, Fethu'l-Barî, 8/381-395; Ahmed b. Hanbel, Müsned 3/137

dikleri Firavun ve askerlerinin de, zulümlerinin cezası olarak denizde boğuldukları 88-90'ıncı ayetlerde ifade edilir.

Şu halde, aynı kurtuluş formülünü zamanımız şartlarında, 'ev-mektepler'den hareketle uygulayanlar da, Allah'ın izni ile kurtulurken, zalimler Firavun ve askerleri örneğinde olduğu üzere, füzelerine, akıllı bombalarına, dolu dolu hazinelere sâhip Kârunvarî zengin destekçilerine, Hâmân-misâl dessay zâlim bürokratlarına, fâili meçhul cinayetlerine, iki yüzlü anarşist ve âlet-i bî-şuur canlı bombalarına, mürettep ekonomik krizlerine, ve her çeşit şeytanî desiselerine rağmen helak olacaklar, adâlet-i ilahiyenin onlar için hazırladığı, ummadıkları, akıllarından bile geçmeyen semâvî cezalarla musibet denizlerinde boğulacaklardır.

Bu Kurtuluş Reçetesi Sadece Benî İsrail'i mi İlgilendirir?

Burada şu soru akla gelebilir: "Kurtuluş reçetesi" olarak vasıflandırılıp, açıklığa kavuşturulan ayet, sadece Hz. Musa ve onun devrindeki Beni İsrail'i ilgilendiren bir kurtuluş reçetesi olamaz mı?

Cevabına gelince: Hayır! Çünkü Kur'ân-ı Kerim'de, herhangi bir peygamber veya geçmiş ümmetlerden biriyle ilgili olarak zikredilen herhangi bir hüküm -bunun Muhammed ümmeti için mensuh, yani hükümden kaldırılmış olduğuna dair sarfih veya zımnî bir açıklama gelmemiş ise- bizim için de uyulması gereken bir hükümdür. Nitekim Kur'ân-ı Kerim'in bir çok ayetinde, eski peygamberlerin getirdiği hidayete uyulması emri verilir. Mesela En'am suresinde, 18 peygamberin ismi, bazı mümtaz vasıflarıyla sayıldıktan sonra "İşte bunlar, Allah'ın doğru yola erdirdikleridir, onların yoluna uy!..." diye emredilir (En'am, 6/90). Şûra suresinde de: "Allah,

Nuh'a buyurduğu şeyleri size de din olarak buyurmuştur...” (Şûra 42/13). denmektedir. Bu sadette gelen naslardan hareket eden İslam uleması: “Şer'u men kablenâ şer'un lenâ, yani: “Bizden öncekilerin şeriatı bizim için de (uyulması gereken, muteber bir) şeriatıdır.” sözünü bazı kayıtlarla, bir düstur olarak benimsemişlerdir.²⁴

Öyleyse tekrar edebiliriz: “*Kurtuluş reçetesi*” olarak tavsif ettiğimiz mezkur ayetin sonunda gelen “(Bu söylenenleri yapan) müminleri (kurtuluşla) müjdele.” ibaresindeki “ilahî müjde” kıyamete kadar, aynı şartlarda, aynı reçeteyi uygulayan müminler için de muteberdir.

Evleri Kible Kılmanın Bir Şartı

Nur suresinin 36-37'inci ayetlerini, sadedinde olduğumuz bahisle irtibatlandırmamız gerekmektedir. Çünkü yukarıda kaydettiğimiz ayette evlerin kible kılınması söz konusu iken, Nur suresinin 36-37'nci ayetleri, hem bu kible kılınan evleri tebcil edip övmekte, hem de böylesi evlerin sahiplerini tavsif ve tarif ederek, evlerini kible kılmak isteyenlere, bunun nasıl olacağını dolaylı bir üslupla ifade etmektedir. Bir başka deyişle, evini kible kılma işinin, kuru bir söz, geçici bir heves değil, şuurlu, disiplinli, fedakarlıklara dayanan bir hayat modeli olduğunu ifade eder: “Allah'ın, yüksek tutulmasına ve içlerinde adının zikredilmesine izin verdiği evlerde bir kısım erkekler vardır ki bunlar, sabah akşam O'nu tesbih ederler. Bunları, ne ticaret, ve ne de alış-veriş, Allah'ı anmaktan, namaz kılmaktan, zekat vermekten alıkoyar. Bunlar kalplerin ve gözlerin (dehşetten) allak bullak olacağı günden korkarlar” (Nur, 24/36-37).

²⁴ Bkz.: Aynî, Umde, 18/226; İbn Hacer, Fethu'l-Bâri, 9/364; Elmalılı, Hak Dini Kur'an Dili, 3/1974, 6/4228-229

Bu iki ayeti şöyle anlayabiliriz

1- Evlerin yüceltilmesi (kible kılınması) Allah'ın bir lütfudur. Bu lütfun kemâli, ev sâhiblerinin, bu evleri, -akşam ve sabah yoğunluklu olarak- gece ve gündüz "Allah'ı zikir" mânasında kullanmasına bağlıdır. Müteakip bölümde Ahzab suresinin 33'üncü ayetinde, Resûlullah'ın hanımlarına hitaben gelen: "... Oturun da evlerinizde okunan Allah'ın âyetlerini ve Resûlullah'ın hikmetlerini zikredin" ibaresini tahlil ederken de göreceğimiz gibi, buradaki 'zikir'den murat, "namaz" değildir. Nitekim ayette zaten namaza, zekata ayrıca temas ediliyor. Öyleyse sabah akşam Allah'ın zikrinden murat, insanları marifetullahı, dinini öğrenmeye götürecek her çeşit çalışma ve çocuklara verilecek dinî öğretimdir. Ve ilim öğrenmek veya öğretmek nafile ibadetten üstündür.

2- Bu evin sahibinin dünyasında, Ahiret endişesi öncelikli olacak, kıyamet gününün dehşeti düşünülecek.

3- Namaz, zekat gibi farzlar alelusul değil, hakkıyla yerine getirilecek.

4- Hiçbir dünyevî iş ve hesap, Allah'a kulluk vazifelerini yerine getirmenin önüne geçip, bunları ikinci plana attırmayacak.

5- Evin, kible kılmak suretiyle Allah'ın rızasına uygun hale getirilmesi ve değerinin yüceltilmesi işinde büyük rol erkeğe düşmektedir. Erkek, sabah ve akşam vakitlerinde, yani iş hayatının bitiminde eve gelerek ailesiyle ilgilenmelidir. Evin kible kılınmasını sağlayacak tedbir, tanzim, talim ve ilgi için irade ortaya koyması, planlar hazırlayıp uygulaması gerekmektedir. İşten çıkınca kahveye, lokale giden erkek, evin yüceltilme hedefini gerçekleştirmez.

38. ayet ise, belirtilen çerçevede bir kulluğu yaşayarak evlerini yüceltenlerin mazhar olacakları mükafatı belirtir: "Allah,

onları işlediklerinin en güzeliyle mükafatlandırır ve lütfundan onlara fazlasıyla verir. Allah dilediğini hesapsız şekilde rızıklandırır”.

Nitekim, “evlerinizi kible kılın” emrinin gereklerini yerine getirdikleri anlaşılan İsrailoğulları, önlerine çıkan denizin yol olması gibi, Allah’ın büyük bir lütfu ile zalimlerden kurtulmuşlar ve hatta aynı yolda ilerlemek isteyen Firavun ve adamları denizde boğulmuşlardır. (Yunus, 10/90). “Ve’l-Akibetu li’l-müttakîn,” yani “Nihâî sonuç, müttakilere, gerçek mânada Allah’a kulluk edenlere aittir.” ilâhî fermanının sırrıyla²⁵, günümüzün ve gelecek zamanların zâlimleri de eninde sonunda aynı sonuçla karşılaşacaklardır. Onlar da, Kârunları, Hâmanları ve askerlerine rağmen Firavun’un helak olması gibi, helak olacaklardır. Nitekim dünya böyle insanların ibretli sonlarına şâhit olmuştur.

Kulluk Öncelikli Bir Hayat ve Müspet Hareket

Burada, bir son noktayı açıklama gereği duyuyoruz:

Öncelikle daha açık bir üslupla -tekrâren- diyoruz ki: Firavun, hırsından yeterince aklını kullanamayarak Hz. Musa ve Hârun liderliğindeki müminler kitlesinin peşinden gitmek, onları kurtuluşa götüren yolda ilerleyerek hedefe varmak istedi. Bu hırs onun sonunu getirdi.

Firavun bilemedi ki, deniz, onlara, daha önceki çileli dönemde ortaya koydukları gayretin bir mükafatı olarak, Allah tarafından selametli bir yol kılınmıştı. O yol, hazırlanan bir kısım evlerde, Hz. Musa ve kardeşinin yakın ilgisiyle yetiştirilmiş hizmet erlerinin, gece gündüz binbir zahmet ve fedakarlıklara katlanarak yetiştirilen İsrailoğullarının, evlerini kible kılmalarıyla

25 A’raf, 7/128; Tâ-Hâ, 20/132; Kasas, 28/83.

hâsıl olmuştu: Yani evler birer mektep-mescide dönüşmüştü: Bütün evlerde kulluk ve ibadet öncelikli bir hayat başlatılmıştı; yeni nesiller, evlerde kulluk üzere yetiştiriliyordu. Denizi selametle geçme mucizesi, beşerî güç dahilinde olan bu kahramanlığı yerine getirmiş olmanın bir mükafatıydı. Binaenaleyh, denizde açılan bu selametli yolun korkuluk ve parke taşlarını, Allah'ın Hz. Musa ve kardeşi Hârun'a vahyettiği reçetede yer alan "ibadetleri tam yapın" emri gereği göklere yükselen ihlaslı ibadetler, dualar, yakarışlar, tevbeler-istiğfarlar, yardımlaşmalar, dayanışmalar, fedakarlıklar teşkil ediyordu. Firavun bunları elbette bilemez, anlayamazdı.

Bu açıklamadan şu noktaya gelmek istiyoruz: Müminlerin kullandığı yolu kullanarak hedefe gitmek isteyen günümüzün Firavun ve adamları da hücre evleri metoduyla yaptırdıkları çalışmalardan netice alamayacaklardır. Tıpkı Firavun ve askerlerinin boğuldukları gibi bir neticeyle karşı karşıya kalacaklardır. Çünkü onlar, buralarda ibadet değil, ihanetlerin, zulümlerin, suikastların planlarını yapmaktadırlar. Sonunda "Ve'l-âkibetu li'l-müttakîn" in sillesini yiyeceklerdir. Tekraren söylüyoruz, müminler netice alabilmek için ibadet, kulluk ağırlıklı çalışmak ve müspet hareket etmekten, adalet ve meşruiyetten ayrılmamak zorundadırlar.

İbadet Merkezli Kurtuluş

Yukarıda kaydettiğimiz her iki ayette de (Yunus, 87. ayet ve Nur, 37. ayet) namaza vurgu yapıp, öncelik verildiğini gördük. Tıpkı İsrailoğulları'nın kurtuluş reçetesinde olduğu gibi, tathîr (paklayıp arındırma) vaad edilen Âl-i Beyt'in tathîr reçetesinde de, namaza öncelik verildiği görülmektedir: Hz. Enes anlatıyor: "(Âl-i Beyt'le ilgili olarak: "Allah sizden kiri gidermek istiyor ey Ehl-i Beyt..." ayeti (Ahzâb 33/33)

geldikten sonra) altı ay boyunca Resûlullah, sabahları namaz için çıkınca, Hz. Fâtîma'nın kapsına uğrar şöyle derdi: "Ey Ehl-i Beyt namaz(a kalkın!" ve şu mealdeki ayeti okurdu): "Allah şüphesiz sizden kiri gidermek, sizi tertemiz yapmak ister" (Ahzab, 33/33).

Hemen belirtmek isteriz: Namaz sadece Ehl-i Beyt'in tathîri için değildir, ümmetin de tathîri içindir. Çünkü o, bütün muhallileri "her çeşit edepsizlikten ve akıl ve şeriata uymayan her şeyden alıkoyar" (Ankebut, 29/45).

Bir adım daha atarak diyoruz ki: Hz. Adem'den Hz. Muhammed'e ve kıyamete kadar "Allah yanında makbul olan İslam dini", 'salat'ta yani "namaz"da ifadesini bulan ibadet merkezli bir dindir. Sadece Firavun'un zulmünden necat talebeden İsrailoğullarının veya tathîre mazhar kılınacak olan Âli-i Beyt'in değil, içine düştüğü çıkmaz ve zulümlerden, maddî ve manevî her çeşit kir ve paslardan, günahlardan kurtuluş ve temizlik arayan herkes için, her millet için gerekli olan reçetenin de merkezinde "namaz" olacaktır, hem de kıyamete kadar. Yüce Yaraticımız, Kendisinden düşmanlara, belalara, hastalıklara, ihtiyaçlara vs.'ye karşı yardım isteme durumlarında bunu "namaz kılarak" yapmamızı emretmektedir: "Ey iman edenler sabır ve namazla Allah'tan yardım talep edin." (Bakara, 2/153). Resûlü Ekrem'in de, kendisine üzüntü veren bir durum isabet ettiği zaman namaz kıldığı belirtilir.²⁶

Ev mi bizi değiştiriyor, biz mi evi değiştiriyoruz?

Ev anlayışımız, yukarıda açıklandığı üzere genişler, düşünce dünyamızda sadece bir barınak, bir uyku ve istirahat yeri olarak görülmenin dışına çıkarsa; yani eve, mescidin gördüğü bir kısım hizmetleri de görmesi gereken bir yuva ve bilhassa

26 Ebu Dâvud, Salat 312, 1319. h.

bir okul, yeni yetişen nesle kendi değerlerimizin aktarıldığı, yaşatıldığı bir kültür müessesesi, cemiyetimizin her yönüyle bir hücresi olarak bakılırsa bu farklı bakış bize yeni ufuklar açar:

1) Kendimizi sorgularız: Acaba şahsımız, bu mekteb-ev'in muallimi olmaya hazır mı? Değilsek, eksiklerimiz nelerdir? Bu eksikler nasıl giderilebilir? Vs.

2) Evimiz, okul hizmeti de vermeye hazır mı? Günümüz şartlarında bir okulda bulunması gereken asgari şartlara evde sahip miyiz?

Şu halde zihnimizde yer vermemiz gereken mekteb-ev te-lakkisi, hem bizi değiştirecek, hem evimizi değiştirecek. Biz, kendimizi yeni bilgilerle techiz ederek seviyemizi yükseltirken evimizi de genişlik, plan, tezyin, tefriş ve teçhizat yönleriyle zenginleştirerek değerini artıracacağız. Ve bu suretle düzene soktuğumuz "kıble kıldığımız" evimiz, daha seviyeli yeni nesiller yetiştirmiş olarak, ayette zikri geçen "Allah'ın yüksek tutulmasına izin verdiği" mübarek evlerden biri olacak. Ve böylece Allah'ın bize emrettiği kendi kendimizi değiştirmeyi (Ra'd, 13/11) gerçekleştirerek daha müterakki, daha huzurlu bir cemiyetle, daha müreffeh yarınlara kavuşacağız.

Böylece pek çok geriliklerden arınmış olarak, medeniyetin gelişmesine ve insanlığın yücelmesine yeni katkılarda bulunmak üzere ortaya çıkan cemiyette, çevresine ve insanlığa önder ve örnek olacak, Allah'ın rızasını kazanmış kimseleri Kur'ân-ı Kerim, ana vasıflarıyla anlatırken -birkaç sayfa yukarıda kaydettiğimiz ayette olduğu üzere- öncelikle, onların yetiştiği evlerden bahsetmesi, bize pek mânidar gelmektedir: Allah'ın takdirini kazanan "erkek adamlar", "Allah'ın yüceltilmesine izin verdiği evlerden çıkar" mânasında, önce *evler* zikrediliyor, sonra övülen *erkekler*.

İyi nesil yetiştirmekte kesin kararlı ve samimi isek, öncelikle, iyi bir terbiyenin verilmesine uygun ev ortamının hazırlanması gerekmektedir. Mesken meselesinin ehemmiyetine dikkat çeken ayetin iyi anlaşılması için meal-i şerifini bir kere daha, kaydediyoruz: “Allah’ın, yüksek tutulmasına ve içlerinde adının zikredilmesine izin verdiği evlerde *bir kısım erkekler* (vardır ki onlar), sabah akşam O’nu tesbih ederler. Bunları ne ticaret, ve ne de alışveriş, Allah’ı anmaktan, namaz kılmaktan, zekat vermekten alıkoyar. Bunlar kalplerin ve gözlerin (dehşetten) allak bullak olacağı günden korkarlar” (Nur, 24/36-37).

Evleri Kible Kılmada Sabah ve Akşam Vakitlerinin Önemi

Nur suresinden yukarıda kaydettiğimiz ayette sabah ve akşam kelimelerinin zikri, konumuz açısından ayrı bir ehemmiyet taşır. Hasan Basri Çantay merhum, değerli mealinin birinci cildinin sonuna koyduğu fihristte, akşam kavramının 22, sabah kavramının 61 kere geçtiğini gösterirken, öğle, ikindi ve yatsı kavramlarının birer kere geçtiğini gösterir²⁷. Bu rakam farkını, bu iki vaktin aile eğitimindeki önemine ilahî bir irşat olarak değerlendirebiliriz. Sabah vaktinin, akşama nispetle üç misli fazla zikri de, evlerin yüceltilme (yani kible kılınma) faaliyetlerinde, sabah vaktinin daha bir ehemmiyet arz ettiğini ifade etmektedir.

Ayette, bu iki vakitte tesbih eden erkeklerin zikri, dediğimiz hususu te’yit eden bir diğer unsurdur. Çünkü o iki vakitte erkeğin evde bulunması “aile eğitimi” için önemlidir. Gündüzleri çocuklar okulda, anne işte veya ev işlerinde, baba ise ister istemez dışarıdadır. Babanın, günlük işi bitince kahve, kulüp, sokak gibi aile hârici yerlere giderek eve uğramaması, sade-

27 Burada verilen rakamlar farz olan namaz vakitleriyle ilgili değil. Bunların vakitleriyle ilgili ayetleri Hasan Basri Namaz vakitleri başlığı altında ayrıca verir (sayfa: 440).

dinde olduğumuz eğitim çalışmalarına büyük darbe vurur. Gün sonunda işi bitince, erkenden evine gelen erkeğin, Allah'ı tesbih tabiriyle ifade edilen, Allah rızasına yönelik ibadet, talim, terbiye işlerine yer vermesi elbete övülmeye layık bir hizmettir. Sabah vakti ister istemez evinde olacak olan erkeğin yine tesbih yani talim-terbiye ile meşguliyeti önemli ve gereklidir.

Burada erkeğin zikrinin ifade edilmiş olması, bu işi öncelikle evin erkeğinin ele almasının önemine ilahî bir irşattır. Çünkü Allah'a karşı, aileden öncelikle o sorumludur ve bu işe, onun durumu daha elverişlidir. Dolayısıyla, aile içi eğitimin başarıya ulaşma şansı da erkeğin o vakitlerde evde olmasına bağlıdır. Değilse ayet-i kerime, ricâl kelimesi yerine erkek ve kadını da ifade edecek başka bir kelime -meselâ nâs kelimesini- kullanırdı.

Sabah vaktinin, akşama nispetle üç misli fazla zikredilmesi de, evlerin yüceltilme (yani kible kılınma) faaliyetlerinde, sabah vaktinin daha bir ehemmiyet arz ettiğini ifade etmektedir.

Bilhassa belirtmek gerekir ki, ayet-i kerimede, sabah ve akşam vaktinde erkeğin övülen meşguliyeti "tesbih" kelimesiyle ifade edilmiştir. İfadenin devamında "namaz kılmak" ayrıca zikredildiğine göre, önce zikredilmiş olan "tesbih" kelimesi ile "namaz"ın kastedildiği iddia edilemez. Burada, "Allah rızasına" yönelik her çeşit söz ve husûsen çocukların talim ve terbiyesi ile ilgili derslerin de öncelikle kastedildiği söylenebilir. Nitekim ileride açıklanacağı üzere hadîslerde, ilmî meşguliyetin ibâdete olan üstünlüğü, tekrar tekrar ifade edilmiştir.

Yine dikkat çekmek isteriz ki, bu iş sakal-bıyık erkeklerinin işi değil, Allah'ın rızasının önemini, kıyamet gününün dehşetini düşünüp oradaki hesabı verememe korkusuyla huzuru kaçan, içi allak bullak olan irade erkeklerinin işidir.

'Evini Kible Kılanlar'a Allah'ın Vereceği Mükafat

Yunus suresi'nin 87'inci ayetinde talep edildiği şekilde evlerini kible kılanları Cenab-ı Hak, Nur suresinin 36-37'inci ayetlerinde övdüğü gibi, yine Nur suresinin 38'inci ayetinde de bu mubârek insanlara vereceği mükâfatın büyüklüğünü haber verir: "Allah, onları işlediklerinin en güzeliyle mukafatlandırır ve lutfundan onlara fazlasıyla verir. Allah dilediğini hesapsız şekilde rızıklandırır".

Bu ayetten şu anlaşılıyor: Evini kible kılma lütfuna mazhar olan bir kimse, hayatında Allah'ı en çok memnun kılan -mesela bin aydan hayırlı olan bir kadir gecesi sırrına ermek gibi- bir ameli ile mükafatlandırılacak ve hatta lütfuyla Allah daha fazlasını da verecektir. Ayetin son kısmı, bunlardan bazısını Yüce Allah'ın, beşerî hesap ve tahminlerin ötesinde hesapsız şekilde mükafatlandıracağına işaret eder. Bunu şöyle izah edebiliriz: Evi kible kılma işiyle, belki de kıyamete kadar devam edecek hayırlı bir gelenek, yani aile içinde yeni nesilleri yetiştirme alışkanlığı başlatılmış oluyor. Bu alışkanlık, nice "nefis"lerin ebedî kurtuluşunun sebebi olacaktır. Diğer taraftan ayet-i kerime "Bir tek nefsin kurtarılmasının" Allah katında, "Bütün insanlığın kurtarılmasına denk" olacak kadar büyük bir ehemmiyet taşıdığını belirtmektedir (Mâide, 5/32). Şu halde, evini kible kılana Allah'ın vaat ettiği, beşerî hesaplara sığmayacak mükafatı, O'nun, Kur'-ân'ında derc ettiği kanunları çerçevesinde haktır ve gerçektir.

Yahudi Başarısının Sırrı

1- Yahudilerin Ev İçi Eğitimi Çağlar Boyu Devam Ettirmeleri

Aile içi eğitim yoluyla benliklerini, varlıklarını koruma ve kurtarma, insanlıkta örneği olmayan boş kuruntular değildir.

Kur'ân'ın şehâdetiyle Yahudiler, tarihte, belirtilen ilahi stratejiyi, Hz. Musa'nın rehberliğinde hayata geçirerek, kendi şahsiyetlerini Firavun'un zulmü karşısında yok olmaktan kurtardıkları gibi, o zor şartlarda kazanılan aynı alışkanlığı çağlar boyu devam ettirerek günümüze kadar gelebilmişlerdir.

Yani, devletlerinin olmaması bir tarafa, pek çok kereler din hürriyetlerinin de hiç olmadığı, zulüm ve istibdadın pek katı bir şekilde üzerlerine çöktüğü Firavunî şartlarda dinlerini öğrenme ve hayata geçirme tecrübe ve alışkanlıklarını geliştiren Yahudiler, çağlar boyu hiç devletleri olmadığı gibi, her tarafta, azınlık statüsünde ve sürgünler, katliamlar, itilip kakılmalar, tahkirler gibi feci şartlar altında yaşadıkları halde, inançlarına, dinlerine sahip bir millet olarak varlıklarını bu günlere taşımışlar ve sonunda idealleri olan devletlerini de kurmuşlardır. Bu başarıda onları takdir etmemek mümkün değildir.

Yukarıda kaydedilen ayetin ışığında, onların bu başarılarını, büyük ölçüde başlangıçtaki menfi şartlara uygun dindarlık tecrübeleriyle, yani her bir Yahudî ailenin, dinini yeni nesillere bizzat öğretmek üzere, evlerine mescit-mektep hüviyetini kazandırmalarıyla izah etmek gerekir diye düşünüyoruz.

Yahudilerin, evlerde başlattıkları bu müesseseseleşmeyi, sulh ve hürriyet ortamlarında, müstakil dershanelere çevirdikleri anlaşılmaktadır. Zira kaynaklarımız, Resûlullah'ın Beytu'l-Midrâs denen ve içinde Tevrat'ın okunup öğretildiği bir evde Yahudilerle karşılaşmasından bahsetmektedir.²⁸ Şârihler "Midras" kelimesinin ders kökünden geldiğini de belirterek, tadrîs yeri olduğunu söylerler.²⁹

28 Buharî, Cizye 6, İ'tisâm 18, İkraḥ 2, Hudut 25; Ahmed b. Hanbel, Müsned, 2/451

29 İbn Hacer, Fethu'l-Bari, 7/61, İbn el-Esir, en-Nihaye, 2/113

Kur'ân-ı Kerim'de Hz. Musa'ya vahy edildiği belirtilen “evleri kible kılma” emrinin o devirde uygulanışı ile ilgili olarak, ne Tevrat'ta ne de başvurduğumuz Yahudilerle ilgili bir kısım telifatta tatminkar net bir açıklama bulamadı isek de, yukarıda belirttiğimiz şekilde, talep ettikleri kurtuluşu, Allah katında hak ettirecek ev-içi hizmetler yaptıklarına dair yorumumuzu teyit eden Yahudi uygulamalarına rastladığımızı belirtmek isteriz. Kaydedeceğimiz bu uygulamaların, menşe itibariyle, tarihin derinliklerine giden bir kısım anane ve alışkanlıklardan kaynaklanmış olduğu söylenebilir ve bu bize mantıkî de gelmektedir.

Mesela Selanik dönmeleri üzerine bilgi veren bazı kitaplar, onların Osmanlılar döneminde “Selanik'te birbirlerine kolaylıkla geçilebilen bitişik evlerde yaşadıkları”³⁰ bu evlerin “birbirine gizli yollarla”³¹ yani “dehlizlerle bağlı” olduğunu ve buralarda “tamamiyle dışa kapalı” bir hayat sürdürdüklerini³² “gizli ibadet yerlerinde tapındıklarını, Mezhebin sırlarını, çocuklara evlendikten sonra verdiklerini... doğum yerlerini sakladıklarını, hatta doğum yerleri olan Selanik'i değiştirdiklerini...”³³ vs. belirtirler.

Yeri gelmişken ilgili bir noktayı kaydedelim. Bitişik düzen halindeki dönme evlerinden birinin, yukarıda mealini kaydettiğimiz ayeti kerimede Hz. Musa ve kardeşine, kavimleri için, Mısır'da hazırlanması emredilen “ev”i hatırlatan bir düzenlemeye sahip kılındığı belirtilmektedir: “Bu topluluğun evlerinden birinde yeşil ışıklı bir odada gizli bir toplantı yerleri vardı”.³⁴

30 Abdurrahman Küçük, Dönmeler ve Dönmelik Tarihi, s. 218

31 Küçük, a.e. s. 215

32 İlgaz Zorlu, Ben Bir Selanikliyim, 9. baskı, Geyik y., İstanbul, 2002, s. 105

33 Küçük, a.e. s. 215

34 Abdurrahman Küçük, aynı eser, s. 218

Bir diğer açıklama da şöyle: “Akşam dualarını muayyen bir saatte, mahalleler arasındaki hususi ibadethane ittihaz ettikleri evlerde icra ederler”.³⁵

Dinî ve içtimaî bütün işlerinin çok disiplinli bir şekilde, “Nesli şerif” denilen en soylu ailelerden gelme başkanlar tarafından yürütüldüğü belirtilerek şu bilgi verilir: “Ab-Be-Din adı verilen başkanlar tarafından atanan ruhani liderler aracılığıyla, evlenme, boşanma, pek küçük yaşta çocuklara yapılan yardımlar gibi toplulukla ilgili hizmetler yürütülür, vakıflar ve toplanan paralarla, bu gibi masraflar karşılanırdı. Tevrat okurlar, Zohar denilen kitabı da çoğunlukla ezber bilirdi. İbrânice ve Yahudi İspanyolcasını kutsal bir dil olarak öğrenirlerdi...” İlaveten Dönmeler’in, zahiren Müslüman olmalarına rağmen, gizli gizli asıl dinlerine (Yahudi dinine) göre amel ettikleri, emir ve nehiylere uydukları, cumartesi günü çalışmadıkları, ve cumartesi gününe kutsal bir mahiyet atfettileri... Müslüman ve Yahudi olmak üzere iki isimleri olduğu, kendi aralarında Musevî isimlerini, Türk toplumu içinde Müslüman ismini kullandıkları” ifade edilmektedir.³⁶

Onlar bu kapalılık içerisinde, Tevrat’ın bir kısım ifadelerinden hareketle kendilerinin üstünlüğü hususundaki inançlarının bir gereği olarak, diğer din mensuplarıyla hiç karışmadan, ve kendi inançlarını çocuklarına iyice öğreterek varlıklarını çağlar içinde korumuşlardır. Bir araştırmacının Osmanlı Yahudileri hakkındaki şu değerlendirmesini bütün çağlarda, her tarafta yaşamış olan diğer Yahudilere de teşmil edebiliriz: “Osmanlı Yahudilerinin “dinî” ve “sosyal” hayatlarını ayrı olarak düşünmek zordur. Çünkü din, onların hayatının her safhasına müdâhildir. Osmanlı Yahudisi, dinî bakımdan hem cemaatinin, hem de din

35 Küçük, s. 220

36 Küçük, a.e. aynı sayfa: 218

adamlarının kontrolü altındadır. Cemaat yöneticileri tarafından hem dinî, hem de diğer konularda ihlal yapılmaması için çok sıkı denetim yapılmıştır. İbadetlerini yapmakta gevşeklik gösterenler ve dinî törenlere katılmayanlar, cemaat tarafından uyarılmış, onların dinî görevlerini yapmaları sağlanmıştır”.³⁷ Aynı kaynak, Yahudi cemaat üzerinde dinin ve din adamlarının büyük otoritesine de dikkat çeker: “Haham sadece din adamı değil, aynı zamanda halkın hem medenî, hem de ticarî bütün meselelerine vâkıf birisidir. O, hem eğitimci, hem din adamı, hem de kanun koyucu ve yargıçtır. Halkın günlük işlerinde her zaman önderlik etmektedir. Açılışlara katılmakta, evlilik törenlerini idare etmektedir. Onun emirleri kanundur ve buna herkesin uyması zorunludur”.³⁸ “Osmanlı Yahudileri, ibadete büyük önem veriyorlardı. Adetlere uymayı ve dindarlığı gözetlemek için özel görevliler vardı. Her sinagogun, her ibadet yerinin yanında, dini kurallara uyulup uyulmadığını denetlemek üzere görevli insanlar bulunuyordu. Bu denetim, veba hastalığı, yangın veya doğal afetlerin olduğu zamanlarda, başlarına gelen felaketlerin dinî kuralları ihlalden dolayı olduğu düşünülerek³⁹ daha sıkı yapılıyordu”.⁴⁰ Her sabah dualarında mutlaka okudukları amentünün uzunluğu da dikkat çekici: Tam 29 satır.⁴¹

Yahudilerin çağlar boyu dışa kapalı kalmalarını sağlayan bir diğer husus evlenme sistemleri olsa gerek. Yahudilerde kendi dışlarında kalanlarla evlenmek hususunda “kesin yasak”

37 Eroğlu, Ahmet Hikmet, Osmanlı Devletinde Yahudiler, Andaç, Ankara, 2. baskı, 2003, s. 233

38 Eroğlu, s. 183

39 İbret için kaydedelim:Uğradığımız musibetleri, ellerimizle yaptığımız kötülüklerin neticesinden bilmeyi ihtar eden ayet-i kerimeye (Şûra, 42/30) tevfikan olsa gerek diye düşündüğümüz, 1999 Ağustos ayında vukua gelen ve çok sayıda insanın ölmesine sebep olan Marmara Depremi'ni, bu şekilde izah eden, Mehmet Kutlular'ın -ki bir gazetenin sahibidir- bir konuşması sebebiyle mahkum edilerek hapse atıldığını bazı gazeteler yazmıştı.

40 Eroğlu, s. 180

41 Küçük, s. 213-14

var. Öyle ki, mesela Müslüman veya başka gruplara mensup biriyle evlenenler “topluluk dışı” sayılıyor ve “karamış” diye adlandırılıyorlar.⁴²

Yahudilerde, çocuklarının eğitimi ve evlerin kullanımını işinin, yukarıda tahlilini yaptığımız ayet-i kerimenin ruhuna ne derece uygun olduğunu göstermek üzere, yine aynı araştırmamızın birkaç tespitini kaydediyoruz:

“1520’de Selanik’te bir Talmut-Tora (Dinî mektep) kuruldu. Burası hem okul, hem merkezî sinagog ve hem de Yahudilerin buluşma yeri haline geldi”.⁴³

“İlk dönemlerde, felsefe, Latince, Arapça ve diğer klasik diller de öğretiliyordu. Bu derslerin her birinin hocası ayrı idi. Her hoca, öğrencilerini kendi evlerinde veya bir zengin evinde toplayarak ders verirdi...”⁴⁴

Şu Soruya Elbirlik Cevap Arayalım

Acaba, Yahudiler, Firavun’un zulmüne uğramayıp, zor şartlarda dinlerini yaşama tecrübesi yerine, Mısır’da -Hz. Yusuf devrinde olduğu gibi- itibarlı bir hal yaşamaya devam et-seler, bu şartlarda orayı terk edip Filistin’e gelselerdi, dehrin (zamanın) ister istemez her millete yaptığı gibi, onların da önüne çıkaracağı zikzaklar, idbarlar, çalkantılar karşısında, onlar da kendilerini aynen koruyabilecekler, bugünlere aynı salâbetle ulaşabilecekler miydi; yoksa itibarlı başlangıcın rehâvetiyle gevşemiş olarak, karşılıklarına çıkan menfi şartlara uyumda, hazırlıksızlığın, tecrübesizliğin sillesiyle diğer nice milletler gibi eriyip gidecekler miydi?

42 Küçük, s. 93, 216

43 Eroğlu, s. 200

44 Eroğlu, s. 199

Bizim cevabımız, tahmin edileceği üzere menfidir: “Hayır!” dır.⁴⁵ Evet, bugün, Yahudi milleti diye bir milletin mevcudiyeti, çok zayıf bir ihtimal olurdu⁴⁶.

Şunu özellikle belirtmemiz gerekir ki; Yahudileri, gerek Firavun döneminde ve gerekse daha sonraki devirlerde, aile içi eğitimde başarı ve ciddiyete götüren mühim bir husus onlardaki azınlık duygusudur. Yakın zamâna kadar dünyanın her yerinde, hep azınlık halde kalarak, kendilerini zayıf hissederek, ayette zımnen ifade edilmiş olan, “dayanışma” ve “yardımlaşma”yı gerçekleştirmişlerdir. Bugün memleketimizde, kendini azınlık hisseden bütün cemaatler ve gruplar, çeşitli dernekler kurarak kendi aralarında ciddî bir dayanışma içine girmişler ve kültürel faaliyetlere girişmişlerdir. Kendini çoğunluk veya onun parçası bilenlerin böylesi ciddî bir kuruluşları bile yoktur.

Şu halde geniş çapta bir ev-içi eğitimin başlama imkanının zayıflığı, kendisini çoğunluk bilen kesimin, bu fitrî hâlden kaynaklanmaktadır. Azınlık hissiyle hareket edenler hücre-evleri faaliyetini hızla geliştirirken, bu duyguyu taşımayanlar gaflet ataletine düşerek aldanabileceklerdir.

Kitabımızın ileriki bir bölümünde, başlangıçta İslamiyet'in de, inanan azınlığa mahsus bir grubun dini olmasından dolayı,

---

45 Yahudilerin Filistin'e gelince, orada Hz. Musa'ya isyanları (Mâide 5/24) ve ceza olarak kırk yıl çölde kalmaları (Maide 5/26), İbnu Haldun'a göre, onların Mısır'da uzun müddet zillet, zulüm ve eziklik içinde yaşamış olmaları sebebiyle hamiyetlerini kaybederek tezellül ve meskenetin onlarda huy haline gelmesinin sonucudur. Kırk yıllık çöl hayatı esnasında bu nesil yok oldu, onun yerine gelen ve çölün hür havasında yetişen yeni nesille Hz. Musa, yerli müşriklarla savaştı (Mukaddime, Beyrut, Dâru İhyâit-Türâsî'l-Arabî, tarihsiz, s. 141-142). Yahudilerin, Allah'ın açık bir mucizesiyle, Mısır'dan kaçarak kurtulmalarına rağmen, Hz. Musa'nın kısa bir yokluğu esnasında, başlarında bırakılan Hz. Harun'u dinlemeyerek, altından buzağı döküp, tapınmaya başlamaları da, onların mizaçlarına işleyen Bakarperestliğin tesirinden kurtulmayışlarıyla izah edilebilir. Onların görülen bu nevi menfi davranışlar, Mısır'da aile içi eğitime alıştıkları hususundaki yorumumuzu cerh edemez.

46 Roma döneminde Yahudilerin, "... sürgün hayatı devam ettiği müddetçe, eğitimi ve öğretimin eylemden daha önemli olduğunu " benimsedikleri belirtilir (bak. Arslantaş, Nuh, Emeviler Döneminde Yahudiler, s. 136).

yaşanan aşırı baskı ve sıkıntılar sebebiyle aynı şekilde evlerde başladığını bazı örneklerle göstereceğiz. Ancak hemen belirtmek isteriz ki: Cenab-ı Hak, yukarıda kaydettiğimiz Hz. Musa örneğini vererek, dünyanın her tarafında -ve bilhassa “yasak!” şartlar altında- yaşayan müminlere bir kurtuluş reçetesi sunup:

-Meskenlerinizi kible kılın, mabet ve mekteplere çevirin! diye emrediyor.

Kur’ân’da Hz. Musa ve Firavun Kıssası

Şimdi de, dünyanın her tarafında mevcut olan fakat azınlık halinde yaşayan ve bir kısım dinî yasaklara, sınırlamalara, tahditlere maruz kalan Müslümanlar’ın takip etmesi gereken strateji olarak değerlendirip, bu anlayışa uygun açıklamalarını sunduğumuz, Yunus Suresinin 87. ayetinin daha iyi anlaşılması ve Kur’ân-ı Kerim’in öncelik verilmesi gereken diğer mesajlarının da daha açık görülmesi için, mezkur âyetin ve bu ayetle mana bağları bulunan diğer ayetlerin meallerini bir bütün halinde kaydediyoruz:

“79. Ve Firavun dedi ki: “Bütün mâhir sihirbazları bana getiriniz.”

80. Sihirbazlar gelince Mûsa onlara: “Ortaya atacağınız ne varsa atın hünerinizi gösterin” dedi.

81. Onlar iplerini ve değneklerini atınca Musa: “Sizin getirmiş olduğunuz şey, sihirdir. Şüphe yok ki Allah Teâlâ onu iptal edecektir. Muhakkak ki, Allah Teâlâ müfsit olanların işini düzeltmez.”

82. “Ve Allah Teâlâ, sözleriyle hakkı ortaya çıkaracaktır, velev ki günahkârlar hoşlanmasınlar.”

83. Hasılı, başlangıçta Mûsa’ya kavminden genç bir grup dışında iman eden olmadı. Firavun’dan ve adamlarından iş-

kenceye uğramaktan korkuyorlardı. Çünkü Firavun o yerde despottu ve (işkencede) aşırı gidenlerdendi.

84. Mûsa: “Ey kavmim! Eğer Allah’a imân etmiş ve tam bir teslimiyetle O’na bağlanmış iseniz artık güvenin tevekkül edin” dedi.

85. Onlar: “Allah Teâlâ’ya güvendik tevekkül ettik dediler ve (şu duada bulundular): Ey Rabbimiz! Bizi o zalimlerin işkencesi ile imtihan etme

86. Ve bizi rahmetinle o kâfirler güruhundan kurtar!”

87. Ve Mûsa ile kardeşine: “Mısır’da kavminiz için bazı evler hazırlayın ve evlerinizi kible kılın ve namazı dosdoğru eda edin müminleri de tebşir et, diye vahyettik

88. Mûsa: “Ey Rabbimiz! Şüphesiz yok ki, sen Firavun’a ve onun ileri gelenlerine dünya hayatında ziynet ve mallar verdin. Ey Rabbimiz! Onlar kullarını Senin yolundan sapıtsınlar diye mi? Ey Rabbimiz! onların mallarını mahvet ve şiddetle sık. Belli ki onlar, acıklı azabı görünceye kadar imân etmeyecekler”.

89. Allah buyurdu ki, “İkinizin de duası kabul olunmuştur. Artık istikamette devam ediniz ve bilmeyenlerin yoluna tâbi olmayın”.

90. Derken İsrailoğullarını denizden geçirdik. Firavun ile askerleri de zulmen ve adaveten hemen onların arkalarına düştü. Nihâyet boğulmak üzere iken: “İman ettim İsrail-oğullarının imân etmiş oldukları ilahtan başka ilâh yokmuş ben de Müslümanlardım” dedi”.

Günümüzde, bütün faaliyetleri entrika, yalan, iftira, şantaj, tedhiş, aldatma, zayıf tabiatlıları satın alma, beşerî zaafı bu yollarla istismar edip fert ve cemiyetleri ifsat etme gibi binbir çeşit menfiliğe dayanan toplum mühendislerinin, Kur’ân-ı Kerim’de, tarihî bir örnek (yeni tabiriyle arke-tipi) olarak sunulmuş olan

Firavunî despotizmin ahlakî - ruhî durumunu daha geniş, daha açık olarak anlatan Şuarâ suresindeki uzunca bir tasviri aynen kaydediyoruz. İbretle okunmalıdır:

34-35. Firavun etrafındakilere: “Bu adam galiba mâhir bir sihirbaz! Büyü gücü ile sizi yerinizden yurdunuzdan çıkarmak istiyor, ne diyorsunuz, görüşünüzü beyan edin!” dedi

36-37. “Bunu ve kardeşini, dediler, biraz burada beklet, bütün şehirlere haber gönder, sonra ne kadar mâhir sihirbaz varsa alıp gelsinler!”.

38-40. Böylece belirlenen günde bütün usta sihirbazlar toplandı. Halka da: “Umarız büyücüler gâlip gelirler de biz de onların dinlerine tabi oluruz!” denildi.

41. Büyücüler Firavun'un huzuruna varınca ona: “Biz gâlip gelirsek elbet bize büyük bir armağan verilir herhalde” dediler.

42. (Firavun:) “Evet evet! Dedi üstelik sizi yakın çevreme alacağım, benim gözdelerimden olacaksınız.

43. Yarışma başlayınca: “Önce siz marifetinizi ortaya koyun, ne atacaksanız atın!” dedi.

44. (Sihirbazlar) iplerini ve asalarını yere attılar ve: “Firavun'un üzerine yemin ederiz ki gâlip gelen biz olacağız!” dediler.

45. Derken Musa da asasını yere attı. Bir de ne görsünler: O sihirbazların göz boyayarak uydurup ortaya koydukları şeyleri yutuveriyor!

46. Bunu gören sihirbazlar derhal secdeye kapandılar, “Âlemlerin Rabbına, Musa ve Harun'un Rabbına biz de iman ettik!” dediler.

47-49. Firavun (öfkelenerek:) “Demek ben size izin vermeden ona inandınız ha!. Anlaşıldı. Size büyüü öğreten ustanız olmuş! Size yapacağımı da yakında göreceksiniz! Çaprazlama el ve ayaklarınızı kesecek ve hepinizi idam edeceğim” dedi.

50-51. (Sihirbazlar:) Hiç önemi yok! Biz zaten Rabbimize dö-
neceğiz! İman edenlerin öncüleri olduğumuzdan ötürü umarız
ki Rabbimiz günahlarımızı affeder” dediler.

52-53. Musa'ya da: “Mümin kullarımı gecedен yola çıkar,
zira siz, mutlaka takip edileceksiniz!” diye vahyettik. Firavun
ise, onları takip etmek gayesiyle, bütün şehirlere asker toplama-
k üzere görevliler çıkardı.

54-56. (Firavun:) “Esasen bunlar, dedi, çok küçük, sefil bir
guruptur, fakat bize karşı kızgın olup diş bilemektedirler. Biz
de elbette uyanık, tedbirli bir topluluğuz” diyordu.

57-58. Ama neticede Biz onları, bahçelerinden, pınarların-
dan, hazinelerinden, servetlerinden ve (kendilerince) çok değerli
makam ve mevkilerinden çıkardık” (Şuara, 26/34-58).

2- Yahudilerin Eğitime Öncelik ve Ehemmiyet Vermeleri

Yahudilerin çağlar boyu hayatta kalmalarını sağlayan bi-
rinci âmil ev-içi eğitim ise, bir diğer önemli husus da, eğitim
meselelerine verdikleri öncelik ve atfettikleri ehemmiyettir. On-
ların ilmihalleri durumunda olan El Gid Para El Pratikante (Dini
Uygulama Rehberi ki müellifi Rabi Nisim Nehar'dır) adlı kitapta, çocuğun
eğitimi ve terbiyesi hususu, ayrıntılı olarak mevcuttur. Bu kita-
bın dini terbiye kısmında, çocuğa verilecek terbiyenin öncelikli
olarak kimin tarafından verileceği, babanın ve annenin sorum-
lulukları ayrı ayrı belirtilir ve annenin terbiyevî sorumluluktaki
önceliğine vurgu yapılır:

“1. Her baba küçük çocuklarını mitsvalar konusunda eğit-
mekle yükümlüdür. Erkek ya da kız olsun, bir Çocuk anlayış
kazanmaya başladıktan itibaren, Onu Tora'nın yasakladığı
şeylerden uzak tutmak, bir görevdir.

“2. Bar/Bat Mitsva yaşına gelene kadar çocuk küçük sayı-
lır. Bu yaş erkeklerde 13 ve bir gün, kızlarda ise 12 yaş ve bir

gündür. Çocuklar bu yaştan itibaren, Tora'nın emirlerini yerine getirmekle yükümlü hale gelirler.

“3. Çocukların eğitiminde başarılı olmak isteyen anne ve babaların, öncelikle kendilerinin örnek bir davranış içinde olmaları gerekir. Çocukların gerçek bir Yahudi ortamında yetişmesi, sadece ebeveynlerin mitsvaları sevgi ve istekle yerine getirmesiyle mümkündür.

“4. Anne ve babalar, çocuklarının Tora younda büyümeleri ve iyi karakter özelliklerine sahip olmaları için Ulu Tanrıya her vesilede dua etmelidirler.

“Çocukların terbiyesi konusunda annenin etkisi babanınkinden daha kuvvetlidir. Zira o çocuklara her zaman daha yakındır. Onlara yemek verir, giydiren ve tüm hareketlerini takip eder. İyi ahlaka sahip bir anne, bu özelliklerini çocuklarına da yansıtacaktır. Bu yüzden iyi ve yararlı terbiye annelerin elindedir...” (s. 371).

Ev Hizmetinin Eskiliği

Evlerde yapılan dinî hizmetlerin Hz. Musa ile başlamadığını da ayrıca belirtmemiz gerekir. Bu iş, tebliğ vazifesi alan ilk peygamber Hz. Adem'le başlamış, diğer peygamberlerle de devam etmiştir. Nitekim ileride, Kâbe'ye “Beyt (yani ev)” denmesinden hareketle yapacağımız tahlilde göstereceğimiz üzere, yeryüzünde ilk inşa edilen bina olduğu tasrih edilen (Âl-i İmrân, 3/96) Kâbe aynı zamanda ilk tebliğ merkezidir de. Keza, Kur'ân'ın, peygamberlerden bazılarıyla ilgili olarak yer verdiği ayetlerde, aile içi eğitim örneklerini sarf ve açık şekilde görmemiz mümkündür.

1- Hz. Nuh'ta Ev Hizmeti

Mesela, evlerde yapılan eğitimin çok eski bir örneğine Hz. Nuh'ta şahit oluyoruz. O, Cenab-ı Hakk'a şöyle der: "Ey Rabbim, muhakkak ki ben, kavmimi gece gündüz (Hakk'a) çağırdım..." (Nuh, 71/5). Burada ifade edilen gece çağırımları ancak evlerde yapılan bir çağırmadır. Çünkü o devrin, pek kısıtlı teknik ve bilhassa çok sınırlı aydınlatma imkanlarında, gece çalışmaları ancak evlerde yapılabilir. Müteâkip ayetler de, Hz. Nuh'un bu çalışmalarını, mevcut duruma göre, bazen açıktan açığa, bazen gizliden gizliye sürdürdüğünü ifade etmektedir: "Sonra ben, onları açıktan çağırdım. Sonra alenen ve gizliden gizliye onlara davetlerimi tekrarladım" (Nuh, 71/8-9). İşte bu gizli çalışmaların büyük ölçüde evlerde ve pek çoğunun da geceleyin yapılmış olduğu söylenebilir.

2- Hz. İbrahim'de Ev Hizmeti

Keza, Hz. İbrahim'de bir başka örneğe rastlarız. O, babasına: "Babacığım! İştirmeyen, görmeyen ve sana bir faydası olmayan şeylere niçin tapıyorsun? Babacığım! Doğrusu, sana gelmeyen bir ilim bana geldi. Bana uy, seni doğru yola eristireyim. Babacığım! Şeytana tapma, çünkü şeytan, Rahman'a baş kaldırmıştır. Babacığım! Doğrusu sana Rahman katından bir azap gelmesinden korkuyorum ki, böylece şeytanın dostu olarak kalırsın" demektedir (Meryem, 19/ 41-45).

Hz. İbrahim'in babasına olan bu daveti, aile içinde "bilen" in, bilmeyene, kendinden yaşça, mevkice, makamca, rütbe ve unvanca ne kadar büyük bile olsa, dinî öğretim ve telkinde bulunması gerektiğine güzel bir örnektir. Babasıyla olan münasebetinde Hz. İbrahim'in nazik tavrı, bu çeşit çalışmalara

rın metodu, tarzı konusunda da ipucu vermektedir, ancak bu hususta teferruata inmek bizi asıl konumuzdan uzaklaştırır.

3- Hz. Lokman'da Ev Hizmeti

Aile içi eğitimin en güzel ve teferruatlı örneğini, hikmet sahibi olmakla tebcil edilen Hz. Lokman'da buluruz (Lokman, 31/12). Cenab-ı Hak, bilhassa çocuk eğitiminde yer verilmesi gereken metot ve muhtevanın esaslarını Hz. Lokman'ın oğluna nasihatları suretinde, onun ağzından naklettiği cümlelerle bize ders vermektedir:

* “Oğulcuğum, Allah'a ortak koşma. Çünkü şirik, elbette büyük bir zulümdür.

* Oğulcuğum, (yaptığın iyilik) bir hardal tanesi kadar olsa dahi bir kaya içinde, ya göklerde yahut yerin içinde (gizlenmiş) olsa bile Allah onu getirir. Çünkü Allah latiftir. Hakkıyla haberdardır.

* Oğulcuğum. Namazı dosdoğru kıl, iyiliği emret. Kötülükten vazgeçirmeye çalış.

* Sana isabet eden şeylere katlan. Çünkü bunlar kat'i surette farz edilen umurdandır.

* (Kibirlenip) insanlardan yüzünü çevirme. Yeryüzünde şımarık yürüme, zira Allah, her kibir taslayanı, kendini beğenip öğüneni sevmez. Yürüyüşünde mutedil ol.

* Sesini alçalt. Seslerin en çirkini eşeklerin anırışıdır” (Lokman, 13,16,17,18,19).

Cenab-ı Hak, yukarıda kaydettiğimiz, Hz. Lokman'ın oğluna olan nasihatlerinin arasında (14. ve 15. ayetlerde) evlatların anne-babalarına gösterecekleri saygı ve hürmetten, bunun öneminden bahsederken, bu itaatin hudutlarını da belirtir. Ebeveyn-evlat münasebetlerinde bilinmesi gerektiği için mealini aynen kaydediyoruz:

* “Eğer onlar (ebeveyn) sence ilimde (yeri) olmayan herhangi bir şeyi Bana şirk koşman için seni zorlarlarsa kendilerine itaat etme. Onlarla dünyada iyi geçin...” (Lokman, 15. ayet).

Netice olarak diyebiliriz ki; evlerin önemli misyonları daha ilk zamanlardan başlamıştır ve kıyamete kadar -sıkıntılı şartlarda daha acil daha önemli olsa da- bütün şartlarda devam edecektir. Evlerin, insanlığın kaderindeki bu öneminden olsa gerek, bugün, mesken sosyolojisi adıyla müstakil bir ilim geliştirilmiştir.

Resûlullah döneminde Mekke ve Medine'deki hususi evleri ve bunların İslam'ın inkişafına nasıl katkıda bulunacağını ileriki bahislerde göreceğiz. Yine Resûlullah'tan sonraki dönemde de bir kısım evlerin, hususen âlimlerin evlerinin, zenginlerin konaklarının, devlet idarecilerinin saraylarının bu maksatla yaygın şekilde kullanılacağına ileride temas edip bazı örnekler kaydedeceğiz.

Çocukları Evde Yetiştirmek Mümkün Mü?

Yukarıda yazılanları en baştan buraya kadar okuyan pek çok kimsenin içinden, “Bugünün şartlarında, çocukları evde yetiştirmek mümkün mü?” diye bir soru geçeceğini tahmin etmek zor değildir.

Cevaben diyoruz ki: Bu iş çok zor görülse de, imkansız değildir. Eğer beşer gücünü aşan bir zorlukta olsaydı, Cenâb-ı Hak, çocukların uhrevî durumlarından ailelerini sorumlu tutmazdı. Çünkü dinimizin Kur'ân'da gelen temel bir düsturuna göre, “Allah, kullarına güçlerini aşan bir teklifte bulunmaz.”(-Bakara, 2/286). Ancak bu, bir irâde işidir, azim işidir, sebat işidir, ciddiyet işidir. İnsan, iradesini bu yolda fedakarca kullandığı takdirde, mutlaka netice alır.

Bu hususta, müşahade ettiğim, çok dikkat çekici bir örneği sizinle paylaşmak istiyorum. 1968 -69'larda Fransa'da tanıştığım 20 yaşlarında bir gencin ahlakî güzelliği dikkatimi çekmişti. Onun Müslüman bir anne ve Müslüman bir babanın çocuğu olduğunu kendi ağzından işitince, babasıyla tanışmak istediğimi söyledim. Bir cumartesi günü evlerine gittik. Babasına: "Siz buranın aykırı şartlarında bu delikanlıyı bu kadar kâmil bir iman ve ahlak üzere nasıl yetiştirdiniz?. Biz, kulakların ezan sesi işiterek, gözlerin cami, medrese ve diğer dinî meâbidi seyrederek, çocukların mevlitler, kandiller yaşayarak, dahası okullarda din dersleri bile alarak büyüdüğü Türkiye'de, böylesi iyi yetişmiş, bu derece dindar genç göremiyoruz, siz bu işi nasıl başardınız?" diye sordum. Cevap gerçekten ikna ediciydi. "Ben lisede öğretmenlik yapıyordum, bir rüya vesilesiyle Müslüman oldum. Epey bir uğraştan sonra hanım da hidayete kavuştu. Oğlum, Müslüman bir ailede doğdu. Arkadaşlarına dikkat ettik. İlk okula başladığı zaman ilgi ve murakabemiz daha da arttı. Her gün okuldan eve döndüğü zaman onu annesiyle karşımıza oturtup: "Bu gün ne gördün, ne duydun?" diye sorduk. O saydı, biz de "Şu doğru, şu iyi; şu kötü, şu yanlış!" diyerek uyardık. Şayet ben evde yoksam, onu annesi karşılar, aynı soruları sorardı. Hanım yoksa mutlaka ben aynı şeyleri sorardım. Çocuk öylesine şartlanmıştı ki, zamanla daha kapıdan girerken: "Bugün şunu gördüm iyi. Şunu gördüm yanlış bir de şunu gördüm doğru mu yanlış mı bilemedim, o nedir?" diye sormaya başladı. Biz bu ilgiyi hiç ara vermeden uzun süre devam ettirdik. Bir zaman geldi, ailesinin dini ile diğer insanların dinlerinin farklı olduğunu anladı, ama ailesinin dinini -kendisine bu noktalardaki yakın ve samimi ilgimiz sebebiyle olacak- benimsemede ciddi bir

sıkıntı duymadı. Sünnette geldiği şekilde temel dinî bilgileri vakti vaktine geciktirmeden öğrettik, erken yaşlarda namaza, oruca başlattık. Anne-baba olarak biz ibadetlerimizi muntazaman yaptığımız için, ibadete alışmak ona hiç zor gelmedi, bunu tabii karşıladı. Şimdi ulaşabildiği ana kaynaklardan İslam'ı öğrenip, bilmediğimiz incelikleri artık o bize öğretiyor. Sizin temas ettiğiniz, gayr-ı İslamî bir çevredeki başarımızın bu sırrı, ona olan günlük ve yakın ilgimizde yatar”.

Bir vesile ile bu müşahedemi anlattığım bir arkadaşım, bunu te'yiden Türkiye'de şâhit olduğu benzer bir uygulamayı aktardı. Yakın zamanda işittiğim bu vak'ayı da burada kaydetmek isterim. Anlattığına göre arkadaşım, bir yayın kuruluşunda, İngilizce neşriyatın kontrol ve tashih işlerinde yardımcı hizmet veren bir Amerikalıyı tanımaktadır. Bu zat yedi çocuk sâhibidir ve bunlar, yıllardır İstanbul'da yaşadıkları halde çocukları hiç-bir okula devam etmemektedir. Onun durumunu bana anlatan arkadaşım: “Çocukları niye okula gönder miyorsun?” diye sorunca: “Bizim memlekette ilk okulda okuma mecburiyeti yok. Yüksek okulların giriş imtihanları var, diploma aranmaksızın başarıya bakılır, kazananın kaydı yapılır”. cevabını alır. Arkadaşım tekrar sorar: “Pekiye ama çocuklar bilmesi gerekenleri ve ilk okullarda verilen umumi kültürü nasıl alıyorlar?” deyince ise şu cevabı verir: “Büyükler, küçüklere öğretiyorlar. Onlar benden öğrendikleri şekilde, mevcut kitapları takiben küçükleri yetiştiriyorlar. Ben sadece kontrol yapıyorum, hiç aksama olmadan bu iş yürüyor.”. İşin gerçeği, şayan-ı takdir bu uygulamayı yapan babanın Yahudi asıllı olup olmadığını sormayı ihmal ettim.

İKİNCİ BÖLÜM

TERBİYEDEN SORUMLU OLANLAR

GİRİŞ

Çocuklar, mükellef olmadıkları için, Kur'ân-ı Kerim hiçbir meselede onlara hitapta bulunmaz. Onlarla ilgili meselelerde muhataplar "mükellef" olanlardır. Yani anneler, babalar veya cemiyetten sorumlu olanlardır. Şu ayet bunlardan biri: "Ey iman edenler (...) sizden olup da henüz bülûğ çağına girmemiş (küçük)ler, şu üç vakitte... (odanıza girecek olurlarsa) izin istesinler..." (Nur, 4/58-59). Keza az yukarıda genişçe kaydettiğimiz üzere, Hz. Lokmân'dan haber verme üslûbuyla, çocuklara öğretilmesi gereken hususlara dikkat çekilmiştir: "Lokmân oğluna öğüt vererek: "Ey oğulcuğum! Allah'a şirk koşma, şirk koşmak büyük zulümdür demişti..." (Lokman, 31/13).

Çocukların terbiyeleri meselesinde muhatap, mükellef olan müminlerdir: "Ey iman edenler! Nefislerinizi ve ailenizi, yakıtı insanlar ve taşlar olan cehennem ateşinden koruyun!" (Tahrîm, 66/6).

Bu ayette velayet itibariyle muhatap, normal şartlarda babalardır. Babanın olmaması durumunda, olup da güçsüzlük ve liyakatsizlik gibi hallerin söz konusu olduğu durumlarda ise dede, kadı (hâkim) gibi kimselerdir. İslam diyarında sahipsiz, ve-

lisiz bulunan, yani korunmasından ve eğitiminin verilmesinden sorumlu olan kimse bulunmayan çocuk yoktur. Sokağa veya cami ve kilise köşesine bırakılmış, kırdada dağda bulunmuş, harp, zelzele, sel gibi felaketlerde bütün yakınlarını kaybetmiş çocukların dahi bir velisi olacaktır, çünkü Hz. Peygamber: “*Sultan, velisi olmayanların velisidir.*” düsturunu koymuştur.⁴⁷ Kız çocukları için ise, velayet yetkisi, bülüğa kadar anneye aittir; çünkü o, kadınlık terbiyesini, babadan değil, anneden alacaktır.

Şunu öncelikle belirtelim ki çocuğun icra planında ve terbiyesinde yetkiler, doğumdan *istiğna yaş*'na (yani yeme, içme, giyme ve hatta taharetlenme gibi işleri kendi kendine yapabilme yaşına) kadar *anneye*, annenin olmadığı durumlarda, öncelik anne tarafından olmak üzere (anneanne, babaanne, teyze, hala gibi), bir kadına aittir. Çünkü Allah, kadınları çocuğun en ziyade muhtaç olduğu şeyle yani “*şefkat*”le mücehhez yaratmıştır. Şefkatte erkekler kadınlara yetişemezler.

1- Çocuk Eğitiminde Muhatap ve Sorumlu Anne-Babadır

Allah-ü Teala, Kur'ân-ı Kerim'in pek çok ayetinde çocuk eğitimiyle ilgili meselelere yer vermiştir. Bu mevzuyu, Kur'ân'da Çocuk adlı çalışmamızda oldukça teferruatlı olarak tahlil ettik. Burada teferruata girmeden şunu belirtmek isteriz ki, Cenab-ı Hakk'ın: “Ey iman edenler!... Mallarınız ve evlatlarınız sizin için bir fitnedir...” (Teğâbün, 64/14-15) uyarısında ifade edilen hakikati, âlimler, aile efradına karşı olan sorumluluğumuz olarak anlamıştır. Resûlullah da: “Kişinin fitnesi hanımında, malında, evlatla-

---

47 Bu konunun teferruatı için: Hz. Peygamber'in Sünnetinde Terbiye, s. 44, Allah'ın Çocuklara Bahsettiği Haklar, s. 44-48, Ahkâmü's-Sığar, s. 220 ve devamı, adlı kitaplarımıza bakılabilir.

rında ve komşusundadır...” buyurmuştur.⁴⁸ Ayet ve hadîslerde geçen “fitne” kelimesinden maksat, “imtihan”dır.⁴⁹ Aile reisleri, aile fertlerine karşı terbiyevî yükümlülüklerini hakkıyla yerine getirip getirmemekle imtihan olunuyorlar. Yerine getirmedikleri takdirde, sorumlu oldukları fertler, ahirette bir düşman gibi yakasına yapışıp, onu Allah’a şikayet edeceklerdir.⁵⁰

Tekrar belirtmede fayda var: Az yukarıda kaydettiğimiz ayetin evvelindeki ayet ise, “Ey iman edenler! Zevceleriniz ve evlatlarınızdan bir kısmı size düşmandır, o halde onlardan sakının.” (Tegâbün, 64/14) buyurarak aile efradının daha farklı bir duruma dikkat çekmektedir. Müfessirlerimiz, ayetin iniş sebebini de göz önüne alarak “Allah’ın bir kısım emirlerini yerine getirmenize engeller çıkararak, onlar yolunda sizin bir kısım haramları işlemenize sebep olarak size düşmanlık yaparlar... Allah’a karşı günaha iten taleplerine uymayın.” diye anlamışlardır.⁵¹

Meseleye yukarıdaki gibi bir diğer açıdan yaklaşarak, “onların üzerimizdeki haklarını yerine getirmeyerek, uhrevi helaklerine sebep olursak, ahirette, düşman tavrıyla bizi Allah’a şikayet edeceklerdir.” diye de anlayabiliriz. Bu iki yorum zâhirdede zıt görünse de özde birdirler. Çünkü her ikisinin de dinde yeri var.

2- İlk Müslümanların Çocuk Eğitimindeki Uygulaması

Çocukların eğitim ve terbiyelerinden ailelerin sorumlu olduğunu söylerken, ilk Müslümanların uygulamalarından vereceğimiz örnek, bu sadedde daha bir ikna edici olacaktır diye

48 Buhari, Mevâkît 4, Zekât 23, Savm 3, Fiten 17; Müslim, İman 231, Fiten 25

49 İbn Kesir, Tefsiru'l-Kur'âni'l-Azîm, 7/29

50 Bkz.: İbn Ebî Cemre, Behçetu'n-Nüfus, 1, 199, Bediüzzaman, Lem'alar, s. 189

51 Râzi, Mefâtihu'l-Gayb, 30/27

düşünüyoruz. Vefatı hicrî 403, miladî 1012 olan Mâlikî âlimlerinden Kâbisî, dilimize İslam'da Öğretmen ve Öğrenci Meselelerine Dair Geniş Risale adıyla çevrilen meşhur Risalesinde, ilk Halifelerin, camilere, beytûlmalden yani devlet hazinesinden maaş alan imamlar tayin ettiği halde, çocukların okutulduğu küttablara (mahalle mekteplerine yani ilk okullara) bunu yapmadıklarını kaydettikten sonra, bu davranışın, bu büyüklerin çocukların yetiştirilmelerine önem vermemiş olmalarından ileri gelmediğine dikkat çekmiş ve sonra da şu yorumu sunmuştur: “Allah daha iyi bilir ya, her halde onlar, muallim meselesini, insanın şahsî işi görmüşlerdir. Zira, kişinin çocuğuna öğrettiği şey, kendisinin şahsî menfaatinedir. Binaenaleyh muallim meselesini babalara bırakmışlardır. Öyle ki, babalar bunu yapmağa güçlü iseler, onların yerine, başkalarının bu vazifeyi yapmaları doğru değildir”.⁵²

Buhari şârihlerinden Abdullah İbn Ebî Cemre (v. 699/1299), kişinin vesayeti altında bulunanlara (zevce, çocuk, hizmetçi vs.) karşı hukukî mükellefiyetlerinin en mühimmi olarak, onların diyanetlerinin hıfzını (temel eğitimi) zikreder ve hûlasaten şöyle der: “Bu husus, şeriat nazarında, cahil ve alim herkesçe bilinen giyecek, yiyecek ve mesken mükellefiyetlerinden daha ehemmiyetlidir ve tekitli olarak ifade edilmiştir. Şöyle ki: Giyecek ve yiyecek gibi mükellefiyetler darlık ve imkansızlık halinde sâkıt olduğu halde dinî irşat ve onun talimi hiçbir surette sâkıt olmaz (borç olmaktan düşmez)”. İbn Ebî Cemre sözlerine devamla, herkesin daha az ehemmiyet taşıyan yiyecek ve giyecek gibi mükellefiyetleri bildiği halde, bunlardan çok daha mühim olan mükellefiyetini aynı derecede bilmediğini esefle kaydeder ve bu üzücü durumun sebeplerini açıklamaya çalışır.⁵³

52 İslam'da Öğretmen ve Öğrenci Meselelerine Dair Geniş Risale, s. 34

53 Behcetü'n-Nüfûs, Beyrut, 1972, 2/47

3- Terbiyede Annenin Sorumluluğu Daha mı Büyük?

Resûlullah aleyhissalatu vesselam bir hadîslerinde, evlat üzerinde anne hakkının, mânevî açıdan, baba hakkına nazaran üç misli fazla olduğunu ifade eder.⁵⁴ Bu mânayı pekiştirmek üzere: “Cennet annelerin ayağı altındadır.”⁵⁵ buyurur. Çocuk üzerinde, annenin bu ziyade hakkı, çocuğun terbiye döneminde annenin onun terbiyesinde daha çok emeğinin, daha fazla etki ve katkısının bulunmasından ileri gelmiş olmalıdır.

Çocuğun, hamilelikten, doğuma kadarki zamanda ve yine doğumdan başlamak üzere büyüyünceye kadarki dönemde anneye terettüp eden hizmet ve zahmetleri, babaninkiyile kıyaslansa çok fazla olduğu anlaşılır. Ayet-i kerime buna: “Annesi onu, karnında, zorluğa uğrayarak taşımış, onu güçlkle doğurmuştur...” diyerek dikkat çeker (Ahkâf, 46/15). Keza terbiye açısından da çocuğun temel karakterleri kazanıp, şahsiyetini büyük ölçüde bulduğu, doğumdan 7-8 yaşlarına kadarki, -hidâne de denmiş olan- en kıymetli terbiye döneminin annenin yetki ve sorumluluğunda olma gerçeği de, çocuk üzerinde annenin etki ve katkısının büyüklüğünü gösterir⁵⁶. Bu terbiye döneminin önemini teyide yönelik olarak kaydetmek isteriz ki; günümüz terbiyecileri de, çocukta şahsiyet gelişmesinin altı-yedi yaşlarına kadar büyük ölçüde tamamlanacağını söylemekte müttefiktirler.⁵⁷

54 Buhari, Edeb 2; Müslim, Birr 1; Tirmizî Birr 1,

55 Suyutî, el-Câmi’u’s-Sağîr, 3642. h.

56 Çocuk üzerinde anne hakkının üstünlüğünde icmadan bahseden âlim çoktur. Bunun sebebini yukarıda kaydettiğimiz ayeti de delil göstererek : 1-Hamilelik zahmeti, 2-Doğum zahmeti, 3-Emzirme döneminin zahmeti diye üç sebebe bağlarlar (Fethu'l-Bârî 13,5-6). Ancak, en azından istiğna yaşına kadar olan dönemdeki hizmetlerin zahmetleri, talim-terbiyedeki zahmetleri bu hesaplamada zikredilmez. Biz annelerin hadîslerde dörtte üç nispetinde gelen tekaddümlerinde, çocuğun hayatı boyunca üzerinde tesir edecek olan terbiyevî etkilerinin de hatırlanmasını, o noktadan annelere terettüp edecek lehlerindeki veya aleyhlerindeki durumların iyi açıklanması gerektiğini belirtmek istiyoruz. Şahsiyetin büyük ölçüde inşa edildiği o dönemde, ister istemez anne ile birlikte olan çocukların daha ciddi bir anne ilgisi görmelerine annelerin uhrevî sorumluluk düşüncesi etkili olacaktır.

57 Teferruat için, Hz. Peygamber’in Sünnetinde Terbiye kitabımıza bakılabilir. s. 40-43, 77-78

Çocuklar üzerinde annelerin etkisini, eğitim ve terbiyelerindeki katkısını vurgulamak üzere, yine kaydetmek isteriz ki, asrımızın büyük İslâm alimi Bediüzzaman, çocukların meslekî yönlendirmelerindeki yanlışlık ve maddeciliğe dikkat çekerken, babayı değil anneyi zikreder. Hanımlarla ilgili bir risalesinde, bir kadının çocuğunu kurtarmak için, herhangi bir ücret beklemeden evladına kendini feda edecek derecelere varan fedakarlıklarını zikrederek, kadınları “şefkat kahramanları” olarak vasıflandırdıktan sonra, bu yüce şefkatini, bir annenin, zamanımızda, çocuğun sadece dünyasını kurtarmaya sarf ederek suistimal ettiğini yani kötüye kullandığını belirtir. Aynen şöyle der: “O şefkatli vâlide, çocuğunun hayat-ı dünyeviyede tehlikeye girmemesi, istifade ve fayda görmesi için her fedakarlığı nazara alır, onu öyle terbiye eder. “Oğlum paşa olsun” diye bütün malını verir; hâfız mektebinden alır, Avrupa’ya gönderir. Fakat o çocuğun hayat-ı ebediyesi tehlikeye girdiğini düşünmüyor ve dünya hapsinden kurtarmaya çalışıyor: Cehennem hapsine düşmesini nazara almıyor. Fitrî şefkatin tam zıddı olarak, o mâsum çocuğunu âhirette şefaataççi olmak lâzım gelirken, davacı ediyor. O çocuk: “Niçin benim imanımı takviye etmeden bu helâketime sebebiyet verdin? diye şekva edecek. Dünyada da terbiye-i İslamiyeyi tam almadığı için vâlidesinin hârika şefkatinin hakkına karşı layıkıyla mukabele edemez”.⁵⁸

4- Anne, Terbiyede Merkezî Bir Yer Tutar

Kur’ân-ı Kerim, Müminlerin anneleri olan Hz. Peygamber aleyhissalatu vesselam’ın zevcelerine hitaben, Müslüman kadınlara mühim birkaç düstur vaz’ eder (meâlen):

---

58 Lem’alar, s. 189

“(Ey peygamber hanımları!)... vakarla evlerinizde oturun. Daha önceki câhiliye döneminde olduğu gibi süslenip dışarı çıkmayın. Namazı hakkıyla ifa edin, zekâtınızı verin. Hülâsa Allah ve Resûlüne itaat edin. Allah sizden her türlü kiri gidermek, sizi tertemiz yapmak istiyor. Oturun da evlerinizde okunan Allah’ın âyetlerini ve Resûlullah’ın hikmetlerini zikredin (anın) (Ahzab, 33/33-34).⁵⁹

Burada Resûlullah’ın zevcelerine hitaben bazı temel düsturlar emredilir. Ayetlerde emredilen düsturların tahliline geçmeden önce şunu belirtmek isteriz ki, Kur’ân-ı Kerîm’de yer alan ayetlerin, hususî bir sebebe dayansalar bile, kıyamete kadar gelecek olan bütün müminlere hitabeden bir yönü vardır ve taşıdıkları hükümler umumîdir. Nitekim bu ayetlerde yer alan düsturların bütün mümine kadınlarla ilgili olduğunu belirtmek üzere, merhum ve mağfur müfessirimiz Elmalılı, “Bütün İslam kadınlarının da Peygamberin zevcelerinin siyret ve ahlâkını nümûne ittihaz etmeleri elbette bir hakları ve şerefleridir.” der.⁶⁰

Öyleyse burada yer verilen düsturlar, Peygamber hanımları için bir vecîbe ise de, diğer Müslüman hanımları için farz olmaksızın ideal kılınan, uymaya çalışmaları hususunda özendiren, teşvik edilen fevkalade faydalı güzelliklerdir:

1- Câhiliye devrinde olduğu gibi disiplin dışı tavırlarla sokağa çıkmayıp evde oturmak.

2- Namaz kılıp, zekat vermek gibi temel ibadetler öncelikli olmak üzere, Allah ve Resûlü’nün her çeşit emirlerini evde yerine getirmek. Evi, İslam’ın, her yönüyle yaşanıp icra edildiği bir mahal, bir yer kılmak.

59 Aslında hassaten Resûlullah’ın eşleriyle ilgili olan bu vahiyler, 29. ayetle başlar. Ancak şu anki konumuzu ilgilendiren düsturlar daha ziyade 33 ve 34. ayetlerde yer aldığı için diğerlerinin meallerini burada almadık.

60 Hak Dini Kur’ân Dili, 6/3891

3- Dışarıda yerine getirilecek zaruri meşguliyetler dışında evde kalıp, Allah'ın ayetlerini, Resûlullah'ın sünnetlerini zikretmek: anmak, okumak, tezekkür, tefekkür etmek, inceliklerini araştırmak, çocuklara ve başkalarına öğretmek vs.

Cenab-ı Hak, bu emirleri niçin verdiğini de açıklıyor: "Allah sizden her türlü kiri gidermek, sizi tertemiz yapmak istiyor". Şu halde, yukarıda kaydedilen düsturların yerine getirilmesi ev halkının temizlenmesinin, pırıl pırıl olmasının öncelikli sebebidir.

Ayet-i Kerime'de gözükken bir inceliğe dikkat çekmek istiyoruz. Hanımların imkan nispetinde evde oturup Allah ve Resûl'ünün emirlerine uygun hareket etmeleri, sâdece kendilerini değil, aile fertlerini de tertemiz kılacaktır. Zira, şahsını İslamî irfan çerçevesinde yetiştiren bir kadın, çocuklarını kendine uygun şekilde yetiştirecek ve -bir kısım eksiklikler taşıyacak olan- kocasına da tesir ederek onu da düzeltecektir. Atalarımız bu mânaya uygun olarak, "Yuvayı dışı kuş yapar." demiştir.

Yine kaydetmenin yeridir ki, Kureyş hanımlarını överken, Resûlullah aleyhissalatu vesselam, onların örnek alınması gereken iki vasıflarını öne çıkarır: 1) Çocuklarına iyi bakmak, 2) Kocalarına saygılı olmak. "Kureyş kadınları, deveye binen kadınların en hayırlılarıdır. (Çünkü) onlar çocuklarına daha iyi bakarlardı, kocalarına karşı daha saygılıydılar"⁶¹

Kocasını ölen veya boşanan bir kadının yeni bir evlilik yapmak, hiçbir kimsenin kınayamayacağı tabii bir hakkı olduğu halde, Hz. Peygamber, yetimlerini büyötmek üzere evlenme-

61 Buhârî, Nikah 12, Enbiya 46; Müslim, Fezâilü's-Sahâbe 210. İleride, Beşinci Bölümde, karı-koca arasındaki münasebetlerden sabır bahsini anlatırken genişçe yer vereceğimiz üzere, Medinelî kadınlar, Mekkeli kadınların aksine, erkeklerine baskın çıkmakta, dik başlılık etmekte, kafa tutabilmektedir. Öyle ki, Hz. Ömer, muhacir kadınların, Medinelî kadınlardan "kötü huy" kapmalarından şikâyetçidir. Orada, Hz. Ömer'in şikâyetine tebessümle tepkide bulunan Resûlullah, bu hadîsleriyle Mekkeli hanımların tavrını takdir buyurmaktadır

meyi tercih eden kadını öylesine tebci eder ki, iki parmağını yan yana tutarak, “Kıyamet günü şöyle beraber olacağız.” buyururlar.⁶² Keza gençlere bekar kızlarla evlenmeyi tavsiye ettiği halde, babasının vefatıyla geride bıraktığı kız kardeşlerine annelik yapabilecek bir dul hanımla evlenmiş olan Hz. Câbir radiyallahu anh’ı, bu düşüncesi sebebiyle takdir eder ve evliliğinin mübarek olması için dua eder.⁶³

4- Ayette zikredilmesi emredilen Allah’ın ayetleri ve Resûlullah’ın hikmetleri’nden neler kastedilmiş olabilir? “Allah’ın ayeti” tabiri çok mânalara gelir. Kur’ân-ı Kerîm’in geniş kullanımı içinde, Allah’ı hatırlatan her şey, yani O’nun her bir mahluku bir ayettir. Bu mânada zerreden güneşe, gökteki yıldızlara ve galaksilere kadar her şey Allah’ın ayetidir. Eşya ve kâinatın ahenk üzere tanzimini sağlayan kanunlar Allah’ın ayetleridir. Öyleyse bunlar üzerine yürütülecek her çeşit tefekküre Allah’ın zikri denilebilir.

Ancak ayette, Resûlullah’ın hanımlarına: “evlerinizde okunan” kaydı hatırlatılıyor. Öyle ise buradaki ayetten maksat öncelikle Kur’ân ayetleridir. Yine ayette geçen “Resûlullah’ın hikmetleri” tabiri de göz önüne alınınca zikredilmesi emredilen şeylerin öncelikle İslam diniyle ilgili bilgiler, meseleler olduğu anlaşılır. Başta Katâde⁶⁴ ve İmam Şafîî olmak üzere⁶⁵ İslam üleması Kur’ân’da gelen ve Resûlullah’a nispet edilen “hikmet”ten maksadın hadîs ve sünnet olduğunu belirtirler.

Şu halde ideal mânadaki İslam cemiyetinde, Müslüman hanımlar, evde boş oturmayacak. Ayet ve hadîs ve onların açıklamalarıyla meşgul olacak, ilim yapacak, kendini yetiştire-

62 Beyhakî, Şu’ab, 6/405

63 Buharî, Nafakat 12; Müslim, Rada 56

64 Bkz.: İbn Hacer, Fethu’l-Bâri, 10/139

65 er-Risâle, s. 32

cek. Ailede yetişmekte olan yeni nesli, terbiye tekniğine uygun olarak, bilerek ve şuurla eğitecek.

Bilhassa, annenin evdeki terbiyeye yönelik bütün çalışmaları, terbiyesi ve hayata hazırlanması şefkatli alâkasına emânet edilen yeni neslin güçlü, sağlıklı bir terbiyeye kavuşması ve bu itibarla milletin geleceği ve bekası açısından hayatî önem taşıdığı için Resûlullah kadınlara: “Sizlere evlerinizi tavsiye ederim, zira bu sizin cihadınızdır” buyurmuştur.⁶⁶

Resûlullah, cephede fiilî düşmâna karşı can pahasına yapılan mücahedeye “küçük”, evde terbiye ve saireye yönelik yapılan gayretlere “büyük” cihat dediğine göre, Müslüman kadınlar, bu niyette olmak, sünnete uygun kalmak şartıyla her gün “büyük cihat” yapma sevabına erebilirler. Hem yeni nesillerin, hem de bütün olarak milletin istikbali bu cihada bağlı olduğu için, bu hadîsin çok hikmetli, çok hakikatli, “ancak bir peygamberin söyleyebileceği” şümullü bir söz, bir mahz-ı hakikat olduğuna hükmediyoruz.

Keza, Resûlullah, geceleyin câmiye gitmek isteyen kadınlara izin verilmesini tavsiye ettiği halde,⁶⁷ başka bazı rivayetlerde de: “Kadının evinde kıldığı namazın mescitte kıldığından daha üstün, daha sevaplı olduğu”nu söylemiştir.⁶⁸

Hz. Aişe ve Hz. Abdullah İbn Ömer radiyallahu anhüma gibi büyüklerin de ihtilaf ettiği “Kadın mescide gitmeli mi, gitmemeli mi?” münakaşasına⁶⁹ şöyle bir te’lif sunulabilir: Sırf ibadet için gitmesi ihtiyatlı karşılanırsa da dini, ailesi, üzerine düşen vazifeleri ile ilgili faydalı şeyler öğrenmek için gitmelidir.

66 Ahmed b. Hanbel, Müsned, 6/68

67 Buhari, Ezân 162, Nikah 196; Müslim, Salât 134; Nesâî, Mescit 15

68 Bkz.: Ahmed b. Hanbel, Müsned, 6/297, 301; Ebu Dâvud, Salat 53

69 Bkz.: İbn Kesîr, Tefsîru'l-Kur'âni'l-Azîm, 5/109

Ailenin rızkını temin etmek üzere, erkek dışarıda çalışırken hanımların evde kalıp, ibadetlerle meşgul olması, Allah ve Resûlünün emirlerini tezekkür etmesi, bilhassa yeni yetişen neslin, çocukların İslamî havayı teneffüs etmeleri, öğrenmeleri, İslamî yaşayışı fiilen gözleriyle görmeleri, dini tabîi olarak yaşamaları için fevkalâde önemlidir.

Bunlar yapılmayınca, ev, elbette bir okul mânasını taşımayacak, sabah erkenden gitmek üzere akşamları yatılan bir otel, acıkınca karın doyurulan bir lokanta mahiyetini kazancaktır⁷⁰.

Evlerde zikir meselesinin arz ettiği ehemmiyete dikkat çekilen başka naslar da var. Onlara ayrıca yer vereceğiz. Ancak özellikle belirtmek isteriz ki, buradaki âyetlerde, evlerdeki 'zikr'in öncelikle -ister istemez- evde daha çok kalma durumunda olan kadınlar tarafından gerçekleştirilmesi gerektiğine, aile halkı için bunun daha önemli olduğuna dikkat çekilmektedir.

Müslüman Kadın Her Evde mi Kalacak?

Yeri gelmişken akla gelebilecek bir soruya cevap verelim. İslam'da kusur aramaya ve zannınca kusur addettiği noktaları abartılı olarak propaganda ederek insanları İslam'dan

---

70 2005 yılı Mayıs ayı sonlarında, Merkezi Londra'da bulunan Axis Eğitim Vakfı'nın (Axis Educational Trust) davetiyle gittiğimiz İngiltere'de, inanmakta zorlandığımız bir çalışma temposu anlatıldı: İngiltere'nin köylerine kadar ulaşan "dönerci" ve "kebabçı" ve kebabçı gibi daha ziyade lokanta sektörünü ele geçiren Türk mülteciler, günde tam 18 saat çalışmaktadır. Gecenin 3'üne, 4'üne kadar iş yerinde olan baba, eve döndüğü zaman aile efradı ve hususen çocuklar uyumuş oluyor. Evde temizlik, yemek gibi meşguliyetlerden sonra, sabah saat 4'e, 5'e doğru uykuya geçen baba, öğleye, yani saat 11, 12'ye kadar uyuyor. Bu arada okula, işe gitmiş olan aile efradıyla görüşmüyor. Lokantalarda çalışma işi, cumartesi ve pazarları da devam ettiği için, çocuklarıyla ayda bir iki defa, tesadüfen görüşme olabilmesi sebebiyle, babanın ailesine yabancılaştığını, ilgisizlik sebebiyle, Türk çocuklarının İngiltere'deki etnik gruplar arasında, başarı listesinde sondan ikinci sırada (birinci sırada siyahiler)olduğunu söylediler. Konuyla ilgili anlatılan bir vak'ada, Kıbrıslı bir ailenin çocuğu babasını tanımakta zorlanarak, babasına "amca" diye hitabeder ve soydaşımız buna çok üzülerek işini değiştirir. Ailemizin helal rızkı için elbette çalışacağız, ama kendimizi, etten kemikten mamul bir iş makinesine çevirmemeliyiz. Üzerimizde aile efradına karşı, nafaka borcundan da önemli olan, onlara iyi bir terbiye verme ve onları hayata hazırlama sorumluluğumuz var.

uzaklaştırmaya çalışan kimseler, “Müslüman kadın hep evde mi kalacak...?” şeklinde mugâlata (demagoji) yapabilirler. Oysa böyle bir durum söz konusu değildir. Ayet-i Kerime'nin ilk muhatapları olan Ümmühâtu'l-müminîn'den bazıları, Resûlullah'ın vefatından sonra bu ayete atfen nâfile hacc ve umreye bile gitmekten sarf-ı nazar ederken, Hz. Aişe gibi hem fakih hem de ayet-i kerîmeyi herkesten iyi anlama durumunda olan bir kimse Cemel vak'asına iştirak etmiştir.

Ayet, ideali gösteriyor. Bu zâten, tabiatı gereği insanlığın ortak örfüdür. Şartlar gerektirince, elbette ki kadın dışarı da çıkar, meşru dairede çalışmalar da yapar. Ayet, hanımların evlerdeki boş vakitlerini dinî ilimlerle, Allah'a yaklaşmayı gaye edinen meşguliyetlerle geçirmelerine, yeni neslin yetişmesinde, böylesi bir hayat tarzının önemine dikkat çekiyor.

Burada sormanın yeridir: İslam kadınlarına bu şuur verilerek, annelerimiz çocuk bakımı, çocuk eğitimi gibi konularda bilgilendirilse ve yetiştirilse idi daha sağlıklı, daha verimli, karakterce daha güçlü, daha idealist ve daha mazbut nesillerimiz olmaz mıydı? Bugün cemiyeti ciddi şekilde huzursuz eden, sefaletle atan tinerciler, kapkaççılar, hırsızlar, hortumcular, mafyalar bu kesafete, bu derecelere ulaşır mıydı? Ayrıca kötü fiiller işleyen bu insanlar gökten inmedi, onlar da bu vatanın insanları. Çoğu cahil de değil. Ve hatta en yüksek mekteplerde okumuş olanlardan bile, zâlimlikleri, hortumculukları, ihanetleri sebebiyle memnun değilsek, cemiyetin hastalığını cehaletten deyip geçiştiremeyiz de. Evet ortada bir cehalet var, ama bu anne-babalarımızın terbiyedeki cehaletlerinden, evlatlarına vermeleri gereken öncelikli bilgileri, ruhi-mânevî terbiyeyi vermemelerinden kaynaklanan bir cehalet. Öyleyse, dışarıdan pompalanan yanlışlıkları bir an önce terk edip, ço-

cuklarımızı bizzat kendi değerlerimize göre terbiye etmemiz gerekmektedir.

Bütün bunlar, ev içi ortamın iyileştirilmesinin ve ev içi eğitimin ne kadar gerekli olduğunu göstermektedir.

5- Ailevî Sorumluluk Ahirete Kadar Uzanır

Anne veya baba üzerindeki terbiye sorumluluğu ile ilgili olarak az yukarıda Tahrim suresinden kaydettiğimiz ayet açık olmakla beraber, bu sorumluluğa daha açık bir üslupla vurgu yapan başka ayetler de vardır. Şu ayet onlardan biri: “(Ey Peygamber, müminlere) de ki: “Gerçek hüsrân sâhipleri, kıyamet günü kendilerini ve ailelerini hüsrana atanlardır. Haberiniz olsun gerçek hüsrân budur.” (Zümer, 39/15).

Daha sonra gelen ayet ise, bu hüsrânın ciddiyetine ve büyüklüğüne, bu ihmal için maruz kalınacak ebedî cezayı açıklamak suretiyle vurgu yapar:

“Onlara: üstlerinden kat kat ateş vardır, altlarında da kat kattır. Allah kullarını bununla korkutur. Ey kullarım benden sakının” (Zümer, 39/16).

Şu ayet-i kerime de, aileyi ihmal etmenin kişiyi ebedî hüsrana götüren bir zulüm olduğunu ifade etmektedir: “İman etmiş olanlar kıyamet günü şöyle derler: hüsranda olanlar, kıyamet günü kendilerini de ailelerini de hüsrana atanlardır. İyi bilin ki, zâlimler sürekli bir ateş içindedirler.” (Şuarâ, 42/45).

Boş bir levha olarak kucağımıza konulup, güzel şeylerle doldurulma işi bize emredilen bu ilahî emânete ihanet edip, yetişmesini tesadüflere bırakmanın veya sadece dünyevî terbiye vermenin cezasının büyüklüğünü, ebedîliğini, mümin vicdanlar hakkıyla anlasalar, rahat uyuyabilirler mi? Çocuklarının terbiyesi ile ilgilenmek varken gezmeye, eğlenmeye, sinema-

larda, kulüp ve kahve köşelerinde zaman öldürmeye mecalleri kalır mı?

6- Hicret Sorumluluğu

Aile içi eğitimde ve çocukların terbiyesinde, gerektiği yerde, hicret sorumluluğunun da var olduğunu bilmek gerekir. Hz. Aişe'nin: "Mümin, dini için, Allah'a veya Resûlüne hicret etmek zorunda idi. Zira dinini tatbik etmekten alıkonmak korkusu vardı." sözünden de anlaşılacağı üzere,⁷¹ hicret, özü itibariyle, İslam'ı uygulamanın imkansız olduğu durumlarda baş vurulacak bir kurtuluş çaresidir. İslam'ın tatbik edilememesi deyince anlaşılması gereken hususlardan biri de, çocuklara İslamî terbiyenin verilememesidir. Bu şartlarda hicret etmeyenlere Kur'ân'ın ciddî tehdidi var: "Kendilerine yazık edenlerin canlarını melekler aldıkları zaman onlara: "Ne yaptınız bakalım" deyince, "Biz yüzünde zavallı âcizlerdik." diyecekler. Melekler de: "Allah'ın arzı geniş değil miydi? Hicret etseydiniz ya!" cevabını verecekler. Onların varacakları yer cehennemdir. Orası ne kötü dönüşecek yerdir. Çaresiz kalan, yol bulamayan zavallı erkek, kadın ve çocuklar müstesnadırlar." (Nisa, 4/97-98).

7- Çocukların Kurtarılması İçin Savaş

Şu ayet, İslam'ı yaşayamayacak durumdaki kimselerin ve hususen çocukların imdadına yetişip, onların kurtarılması için savaşmayı bile göze almayı emretmekte, bunu yapabilecek durum ve şartlarda olanlara sorumluluk getirmektedir: "Size ne oluyor da: "Rabbimiz! Bizi, halkı zâlim olan bu şehirden çıkar, katından bize bir sâhip gönder, katından bize bir yardımcı

---

71 Buhari, Megâzi 53

lutfet.” diyen zavallı erkekler, kadınlar ve çocuklar uğrunda ve Allah yolunda savaşmıyorsunuz?” (Nisa, 4/75).

8- Şehitlik mi Üstün, Terbiye Hizmeti mi?

Çocuklarımızın sağlıklı bir terbiye üzere geleceğe hazırlanması yolunda verilecek hizmetlerin Allah nezdindeki önemini ifade eden ayet ve hadîslerden bahsettikten ve bilhassa müminlerin annelerine hitap üslûbuyla mümin kadınlara, evlerde kalıp “Kur’ân ve Sünnet’in zikri ile meşguliyeti” irşat buyuran Ahzab suresinin 33-34’üncü ayetlerini de hatırlattıktan sonra, bu hizmetlerin, en üstün derece bilinen şehitlik mertebesinden de üstün olacağını söylememize imkân veren bir hadîsi aşağıya aynen kaydediyoruz. İbretle, dikkatle okunmalıdır:

“Talha İbn Ubeydillah radiyallahu anh anlatıyor: “Beli (kabilesinden) iki kişi Aleyhissalâtu vesselâm’ın yanına geldiler. İkisi beraber Müslüman oldular. Biri gayret yönüyle diğerinden fazlaydı. Bu gayretli olanı, bir gazveye iştirak etti ve şehit oldu. Öbürü, ondan sonra bir yıl daha yaşadı. Sonra o da öldü.”

Talha (devamla) der ki: “Ben rüyamda gördüm ki: “Ben cennetin kapısının yanındayım. Bir de baktım ki yanımda o iki zat var. Cennetten biri çıktı ve o iki kişiden sonradan ölene (cennete girmesi için) izin verdi. Aynı vazifeli zat, bir müddet sonra yine çıktı, şehit olana da (içeri girme) izni verdi. Sonra, adam benim için geri geldi ve:

-Sen dön, senin cennete girme vaktin henüz gelmedi!” dedi. Sabah olunca Talha bu rüyayı halka anlattı. Herkes bu rüyada şehit olan zâtın sonradan cennete girmesine şaştı. Bu, Resûlullah’a kadar ulaştı, rüyayı ona anlattılar. (Dinledikten sonra) Aleyhissalâtu vesselâm: “Burada şaşacak ne var?” buyurdular. Halk: “Ey Allah’ın Resûlü! Bu zat (din için) çalışmada

öbüründen daha gayretli idi ve şehit de oldu. Ama cennete öbürü ondan evvel girdi.” dediler. Bunun üzerine Resûlullah aleyhissalâtu vesselâm: “Berikisi ondan sonra bir yıl hayatta kalmadı mı?” dedi.

-Evet!” dediler. Aleyhissalâtu vesselâm: “Ve o Ramazanı idrak edip oruç tutmadı mı, bir yıl boyu şu şu kadar namaz kılmadı mı?” buyurdular. Halk yine: “Evet!” deyince, Resûlullah aleyhissalâtu vesselâm:

-Şu halde ikisinin arasında bulunan mesâfe, gök ile yer arasındaki mesafeden fazladır!” buyurdular”.⁷²

Şehitlik, şartlar gerektirdiği zaman doğacak bir fırsattır. Hayatta asıl olan yaşamaktır, ölmek değil. Öyleyse yaşamının, şehitlikten üstün olan bir şekli olmalıdır ve din bu şekli öne çıkarmalıdır. Yukarıda kaydettiğimiz hadîs, bu paralelde gelen naslardan biridir. Hadîste Resûlullah, farzların ifasını hatırlatmıştır. Farzlarını yapmak şartıyla, kişinin, din emrettiği için meşru olan bütün faaliyet ve amelleri ve hususen terbiyevî ilgileri; şehitlikten geri kalmayan ve hatta -şuur ve niyete mukârin iseler- hadîste de açık bir üslupla ifade edildiği üzere, şehitlikten kat kat ileri bir ehemmiyettedir.

9- Cihad mı Tercih Edilmeli, Aile mi?

Aile efradının tâlim ve terbiyesinin, İslamî sistemde ne kadar önemli olduğunu gösteren -daha önce de zikri geçmiş- bir hadîsi tekraren hatırlatacağız:

Müslim İbn Yesâr anlatıyor: “Resûlullah Aleyhissalatu vesselam, bir seriyyeyi (askerî birlik) sefere gönderiyordu. Bir genç de ortaya atılarak, katılmak istedi. Resûlullah:

⁷² İbn Mâce, Ta'bîri'r-Rüya 10, (3925. h.)

-Ailene (nezaret edecek) bir büyük bıraktın mı? diye sordu.
Genç: "Hayır!" deyince:

-Ailene dön. Zira cihadın iyisi onlar içindedir" buyurdu".⁷³

Burada vurgulanması gereken incelik, Resûlullah'ın sulh zamanında değil, askerî bir sefer sırasında bunu söylemiş olmasıdır.

Evet bir kere daha hatırlatmanın yeridir. İslam aile içerisinde, aile efradının terbiyesine yönelik gayretleri, "en büyük cihat" olarak vasıflandırmıştır⁷⁴. Bediüzzaman, bu noktada şöyle der: "Herkes kendi âleminde bir kumandan olduğundan, âlem-i asgarında cihâd-ı ekber ile mükelleftir. Ve ahlâk-ı Ahmediye ile tahalluk ve sünnet-ii nebeviyeyi ihya ile muvazzaftır".⁷⁵

Kur'ân-ı Kerim de Talim ve Terbiyeye Öncelik Veriyor

Söz buraya gelmişken, savaşa gidildiği zaman, halkı aydınlatacak kimselerin geride kalıp ilim tahsiline devam etmelerini emreden ayet-i kerimeyi de hatırlatmamız gerekmektedir (meâlen):

"Müminler toptan savaşa çıkmamalıdırlar, her topluluktan bir taifenin, dini iyi öğrenmek ve milletlerini, geri döndüklerinde uyarmak üzere geri kalmaları gerekli olmaz mı! Ki böylece belki yanlış hareketlerden çekinirler." (Tevbe, 9/122)

73 İbn Hacer, el-Metâlibü'l-Âliye, 2/82

74 Zaafına dikkat çekilen (Bkz.: Feyzu'l-Kadîr, 3/109) bu hadisi, Hatîbu'l-Bağdâdî Tarih'inde biraz farkla kaydeder ve hadîsin metninde, soru üzerine, Aleyhissalatu vesselam, cihâdu'l-ekber'i: "Mücâhedetü'l-abdi hevâhu" yani: "Kulun, nefsinin boş hevesleriyle mücâdele etmesidir" diyeaçıklar (Tarîh-i Bağdâd 13/523).

75 Divân-ı Harb-i Örfî, s. 55

10- Üzerimizdeki En Önemli Kul Haklarından Biri Çocuklarımızın Terbiyesidir

Dinimiz, insanı sorumlu tutarken, üzerindeki hakları esas alır. Allah'a karşı namaz, oruç gibi vazifelerimizi yapmazsak, Allah'a karşı suç işlediğimiz gibi, insanlara karşı vazifelerimizi yapmazsak, insanlara karşı suç işlemiş oluruz ve üzerimizde kul hakkı kalır. Resûlullah kul hakkının ciddiyetini belirtmek üzere, Allah yolunda şehitlik gibi, en yüce bir mertebeyi elde eden bir kimsenin bile bütün günahları affedilirken, "üzerinde kul hakkı varsa bunun affedilmeyeceğini" belirtir.⁷⁶

İnsan üzerinde, kardeşinin gıybeti, kalbinin kırılması, haksız yere malına, canına, haysiyet ve şerefine ilişme vs.den hasıl olan kul hakları vardır. Öyle anlaşılıyor ki, bu hakların en ağırı, en ciddi olanı, aile efradına ve hususen çocuklarına karşı olan haklardır. Bu hakların önemindedir ki, bir kısmını yukarıda kaydettiğimiz gibi pek çok ayette, mümin kişi bu noktada uyarılıyor ve ebedî hayatını kaybetme veya kazanma şansı bu hakkın eda edilip edilmemesiyle irtibatlandırılıyor: Mümin, aile fertlerine karşı üzerindeki vazifeleri yerine getirmeyerek onların uhrevî helakine sebep olduysa, kendisi de ebedî hüsrana düşecektir (Bkz.: Zümer, 39/15-16).

Öyleyse, Hz. Peygamber Aleyhissalatu vesselam Efendimiz'in: "Akıllı kişi, ölümünden sonrası için çalışandır."⁷⁷ sözünün gereğince akıllı kişi, ahiretini en ciddi şekilde tehdit eden ailevi sorumluluk noktasında son derece hassas davranıp, o meselede kendini garantiye almaya çalışan kişidir.

Bu arada çocukların hakkının yenilmesi, yani iyi bir terbiye alma haklarının yerine getirilmemesi, elbette ayet-i kerimede

76 Müslim, İmâret 119, İbn Mâce, Cihâd 10

77 Suyuti, Câmi'u's-Sağir 6469. h.

ifade edildiği üzere, ebedî hayatı tehdit eden büyük bir zulümdür (Zümer, 39/15-16).

Bu konunun teferruatına girmeksizin, çocukların anne ve babaları üzerindeki haklarının ciddiyetini ihsasta, bizim gibi mütehayyirlere ışık tutacak, mevzuyla ilgili “*hukuki bir içtihadı*” Muhammed Ebu Zehre’nin el-Ahvâlu’s-Şahsiyye adlı kitabına derc ettiği bir dipnottan aynen sunacağız:

“Bir kısım kadınların çocuklarını terbiyeye salih oldukları (yani, hidâne şartlarını taşıdıkları) halde, onları çocuk yuvalarına yada islahhanelere gönderdiklerini nazar-ı dikkate alarak, Mısır teşriyatı, onları çocuklarına bizzat bakmaya mecbur etti. Bu mevzudaki hüküm şudur: “Lâyihâ veya şer’i muhakeme usulünde bir nassın bulunmadığı durumlarda, mahkemeyi, o mevzudaki ercah görüşe uygun şekilde hüküm vermekle kayıtlayan Hanefi fihî, ana okullarını tanımaz. Bunlar hiçbir şekilde annenin yerini de alamaz. Çocuk için aslah (en uygun) olanı -ki hükmün medarı da budur- muktedir olduğu müddetçe çocuğu annenin terbiye etmesidir. Ana okulları, çocuğun maddi ihtiyaçlarını hakkıyla karşılayacak bile olsa, anne şefkatinin yerini alamaz. Bu şefkat, anneden başka hiçbir kimsede bulunmaz da. Anne ne kadar katı ve şiddetli de olsa, çocuğuna karşı bir başkasından daha merhametlidir. Bu şefkate çocuğun tabii ve kanuni hakkı vardır. Onu bu haktan mahrum etme salahiyetine kimse sahip değildir. Öyleyse çocuğun anne üzerindeki hakkı iskat edilemez... kadının asıl vazifesi zevciyyettir (aile hanımı olmaktır) ve bununla ilgili işlerdir. Faydası ve kadının ondaki selahiyeti hususunda ne söylenirse söylensin bir işle meşguliyet bahanesi, onu bu asli ve tabii vazifesinden tecrit edemez. Zira annelik vazifesinin terki doğru olamaz. Hatta başka meşguliyet ve işler, kadın için tabii ve asli olan annelik vazifesine denk bile

değildir. Hükümet içinde veya hükümet dışı işte çalıştığı için söz konusu analık vazifesine “kâdir olamadığı” iddiası kabul edilecek olsa, ortaya çıkan netice şudur: Başka bir vazifeyi kabullenmekle elde edilen hakka, annelik vazifesinin ihlaliyle ulaşılmıştır. Şu halde bu hak, batıl bir yolla elde edilmiş olmaktadır. Bu ise, makbul olmayan bir neticedir”.⁷⁸

Kahire mahkemesinin bu hükme varışını kavramada bize yardımcı olacak, Hanefi mezhebinin bir hükmünü belirtmede fayda var: “Hidâne⁷⁹ hakkı kime aittir?” meselesinde, Hanefiler bunun hem “anneye”, hem de “çocuğa” ait olduğu esasını benimsemişlerdir.⁸⁰ Çocuk, hukuken ehliyetli olmadığı için bu hakkından vazgeçemeyeceği gibi, velisi de -çocuk adına- çocuğun aleyhine olacak bir tasarrufta bulunma yetkisine sahip değildir.”⁸¹

Kul Hakkı Endişesiyle Ağlayanlar

Ahirette, kul hakkından gelecek sorumluluğun ciddiyetini düşünerek “Keşke insan olmasaydık da böyle ağır bir imtihana maruz kalmasaydık” mânasında beyanlarda bulunan ilk büyüklerimizden birkaç misal kaydediyoruz:

Hz. Ebu Bekr radiyallahu anh şöyle der: “Allah’a yemin olsun, yol kenarında biten bir bitki olup, üzerimden bir deve geçip beni yemesini, sonra geniş getirip, iyice çiğnemesini, sonra midesine geri göndermesini, sonra mayıs olarak dışarı atmasını fakat insan olmamamı ne kadar isterdim”.

78 Ebu Zehre, el-Ahvâlu’ş-Şahsiyye, s. 439

79 Hidâne; çocuğu terbiye hakkı olan kimsenin, onu yanına alarak terbiye etmesi anlamına gelir.

80 Kâsânî, Bedâiu’s-Sanâî, 4/144

81 Allah’ın Çocuklara Bahşettiği Haklar, s. 87. Bu konu, Allah’ın Çocuklara bahşettiği Haklar adlı kitabımızda etraflıca tahlil edilmiştir, daha fazla bilgi isteyenlere kitabın aslını görmelerini tavsiye ederiz.

Hız. Ömer de şöyle demiştir: “Keşke ben ailemin bir koçu olsaydım. Beni semirtselerdi. Kesilecek kıvama geldiğimde ailemi sevenler, ziyarete gelselerdi. Ailem onlara ikram etmek için beni kesselerdi. Bir kısmını kızartıp bir kısmını yeselerdi. Fakat ben insan olmasaydım”.⁸²

Hız. Ebu Zerr el-Gıfârî'nin, Resûlullah'tan. “Allah'a kâsem olsun, şâyet siz benim bildiğimi bilseydiniz az güler çok ağlardınız..” mealindeki uhrevî sorumluluğun ciddiyetini dile getiren bir hadîs rivayet ettikten sonra ilave eder: “Allah'a yemin olsun sökülüp atılan bir ot olmayı ne kadar isterdim!”⁸³

Ebu Ubeyde İbn el-Cerrâh'ın, Resûlullah'tan gerçeğin dersini alan büyüklerden bir diğèrinin temennisi de ibretli: “Bir koç olmayı sâhibim tarafından kesilip etimin yenmesini, suyumdan çorba yapılmasını ne kadar isterdim”.⁸⁴

Hız. Muaviye radiyallahu anh'ın da ölüm geldiği zaman şöyle dediği kitaplarda gelmiştir: “Keşke Mekke'nin Zu-Tuva semtinde yaşayan sıradan bir Kureyşli olsaydım da, hiçbir idarecilik almasaydım”.⁸⁵

Hız. Aişe radiyallahu anhâ da benzer temennilerde bulunmuştur: “Keşke yerde biten otlardan bir ot olsaydım da, yâdı olan, zikri geçen biri olmasaydım.”⁸⁶, “Keşke unutulup gitseydim.”⁸⁷ “Vallahi bir kesek (toprak parçası) olmayı ne kadar isterdim, vallahi Allah'ın beni hiçbir şey olarak yaratmamış olmasını ne kadar isterdim.”⁸⁸ Ölüm geldiği zaman söylediği tasrih edilen

82 Suyutî, Târîhu'l-Hülefa, s. 142

83 İbn Mâce, Zühd 19

84 Bkz.: Kütüb-i Sitte Muhtasarı Tercüme Ve Şerhi 12/484

85 K.S.M.T.Ş 13,31

86 İbn Sa'd, et-Tabakat, 8/76

87 Hilye, 2/44

88 İbn Sa'd, et-Tabakat, 8/74

şu sözü de, onun ve benzer temennilerde bulunan diğerlerinin, bu nevi temennilerdeki maksatlarını açıklar: “Keşke yaratılmasaydım, keşke bir ot olsaydım da üzerime terettüp eden (mükellef olduğum) borcumu hakkıyla ödemiş olsaydım”.⁸⁹

Uhrevi sorumluluğun ciddiyetini onlar kadar yüreğinde hissetmeyenlere bu sözler fazla bir şey ifade etmeyebilir. Aleyhissalatu vessalam'ın yukarıda kaydettiği hadisini hatırlatarak: “Atalarımız doğru söylemiş, keyyis olmayana her gün bayram.” diyoruz.

Günümüzde Ne Söyleniyor?

Çocukların terbiyesi hususunda ailevî sorumluluk bahsini bitirirken, kısa bir istitradla, bu meselede günümüz Batısı ne diyor, ona da bir göz atmada fayda görüyorum. Her fırsatta dile getirdiğimiz üzere, aklın yolu birdir. Biz Müslümanların, vahiy suretiyle zahmet çekmeden hazır bulduğumuz bir kısım düstürları Batı, akıl yoluyla, tecrübe ile yanıla düzelte sonunda bulmuş; her seferinde tıpa tıp aynısı olmasa bile, gittikçe aynıya yaklaşan bir tempo ile, İslam'ın dediğini tekrara başlamıştır. Bu meselede de öyle. Sözgelimi, Amerika Birleşik Devletlerinde, “Çocukluğun Yok Oluşu” adıyla yaptığı bir çalışma ile, çocuk meselelerinin pek çoğunda Batı'daki tarihî gelişim çerçevesinde kıymetli bilgi ve tahliller sunan Neil Postman, kitabının son kısmında altı soru sorar ve bunlara cevap arar. Burada vurgu yaptığı bir mesele medyanın ve hususen televizyonun, çocukların aleyhine olan gelişmelerdeki rolüdür. Postman, son olarak, ailenin bu paraleldeki menfi gelişmelere karşı yapacak bir şeyinin olup olmadığı meselesini ele alır ve “Fert, bu gelişmelere karşı koymada güçsüz mü?” sorusunu sorar. Arkadan:

89 İbn Sa'd, et-Tabakat, 8/74

- Hayır! eklindeki cevabını kaydeder. Ve bunun yolunun, moda olarak yaşanan Amerikan kültürüne gösterilecek dirençten geçtiğini belirtir. Kendi ifadesi oldukça serttir: “zellikle direnç, ebeveynliğin Amerikan kültürüne karşı bir isyan hareketi olarak kavranmasını gerektirir”. Ortaya konacak dirence evliliği devam ettirmek, ailede çocuklara cinsi davranışlarda, dilde, üslupta, görgü kaidelerinde, ruhî ahlakî bir kısım disiplinleri kazandırma nevinde örnekler verdikten sonra, sözünü ettiği “silik”in en önemlisinin “medyanın çocuklara ulaşmasının önlenmesi” olduğunu söyler ve bunun iki yolu olduğunu belirtir. Özetle:

1- Çocukların medyaya ayıracakları vakti sınırlamak,

2- (Kendi ifadesiyle) “ocuklara neyin gösterildiğini dikkatlice (takip edip) gözlemek ve onlar için medyada sunulan programların tema ve değerlerinin sürekli bir akılcı eleştiri (ve tenkidini) yapmaktır. Her ikisinin yapılması oldukça güçtür ve çoğu ailenin ocuk yetiştirmeye hazır olmadıkları dikkat çekicidir.”⁹⁰

Görüldüğü üzere, bir batılı düşünür de, anne ve babaların, çocukları en iyi şekilde yetiştirmeye muktedir olduklarını teyitten sonra, kültürel seviyenin bizden çok daha ileri olduğunda mtfevik olduğumuz Amerikan ebeveynlerinin bile, günümüz şartlarında, çocuklarına karşı olan vazife ve sorumluluklarını yerine getirecek seviyede olmadıklarından yakınıyor.

Bu tespit bile, bizim, bu çalışmada bir tez olarak tekrarla ifade edip gerçekleştirilmesini teklif ettiğimiz aile içi eğitim seferberliğinin ne kadar yerinde ve mümkün olduğunu gösterir. Ayrıca şunu da belirtmenin yeridir ki, çocukların bizzat ailelerde yetiştirilmesi yeni bir ihtiyaç olmayıp, insanlığın doğusuyla Batısıyla geçmişte hayata geçirdiği bir uygulamadır. Nitekim

90 Postman, Neil, ocukluğun Yok oluşu, tercüme: Kemal İnal, İMGE y. Ankara 1995, s. 191-192

Prof. Dr. Bekir Onur, Türkiye’de Çocukluğun Tarihi nam değerli çalışmasının Ailede Öğretim bahsinde, nice tanınmış şahsiyetlerin temel eğitimlerini aile içerisinde kendi anne-baba-dede gibi büyüklerinden aldıklarını ifade eden “Eskiden eğitim evde başladığı; bu yüzden biz yalının çocukları temel eğitimi evde aldık.” nevi’nden beyanlarını topluca kaydeder. Onur, durumun, Batıda da böyle olduğunu belirtmek üzere, şöyle devam eder: “Batı’da orta ve üst sınıfa mensup babaların çocuklarının eğitimini kendi görevleri olarak gördüklerini, on sekizinci yüzyılda soyluların babanın oğlu için en iyi öğretmen olduğunu düşündüklerini Heywood’tan öğreniyoruz. Osmanlı toplumunda da babaların, çocuklarının ilk öğretmeni olması, çok eski tarihlere kadar gitmektedir.”^{91.92}

Fransız Millî Nüfus Araştırmaları Enstitüsü (L’Institut National d’Etudes Démographiques) tarafından, 1975’te, nüfus gerilemesinin sebepleriyle ilgili hazırlanmış bir raporun bir bölümünde ifade edilen bazı fikirler de, burada kayda değer. Zira, rapor her ne kadar nüfus azalması ile ilgili ise de, orada ailenin terbiyevî rolünü azaltıcı bir hususun, kadınların aşırıya kaçan çalışma arzularından kaynaklandığı görülmektedir:

Rapora göre, Fransa’da doğumun azalmasına sebep olan âmillerin başında, mütenakız (birbirine zıt) iki arzunun mevcut olması gelmektedir. İlgili tahlili aslından takip edelim:

“... Birinci arzuya göre: “kadınlar, git gide daha yaygın bir şekilde, mesleki bir faaliyet icra etme arzularını ortaya koymaktadır ve her bir fırsatı fiilen değerlendirmek suretiyle bunu fiiliyata dökmektedirler...” Söz konusu Enstitü’nün araştırmalarıyla

91 Onur, Bela’r, Türkiye’de Çocukluğun Tarihi, s.279-283

92 Batı’nın beş meşhur çocuk klasığı (: Robinson Crusou, Pollyna, Heidi, Pinokyo, Tom Sawyer) üzerinde yapılan bir tahlilde elde edilen ortak noktalardan biri, bu eserlerde “Dini değerlere özel vurgu” yapılması ve bu değerleri çocuğa öğretenlerin “ ana-baba-dede ve din adamı” olmasıdır (Bak. Doğan, Akıllı Küçük, s.172-73).

ortaya çıkan, "... buna zıt ikinci arzu ise, kadınların, yavrularını, en az iki yaşına kadar, bizzat kendileri büyütme istekleridir. Bu basit bir temenni olmayıp, şiddetli ve samimi bir arzudur. Öte yandan bir çok doktorlar, bu arzularını gerçekleştiremeyen aile annelerinin ruhen hastalandıklarını, "suçluluk duygusuna kapıldıklarını" tespit etmişlerdir. Keza, umumiyetle çocuk mütehasısları da, bebeklerin normal gelişmesi için en lüzumlu ve en muvafık şart olarak, küçük yaşlarda annenin çocuğun yanında olmasına hükmetmişlerdir.

Bu iki arzunun birleştirilip telif edilmesi, en az iki hususun beraberce gerçekleştirilmesine bağlıdır:

Birincisi, kadınlara, gelirlerine tabi olarak değişecek bir annelik ücreti tahsis etmek, bu ücreti de öyle bir miktar ve seviyede tutmak ki, en mütevazi ve fakat en velut ailelerin bile, iki yıl boyunca kadının mesleki gelirinden mahrum kalmamasına imkan verebilsin.

Gerçekleşmesi gereken ve fakat tatbik mevkiine konulması daha zor olan ikinci şart da, kadına tanınan bu iki yıllık iznin kadının işiyle olan alakasını kesmemesidir. Ta ki çocuğunu büyütme üzere işini terkedene kadını, bu iki yıl sonunda, eski işine, aynı vasıf ve kıdem haklarıyla tekrar girebilsin."⁹³

Kadını aile dışına iten aşırı hürriyetçi fikir ve hareketlerin, çocuk meselesinde ne derece mahzurlu neticelere götürdüğünü ifade eden tespitler çoktur. Buna az yukarıda zikri geçen Postman'ın bir uyarısını da eklemek isteriz. Postman, Aile'nin gücünü medyanın zayıflattığını belirttiikten sonra, sözü çok daha dikenli bir sahaya taşıyarak, "Ailenin gücünü daha çok tahrip eden şeyin, kadın hürriyeti hareketi" olduğunu söyler ve bunu telaffuzdan dolayı maruz kalabileceği bir kısım tenkitle-

93 Le Monde Gazetesi, 22 Ocak (Janvier) 1976 nüshası

rin önüne geçmek endişesiyle, ihtiyatî bir mülahazadan sonra, sözlerine cesaretle şöyle devam eder:

“Kadınların iş alanında, sanat dünyasında, endüstride, ve meslekî alanda yer edinirlerken, geleneksel çocuk bakımı kalıplarının gücü ve anlamında ciddî bir çöküş olduğu inkar edilemez. Her ne kadar yapılan tenkitler, kadınların tek rolünün bakıcılık olduğundan meydana gelse de, çocukluğun idarecisi olan, onu biçimlendiren ve koruyan kadınlar, ve sadece kadınlardır. Erkeklerin, kadınların oynadığı role benzer herhangi bir şeyi üzerine alacak olmaları mümkün değildir ve hâla çocukları yetiştirme konusunda erkeklerin öyle yapmaları için ne kadar duyarlı olduklarının önemi yoktur. Nitekim her iki cinsiyetin aileleri dünyada ilerlerken, çocuklar yük gibi bir şey olmaktalar ve giderek çocukluklarının mümkün olduğunca erken bitmesinin en iyi olduğu farzedilmektedir.” Postman, tahlini kendi memleketiyle ilgili olarak şöyle noktalar: “Tüm bunlar şu gerçeğe yol açmaktadır: Sosyal gidişatta 180 derecelik bir dönüş olmadıkça, Amerikan ailesi çelişkiye ve çocukluğun erimesine güçlü muhalefet geliştiremeyecektir.”⁹⁴ Badinter de, Anelik Sevgisi adlı kitabında “Çalışan anne” başlığı ile kaydettiği kısımda bu meseleye temas ederek, buna benzer kanaatte olan nicelerinin “kadının çalışmasının, insan ırkını kemiren toplumsal facia ve yozlaşmalara sebep olduğu”na, babanın çocuk yetiştirmede annenin yerini dolduramayacağı”na dair kanaatlerini kaydeder. Bu görüşlerden biri aynen şöyle: “Eş, önce işçi, tüccar, köylü veya sosyete kadını olmamalıdır; o, her şeyden önce, anne olmalıdır.”⁹⁵ Yeri gelmişken, Bediüzzaman merhumun da, “Kadınlar yuvalarından çıkıp beşeri

94 Postman, a.g.e. s.189-90

95 Anne Sevgisi, s. 225-232

yoldan çıkarmış; yuvasına dönmeli” (Bu cümlenin yanlış yazılmış olma ihtimali var mıdır?) dediğini hatırlatmak isteriz.

Evet, çocuk yetiştirmek elbette son derece önemli ve hayati bir meseledir. İnsan hammaddesini yoğurma, işleme, ondan âlim, sanatkar, kâşif, fâtih inşa etme işidir. Bu iş, önemli olduğu nispette çetindir, zordur ve ciddiye alınması gerekir. Ve bu iş ilim ister, dirayet ister, feraset ister, sabır ister, maddi ve mânevî fedakarlıklar ister. Bu sebeple, gerek fert ve gerekse milletin kaderinde ebedî hayatı kaybettirecek veya kazandıracak kadar ehemmiyet arzeder. Sağlıklı terbiye, her yerde, her zaman başta anne olmak üzere ailenin yakın ilgisiyle mümkündür! En büyük ilgi ve fedakarlık da, bu işte annelere düşmektedir. Bu yüzden olacak dinimiz, kadına, anne olma itibarıyla, erkeğe nispetle üç kat fazla önem atfetmiş; “Cennet annelerin ayağı altındadır.” demiştir. Aslında neslin devamında, bütün canlılarda, tabii olarak büyük görev ve sorumluluk annelere yüklenmiştir. Bu, Yüce ve Hakîm olan Yaratacî'nin bir programı ve takdiridir. Her canlı, fitratına uyarak, bunu itirazsız yerine getirirken insanoğlu, kendi planında beşerî mülâhazalarla bu umumî ahengi bozmakta, terbiyecilik vazifesinden yan çizmeye kalkmaktadır. Ama bu ihmalin acı meyvelerini de, ahlaksızlığın artması, dünya ve ahiret saadetlerimiz için şart olan insanî değerlerin kaybolması şeklinde görmekteyiz. Gittikçe artan maddî zenginlik, teknik imkan ve kolaylıklara rağmen, yeryüzünde beşerî huzur ve saadet kaybolmakta, akan masum kanları, dökülen gözyaşları, arşa yükselen mazlum inlemeleri vicdan sahiplerini derinden sarsmaktadır.

Ebeveynin Yerini Dadı Alırsa

Çocukların temel eğitiminde, ebeveyn ilgisinin önemine temas ettikten ve “Özellikle varlıklı İstanbul ailelerinde, bütün aile büyüklerinin iyi eğitim almış kimseler olmaları sebebiyle, çocuklarının temel eğitimini kendilerinin verdiklerini”⁹⁶ belirttikten sonra, Osmanlılarda bir dönem, mezkur geleneğin bozularak, bu hayatî işin başka ellere verildiğine de dikkat çekmemiz gerekmektedir. Yine Onur’un derlediklerinden öğreniyoruz ki, 19. asrın ortalarından itibaren, başta İstanbul olmak üzere, büyük şehirlerin varlıklı ailelerinin çocukları, “Çerkez dayı”, “Arap dadı”, “yaşlı lala” gibi unvanlarla anılan mürebbiler tarafından büyütülmektedir.⁹⁷ Osmanlı’nın yıkılışının derin sebepleriyle ilgili daha gerçekçi bir ip ucunu teşhis düşüncesiyle özellikle üzerinde durulması gereken bir durum, Tanzimat döneminde “bütün üst tabaka ailelerinde” yabancı mürebbiye tutmanın moda olması hadisesidir. Geleneksel anne-çocuk ilişkisini değiştiren, annenin çocuk üzerindeki hâkimiyetini azaltan⁹⁸ mürebbiliğin vahim halini, Merhume Samiha Ayverdi’nin sunduğu nefis tasvirden dinleyelim:

“... Kırk sene evvel İstanbul’da mürebbiyelik, topsuz tüfenksiz bir imparatorluk demekti. Müreffeh her Türk ailesinin içine adım atmak demek, orada asla muaheze ve itiraza çarpılmadan saltanat sürmekle birdi. Mürebbiyenin hususi odası, hizmetine verilen câriye, kaprislerine körü körüne itaat edilen bütün bir ev halkı vardı. Mürebbiye evin içinde kimsenin anlamadığı bir dille okutup yazdırdığı çocukla, ne yapar, ne söyler kimse bilmezdi. Bilinmesi lâzım olan bir şey varsa onun

96 Onur, Türkiye’de Çocukluğun Tarihi, s.279

97 Onur, a.e. s.275

98 Bak. Onur, a.e.s. 283-84

her yaptığının, her işlediğinin ayn-ı hikmet oluşu idi. İşte bu yüzden de çocuk altı yaşına geldiği halde, "Ezan okunuyor." diyeceği yerde "İmam bağırıyor." derdi. Henüz büyükbabası, konağında cemaatle namaz kıldığı, kendi babası Cuma namazlarını kaçırmadığı halde, mürebbiyenin şaheseri olan bu körpe insana, mukaddesatı, bir yüz karası imiş gibi, silinmek, bertaraf edilmek zevki aşılandı.

Fakat çocuk, bu darbeyi sade imanına yemedi. Din, merkezden muhite açılan iç içe halkaların hepsini birden kucakladığı için ilk kastedilen o oldu ise de, milliyeti, an'anesi, bağları, hâtıraları hülasa tek mil kıymetleri teker teker kurşun sıkılan hedefler arasında kolay kolay devrilip gitti.

Artık çocuk himaye çağından çıkıp, mürebbiye de dört başı mâmur zaferinin hazzı ile eve vedâ edeceği zaman, sanki bu zaferin mükafatı olarak o, bilgisi, dirayeti ve nezaketi medhedilerek bir başka aileye tavsiye ve devredilmek suretiyle önüne yeni ve elverişli bir zemin daha hazırlandı. Böylece mürebbiye denen canlı tehlike, hâmile olduğu mikroba karşı muafiyete sahip bir portör çalımını ile, taşıdığı mikroplardan bol bol ve rast gele etrafına dağıttı durdu...⁹⁹

Yukarıda anlatılanları tamamlamak ve asıl mevzumuz olan "çocuğun aile içinde anne ve babası tarafından şuurla yetiştirilmesinin ne kadar önemli olduğu"nu da belirtmek üzere, Azerbaycan'ın Mehmed Akif'i, Bahtiyar Vahabzâde'nin "Bugün Azerbaycan'ın en mühim bir "problem"i değerlendirmesiyle kendisinden işittiğim bir vak'ayı hatırlatan bir durumu Türkiye'nin, hâricî bir dayatma olarak değil, Tanzimattan mevrus hâlet-i ruhiyenin bereketine(!) binaen, kendi rızasıyla yaşadığını burada kaydetmek istiyorum. Vahabzade, Komünist

99 İstanbul Geceleri, s.127-28

dönemde, üniversitede okumuş olan neslin, Ermeni ve Rus kadınlarıyla evlenmeye zorlandığını ve bu çeşit evlilik yapmayanlara devlet dairelerinde iş verilmemek suretiyle ciddi baskılar uygulandığını, pek çok insanın bu baskılara dayanamayıp yabancılarla evlendiğini, ve sayılarının elli bin civarında olduğunu 1997’de söylemişti. Bizdeki vak’a, İkinci Cihan savaşıyla yaşanır: “Çocuklar, Avrupa’daki savaş zamanında dünyaya gelmişlerdi. Almanya’dan kaçmış ve Türkiye için hiç de erişilmez olmayan ücretlerle çalışan Alman dadılar vardı. Ankara’da, o sıralarda. Hepsi de bakımlı, şık, iyi eğitim görmüş kadınlardı... Bu dadıların çoğu da, sonradan evlenip Türkiye’de kalmışlardı. Ankara’da 1935 ile 1945 yılları arasında doğan pek çok bürokrat ve mühendis çocuğunun annelerinin Alman olması İkinci Dünya Savaşı’nın Türkiye’ye yansıyan garip bir cilvesiydi belki de...”¹⁰⁰

Aile Zayıflıyor

Çağdaş müellifler, çocuğun eğitiminde en etkin, en müessir grubun aile olduğunu vurgulayıp, “Yakın ilgi ve mura-kabeyle ailenin, çocuğun bilgi edinme ve yönlendirilmesinde ona tesir edecek çevreleri kontrol altına alabileceğini” ısrarla dile getirirken, bir yandan da *ailenin önemi arttıkça çocuk üzerindeki tesirinin azaldığına* dikkat çekiyorlar. Çocuk üzerinde tesir icra edip, onu yönlendirecek teknik imkanlar çoğalıp güçlendikçe, çocukla yakınlık ve beraberliği sebebiyle, onu tekniğin menfi tesirlerinden kurtarmada ailenin önemi artmaktadır. Bir şartla ki aile, çocuğa gerekli ilgiyi yeterli derece ve kıvamda göstermiş olsun. Ne var ki, aile, ilgi ve bilgi azlığı se-

---

100 Bak. Onur, a.e. s.285

bebiyle üzerine düşeni hakkıyla yerine getiremediği için, teyp, radyo, televizyon, internet, volkmen gibi yeni teknik imkanlar ailenin otoritesini sarsmıştır. Bir de aile, sözgelimi bilgisayar konusunda şuurlu değilse, yani bilgisayarın nasıl çalıştığını; hususi dünya görüşlerini insana nasıl empoze ettiğini; hayatı, hâdisatı değerlendirme, hüküm verme kapasitemizi nasıl sinesine değiştirdiğini bilmezse, çocuğun onun oyun-eğlence gibi faydadan çok zarar verecek yönlerine kapılmasını önleyemez. Bu durumu sebebiyle, yeni teknikler ve hususen televizyon, çocuk için ikinci bir aile yerine geçer; dahası bunlara çocuğun ayırdığı zamanın, ilgisizlik sebebiyle artması nispetinde bilhassa babaların otorite ve etkinlikleri iyice zayıflayarak, ikinci, üçüncü... beşinci, belki de altıncı... ve hatta onuncu derecelere düşmektedir. Bütün bu hususlarda, ailenin bilgilendirilip güçlendirilmesi gerekmektedir.¹⁰¹

---

101 Bak. Postman, s. 187-189

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM
ÇOCUĞU TANIYALIM

HER DOĞAN ÇOCUK PIRLANTA BİR EMANETTİR, İÇİ DOLDURULACAK BOŞ BİR LEVHADIR

İslam'ın anlayışına göre, yeni doğan bir çocuk her çeşit bilgiden, alışkanlıktan, maharetten, günahattan¹⁰² yoksun, boş bir levha olarak ailenin kucağına konulmuştur. Aile onu en güzel şekilde doldurmalıdır. Ayet-i kerime şöyle der: “Allah sizleri annelerinizin karınlarından hiçbir şey bilmezler olarak çıkardı. Ancak sizlere işitme, gözler ve kalpler verdi, ola ki şükreder-siniz.” (Nahl, 16/78).

Aslında çocuk hakkındaki bu Kur'ânî telakki, başta Gazali olmak üzere bütün İslam alimlerinin, çocuk fitratını “Boş levha”ya benzetme görüşüne, Batılı eğitimcilerin de, çoktandır table rase yani “boş bir tablo” tabirini kullanarak katılmalarıyla insanlığın ortak görüşü haline gelmiştir.¹⁰³

102 Hıristiyanlığa göre çocuk, Hz. Adem'le Havva'nın Cennette işledikleri günahın varisi olarak doğar. Aziz Augustinus (M.S. 354-430) “Tanrı gözünde hiç kimsenin, dünyada bir gün yaşayan bir çocuğun bile, günahsız olmadığını” belirtir... Vaftiz olmadan ölecek kadar talihsiz olan çocuklar, bu yüzden Cehennem'in alevlerine yollanacaktır (Colin Heywood, Batıda Çocukluğun Tarihi, s.41).

103 Bkz.: H.P.S.T, s. 47-51

Aile bu boş levhayı iyilikler ve güzelliklerle doldurarak sorumluluğunu müdrik, müstakim bir şahsiyet, iyi bir kul yetiştirmekle mükelleftir. Aile çocuğun, mümin veya müşrik, iyi veya kötü yetişmesinden sorumludur. Hadîste Aleyhissalatu Vesselam şöyle buyurmuştur: “Her çocuk fitrat üzerine yaratılır... lisanı açılıncaya kadar bu hal üzere devam eder... onu anne ve babası Yahudileştirir, Hristiyanlaştırır, Mecusileştirir. (Eğer anne - baba Müslümanlar çocuk da Müslüman olur....)”¹⁰⁴

İlk kısımda kaydettiğimiz ayet, çocuğun hiçbir şey bilmez olarak dünyaya geldiğini belirtirken, bu fitrî cehaleti gidermede ona verilen ilim elde etme yollarına da dikkat çeker:

- 1- Kulak,
- 2- Göz,
- 3- Kalp

İlmi elde etmenin bu üç temel yoluna, aynı sıra ile başka sure ve ayetlerde de temas edilir¹⁰⁵. Kur’ân bazı kere, bu kelimelerin müteradiflerini (eş mânalılarını) kullanır. Ayrıca sağır (sum), kör (umy), dilsiz (bukm, ebkem) kelimeleriyle de aynı mâna ifade edilir (Bakara 2/18). Bu ayetlerde çoğunluk itibariyle önce “kulağın” zikredilmiş olması dikkat çekicidir. Böylece ilahî irşat, bize ima eder ki, çocukta şahsiyetin inşasında ve ilim kazanmada, kulağın rolü, -pratik hayatta “gözü” daha önemli addetsek de-gözden daha öncelikli ve önemlidir. Nitekim, sağır olan aynı zamanda dilsizdir ve hiçbir mânaya intikal edememektedir. Halbuki işitmesi olanlar, gözleri görmese bile, -pek çok dalda ihtisas dâhil- yüksek tahsil yapabilmektedir. Dikkatimizi çeken başka bir husus, Kur’ân’da, göz kulak gibi duygularla alınan

104 Bkz.: Müslim, Kader 23-25

105 Yunus, 10/31; Hûd, 11/20; Nahl, 16/78; İsra, 17/36; Müminûn, 23/78; Secde, 32/9; Mülk, 67/23; Ahkâf, 46/26 vs.

bilgilerin kalpte işlenerek faydalı hale getirildiğine dikkat çekilmiş olmasıdır:

Burada geçen kalp, bir haldir, maddî değildir, ruhânî ve mânevîdir. Akıl, ruh, nefis, fuâd gibi başka kelimeler de yer yer, kalp mânasında kullanılır.

Kur'ân'da fuâd yani "kalp" kelimesinin -yukarıda görüldüğü ve ayrıca belirtildiği üzere- bilgi kaynaklarını sayan ayetlerde büyük çoğunlukla üçüncü sırada zikredilmesinden hareketle şunu söyleyebiliriz: Çocukta karakter ve şahsiyetin inşasında, kalbin ve aklın rolü sonradan devreye girmektedir. Yani çocuk önce, aile ortamında işitip gördükleriyle kişiliğini bulmaktadır. Zaten aklî meleke, temyiz yaşı da denen 6-7 yaşlarına doğru sonradan inkişaf eden ve bülüğle kemâle eren bir haldir.

Aleyhissalatu vesselam, çocukta dinî vasfın, konuşma yaşından itibaren ebeveynin tesiriyle teşekkül ettiğini belirtir. Batılı bir kısım eğitimciler de, altı yedi yaşlarına geldiğinde, çocukta karakterin tamamen veya dörtte üç nispetinde teşekkül ettiğini iddia etmektedirler. Şu halde, hangi kaynak esas alınırsa alınsın ortaya çıkan beşerî bir gerçek var: Çocuk, hayatının ilk yıllarında, yani henüz aklî melekesi devreye girmeden, duydukları ve gördükleriyle, şahsiyetini büyük ölçüde elde etmektedir. Bu durum, çocuğun şahsiyetinin inşasında, anne ve babanın ne derece müessir ve dolayısıyla onun geleceğini ne derece belirleyici olduğuna delil olur. Bundan dolayıdır ki, Kur'ân-ı Kerim, çocukların uhrevî saadet veya şekâvetinden anne ve babayı sorumlu kılmaktadır.

Temyiz yaşından önce duyarak görerek elde ettiği birikimle çocukta teşekkül eden karakter ve şahsiyet, bir bakıma onun kalp ve ruh hayatını temsil ederek, bülüğ sonrası hayatını

yönlendirecektir. Yani kişi bundan böyle, beş duyusu ile hâriçten elde ettiği ham algıları kalp ve ruh ortamında işlem den geçirerek, kendisini yönlendiren, kararlarına istikamet veren taze bilgilere dönüştürecektir.

Şu halde İslam'a göre, insanın, "kulak" ve "göz" yoluyla elde ettiği ihsasların, "Kulları arasında Allah'tan ancak âlimler korkar." (Fâtır, 35/22) ayetinde ifade edilen sağlıklı bilgiye dönüşmesinde baş rolü, şahsiyetin mühim bir parçası olan ve aile ortamında teşekkül eden fuâd (kalp, akıl, nefis) oynar. Onun imanla aydınlanmış olmasıdır ki mezkur hâricî bilgileri dahilde şekillendirecek yönlendirecek, renklendirecek ve faydalı hâle getirecektir. Şayet kalp, sefahet, şirk ve nifakla kirlenip karanlığa düşmüşse; kulak, göz yoluyla alınan ham bilgileri sağlıklı şekilde işlemek hususunda zorlanmakta, imanî hakikatleri anlamaktan geri kalmakta ve bu hal kişinin ebedî hüsrânlarına sebep olmaktadır "... Onların kalpleri vardır ama anlamazlar, gözleri vardır ama görmezler, kulakları vardır işitmezler..." (A'râf, 7/179). Kur'ân böylelerini "sağır, dilsiz ve kör" olarak vasıflandırır (Bakara, 2/18, 171; Enfâl, 8/22).

Bu son ayette, insan şahsiyetindeki olumsuz gelişmeye temas edilirken, dış âlemden bilgi edinme yollarından olan "kulak" kelimesiyle değil de, "kalb"le başlanması da dikkat çekicidir. Bu bize, temyiz yaşından ve hatta temyize götüren konuşma yaşından önce ruhî ve mânevî terbiyeye öncelik verilmesi, çocuğun doğumdan itibaren kulaklarıyla işiteceklerine ve gözleriyle göreceklarine ihtimam gösterilmesi gereğini ifade eder. Çünkü ayet böylece, rüşdüne eren kimsenin, kulak ve göz yoluyla dış âlemden elde edeceği ham bilgilerin ilk yaşlarda teşekkül ettirilen kalp tarafından yörgülerek sağlıklı bilgiye dönüştürüleceğini ihsas ve iş'ar etmiş olmaktadır.

İslam üleması, ayet ve hadîslerin bu husustaki mükerrer uyarılarını göz önüne alarak, çocuk terbiyesinde dinî terbiyeye öncelik verilmesi hususunda ısrar etmişlerdir. Kâbisî, “Kur’ân ve kitabet öğretmek maksadı olmadan sadece başka şeyleri öğretmek için hoca tutmak câiz değildir.” derken Kadı İyâz, dinî müfredatın ağırlıklı olduğu farz-ı ayn ilimlere verilmesi gereken öncelik ve ciddiyeti, “Zira, çocuğun, bilahare kalbinden sökülüp atılması zor olan bozuk bir mezhep üzere yetişme ihtimali var” gerekçesine bağlar.¹⁰⁶

Konumuz itibariyle esas dikkat çekmek istediğimiz nokta şudur: Çocuğun dinî şahsiyeti, hadîste geçtiği üzere, konuşmaya başladığı andan itibâren teşekkül ettiğine göre, öncelikle ilk yıllar olmak üzere bülûğ öncesi eğitim, onu dinî bakımdan yüceltecek veya alçaltacaktır. Ya akledemeyen, anlamayan “kör”, “sağır” kılacak veya âlâ-yı illiyîne, ahsen-i takvime (yücelerin yücesine) çıkaracaktır. Bu iki mertebe arasındaki müthiş uçurum, Kur’ân’a göre “kulak” ve “göz” yollarıyla elde edilen dışa ait ham bilgileri işleyen kalbe, kalbin bu ham bilgileri yorumlamasına bağlıdır.

Bu açıdan ilave etmenin yeridir: Yeni nesillerin bir kısım hurafe ve sapıklıklardan kurtarılmasının en müessir yolu, şahsiyetin büyük ölçüde teşekkül edip tamamlandığı bu ilk yaşlarda sağlıklı bir tevhit inancının verilmesinden geçer.

Hemen dikkat çekmek isteriz: Bu durumu iyi bilen, fakat yeni nesilleri fitne ve fesat fikirler, bir kısım sapıklıklar üzerine yetiştirmek isteyen çevreler, kalplerde kendi telkinlerini dolduracak boşluk kalması için, çok bilmişlik edasıyla, cahil olanlarımızı kandırmak üzere, “Dinî bilgileri ilk yaşlarda vermek doğru değildir, ileri yaşta çocuk kendi iradesiyle seçimini yapmalı-

106 Kaynaklar va teferruatlı tahlil için bak. İslam’da Temel Eğitim Esasları, s. 38-46.

dır.” gibi, hiçbir ilmî dayanağı olmayan tamamen ideolojik ve yanlış iddiaları propaganda etmektedirler. Biz buna ilmen de yanlış diyoruz, çünkü, yukarıda belirttiğimiz üzere, Batı’da görüşlerini dinî kaynaklara dayandırmayan eğitim çevreleri, kişi şahsiyetinin büyük ölçüde altı-yedi yaşlarında tamamlanacağı hususunda hemfikirdirler.

Ve şahsiyetin en önemli unsurlarından birini dinî inancın teşkil ettiğini kim inkar edebilir? İnsanî feraset bu yanlışlığı teşhise yeterlidir. Kendini bilen kimse, elbette ilmin ve sağ duyunun sözü varken, böylesi hevâdan başka hiçbir dayanağı olmayan ideolojik ve kasıtlı iddialara itibar etmeyecektir.

Çocuğun Eğitiminde Çevrenin Önemi

İnsan şahsiyetinin oluşumunda, çevrenin büyük etkisi, insanlığın ortak bir kültürü olarak eski zamanlardan beri bilinir. Hz. Peygamberin anlattığı tarihî bir kıssaya göre, doksan dokuz kişiyi öldüren bir kâtil, bir gün gidişatının yanlışlığını idrak ederek, tevbe edip hâlini düzeltmek ister. Bu konuda kendisine nasihat edecek birilerini ararken, bir rahip tavsiye edilir. Gider, ona durumunu anlatır. Doksan dokuz kişiyi öldüren câniyi dinleyen Râhip: “Bu kadar cana kıymışsın, buna tevbe mi olur!” diyerek kişinin arayışına olumsuz bir cevapta bulunur. Câni, öfkelenerek, Rahibi de öldürüp, cinayetini yüze tamamlar. Fakat câni, rahat değildir, kendisine yol gösterecek birilerini aramaya devam eder. Bu sefer ona bir âlimden bahsedilir. Câni ona gider, durumunu teferruatıyla anlatır. Resûlullah, çevrenin, gâfil bir insanın üzerinde icra etmekte olduğu emrivakisini bir sosyolog hassasiyetinde ifadeye dökmek üzere o alim kişinin ağzına şu hikmetli cevabı koyar: “Bak hele! Seninle tevben arasına kim girebilir? Ancak, yaşamakta olduğun o ha-

bis köyden çıkacaksın. (Zira seni bu cinayetlere iten, köyün bozulmuş içtimai şartlarıdır, oranın kötü ortamıdır). Falanca köye gideceksin. O sâlih bir köydür, orada Rabbine itaat et".¹⁰⁷ Hadîsin Müslim'de gelen vechinde, şu ifade var: "... Falanca yere git, zira orada Allah'a ibadet eden insanlar yaşıyor. Onlarla sen de ibadet et. Artık bir daha kendi beldene dönme, zira orası kötü bir yerdir."¹⁰⁸

Bediüzzaman meseleyi, İbn Sina örneğini de vererek anlaşılır bir üslubla anlatır. Ona göre, beşeriyetin telâhuk-u efkarla geldiği bugünkü noktada, çocuklar bile, pek çok meseleyi bilmede İbn Sina'dan, -yani şiddet-i zekâ ve kuvvet-i fikir ve kemâl-i hikemiye ve vüs'at-i kâriha noktasında, bu zamanın yüzlerce feylesofundan daha ağır gelecek İbn Sina'dan- daha ileridirler, bunlar ondan daha iyi bilmektedirler: 'noksaniyet, İbn Sina'dan değil. Çünkü o İbn Zaman'dır. Onu noksan bırakan zamanın noksaniyeti idi."¹⁰⁹

Malik İbn Nebî ise, çocuk şahsiyetinin oluşumunda mektebin rolünün azlığını ifade ederken şöyle der: "Fert içtimai vasıflarını mektepten almış olduğu formasyona değil, muhîtime has şartlara borçludur (...) mektep kültürün bir unsurudur, fakat kültür problemini, mektebin halledeceği düşünülecek olursa, onun fonksiyonu hususunda adlandırılmış olur"¹¹⁰.

Çocukların yetişmesinde, içinde yaşadıkları zaman ve çevre şartları elbette son derece önemlidir. Çevre deyince aile, akranlar, akrabalar, diğer büyükler, okul, arkadaş, sokak, çarşı, pazar hayvanlar vs. gibi çok farklı muhitler akla gelir. Sathî (yüzeysel) nazarla bakınca bunun en önemlisinin okul olduğu bile söylenebilir.

107 İbn Mâce, Diyât 2, (2622. h.)

108 Müslim, Tevbe 46-47

109 Muhakemât, s. 14

110 Daha geniş tahlil için Hz. Peygamber'in Sünnetinde Terbiye adlı kitabımız görülmelidir, s. 373-374.

Ancak, bunlardan en mühiminin, en belirleyici olanının ebeveynin tanzîm ettiği “aile” olduğunu söylemek gerekir. Çocuğun hayatının çoğu orada geçmekte ve çocuk, hayatı büyük ölçüde orada öğrenmekte ve yaşamakta -ayette belirtilen mutlak cehaletle birlikte- her şeyi öğrenmek üzere kendisine verilen “kulak”, “göz” ve “kalp” kameraları çekimlerinin çoğunu orada yapmakta, iyiye veya daha iyiye, kötüye veya daha kötüye orada yönlendirilmekte, organize edilmektedir. Bu sebeptir ki, Kur’ân, -daha önce genişçe açıkladığımız üzere- çocuğun uhrevî felaketinden ebeveyni sorumlu tutmuştur.

Çocuğun şahsiyetini bulmada, onun içinde yetiştiği çevrenin ne denli tesir ettiğini göstermek için, bir gazete haberini özetlemek isterim: Afrika’da açılan Türk okullarında çalışan bir öğretmenin, orada iki çocuğu dünyaya gelir. Çocuklar 4-5 yaşlarına kadar siyahilerin içinde büyürler. Türkiye’ye dönüşlerinde, İstanbul’da uçaktan inen çocuklar meydanda hep beyaz renklileri görünce korkup ağlamaya başlarlar. Derken yakınlarından geçen iki siyahiyi görüp hıçkırıklarla koşup onların bacaklarına sarılıp sığınma ararlar. Bu habere olan şaşkınlığımı anlattığım bir muhabirim, meğerse uzun yıllar Afrika’da aynı şekilde hizmet veren birisiymiş, o ilave etti: “Beyaz tenli bir arkadaşım eve misafir geldiği zaman çocuklar korkar ve ağlayarak kaçardı.”

Bu tespit, çocuğun yetişmesinde çevre unsurunun ne kadar öncelikli bir önem taşıdığını açıkça göstermektedir.

Çocuğun En İyi Terbiye Ortamı Ailedir

Resûlullah Aleyhissalatu Vesselam’ın getirdiği sünnete göre, çocuk aile içerisinde yetiştirilmelidir. Çocukla ilgili hükümlerin yetimle ilgili ayetlerde yer verildiği Kur’ân-ı Kerim’de, yetim çocukların aile içerisinde büyütülmesinin gereğine dik-

kat çekilmiş olması, konumuz açısından son derece önemlidir: “Sana yetimleri sorarlar. (Ey Muhammed) de ki: Onların işlerini düzeltmek (İslah etmek) hayırlıdır. Eğer onlarla bir arada yaşarsanız, artık onlar sizin kardeşlerinizdir. Allah düzeltenden bozanı ayırt etmesini bilir...” buyrulur (Bakara 2/220). Bu konunun geniş tahlilini Kur’ân’da Çocuk adlı kitabımıza (s. 162-169) havale ederek, burada, ayetin konumuzu yakinen ilgilendiren bir noktasına temas edeceğiz: “Onlarla bir arada yaşama” meselesi. Yüce Rabbimiz, yetimlerin aile içerisinde yetiştirilmeleri suretiyle, onların ıslahının (düzeltilmesinin) sağlanmasını tavsiye etmiş olmaktadır. Ayette, “Onların ıslahı hayırlıdır.” denmiş, nasıl, kime hayırlı olacağı kapalı bırakılmıştır. Alimler bunu şöyle anlar: “Yetimin ıslahı, hem yetim ve hem de İslam cemiyeti için daha hayırlıdır. Aksi halde, gelişigüzel yetişerek cemiyetin başına bela olur ve hayat-ı içtimaiyede büyük rahneler açar.”¹¹¹ Adliyelik vakaların, çoğunluk itibariyle hep düzensiz ailelerden gelen kimselerce işlendiği malumdur. Diğer bir kısım ayetlerde, yetimlere iyi muamele emredilip (Duha, 93/6-9) kötü muamele yapanlar ciddi tehditlere maruz bırakıldığına göre (Fecr, 89/17; Mâun, 107/1-3), istenen, nasıl olursa olsun bir aile ortamı değil, sağlıklı, yani yetime iyi muamele yapılan bir aile ortamıdır.

Yetim üzerinde böyle hassasiyet gösteren Kur’ân, diğer çocukları gündeme getirmez. Alimler, çocuklarla ilgili ahkâmın, yetimler vesilesiyle ifade edildiğini, arada fark bulunmadığını belirtirler. Bazı meselelerde ise anne ve babaların şefkatine güvenilerek sükût edilmiştir. Bu durumda, Aleyhissalatu ves-salam’ın tavsiye ettiği, yetimlere gösterilmesi gereken hassasiyetin, öz çocuklar hakkında da muteber olduğu söylenebilir.

111 Bkz.: Elmalılı, Hak Dini Kur’ân Dili, 2/768

“Üç yetimin yükünü üzerine alan kişi, geceleri ibadetle, gündüzleri oruçla geçirmiş ve yalın kılıç cihada gidip dönmüş kimse gibidir. Ben ve o, cennette şu iki kardeş gibiyiz.” dedi ve şehâdet parmağı ile orta parmağını birleştirip gösterdi”¹¹²

“Rabbim! İki zayıfların haklarına riayet edilmesi için insanları şiddetle uyarıyorum.”¹¹³

“Müslümanların en hayırlı evi, içinde yetim olan ve o yetime iyi muamele edilen evdir. Müslümanların en kötü evi de içinde yetim olan ve o yetime kötü muamele edilen evdir.”¹¹⁴

“Kim bir yetimin başını sırf Allah rızası için okşarsa, ona, elinin değdiği bütün tüyler adedince sevap vardır. Kim, yanında bulunan bir yetim veya yetimeye bir iyilik yaparsa, ben ve o, cennette şu iki şey gibi beraber oluruz.” dedi ve orta ve şehâdet parmaklarını gösterip birleştirdi ve ayırdı”¹¹⁵

“Deveye binen [veya Kureyşli] kadınların en hayırlısı küçükken, yetime en şefkatli olanıdır.”¹¹⁶

“Kalbinin yumuşamasını dilersen bir fakiri doyur ve bir yetimin başını okşa.”¹¹⁷

Kur’ân’da, anne ve babaya gösterilmesi gereken saygı ve hizmetler hususundaki ısrarlı ifadeler de, İslam’ın aileye verdiği önemin bir başka ifadesidir. Allah’a ibadetle, anne ve babaya saygının yan yana zikri bunlardan biridir: “Rabbin, Kendinden başkasına kulluk etmeyin, anne-babaya iyi muamele edin.” diye hükmetti, eğer onlardan biri veya her ikisi senin nezdinde ihtiyarlığa ererlerse, onlara “Öf!” bile deme!.

---

112 İbn Mâce, Edeb 6

113 İbn Mâce, Edeb 6

114 İbn Mâce, Edeb 6

115 Ahmed b. Hanbel, Müsned, 5/250

116 Müslim, Fedâilu’s-Sahâbe 200

117 Ahmed b. Hanbel, Müsned, 2/263

Onları azarlama. Onlara güzel ve tatlı söz söyle. Onlara acıyarak tevazu kanatlarını ger ve: ‘Ya Rabbi! Onlar beni çocukken nasıl terbiye ettilerse, Sen de kendilerini öyle esirge!’ de.” (İsra, 17/23-24).

Hadislerde, bazen, aileye verilecek hizmet, cihada gitmekten daha önemli addedilir: Bir seferinde cihat için yola çıkacağı seriyyenin hazırlığını yaparken bir genç de müracaat ederek katılmak ister. Ancak Aleyhissalatu Vesselam:

- Aileni, sen yokken kollayacak birini buldun mu? diye sorar. Genç, geride kalanların küçük çocuklar olduğunu, kollayacak birini de bilmediğini söyleyince, Resûlullah:

- Onlara dön, en iyi cihat onlara bakmaktır!” buyurur.¹¹⁸

Bir başka sefer de, Resûlullah, bakıma muhtaç anne ve babası olan genci askere kabul etmeyip: “Git onlara hizmet suretiyle cihat et.” diye emretmiştir.¹¹⁹

Son olarak belirtmek gerekir ki, 1917’de Rusya’da iktidara geçen Komünistler, aileyi burjuva sisteminden kalma, yok edilmesi gereken bir müessese olarak değerlendirerek, uzun yıllar aileyi yıkıcı uygulamalardan sonra yanlışlığı anlayarak “... çocuklara ilk terbiyeyi vermek için ailenin çocuk yuvası, ana okulu, çocuk bahçesi veya herhangi bir devlet müessesinden daha elverişli olduğu hakim fikriyle, komünist uygulamalardan vazgeçip, 1938’lerde tekrar eski kapitalist aile sistemine dönerler ve aileyi koruyucu tedbirler alırlar”¹²⁰. Bu tarihî vak’a da, çocuğun sağlıklı yetişmesinde, aile ortamının ne kadar lüzumlu olduğunu göstermektedir.

118 İbn Hacer, el-Metâlibu’l -Âliye 2, 83

119 Buhari, Cihad 138 (4, 71); Müslim, Birr 15; Tirmizi, Cihad 2

120 Bak.Cuvillier, Armand: Manuel de Sociologie, PUF Paris 1967-1970, 2/569. Bu meselenin geniş tahlili için Hz. Peygamber’in Sünnetinde Terbiye adlı kitabımız görülmelidir s. 380-384.

Aile En Emîn Kaledir

Manevi değerlerin çocuklara aktarılmasının en güvenilir kalesi ailedir. Zamanımızda ilmî tahkiklerle bütün insanlık tarafından yeterince anlaşıldığı üzere¹²¹, kendi değerlerimizi çocuklarımıza verme azmine girdiğimiz takdirde, bunun önüne geçecek hiç bir güç yoktur. Bunun en güzel örneği 1917 ihtilalinden sonra Komünist Rusya'da yaşanan tecrübedir.

Komünistler, kendi rejimlerine uygun homo sovieticus dedikleri "yeni adam"ı yaratmada en büyük engel gördükleri aile müessesesini tamamen ortadan kaldırmak için, "aile"yi "köleliğin ilk şekli" ilan ederek, bir devletin sahip olduğu bütün imkanları kullanmaktan kaçınılmaksızın, aileye saldırıya geçmişlerdir. Bu maksatla:

* Dünya ihtilaline yardımcı telakki ettikleri her şeyi mubah addeden yeni bir ahlak anlayışı uydurma,

* Gençlerde galeyan halindeki şehevî duyguları tahrik,

* Hürriyete kavuşturulmak iddiasıyla kadınları ileri sürme,

* Serbest aşk sloganıyla ortaya atılan nikahsız beraberliği teşvik,

* Kadın ve erkeği beraber üryan halde hamama sokma,

* Zina fiilini tiyatroda sahneye koyma,

* Ve çocukların ailelerine karşı hâfiye olarak kullanılmaları gibi, insanlık tarihinde görülmemiş uygulamalara baş vurulur. Bu yolda trajik durumlar yaşanır.

Mesela çocukların kullanılmasına bir bakalım: Bu maksatla bütün okullarda: "Senin kan bağıyla bağlı bulunduğun yakınlarından birinin halk düşmanı olduğunu göreceksin... o artık düşmandır... onu ihbar edeceksin" telkinleriyle, mü-

121 İleride, Aile ile ilgili bölümde, Çocuk Terbiyesi ve Aile başlığı altında genişçe delillendireceğiz

temadiyen yakınlarını ihbara teşvik edilirler. Babasını ihbar edenlerden Pavlik Niorozov'un yakınları tarafından öldürülmesi hâdisesi, abartılı, düzmece sahnelerle süslenerek, tedhîş teşkilatı ilan edilen aile müessesesi aleyhine fevkalade bir propaganda vasıtası yapılır ve yakınlarını ispiyonlama işinde bayraklaştırılan Pavlik'in heykeli dikilir. "Tevkîf edilen milyonlarca insan, arkalarında milyonlarca düzinelik aile efradı bırakılır, hepsi de halk düşmanlarının akrabası olarak alçaklık damgası yerler".

Aile aleyhindeki bu insanlık dışı çalışmalar, Rusya'da, insanlar arasındaki güveni sıfırlayarak halkı "atomlarına ayırıp" cemiyetten ziyade "kum yığını"na çevirerek hayatın tadını kaçırmamanın ötesinde, nüfusun düşmesine ve bilhassa erkek nüfusun kadın nüfus karşısında dikkatleri çekecek kadar gerilemesine sebep olur.

Yirmi yıla yakın bir tatbikattan sonra Rusya, Cuvillier'in değerlendirmesiyle¹²² "Çocuklara ilk içtimai terbiyelerini verme hususunda, ailenin, kreşlerden, çocuk bahçelerinden veya devlet müesseselerinden daha iyi, daha müessir olduğu" nun şuuruna ererek aile meselesinde tükürüğünü yalayıp, "Parti, işine gelen şeye, kendisi için fayda gördüğü anda, alaka gösterir." prensibiyle "otuzlu yılların ikinci yarısında "aileyi takviye etme" işi başlatarak tekrar eskiye dönüş yapar¹²³. Ailenin korunması maksadıyla yeni kanunlar çıkarır, koruyucu bazı tedbirlere yer verir: Yeni kanun boşanma işini tahdit [ve ilga] eder, çocuk düşürme yasaklanır. Çocuksuz ailelere vergi artırılır, çocuğu fazla olan ailelere nafaka bağlanır vs. Artık zinayı

122 Bkz.: Cuvillier, Armand, Manuel De Sociologie, PUF, Paris, 1968, 2, 569.

123 Bkz.: Heller, Michel, Makina Ve Çarkları, Sovyet İnsanınin Formasyonu, ADIM yayınları, İstanbul, 1998, s. 208, (Kitap tarafımızdan tercüme edilmiştir, kitaptan aynen aktardığımız kısımları tırnak içine aldık.)

sahneye koyan Somerset Maugham'ın piyesleri de yasaklar arasına girer, Pavlik'in hayranları (çocuklar) artık aileyi değil, "yabancıları" ihbara teşvik edilirler. Yeni durumda "ailenin her bir üyesi, ailenin teşkil ettiği kolektifin bir parçasıdır"¹²⁴

Hiç bir devlet, bu uygulama ve tecrübeleri hâsıl ettiği neticeleri gördükten sonra, kaba ve kör bir irtica ile benzer tatabikatlara yönelerek, milleti helake götürdüğü ortaya çıkan aileyi yıkma faaliyetleri'ne alenen tevessül edemez, öylesi vahşi metotlara dönmeyi asla göze alamaz. Menfilerin en fazla yapılabilecekleri şey, televizyon, medya ve okul programlarına dayatmalar şeklinde, örgün ve yaygın eğitim yollarıyla aileyi tahribe çalışmaktır. Bunu yapmaya çalışacak sinsî komitelerin, riyakâr dış güçlerin hiçbir zaman eksik olmayacağını ve bunların, zayıf devletlerin resmî imkanlarını kullanmaya çalışacaklarını kabul etmek zorundayız. Bunlar da hep haricî ve sinsî olacağı için, ailesine hâkim olanlara eriştirecekleri zarar asgariye düşer. Vasat bir gayretle böylesi menfi çalışmaların tesiri sınırlandırılabilir ve her insanda bu gayreti ve korumayı gerçekleştirecek yeterli güç vardır, yeter ki şuurla, dikkatle kullansın.

Cenab-ı Hak, belki de bunun için -daha önce kısaca temas edildiği, ileride teferruatlı olarak açıklanacağı üzere- aileleri kayıtsız şartsız, kesin bir üslupla çocuklarının istikametli terbiyesinden, uhrevî saadet ve şekavetinden sorumlu tutmuştur.

Tekrar ediyoruz istikbalin karşımıza çıkaracağı bütün şartlarda, değerlerimizi çocuklarımıza aktarabileceğimiz en emîn mekan ve melce ailelerimiz olacaktır.

---

124 Heller, s. 205-221 ve devamı

Çocuklarımız Bize Verilmiş Birer Emanettir

Kur'ân-ı Kerim'de bahsi geçen bir emanet var. Allah, o emaneti, göklere, arza, dağlara teklif ediyor. Ama hepsi de onu kabullenmekten kaçınıyor, fakat insan onu yükleniyor. Yani Allah tarafından teklif edilen bir ağırlığı, yukarıda sayılan o muazzam varlıkların hepsi de kabul etmekten korkup kaçınırken, insan küçüklüğüne rağmen kabulleniyor. Ayetin devamında, insanın çok câhil, çok zâlim olduğu ifade edilir. (Ahzâb, 33/72). Kur'ân-ı Kerim'in emanetin teklifiyle ilgili bu üslubu, muhakkak ki, o emanet ne ise, onun ehemmiyet, ciddiyet ve büyüklüğünün bize anlatılmasına da yöneliktir.

Allah'ın arz ve teklif ettiği bu emanet nedir? Kur'ân bunu açıklamamış. Bu sebeple İslam alimleri değişik yorumlar getirmişlerdir. Alimlerin söyledikleri şeylerin herbirinin bir yeri olduğu muhakkaktır. Biz, konumuz açısından, o emanetin, bir mânada, anne ve babalara verilen "çocuk" olduğunu söyleyebiliriz. Şöyle ki:

İnsanın bu emaneti kabullenme keyfiyeti, Kur'ân'da "haml" kelimesiyle ifade ediliyor. Haml "yük" demektir Arapça aslınınin (hamelehâ'l-insan) tam karşılığı, "insan onu yükledi" demektir. "Haml" kelimesi türkçemize de "yük" mânasında girmiştir: "Hâmile kadın" ifadesinde olduğu gibi. Bazı yörelerimizde hâmile kelimesi yerine yüklü kadın tabiri kullanılır. Yük kelimesi bir ağırlıktır, zahmet veren, yoran bir şeydir. Ve Kur'ân'ın bir çok ayetlerinde kadınların gebe kalmaları hâdisesi hep haml kökünden gelen kelimelerle ifade edilir: Hz. Havva'nın ilk gebe kalışı (A'raf, 7/189), Hz. Meryem'in Hz. İsa'ya gebe kalışı (Meryem, 18/22), kadınların çocuklarına gebe kalışları (Lokman, 31/14; Ahkâf, 46/15; Talâk, 65/6; Fâtır, 39/11; Hacc, 22/2) her seferinde hep haml "yük" kelimesiyle ifade edilmiştir.

Şu halde emanet ayetinde insanın “yük”lendiği belirtilen emanetin, hamilelikle “yük”lenilmiş olan çocuk, yani gelecek nesiller, insanlığın istikbali, daha açık ifadeyle yeni nesillere, çocuklarımıza vereceğimiz terbiye, onlara karşı vazifelerimiz, sorumluluklarımız olduğu da pekâlâ söylenebilir.

Ayette gelen “câhil” ve “zâlim” sıfatlarıyla ilgili olarak şu yorumlara ulaşabiliriz: İnsanoğlu, bu ağır emanetin gereğini yani eğitim işini yerine getirmede fitrî bir cehalete sahiptir. Sözelimi bütün hayvanlar yavrularını yetiştirmede dışarıdan bilgi almaya muhtaç değildir; tabî insiyakı (iç güdüsü) ile gerekli terbiyeyi yavrusuna verir. İnsan ise cahildir. Yavrusuna sağlıklı bir eğitim verebilmek için, muktesep yani irade ve emekle kazanılan ilme ihtiyacı vardır. Çocuk psikolojisi, çocuk gelişimi, çocuk sağlığı, çocuk beslenmesi vs. ayrı ayrı ilimlerdir ve bunlar bilinmeden sağlıklı bir terbiye verilemez.

Bu ayetteki “emanet” mevzuunun diğer bir yönüne bakacak olursak, ayet-i kerimeden, çocuğu terbiye işinin ilim gerektirdiği, anne baba olacakların, kendilerini yetiştirmedikleri takdirde, çocuk sahibi olmadan önce, terbiye hususunda lüzumlu olan bilgilerden mahrum olduklarını itiraf ederek, bu meseledeki eksikliklerini gidermeleri gerektiği anlaşılmaktadır. Aksi takdirde, hadîste gelmiş olan “çocuğun “güzel terbiye edilme” hakkı”, ona ödenmemiş olacak ve dolayısıyla kişi, ayette mübalağa sıfatıyla ifade edilen zalûm yani “pek zâlim” durumuna düşecektir. Gerçekten de böyle bir kimse, hem çocuğunun dünya ve ahiretini kaybetmesine sebep olarak ona, hem de onların helâk olmasının sorumluluğuyla kendini de ebedî helâke atarak nefesine zulmetmiş olmakta ve böylece katmerli bir zulme düşerek zalûm vasfını hak etmektedir.

Aile, Çocuğa Neleri Öğretmekten Sorumlu?

Aileye terettüp eden sorumluluklar arasında, “Hakku’l-ved led alâ vâlidihî...” yani “Çocuğun baba üzerindeki hakları...” diye başlayan hadîslerde, “okuma”, “yazma”, “yüzme”, “atıcılık”, “namaz”... vs. öğretmek diye teker teker bir çok şey sayılır. Münavî böyle bir hadîsi açıklarken, hadîslerde gelen hakların en mühimlerini zikrettikten sonra ilave eder: “... Ve bilinmesi zaruri olan her şeyi çocuğa öğretmesi...”¹²⁵

Peki bilinmesi zaruri olan şeyler nelerdir? Kettânî'nin Terâtib'te kaydına göre, İmam Şafiî, Risalesi'nde, Gazâli de İhya'sında “Kişinin meşgul olacağı işteki Allah'ın hükmünü öğrenmeden o işe girişmesinin caiz olmayacağı hususunda İslam ülemasının icma ettiğini belirtmişlerdir.¹²⁶

Hanefi kaynaklardan İbn Âbidin, meşhur kitabında farz ilimleri, “iman”, “ibadet”, “ahlak”, “insanlarla istikametli muâşerede zaruri olan ilimler” diye özetlenebilecek esasları zikrettikten sonra: “Keza meslek erbabına ve bir şeylerle meşgul olan herkese, o mevzudaki haramdan kaçınabilmesi için onunla ilgili ilmi ve ona terettüp eden ahkamı öğrenmesi farzdır... Keza alış-veriş, nikah, talakla ilgili bilgiler de bu meselelerle iştigal etmek isteyen kimselere farzdır...” der.¹²⁷

Kısaca bu bilgileri, büluğla hayata tek başına atıldığı zaman ihtiyaç duyacağı bilgiler, maharetler, alışkanlıklar diye özetleyebiliriz. İslamî temel eğitimden kastedilen de budur. Çocuğun böylesi bir eğitim ve öğretimi gerçekleştirilmesinden aile sorumludur.

125 Münavî, Feyzu'l-Kadîr, 2/538, 3/393, 394

126 Terâtib, 2/16

127 Reddû'l-Muhtar, 1/29

Çocuğun Büluğ Öncesinden Hayata Hazırlanması Nasıl Mümkün Olur?

Çocuğun büluğ öncesinden hayata hazırlanması meselesi, günümüzde haklı olarak, “Nasıl mümkün?” itirazını tahrik edebilecektir. Çünkü fiili durumda, askerliğini yapmayan bir gence, “ağzı süt kokuyor” der, çocuk muamelesi yaparız. Bu yanlış alışkanlığımız çerçevesinde, elbette itirazda kendimizi haklı görebiliriz. Ancak, menşeiini Resûlullah’ın uygulama ve tavsiyelerinden alan üç hususu hayata geçirebilirsek, bunun olabileceğini anlarız:

1- Çocuğun eğitim ve öğretimine mümkün mertebe erken yaşta başlamak,

2- Zaruri olan bilgiler üzerinde yoğunlaşmak, çocuğun büluğ öncesi dönemini, hayatî olmayan şeylerle meşgul etmemek.

3- Bu meseleyi ciddiye almak, bunun gerçekleşmesi için bazı fedakarlıkları göze almak.

Burada kastedilen ciddiyet, eğitim-öğretim meselelerine verilecek öncelik ve önemdir. Bunu göstermek üzere birkaç nokta hatırlatacağız:

1- Çocuğun Farzlara Alıştırılması

Farz ve nâfile olan bütün dinî değerlerin çocuklara mümkün mertebe erken yaşlarda öğretilmesi ve yaptırılması gerekir. Hz. Peygamber’in, kendi ailesinden bir çocuk konuşmaya başlayınca, itikada giren kısa ayetler ezberlettiği, keza ashabın da çocuklara kısa sureler, kısa dualar ezberlettikleri rivayetlerde gelmiştir. Özellikle farz olan ibadetlerin erken yaşlarda ele alınması çok önemlidir. Farz olan ibadetlerin çocuğa emredilmesinin, bu ibadetlerin farziyet, mecburiyet kazandığı büluğ çağına ertelenmesi yanlıştır. Aleyhissalatu vesselam’ın, çocuklar yedi

yaşına gelince namazın emredilmesi, on yaşına gelince namaz konusunda daha ciddi durulması hususundaki talimatı bilinmektedir (ki, az sonra hadîsin metnini vereceğiz). İslam alimleri “Temyiz yaşında namaz emredildiğine göre, namazın kılınmasında bilinmesi gereken nazarî bilgilerin, namazda okunacak ayetlerin, duaların, zikirlerin önceden öğretilmesi gerekir” demişlerdir.¹²⁸

2- Çocuğın Dînî Terbiyesinde Namazın Yeri

Çocukların dinî terbiyelerinde en ziyade üzerinde durulması gereken husus namazdır. Kur’ân-ı Kerim, en çok namaz üzerinde durmuştur. Hadîslerde de namaza müstesna bir önem verildiği görülür. Genellikle hadîs mecmualarının en geniş bölümlerini, namazla ilgili olanlar teşkil eder. Zekat, hac, oruç, kurban gibi diğer farz ve vacipler bir kısım şartlara bağlı olduğu halde, namazı, hiçbir şartı ve kaydı olmaksızın, akli olan herkesin yerine getirmesi farz kılınmıştır. Kur’ân’da, aile ehline namazın emredilmesi kesin bir üslupla dile getirilirken, diğer farzların emredilmesi ile ilgili böylesine açık bir emir gelmemiştir: “Ehline (aile halkına) namazı emret! O hususta sabır da göster.” (Ta-Ha, 80/132). Resûlullah da: “Çocuk yedi yaşına gelince namazı emredin, on yaşına gelince (gerekirse) namaz hususunda dövün.” diye emir buyurmuştur.¹²⁹

Alimler, Kur’ân ve hadîste gelen bu emirlerden hareketle, namazı terk eden Müslümanlara verilmesi gereken ciddi cezalardan bahsederler. Hiçbir sebep yokken terk edenin İslam’dan çıkacağını söyleyen bile olmuştur. Namazın İslam’da tuttuğu müstesna yeri belirtmek üzere Hattâbî: “Namazı olmayan bir ilahî din yoktur, zekat, oruç ve hac böyle değildir. Ni-

¹²⁸ Teferruat için Hz. Peygamberin Sünnetinde Terbiye adlı kitabımız görülmelidir, s. 99-112

¹²⁹ Ebu Davud, Salât 26, Tirmizî, Mevâkît 182, Tirmizî, hadîsin sahih olduğunu belirtir.

tekim bu ibadetler meleklere farz edilmediği halde namazla onlar da emrolunmuşlardır, tıpkı tevhitte emrolundukları gibi. Namaz Müslümanlarla kâfirlerin arasını tefrik eden, İslam'a ait bir alem (simge)dir" der.¹³⁰ Bu söylenenler, namazın dinin merkezinde yer aldığı bir ifadesidir.

3- Diğer Hususlar

Farzlara alıştırmaya deyince, elbette namazın dışında kalan diğer farzlara alıştırmak da kastedilir. Çocuk, oruca, kılık kıyafetle ilgili temel değerlere, daha büyüğe ermezden önce alıştırmalıdır. Sözelimi İslam, kadın ve erkek kıyafetlerinde mahallî örfelere göre uygulanan farklılıklara ve keza bedenini örtülmesi gereken kısımlarının örtülmesine, çocukların küçüklüklerinden itibaren alıştırmalarını emreder ve bu meseledeki ihmalin ürkütücü neticesini İsrâ suresinin 64. ayetinde zikri geçen: "Çocuklara Şeytan'ın iştiraki"ne atıf yaparak herkesin anlayacağı şekilde ifade eder:

"Bir zaman gelecek ki, şeytanlar insanların evlatlarına iştirak edecek.

- Ey Allah'ın Resûlü! dediler, böyle şeyler olur mu?

- Evet olacak! buyurdular,

- Öyleyse bizim evlatlarımız onlarınkinden nasıl ayırt edilecek? dediler,

- Haya ve merhamet azlığından anlaşılacak! buyurdular".¹³¹

Şu halde, İslam'a ait her çeşit değer (Farzlar, vacipler, sünnetler, haramlar, helaller, mekruhlar vs.), çocuklara küçüklüklerinden itibaren ağır ağır öğretilecek, uygulattırılacak ve çocuklar bu değerlere alıştırmalıdır. Ancak bunların çocuğa farz olmadığı bilinecek; bu

130 Meâlim, 1/333

131 Râmu'ul-Ahâdis 5. 504

sebeple de çocukta görülen gevşeklikler, aksamalar, eksiklikler, hatta tembellikler müsamaha ile karşılanacak ve çocuğun üzerine sert bir üslupla gidilmeyecek. Bilhassa farz ve haramlar hususundaki gevşekliklere sert ve ciddi tavırlar, çocuk on yaşına girdikten sonra gösterilecektir.

Bu arada, Resûlullah'ın: "...On yaşında namaz hususunda dövün." emrini, "Namaz (ve çocuğu ilgilendiren farzlar ve haramlar) konusunda artık ciddi, sıkı davranın." diye anlamamız daha muvafık olur. Çünkü Aleyhissalatu vesselam'ın, bu sadetteki uygulamaya yönelik sünnetinde dayak mevcut değildir. Hz. Aişe radiyallahu anhâ validemiz, Resûlullah'ın ne hanımlarına, ne hizmetçilerine, ne de bir başkasına (dövmek niyetiyle) asla vurmadığını belirtir.¹³² Hz. Enes de, on yıl hizmet ettiğini belirttiği Resûlullah'ın, kendisinden sâdir olan herhangi bir olumsuzluk sebebiyle kendisini azarlamadığını, dövmediğini ve kendisine surat asmadığını açık bir üslupla dile getirir.¹³³

Çocuğun bütün hayırlara alıştırılması işinin erken yaşlarda, şuurla ve sistemle ele alınması ve yine çocuğun ailedeki büyüklerden de bu hayır ve yükümlülüklerin uygulandığını görmesi halinde, dayak gibi zorlayıcı tedbirlere hacet kalmadan bütün bunlara tabii olarak alışacağından emin olabiliriz.

Çocuk İstismar Edilmemeli

İslam açısından insan, doğduğu andan büluğa erdiği güne kadar "çocuk" addedilir ve büyüklerden ayrı ele alınır. Bu yaklaşım, bir çok açıdan ehemmiyetlidir:

1-Hukuk açısından önemlidir, çünkü büluğ anına kadar hukukî ehliyeti noksandır ve bir velinin nezaretindedir. Çocuk

¹³² Ebu Davud, Edeb 5; İbn Mâce, Nikâh 51; Abdurrezzâk, Musannef, 9/442

¹³³ Teferruat için bkz.: Hz. Peygamberin Sünnetinde Terbiye s. 162-163

hukukî akitlerde bulunamaz. Çocuksu şeyler dışında veya örfen çocukların alıp-satması normal olan şeyler dışında alış-ve-riş yapamaz. İşlediği suçlara ağır ceza verilemez.

2- Terbiye açısından da önemlidir. Çünkü terbiyesinden ailesi veya devlet sorumludur. Ailesi onu hayata hazırlamakla mükelleftir. Çocuk bülüğla birlikte Allah'a, ailesine, devlete ve çevresine karşı bir kısım sorumluluklar altına girdiği için o, artık mükelleftir ve şayet akîl bir noksanlığı yoksa üzerindeki vesayet kalkar, normal bir kimsenin bütün hak ve sorumluluklarına muhatap olur. İşte normalde ailesinin, çocuğu, bütün bu sorumluluklarını tek başına yapabilecek formasyona kavuşturması gerekir. Açıktır ki, çocuğa bu seviyenin kazandırılması, onun başkaca meşguliyetlerden uzak olmasını gerektirir.

* Bu sebeple onun nafakası ailesinin üzerindedir.

* Ve onun hayata hazırlayıcı olmayan işlerle meşgul edilip istismar edilmesi caiz değildir. Bunu garantilemek üzere, İslam bazı tedbirler almıştır:

1- Nafakası aileye ait olduğu için çocuk, nafakası için çalıştırılmamalıdır.

2- Çocuğun, bülüğdan önceki malı, kazancı yetim malı sayılır ve normal şartlarda anne-baba dahil herkese haramdır ve son derece sınırlı şartlarda ve sıkı kayıtlarla anne-baba ondan istifade edebilir. Evladın malı, anne-babaya ancak bülüğdan sonra helaldir.¹³⁴

3- Çocuğun, -herkese helal olan- kırların otu, ormanın odunu, derenin suyu... gibi emvâl-i mubâha'dan elde ettiği şeyler kendine aittir. Bunların ailesinin malına karışması, o malı aileye haram kılar. Öyleyse aile, çocukları bu nevi işlerde kazanç için çalıştırmamalıdır.

134 Bkz.: Kur'an'da Çocuk, s. 178-180

4- Baba, çocuğa, itibar ve değerce kendi mesleğinden daha aşağı olmayan bir meslek öğretmelidir. Çocuk, bu maksatla bir ustanın yanına konabilir. Fakihler, babanın, çocuğu ücretli bir işe de koyabileceğini söylerler; ancak çocuğun bu esnada elde ettiği kazançtan sadece çocuğun zaruri ihtiyaçları için harcayabileceğini, kendisi için harcamayacağını belirtirler

Görüldüğü üzere İslam hukukçuları, çocukları, hayata hazırlanma döneminde, ailenin bir kısım işleriyle meşgul edilerek, daha iyi bir "formasyon" almasını engelleyecek istismarlardan korumak için, bugün çiftçi kesiminde ve hatta şehirlerde bile hiç uygulamada olmayan ve çoğunlukla da bilinmeyen ince-liklere inerek, onları koruyucu hükümler getirmişlerdir.

Dilerseniz, özet olarak verdiğimiz bu bilgileri bir kaynaktan aynen takip edelim:

Çocuğun Kazancı

'Sâhibu'l-Muhît'in Fevâid'inin Büyü' bahsinde zikredildiğine göre, bir baba veya anne, küçük çocuğun, havuzdan babasının evine su getirmesini emrederek eline bir kova verse, o da getirse; bazı alimler, "Kovadaki bu su, çocuğun şahsî mülkü olur, öyle ki, babaya bundan içmek zaruret dışında haramdır, çocuğu, a'yân-ı mubâha'da (yani herkese helal olan kırdaki ot, deredeki su gibi) istihdam ve hizmetlenme bâtıldır." demiştir. Bazı alimler de: "Eğer kova babaya aitse (su da) babanın mülkü olur, çocuk ise babası adına suyu muhafaza eden kimse durumundadır: tıpkı müstecirin kovasıyla su taşıyan ücretli işçinin iş sahibine muhafız olması gibi." demiştir.

El-Hâvî'de zikredildiğine göre: 'Çocuk kovayı, havuzun suyundan doldursa, sonra da bu kovayı havuza boşaltsa, bu havuzun suyundan içmek herkese haram olur. "İnsan için sa-

dece kendi çalışması helaldir.” (Necm, 53/39) ayeti mucibince, çocuğun ameli yazılmaya başlamazdan önceki (yani bülüğa ermezden önceki) bütün hasenâtı çocuğa aittir, ebeveyne ait değildir. Bu hüküm, alimlerimizin büyük çoğunluğunun müşterek görüşüdür”.

Bazı alimler, Hz. Enes İbn Mâlik'ten rivayet edilen “Öldükten sonra kişinin faydalanacağı şeylerden biri: Kur'ân ve ilim öğretmiş olduğu halde geride bıraktığı çocuğudur. Onun ecri, kendi ecrinden bir eksilmeye sebep olmaksızın babasına da aynen bir ecirdir.” rivayetine dayanarak, “Öldükten sonra kişi, evladının ilminden faydalanır.” demiştir.

Reşidüddîn'in Feteva'sının Da'va'l-ebb ve'l-vasî babında zikredildiğine göre, bir çocuk mal kazansa ve annesine verse, anne de bunu çocuğa harcayıp, kendisi de onunla bir iki lokmayı geçmeksizin azıcık yese bu, mekruh olmaz. Eğer anne âciz ve oğlan da kendisi ve annesi için yetecek kadar kazanmaya kâdir durumda ise, annenin çocuğun malından istifade etme hakkı vardır, yiyebilir. Eğer anne onun malına muhtaç değilse ve malı da çocuğun malına karışmış, yiyecek satın almış, çocukla birlikte yemiş ise, bakılır, eğer kendi hissesinden fazla yedi ise, bu caiz olmaz, zira yetim malı yemiş olur”.¹³⁵

Bu gibi meseleleri fantezi kabul ederek, “Tatbikatta yeri var mı yok mu?” gibi lüzumsuz ve faydasız sorulara yer vermeden, çocuk hukukunun ve çocukların hayata hazırlanma meselesinin, dinî kaynaklarımızda nasıl bir ciddiyetle ele alınmış olduğunu anlamaya çalışmamız ve çocukların yetişmesi hususundaki bu hassasiyeti güncelleştirmeye çalışmamız gerektiği kanaatindeyiz.

---

135 Ahkâmu's-Sığâr, s. 160-161

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM
AİLEYİ TANIYALIM

İSLÂMÎ AİLE

İslam'ın öngördüğü aile tipi, günümüz sosyolojisindeki “çekirdek aile”yi andırır. Normalde müstakil bir evde beraber yaşayan karı-koca ve çocuklardan oluşur.¹³⁶ Aşağıda kaydedeceğimiz âyette usûl ve furûa giren yakın akrabalarından herbirine ayrı bir “ev” öngörüldüğü için, akrabaları bir ailenin fertleri gibi ifade etmemiz yanlış olur. Ayet şöyle:

“... Kendi evlerinizde, veya babalarınızın evlerinde, veya annelerinizin evlerinde, veya erkek kardeşlerinizin evlerinde, veya kız kardeşlerinizin evlerinde veya amcalarınızın evlerinde veya halalarınızın evlerinde veya dayılarınızın evlerinde veya teyzelerinizin evlerinde veya kahyası olup anahtarlarına sahip olduğunuz evlerde, ya da dostlarınızın evlerinde izinsiz yemek yemenizde bir sorumluluk yoktur. Bir arada veya ayrı ayrı yemenizde de bir sorumluluk yoktur” (Nur, 24/61).

Ayette geçen “beyt” kelimesini “oda” olarak anlayarak, burada sayılanları aynı ev içerisinde birbirini bütünleyen “oda”lar olarak kabul etmemiz mümkün değildir. Nazarî planda, bura-

136 Kâtip Çelebi, Keşfuzzünûn, M.E.B. yayını, İstanbul, 1971, 1, 381

da, zikri geçen akrabalara tahsis edilmiş odaların kastedilmiş olduğu, binaenaleyh ayette “akrabaları birlikte mütâlaa eden” ‘büyük aile’nin mevzuubahis olduğu söylense de, “dostlarının evlerinde” tabiri bu faraziyeyi reddetmeye yeterlidir. Çünkü İslam anlayışı, bir yabancıyı hiçbir zaman ailenin harfmine dahil etmeye müsait değildir. Fikhen de şer’i mesken tarif edilirken, içerisinde kocanın veya kadının rızasına bağlı olarak kalabilecek kimseler belirtilmiştir. Kocanın rızası olmadan, kadının hiçbir yakını evde kalamadığı gibi, kadının rızası olmadan da -erkeğin öteki hanımından olan, henüz temyiz yaşına basmamış küçük çocuğu dışında- kimse kalmaz.

Zaten dinî kitaplarda aile “Karı, koca, evlat ve hizmetçiler” olarak tarif edilmiştir.¹³⁷

ocuk Terbiyesi Ve Aile

İslam Dini, ocuğun yetişmesinde en iyi, en muvafık ortam olarak aileyi kabul eder. Çocuğun ilk mesulleri, bu sebeple anne ve babadır. Yetimin “iyi muamele” şartıyla aile içerisinde barındırılıp yetiştirilmesi hususunda ısrar edilmesi; kadının, çocukla alâkadar olmaktan ibaret annelik vazifesini engelleyici meşguliyetlerden âzâde tutulması; anne tarafından bakılmak hakkı, hiçbir surette elinden alınamayacak, iptal edilemeyecek bir hak olarak, çocuğa verilmesi; muhtaç ailelere, çocukları sebebiyle yardım bağlanması gibi pek çok teşrifiyle İslamiyet, ocuğun aile içerisinde terbiye edilmesini teminat altına almaya çalışır.

Ayrıca ailenin iyi bir terbiye yuvası olabilmesi âhenkli, huzurlu olmasına bağlı olduğu için, ailenin huzurunu temin mak-

---

¹³⁷ Teferruat için Hz. Peygamber’in Sünnetinde Terbiye kitabımız görülebilir, s. 383, 461-462

sadıyla ailenin bütün fertlerinin karşılıklı hak ve vazifelerini bütün teferruatıyla bildirmiştir¹³⁸.

Burada şunu belirtelim ki, günümüzde, ailenin ve aile bağlarının çocuk terbiyesinde, zaruret derecesinde büyük ehemmiyet taşıdığı, her zamankinden daha iyi anlaşılmiş¹³⁹, çocukların aile içerisinde terbiye edilmeleri maksadıyla değişik tedbirlere yer verilmiştir. Hatta tamamen, laik ve ilmî çevrelerin beyanları, uygulamaya çalıştıkları tedbirler göz önüne alınınca, çocuk himaye meselelerinin pek çoğunun ailede düğümlendiği görülür. İslam'ın aileye verdiği ehemmiyetin sırrını bu vesile ile anlamak için, aile hususunda geliştirilen fikirleri belirtmede fayda mülhaza ediyoruz:

1- Çocuğun en iyi yetişme ortamı ailedir. O, bedenî, akfî, hissî vs. her yönüyle mükemmel bir şekilde yetişebilmesi için aile muhitine muhtaçtır. Bilhassa süt devresini, bakımevleri, çocuk yuvaları gibi himâye müesseselerinde geçiren çocukların ruhî gelişmelerinde gerilik olduğu eskiden beri bilinmektedir.¹⁴⁰ Çocuk bakım müesseselerinin ailenin yerini tutamayacağı kesinlikle tespit edildiğinden bakıma muhtaç çocukların bu çeşit müesseselere yerleştirilmemesi, diğer bütün imkanların kalmadığı hallerde, son çare olarak, ancak mecbur kalındığı için ona baş vurulması hususunda umumî bir temayül bütün dünyada benimsenmiştir¹⁴¹.

Bu düşüncenin bir meyvesi olarak, maddî bakımdan kalınmış, malî imkânları yeterli olan memleketlerde (Avustralya, Ka-

138 Hz. Peygamber'in Sünnetinde Terbiye adlı kitabımızın Aile bahsine bakılsın.

139 Gula, Martin; Çocuk Bakımı Müesseseleri, Çeviren: Ülker Ergun, T.C. Sağlık ve Sosyal Yardım Bakanlığı, Sosyal Hizmetler Genel Müdürlüğü yayını, Ankara, 1962, s. 5.

140 A.e. s. 5; Hilmi, İhsan: Püerikültür, İstanbul, 1931, s. 79.

141 Yaşar, Osman: Çocukların Müesseselerde Bakımı (Eser Birleşmiş Milletler Ekonomi ve Sosyal İşler Dairesi'nce hazırlanmıştır), T.C. Sağlık ve Sosyal Yardım Bakanlığı, Sosyal Hizmetler Genel Müdürlüğü yayını, Ankara, 1962.

nada, Belçika, A.B.D., Finlandiya, İzlanda, Norveç, Hollanda, İngiltere, İsveç gibi) korunmaya muhtaç çocuklar, ilk planda -ücret ödeyerek de olsa- ailelere yerleştirilmektedir¹⁴². Hatta ücretle bu çeşit çocukları barındıran, terbiye eden “koruyucu aile” adı altında yeni bir meslek gelişmiştir¹⁴³.

2- Çocuğun aile içerisinde terbiye edilmesi fikri, aile müessesesinin korunması ve bu maksatla çocuğu olan ailelere çeşitli yardımlar yapılması fikrini geliştirmiştir. Bu cümleden olarak, İnsan Hakları Beyannamesinin 16. maddesinde, “Aile, cemiyetin tabii ve temel unsurudur, cemiyet ve devlet tarafından korunmak hakkını haizdir.” denmektedir. Buna uygun olarak, bilhassa ileri memleketlerde, aileyi korumaya yönelik bir kısım kanunî tedbirlerden başka, hamileliklerini resmen tescil anından itibaren başlamak üzere, kadınlara ve çocuklu ailelere, çocuk başına bağlanan çeşitli yardımlar, ailelere sağlanan muhtelif (resmî) kolaylık ve himâyelerle ailenin maddî emniyetini garantilemek, aileye içtimâî hizmetlerinde yardım etmek, evlenme kredileri vermek gibi çeşitli tedbirler tatbikata konmuştur. Hatta Birleşmiş Milletlerin, aile müessesesinin korunması için alınması gereken iktisadî tedbirler üzerine bir de araştırma yaptırdığına şahit olmaktadır¹⁴⁴.

Çocukların aile içerisinde terbiye edilmesi hususundaki teşvik ve tedbirler, gözle görülen neticeler vermekte gecikmemiş, müesseselere giden çocukların sayısında azalma kaydedilmiştir. Nitekim, 1933 yılında Amerika Birleşik Devletlerinde

---

142 Yaşar, a.g.e. s. 12-13.

143 Gula, a.g.e. s. 11-12.

144 Bu araştırmanın numarası: ST/SGA/, Satış Nu. 6, IV. 1952. Burada takdirle kaydetmemiz gereken bir husus, Türk ailesinin korunmasıyla ilgili olarak, 1980 hükümet darbesiyle iktidarı ele alan Millî Güvenlik Konseyi'nce teşkil edilen komisyon tarafından ortaya konan rapordur. Rapora 23 Eylül 1982 tarihli Cumhuriyet gazetesinde ulaşılabilir.

140.000 çocuk yuvalarda kalırken, 1950 yılında -daha da artması gerektiği halde- bu sayı 95.000'e düşmüştür¹⁴⁵.

3- Çocuğun muvazeneli gelişmesinde çevre ile temaslarının tam ve dengeli olmasının lüzumu da anlaşılmıştır. Yani çocuk, gelişmesi sırasında, içtimai hayatta mevcut olan her cins, her yaş ve her tipteki insanla haşır-neşir olabilmelidir. Bir başka deyişle, çocuk: 1) kardeşlerle, 2) akran ve yaşlılarıyla, 3) anne ve babasıyla, 4) anne ve baba dışındaki büyüklerle münasebetler içerisinde yetişmelidir. Bu münasebetleri en iyi sağlayan çevre, aile çevresidir. Çocuk himaye müesseseleri, diğer bir çok maddi imkanları en mükemmel şekilde karşılaya bile, çocuğun dengeli inkişafında, sosyal yönünün tekamülünde asıl ehemmiyet taşıyan bu münasebetler yönüyle yetersizdir. Çocuk bu müesseselerde sadece akranlarıyla baş başadır, anne-baba münasebeti olmadığı gibi, haricî büyüklerle de münasebeti yoktur. Halbuki, bu münasebet halkalarından birinin yokluğu, onun hayatında, bilâhare telafisi mümkün olmayan davranış bozukluklarına ve ruhî inkişaf noksanlıklarına sebep olmaktadır¹⁴⁶.

Bu hususun ehemmiyeti o kadar vâzih bir şekilde anlaşılmıştır ki, bugün, varlığından tamamen müstağni olunamayan çocuk himaye ve bakım müesseselerine ailevî bir hüviyet verilmeye çalışılmaktadır. Yani, icabında yüzlerce çocuğu bir arada barındıran klasik bakımevlerinden vazgeçilerek, aşağıdaki vasıfları haiz yeni bakımevleri geliştirilmiştir. Bu bakımevleri;

a. Dış inşaat ve iç plan yönüyle diğer meskenlere aynen benzemeli, hiçbir farklılık arz etmemelidir.

145 Gula, a.g.e. s. 6.

146 Cahiers Internationaux de Sociologie, 1972, No. LII, p. 186.

b. İçerisinde çocuklar, 8-10 kişiyi aşmayan gruplar halinde, "anne - baba" rolünü ifa edecek, hususî yetiştirilmiş kadın-erkek bir çiftin nezaretinde bulunmalıdır.

c. Aileye tam benzemesi için, belli yaşa kadar, kız-erkek ayrımı da yapılmamalıdır.

d. Kimsesiz çocuklara, kendilerini zaman zaman ziyaret edecek, hediye alacak, çocuklar tarafından da iade-i ziyaret yapılacak, mektuplaşılacak "sağdıç anne", "sağdıç baba", hala, amca vs. ihdas edilmelidir, bulunmalıdır¹⁴⁷.

Hatta Fransa, 1976 yılında, nine ve dede gibi yaşlıların, aile muhîinden uzakta yaşamalarının, yeni nesillerin yetişmesi açısından husule getirdiği mahzurları göz önüne alarak, devlet eliyle yapılan toplu mesken dediğimiz blok inşaatlarında % 20 nispetinde, tek kişilik dairelerin planlanmasını karar altına almıştır. Bundan maksat, yaşlıların buralarda iskânı suretiyle, torunlarla olan münasebetlerinin çokca azalmasını veya tamamen kesilmesini önlemektir¹⁴⁸.

Çocukların, cemiyette mevcut her cins ve her grup tip-le münasebet içerisinde büyümeleri gerektiğine dair telakki, Batı memleketlerinde (kreş, ana okulu vs. gibi) okul öncesi terbiye müesseselerini tamamen, ilk öğretimi de ekseriyetle kadınların ellerine tevdi etmenin (Mesela Fransa'da, okul öncesi terbiye müesseselerinin % 100'ü, ilk tedrisatın % 73'ü, orta tedrisatın % 54'ü kadınların elindedir)¹⁴⁹ yanlışlığı hususunda yeni kanaatler geliştirmiş ve istikbalde bütün Avrupalı çocuklara, doğumlarının 3-6 ayından itibaren konma imkanı sağlayacak "çocuk merkezleri"nde, müstahdemden doktora, bakıcıya, idareciye varıncaya kadar bütün hizmet

147 Yaşar, a.g.e. s. 35.

148 Le Monde Gazetesi, 2 Ocak 1976 tarihli nüshası.

149 Le Monde de l'Education, Juillet 1975, Nu. 7, s. 11.

kadrosunun kadın ve erkekten eşit sayıda teşkil edilmesi görüşünü getirmiştir.¹⁵⁰

Hemen kaydedelim ki, bütün bunlar, aile düzenini en ziyade zedeleyen, kadının dışarıda çalışması hususunun ortaya çıkardığı mahzurları bertaraf etmek, en azından azaltmak için öne sürülmektedir. Fakat kanaatimiz odur ki, hiçbir şey, çocuğun ailevi atmosferden mahrumiyetini telafi edemeyecektir.

4- Ailenin ehemmiyetini duyuran bir diğer mühim husus, suçlu çocukların, umumiyetle düzeni bozulmuş veya şartları çok kötü olan ailelerden, çevrelerden geldiğinin tespit edilmiş olmasıdır. Son zamanlarda, yüzlerce, binlerce çocuk üzerinde, muhtelif ekipler, şahıslar tarafından yapılan araştırmalar, bu husustaki kanaatleri her seferinde teyit etmiştir¹⁵¹. Fransa'da da, 400 suçlu çocuk üzerinde yapılan bir araştırma, bunlardan % 85'inin, normal teşekkülü bulunmayan ailelere mensup olduğunu ortaya koymuştur¹⁵². Prof. Dr. R. Adasal da, 1951 yılında 480 çocuğun barındığı Ankara Çocuk Islah Evi'nde yaptığı bir incelemede, buradaki suçlu çocukların hemen hepsinin, yaşadıkları muhitten gelme kötü geleneklere, ihmallere ve cehaletlere tabi olarak bu suçları işledikleri” neticesine varır¹⁵³.

Bu cümleden olarak ruh sağlığı ile uğraşanlar da, bu asrın başlarında ortaya çıkan ruh sağlığı (hygiène mentale) ilminin araştırmalarına dayanarak, birçok ruh hastalıklarının hakiki sebebinin, “vaktiyle sanıldığı gibi, irsiyet, dimağ anomalileri ve marazi

150 Schwartz, Bertrand: L'Education Demain, Aubier Montaigne, Paris, 1973, p. 88.

151 Bkz.: Pars, Vedide Baha (bir heyetle), Eğitim Psikolojisi, M.E.B.yayını, İstanbul, 1967, s. 75; Şensoy, a.g.e. s. 24, 43-45; Adasal, a.g.e. s.7-8; Gula, a.g.e. s.5-7; Çağlar, a.g.e. s.93-94; Taner, Tahir: Çocuk Suçluluğunun Önlenmesi ile Küçük Suçlular Hakkında Tatbiki Gereken Tedbirlere Müteallik Rapor, İ.Ü. Türk Kriminoloji Enstitüsü yayını, Nu.2, İstanbul, 1950; s.17.

152 Orhon, Güngör, Suçlu Çocuklarla İlgili Bir İnceleme, Sağlık Ve Sosyal Yardım Bakanlığı Sıhhi Hizmetler Genel Müdürlüğü yayını, Ankara, 1962, s. 5.

153 Adasal, a.g.e. s. 65-66.

bünyelerin teşkil etmediğini, bunların yanında, ailevi muhitteki hayat ve terbiye tarzının.. cemiyet tesirlerinin de bu rahatsızlıklarda “daha esaslı roller oynadığını” ileri sürmektedirler¹⁵⁴.

5- Ailenin beşeri hayattaki ve bilhassa çocuk terbiyesindeki önemini ortaya koyan en mühim hususlardan biri, Rusya’daki tecrübedir. Rusya’da, Bolşevik ihtilalinden sonra, yıkılması gereken burjuva müesseselerinden biri olarak, en ziyade hücum edilen içtimai müesseselerden biri aile olmuştur. Sosyologlarca “nevi şahsına münhasır” olarak tavsif edilecek kadar, yeryüzünde gelip geçmiş ve halen mevcut hiçbir aile tipine benzetilemeyen yeni bir aile telakkisi geliştirilmeye ve tatbik edilmeğe çalışılmıştır. Bu ailenin esasını, kadın ve erkeği karşılıklı hiçbir mükellefiyete tabi kılmayan, resmen tescil etmeye bile lüzum görmeyen, taraflardan birinin isteğiyle derhal bozulabilen ve “serbest birleşme” (l’union libre, ki bu tabir halk diline “benim karım senin karın, senin karın benim karım” diye geçmiştir) telakkisine dayanan meşru, gayr-ı meşru bütün çocuklara eşit haklar tanıyan bazı prensipler teşkil etmiştir. Bu görüşlere müstenit bir aile sisteminin yerleşmesi uğruna, resmen yapılan teşriat, yasaklar ve mücadeleler sonunda Rusya’da klasik aile müessesesine, “tarihte eşine rastlanmadık bir sarsıntıdan sonra”, “çocuklara ilk içtimai terbiyelerini verme hususunda, ailenin, kreşlerden, çocuk bahçelerinden veya devlet müesseselerinden daha iyi, daha müessir olduğu” gerekçesiyle (istemeye istemeye) tekrar dönülmüştür. Ailenin korunması maksadıyla bazı tedbirlere bile yer verildiği görülür. Çocuksuz ailelere vergiyi arttırmak, çocuğu fazla olan ailelere nafaka bağlamak gibi. Şimdi Rusya’da, zinayı sahneye koyan Somerset Maugham’ın piyeslerinin oynatılması da yasaklanmıştır¹⁵⁵.

154 A.e. s. 3-4.

155 Bkz.: Cuvillier, a.g.e. 2/567-69.

6- Bilhassa süt devresi olmak üzere, temyiz yaşına kadar-ki devrede ailevî hayat, çocuğun şahsiyetinin teşekkülü açısından da büyük ehemmiyet taşımaktadır. Yeni araştırmalar sonucu artık anlaşılmıştır ki, çocuğun fikrî gelişmesinde bilhassa ailevî ve içtimaî şartların rolü büyüktür. Müreffeh muhitlerin çocuklarının daha doğuştan, fakir muhitlerin çocuklarına üstün olacağına dair (Batılılardaki) eski inancın yerini, “Çocuğun gelişmesinde, konuşma kapasitesini kazanmasında, tecrübeler edinmesinde hayatının akışına yön veren sâiklerin inkişafında ailevi şartlar rol oynamaktadır.” şuuru almıştır¹⁵⁶.

En son nazariyelere göre, insandaki kabiliyetler, hayatının ilk yıllarında süratle gelişmektedir. O kadar ki, zekaya müteallik hassaların yarısı, dört yaşından itibaren teşekkül etmekte, altı yaşına ulaşınca üçte ikisi ortaya çıkmış bulunmaktadır. Üç yaşında bir çocuğun (terbiyede) maruz kalacağı bir yıllık bir tehir, altı ve yedi yaşlarında iki yıla bedel olmakta, on beş veya on altı yaşlarında da dört yıla bedel olmaktadır. Bu durumu göz önüne alan pek çok Amerikalı iktisatçı en verimli, en kârlı terbiyenin ilk yıllarda verilecek terbiye olduğunu ifade etmiştir.¹⁵⁷ Bazı terbiyecilerin, kişinin şahsiyetini altı yaşında tamamlayacağını söylediğini ise, daha önce kaydetmiştik.

Aileye ve aile terbiyesine ehemmiyet veren İslamî görüş de, çocuğun hayatında, ilk yılların ehemmiyetinde ısrar eder. Bu hususta İbn el-Kayyim’in sözü, diğer alimleri temsilen kayda değer. Ona göre, ancak ölümle çıkacağı ifade edilen ve insanın şahsiyetinin ifadesi olan değişmez vasıflarını temsil eden “huy”, kişide, küçüklüğünde mürebbi tarafından alıştı-
lan gazap, inat, acelecilik, hafiflik, hevâperestlik, hiddet, hırs

156 Mialaret, Gaston, Introduction à la Pédagogie, PUF, Paris, p. 31-32.

157 Schwartz, a.g.e. p. 83.

gibi ahlaklardan meydana gelmektedir.¹⁵⁸ Mâverdi¹⁵⁹ ve İhvânû's-Safa risalelerinde de¹⁶⁰ aynı şeyler ifade edilir.

7- Çocuklarda şahsiyetin sağlıklı şekilde teşekkül edip, güçlü şekilde gelişmesine engel teşkil eden bir duruma daha dikkat çekmek isteriz: Çocuk yetiştirme yurtlarında, zaman zaman basına da yansıyan, gerek kız ve gerekse erkek çocuklar hakkında söz konusu olan cinsî tâciz hâdiseleri. Şüphesiz bu, bütün yuvalar için mutlak bir durum değildir. Ama ihmal edilebilecek kadar da nâdirâtan değil. Öyle ise bu gibi ihtimaller de göz önüne alınınca, kimsesiz çocukların aile ortamında yetiştirilmelerinin ne kadar önemli olduğu daha iyi anlaşılır.

Sonuç: Bu açıklamalardan şu husus iyice ortaya çıkmaktadır ki, aile ortamı, insan yavrusunun sadece mânevî planda sağlıklı yetişmesinde değil, fizikî planda sağlıklı yetişmesinde de kaçınılmaz bir zarurettir. Komünist Rusya tecrübesinin de apaçık bir surette gösterdiği üzere, beşerî heva ve ideolojik karpisler, arkalarına, bir süper devletin sahip olduğu askerî, teşriî, adlî, cezâî her çeşit güçlerini ve imkanlarını da alsa, tarihin en ağır engizisyonlarını da tatbik etse fitratı değiştiremiyor, bâtılı hakka gâlip kılamıyor. Aşağıya kaydedeceğimiz şu kısa itiraf da söylediklerimizin canlı şahitlerinden biri olacaktır.¹⁶¹

---

158 İbn el-Kayyim, Tuhfe, s. 142.

159 Mâverdi, Ebu'l-Hasen Ali İbn Muhammed, Edebü'd-Dünya ve'd-Dîn, İstanbul, 1299, s. 177.

160 Cebbâr, Abdünnûr; İhvânussafa, Mısır, 1954, s. 58.

161 Bu kısım Allah'ın Çocuklara Bahşettiği Haklar (TİMAŞ, İstanbul 2001, s. 92-98) kitabımızdan alınmıştır.

Bir Anarşistin İtirafı

Bir çocuğun küçükken, anne ve babasının müşfik alakasından ve manevî doyumundan mahrum olarak yetişmesi, ileriki hayatında aldatıcı, zararlı telkinlere, mukavemet göstermeden hemen kapılıvermesinde mühim rol oynadığı da anlaşılmaktadır. 1968- 1982 yılları arasında memleketimizi kasıp kavurmuş bulunan anarşi döneminde, anarşist bir teşkilatın en üst seviyelerinde yer almış, birçok anarşik eylemlerde bulunmuş, cinâyetler işlemiş bir gencin, bilâhare yaptığı açıklamalar mevzûmuz yönünden ehemmiyetlidir. Anarşist telkinlerin gençler üzerinde başarı sağlamasını altı sebeple izah eden genç, en mühim sebep olarak aileyi görür ve anarşiye düşenlerin çoğunlukla problemlili ve bu sebeple de çocuklarına karşı yeterli şefkat, sevgi ve alakayı göstermeyen ailelerden geldiklerini ifade eder. Müşahhas bir örnek olarak kendi durumunu sunan genç, küçükken, annesinden ve babasından, çalışıyor olmaları sebebiyle, sıcak bir aile ilgisi göremediğini; bu durumun, onu daima ilgiye muhtaç bir hâlet-i ruhiye içinde bıraktığını; bu ruhî bozukluk içinde üniversitede okurken kendine gösterilen sahte ilgilere kolayca aldanarak anarşist olduğunu dile getirir. Aşağıda kaydedeceğimiz itiraflar meyânında en ibretâmiz ve çarpıcı ifâdenin “Benim aradığım; içten, sıcak, samîmî kişilerin ilişkilerinin var olduğu bir ortam idi. Eğer bu ortamda, başka bir siyaset bulsa idim, bu gün belki o başka siyâsetin üyesi olarak yargılanacaktım.” cümlesi olduğu kanaatindeyiz. Bu ibretâmiz açıklamalardan bazı cümleleri aynen tâkip edelim:

“Eğer ciddî bir araştırma yapılırsa, özellikle...’nin eylemci ve yönetici kesimini oluşturanların böylesi olumsuz ve ailevî problemle karşı karşıya oldukları hemen göze çarpacaktır. Ör-

gütün üst düzeyinde yer alan kişilerden ilk aklıma gelen dört kişinin babalarının alkolik olması ve iki kişinin de ana- babalarının ayrı bulunması her halde basit bir tesadüf değildir. Benim problemlerim ise çok küçük yaşta başladı. (...). Aileleri ve yakın çevreleri ile sağlıklı ilişkiler kuramayan gençler, ihtiyaçları olan ilgiyi ve yakınlığı dışarıda arayacaklardır. Eğer bu ilgiyi ideolojik bir ortamda buluyorsa, işte dertler bu anda başlayacaktır. Artık yalnız değildir. Aynı dili konuştuğu, ciddiye alındığı bir ortamdadır. Ve ilk anda psikolojik doyumunu yitirmemek için her şeye katlanacaktır.

(...) Benim gibi desteğe, ilgiye susayan biri için bu olaylar dış görünümü ile adeta rüya idi. İdeal (!) insanlar vardı orada. Benim aradığım içten, sıcak ve samimî kişilerin ilişkilerinin var olduğu bir ortam idi. Eğer bu ortamda, başka bir siyaset bulsaydım, bu gün belki o başka siyasetin üyesi olarak yargılanacaktım. (...). Beni esas memnun eden şey, bir çevrenin ve daha önce belirttiğim sebeplerle sempati duyduğum bir çevrenin bana güvenmesi ve kabul etmesi idi. İşin siyasî yanı benim için ikinci faktördü. Önemli olan hangi örgütte olduğum değil, bir örgüte kabul edilmemdi"¹⁶².

Aile Nasıl Olmalı?

Çocuğun yetişmesinde ailenin arkadaş, mektep ve hatta müfredattan (mektepte okutulan derslerden) çok daha önemli bir yeri olduğu için, sağlıklı bir nesil ve daha emin bir gelecek için, milletçe, devletçe gündemimizin birinci maddesine aileyi ve aile ile ilgili meseleleri koymamız gerekir. Bu sebeple dinimizin aile meselesine yaklaşımını birkaç noktadan ele alacağız.

---

162 Tercüman Gazetesi, 9.3.1983 günlü nüshası. Yazı, "Nasil Anarşist Oldular?" adıyla yapılan bir röportajdan alınmadır. Röpörtaji Tokay Gözütok yapmıştır.

1- Ailenin Kuruluşu

Aile ili ilgili meselelerin en önemlisinin, “ailenin kuruluşu” olduğuna inanıyoruz. Gerçi karı-koca arasındaki hak-vazife ilişkileri, geçimsizlikler, bunların halli ve boşanma gibi meseleler de ciddi meselelerdir. Fakat biz burada konumuz gereği ailenin kuruluşu ile ilgili hususlara değineceğiz. Hadîsler ve Kur’ân-ı Kerim, bu ve başka meselelerin hepsine, ehemmiyetleri nispetinde temas ederler. Resûlullah aleyhissalâtu vesselam, ümmetine evlenip çoğalmalarını tavsiye ederken: “(Kıyamet günü) çokluğunuzla, diğer ümmetlere karşı övüneceğim” der.¹⁶³

Kur’ân-ı Kerim de, “Hoşunuza giden” (Nisa, 4/3) iffetli hanımlarla “ailelerinin izni alınarak” ve mehirleri verilerek (Nisa, 4/25) evlenmeyi irşat buyurur ve ayrıca bekarların -köle bile olsa, gerekiyorsa maddi destekte bulunularak- evlendirilmesini emreder (Nur, 24/32).

Bu naslardan hareketle şunları söyleyebiliriz:

1- Evlenme, dinimize göre, sadece evlenenleri değil,

* Evlenenlerin ailelerini de ilgilendirir.

* Ümmeti de ilgilendirir.

2- Öyleyse evlilik, ailenin de bilgi ve rızasıyla gerçekleşmelidir. Şâfiilerde nikahın sahih olması, kızın ailesinin rızasına bağlıdır. Bilhassa kız, ailesinin haberi olmadan, kendi kendine evlenmemelidir. Bir hadîste “...Kadın kendi kendine evlenemez. Kendi kendine evlenen kadın fahişedir.” buyurulmuştur.¹⁶⁴

3- Ayet-i kerime, evlenilecek eşlerde aranması gereken vasıflardan “iman” ve “iffet” üzerinde ısrarla durmaktadır. (Bakara, 2/221; Nisa 4/25; Maide 5/5; Nur, 24/3).

¹⁶³ Ebu Davud, Nikah 4; Nesâî, Nikah 11

¹⁶⁴ Dârekutnî, Sünen 3/228; İbn Mace, Nikah 15

4- Nikah akdinin sıhhati için kızın mehir hakkı vardır. Kız bağışlamadıkça, onun bu hakkı iptal olmaz (Nisa, 4/25).

5- Nikah müebbet müddetlidir. Muayyen bir zaman kaydı konamaz. Sınırlı bir müddetle kayıtlanan ve mut'a denen nikah İslam'da kesinlikle haramdır.¹⁶⁵

2- Evlilikte İman Ve Diyanet Şartı

Karı-koca arasında denklik olmalıdır. Küfüvlük de denen denklikte zikredilen bir kısım şartlar ihtilaflı ise de, ayet-i kerime de yer verilmiş olması sebebiyle bütün alimlerin ittifak ettiği bir şarttır "diyanet". Yani, evlenecek kız ve erkekler aynı dinden olmalıdır. Bir Müslüman, Müslüman olmayan biriyle evlenemez. Erkek Müslüman, Ehl-i kitap denen Yahudi veya Hıristiyan bir kızla evlenebilse de, Müslüman kız, Ehl-i kitap da olsa gayr-ı Müslimle evlenemez.

Kur'ân-ı Kerim'in, insanları ilgilendiren meseleler arasında, çok büyük önem taşıyanlarına ayetlerinde yer verdiği göz önüne alındığı takdirde, evlenmelerde, diyanet şartının öncelikli kılınmasının dünyevî ve uhrevî, ferdi ve içtimâî saadetimiz için ne kadar ehemmiyet taşıdığı anlaşılır.

Kur'ân-ı Kerim'de bu hususta geçen ayet-i kerime mealen şöyle "(Ey erkek müminler!) Müşrik kadınlarla, onlar imâna gelmedikçe, evlenmeyin. Mümin olan köle bir kadın, hoşunuza giden müşrik kadından hayırlıdır.

"(Ey babalar, veliler! Kızlarınızı,) müşrik erkeklerle onlar iman etmedikçe evlendirmeyin. Mümin olan bir köle, hoşunuza giden müşrikten daha hayırlıdır. Onlar sizi ateşe çağırırlar. Allah ise, izniyle sizi cennete ve mağfirete çağırır. Allah, ibret alsınlar diye, insanlara ayetlerini böyle açıklar" (Bakara, 2/221).

¹⁶⁵ Bu konunun teferruatı için Namus Fitenesi Mut'a (Timaş, İstanbul 1992) adlı kitabımız görülmelidir.

Yüce Yaraticımızın, ibret almamızı da ayrıca ilave ettiği beyanlarını daha açık olarak anlayabilmemiz için, bu ayetin gönderildiği zamanı bir gözden geçirelim:

a- Hz. Peygamber Devrindeki Durum

O dönemde cemiyette köleler var: Bunlar siyah insanlar. Simsiyah derileri, kıvr kıvr saçları, iri iri dudakları; ela mı, siyah mı, yeşil mi, mavi mi ne renk olduğu bilinmeyen gözleri, çoğu kere derisi kemiğine yapışmış yanakları, burunlarına kölelik alameti olarak takılan halkaları ile, hiçbir beyazın göz zevkini okşamayan, tabiri caizse eş olarak seçilemeyecek insanlar bunlar. Evlenmede kız olsun, erkek olsun her iki tarafın da tercihinin sebep olacak hiçbir vasıfları yok.

Ama Rahman, Rahim, Hakîm olan Rabbimiz diyor ki, “Sizin ölçülerinize göre hoş olmayan böyle bir siyahî, hem de köle olanı, eğer müminse, hoşunuza giden hür kimseden daha hayırlı!”.

Hz. Peygamber aleyhissalâtu vesselam, evlenmede hoş giden şeyleri sayar:

- 1- Güzellik, yakışıklılık,
- 2- Zenginlik,
- 3- Nesep, kişinin bağlı olduğu aile, aşiret,
- 4- Diyanet.

Fahr-ı Alem bunları saydıktan sonra sözünü, Cenab-ı Hakk'ın gösterdiği hedefte noktalar: “Siz dindar olanı seçin, hayra erersiniz (pişman olmazsınız)”.

Ayette geçen, “hoşunuza gitse de” tabirinin, Resûlullah döneminde anlaşılan mânasını, Aleyhissalatu vesselam'ın yukarıda belirttiği esaslar çerçevesinde anlarsak müşrik olmasına rağmen “hoşa gidecek” vasıfları şöyle tespit edebiliriz:

- * Beyaz tenli, genç, sağlıklı, güzel ve yakışıklı,
- * Fevkalade zengin,
- * Mekke veya Medine'nin en itibarlı ailelerine mensup, hr.

Ayet ve hadıs şunu söylemekte birleşir: İnsanoğlunun -fitri zaafı sebebiyle- tercihine müessir olan üç beşeri değere rağmen, dördüncüsü esas alınmalı ve diyanete göre karar verilmelidir. Allah'ın yanında muteber olan ölçüye göre, o noktadaki fark daha önemlidir ve insan için o daha hayırlıdır.

b- Diyanetin Esas Alınması ve Mühim Bir İncelik

Kur'ân'da geçen müşrik-mümin tabirine mukabil, hadıste "diyanet" tabiri geçer. Yani Kur'ân, meseleyi, nazari planda, daha geniş bir çerçevede sunarken, Hz. Peygamber, pratiğe dökerek, İslam cemiyetindeki reel duruma göre ölçü koymuştur. Yani, herkesin "Müslümanım!" dediği ve "mşriklighin" kesinlikle reddedildiği bir cemiyette "diyanet" esas alınacaktır. Kelime-i şehadet'i ikrar eden hiç kimseye "müşrik" denemeyeceğine göre, dini emirleri hayata geçirme, din karşısında takınacağı ciddiyet veya laubalilik tavırlarına göre ortaya çıkacak olan "diyanet" yani dindarlık (takva) durumu esas kılınacak demektir.

Bu noktada, muttaki olmak, yani farzları yapıp, haramlardan, büyük günahları alenen işlemekten kaçınmak, üzerinde uzlaşılabilecek bir diyanet (dindarlık) ls olabilir.

şu halde, Allah nezdinde makbul olan ölçüye göre, muttaki, yani takva sahibi en çirkin, en fakir, en şhretsiz bir kimse; -ister kız ister erkek olsun- en güzel, en zengin, en asaletli, en şöhretli kimseden daha değerlidir. Evlenecek kimse için böylesi bir eş, öylesi hoşa giden bir eşten daha hayırlıdır. Çünkü, ayetin ifadesiyle:

Biri cennete,

Diğeri cehenneme, sebep olabilecektir.

Bu şekilde Allah Teâla hazretleri, Yüce Kitabında bu ölçüye yer vererek, Kendine ve Kitabına inananlara, Yüce kâtından büyük bir lütufla, cennete gitmenin mühim bir sebebini göstermiş oluyor ve buna uyanları cennetine davet ediyor.

Aslında Kur'ân'ın ifadesi ile hadîsin ifadesi arasında, fark yoktur. Şöyle ki: Kur'ân-ı Kerim, bir ayetinde "Onların çoğu, müşrik oldukları halde Allah'a inanırlar" buyurarak, (Yusuf, 12/106) Müminlerin pek çoğunun -kendileri farkına varmasalar bile-şirk içinde olabileceğine dikkat çekmektedir. Keza Resûlullah da, kişinin farkına varmadığı pek çok davranışıyla şirke düşeceğine ve dolayısıyla şirkin, geceleyin Safa tepesinde yürüyen kara karıncanın ayağından çıkan sestene daha gizli olabileceğine dikkat çeker ve misal vererek, "Adalete rağmen buğzun, zulme rağmen muhabbetin" şirk olduğunu belirtir.¹⁶⁶

Keza, yine hadîslerde "para" ve "kadife (kumaş)" düşkünleri için "abdu'l-katîfe (kadifenin kulları)"; "abdu'd-dinar (dinarın kulları) tabirlerini kullanarak,¹⁶⁷ kişinin kendisine verilen "sevme" kabiliyetini dinin koyduğu meşru ölçülerin dışında kullananları bir nevi şirke düşmek hususunda uyarır. Hemen belirtmeliyiz ki, Kur'ân-ı Kerîm, dünyevî şeylerin sevgisini şu üç sevginin dışına taşırmamayı emreder ve taşıranlara daha dünyada Allah'tan gelecek cezayı hatırlatır: "Allah", "Resûl" ve "Allah yolunda gayret (cihat)". (Tevbe, 9/24). Yine Kur'ân'da Allah ve Resûlünü sevmenin ölçüsü olarak da, "Resûlullah'ın sünnetine uymak" gösterilir (Â-i İmrân, 3/31). Şu halde bu ölçülerin dışına çıkmak şirk-i hâfiye girebilir; kişiyi, mümine vaat edilen feyiz, bereket ve necatlardan mahrum kılabilir.

166 Hâkim, Müstedrek, 2/291

167 Buhari, Cihad 70; Tirmizi, Zühd 42

“Dinimiz, evlenecek müminlerin, şirkten uzak mümin bir eşle evlenmelerinde niçin ısrar etmiştir?” diye bir soru hatıra gelebilir. Elbette bunun bir değil bir çok sebebi var. Öncelikli sebeplerinden birinin, “yetişecek çocuğa kazandırılacak İslamî şahsiyet olduğu”nu söyleyebiliriz. Çünkü Yüce Rabbimiz, Hz. Nuh’un lisaniyla bize şu uyarıda bulunmaktadır: “Nuh dedi ki: Rabbim! Yeryüzünde hiçbir inkarcı bırakma. Doğrusu Sen onları bırakırsan kullarını saptırırlar; sadece ahlaksız ve çok inkarcıdan başkasını doğurup yetiştirmezler.” (Nuh, 71/26-27).

Senet itibariyle zayıf da olsa, farklı vecihlerle geldiği için kuvvetli addedilerek alimlerimizin kabulüne mahzar olmuş bulunan, terbiyeye müteallik kitaplarda kaydedilmesi sebebiyle de göz ardı edilmemesi gereken bir kısım rivayetlerde, daha açık ifadelerle, kötü asıllı olan, yani kötü çevreden, kötü aileden gelen kimselerle evlenilmemesi tavsiye edilir. Eşte aranacak vasıflarla ilgili gelen rivayetlerden özetle, mesela Gazali tarafından ortaya konan sekiz şarttan yedi tanesinin, evlilikten hasıl olacak çocuğun terbiyesi mülahazasına dayandığı görülmür.¹⁶⁸ Bu durumdan hareketle Karamanî (v. 985/1577), “Evladın ata, ana üzerindeki evvelki (ilk) hakkı” olarak “eyi soydan ve töhmetsiz damardan” bir eş seçmeyi zikretmiştir.¹⁶⁹

Ve bu suretle iyice açıklık kazanan Bakara suresinin 221. ayetinin, İslam dünyasına, çocuk terbiyesini evlenmeye karar verilen günle başlatma anlayışını vermiştir diyoruz.

---

168 bkz.: Hz. Peygamber’in Sünnetinde Terbiye s. 52-57

169 Karamanî, Abdullatif İbn Durmuş (V. 985/1577), Adab-ı Menazil, Yzm. Hüsrevpaşa Nu: 290, 27/b.

c- Eş Seçiminde Dindarlık Esas Alınsa Cemiyette Neler Değişir?

Buraya gelinceye kadar yapılan açıklamalardan anlaşıldığı üzere, gerek yüce Kitabımız Kur'ân-ı Kerim ve gerekse onun açıklayıcısı mahiyetinde olan hadîs-i şerifler, geleceğimizin garantisi olan yeni neslin iyi terbiye edilmesinde başarıya ulaşmanın birinci şartı olan "ailevi huzur"un sağlanmasını, evlenme sırasında, eş seçiminde "dindar olanı tercih"e bağlamışlardır. Biz burada, gerek evlenecek imanlı gençlerin ve gerekse evlatlarını evlendirecek Müslüman anne-babaların, bu düsturu hayata geçirmelerinin hâsıl edeceği başka neticeleri hatırlatacağız.

Şimdi, herkesin maddîleşip, dünyevîleştiği, evlenmede güzellik, zenginlik, mevki, makam gibi geçici, fani, dünyevî değerlerin ön plana alındığı zamanımızda, bir an için, dindar insanların evlenmede diyanet durumunu, takvayı aramayı ön plana aldıklarını farz edecek olsak, cemiyette şu değişmelerin kendiliğinden hâsıl olacağını herkes itirazsız kabul edebilir:

1- Büyük bir çoğunluk, evlatlarını dindar yetiştirme gayret ve yarışına girerler.

2- Gençler arasında ve bilhassa kendini çok güzel, yeterince yakışıklı göremeyenler arasında da dindarlık yarışı ve gayreti başlar.

3- Dini kaynaklar, yani Kur'ân, hadîs, tefsir, fıkıh ve ahlak'a yönelik kitaplar daha çok okunur ve böylece dindarlık, şuur ve kalite kazanır. Bunun hâsıl edeceği neticeler burada sayıya gelmez.

4- Televizyon, sinema, radyo, dergi, gazete, kitap vs. basın-yayının her kesiminde dinî yayınlar artar ve kalite kazanır.

5- Anti İslam cephe'nin pazarı ve itibarı daralacağından kendine çeki-düzen verir, mukaddesâta yaptıkları saldırılarında bugünkü kadar pervasız olamazlar.

6- Güzelleştirme sektörü (plastik cerrahi dahi) pazarında daralma olur, bu ameliyelerden zarar görenlerin, bunlara aldananların sayısı azalır.

Evlenmede “dindarı tercih” ilahi tavsiyesine uyulmasının getireceği faydalar, maslahatlar elbette burada sayılanlarla sınırlı değil. Her insan düşündükçe, çok farklı ve de makul başka şeyler ilave edebilir bunlara. Bu kadarıyla yetinerek, bu bahsi yazmaya bizi sevk eden bir hatıramı nakletmek isterim.

-Doksanlı yılların sonlarında bir ara, hâlen yayın hayatını başarıyla sürdüren Moral FM radyosunda, Perşembe günleri hadîs sohbetleri yapıyordum. Evlilik meselelerine temas eden hadîslere yer verdiğim bir sırada, dinleyicilerden iki genç kızımız bana mektup yazarak, kılık kıyafet ve beşeri münasebetler vs. gibi hususlarda, İslamî esaslar çerçevesinde bir hayat tarzını benimsediklerini, ancak dindar erkeklerin bile, İslamî değerlere sahip kızlarla evlenmeye öncelik vermedikleri için evlenemediklerini belirterek, cemiyetimizin -28 Şubat dönemecinin de ciddi katkısını yakinen bildiğim- acı bir gerçeğine parmak basmışlardı.

Ben bu mektubu unutamıyorum. Bu vesile ile, “Cemiyetimizin mazideki çöküşünü izahta ve dahi gelecekte kurtuluşa götürecek gerçek reçeteyi tespitte, terbiyenin başlama vakti olan evlenmeye karar anındaki “dindarı tercih” ilâhî düsturunun nasıl ledünnî bir tılsım teşkil ettiği bilinse!” diyorum.

BEŞİNCİ BÖLÜM

AİLEYİ HAZIRLAMAK

GİRİŞ

İslam'da aile tarif edilirken aslî unsur olarak anne, baba, evlâd ve hizmetçilerin kastedildiğini belirtmiştik. Ailenin öncelikli vazifelerinden biri, gelecek nesillerin hazırlanması, yani çocuk terbiyesidir. Kadının ev işlerini yapmakla mecbur kılınmamasından başka, kendisine bir hizmetçi edinme “hakkı”nın da ona tanınması, annenin kendisini çocuklarına daha ziyade vermesini sağlayan bir âmildir¹⁷⁰. İslam ailesinde, bazı sebep ve şartlarla, erkek ailenin reisidir. Ayet şöyle buyurur:

الرِّجَالُ قَوَّامُونَ عَلَى النِّسَاءِ بِمَا فَضَّلَ اللَّهُ بَعْضَهُمْ عَلَى بَعْضٍ وَبِمَا أَنْفَقُوا مِنْ أَمْوَالِهِمْ فَالصَّالِحَاتُ قَانِتَاتٌ حَافِظَاتٌ لِّلْغَيْبِ بِمَا حَفِظَ اللَّهُ وَاللَّاتِي تَخَافُونَ نُشُوزَهُنَّ فَعِظُوهُنَّ وَاهْجُرُوهُنَّ فِي الْمَضَاجِعِ وَاضْرِبُوهُنَّ إِنِ اطَّعْنَكُمْ فَلَا تَبْغُوا عَلَيْهِنَّ سَبِيلًا إِنَّ

اللَّهُ كَانَ عَلِيًّا كَبِيرًا

“Kocalar (erkekler), eşleri üzerinde yönetici ve koruyucudurlar.

170 İslam'a göre her kadının, asgari bir hizmetçi tutma hakkı vardır. Erkeğin çocukları sebebiyle, tek hizmetçi yetmezse, biri dâhili, diğeri hârici işler için iki hizmetçi tutma hakkı mahfuzdur. Hâkim buna hükmedebilir ve hizmetçi(lerin) parasını erkek ödemekle yükümlüdür (İbnu Abidin, a.g.e. 2, 654-55).

Bunun sebebi, Allah'ın bazı insanlara bazılarında daha fazla nimet vermesi ve bir de kocalarının mehir verme, evin masraflarını yüklenmeleri gibi malî yükümlülükleridir.

O halde iyi kadınlar, itaatli olan ve Allah kendi haklarını nasıl korudu ise, kocalarının yokluğunda, onların hukuklarını koruyan kadınlardır.” (Nisa, 4/34),

Kur'ân-ı Kerim, bu ayette, iki sebebe binaen, ailenin tedvîr ve tedbirinde erkeğe öncelik vermektedir:

(Ailenin tedviri hususundaki) fitrî üstünlüğü,

Kadının nafakasını temin etmesi.

Değerli müfessirimiz Elmalılı Hamdi merhum, bu ayetten hareketle, erkek, kadının ihtiyaçlarını karşılamadığı ve dolayısıyla gerekli himayeyi gösteremediği takdirde, burada kastedilen recül (erkek) sayılmayacağına dikkat çeker. Kendi ifadesiyle, şöyle der: “Ve ailenin ırz ve namusunu muhafaza etmeyen erkekler, ricalden ma'dud değildirler (erkek sayılmazlar)”. Şüphesiz ki, bu, vazifelerini yapan ricalin de, kadınlar üzerinde kavvam olmaları ve onlardan itaat ve sadakat beklemeleri bir hakk-ı meşrularıdır.”¹⁷¹

Asıl konumuz olmamakla beraber, yeri gelmişken ilave delim: Bu ayet, kadın veya erkekten birinin, karşı tarafa mutlak bir üstünlüğünü söz konusu etmemektedir. Aslında İslam'ın böyle resmî bir iddiası yoktur. Elmalılı Merhum, aynı ayetle ilgili açıklamasını yaparken, bu meseleye de yer vererek, bunlardan birinin diğerine üstünlüğünden değil, aksine “mütekebil bir üstünlük”ten söz edildiğine dikkat çeker. Yani İslam'a göre, bazı hususlarda kadın erkeğe üstünken, diğer bazı hususlarda da kadın erkeğe üstündür. Böylece iki farklı cins, birbirlerini tamamlayarak aralarında uyumlu bir birlik ve beraberlik sağlayacaklardır. Bu noktayı izah sadedinde, Elmalılı Hamdi

---

171 (Elmalılı, Tefsir 2, 1350)

merhum, ayet-i kerimenin "... bimâ faddalahumullahu aleyhinne. ..." gibi bir ifadeye yer vermemek suretiyle, fazl u fazileti (üstünlüğü), aleliltlak (her hususta) erkeklere münhasır kılmadığına dikkat çeker. Yani ayette kadın ve erkeğe delalet eden zamirlerin açık bir surette kullanılmamış olmasından ileri gelen kapalılık ve müphemiyeti, Elmalılı şöyle değerlendirir: "Müphem olarak, bazısının diğerine tafdilini (üstünlüğünü) ifade eylemiştir. Bu ise, erkeğin kadında bulunmayan bir kısım mezaya-yı fitriyeyi haiz olduğu gibi, aynı zamanda kadının da erkekte bulunmayan bazı mezaya-yı fitriyeyi (yaratıştan gelen faziletleri, üstünlükleri) haiz olduğunu ve bundan dolayı her ikisinin yekdiğerine muhtelif cihetten muhtaç bulduklarını, bu suretle erkekle kadın fitraten mütefavit (yaratılıştta farklı) ve mütekabilen mütefadil (karşılıklı olarak her ikisi de birbirine üstün) olduğu gibi, erkeğin ve keزالik her kadının da seviyyeleri bir olmadığını ve binaenaleyh her erkek her kadın ile, ferden mukayese edilemeyeceğini ve mamafih bütün bunlar topyekün karşılaştırılınca, kadınların erkeklere ihtiyacı, erkeklerin kadınlara ihtiyacından fazla ve çünkü beyan olunduğu vechile, asıl mi'yar-ı fazilet ölçüsü olan, kesb ü iktisab (kazanma) nokta-i nazarından, erkek hasleti failiyetle kaim, kadın ise hiss-i taat ve haslet-i kabûliyet ile rakik ve cazibedar bir fitratta ve bunun için kuvvet-i rical ile himaye ve muhafazaya daha ziyade muhtaç ve binaenaleyh binnetice suret-i umumiyede fazl u rüchanın rical tarafında bulunduğunu, vilayet-i emir ve selahiyet-i idarenin bihakkın erkek olan ricalle tevdi ve kadınların onlara itaati, hem bir hak ve hem de menfaat-i nisvanın muktezası olduğunu pek beliğ bir îcaz ile tefhim eyler."¹⁷²

Cenab-ı Hak, bir diğer ayette, kadın ve erkeklere hitap ederek, karşı cinste mevcut olan farklılıkları gibta ve temenni

172 Elmalılı, Tefsir 2, 1349

etmemelerini emreder: “Bir de Allah’ın bazınıza, diğerinden fazla verdiği şeyleri temenni etmeyin. Erkeklerle hak ettiklerinden bir pay vardır. Kadınlara da kendi kazandıklarından bir pay vardır. İsteklerinizi Allah’ın fazlından ve kereminden isteyin. Gerçekten Allah her şeyi hakkıyla bilendir.”. (Nisa 4/32). Buna göre, kadın ve erkek, her ikisi de mukabil tarafta bulunan farklılıklar sebebiyle niza çıkarmamalı, aile hayatında, kendi fitratlarına uygun olan rollerini ifa etmelidirler.

A- İYİ BİR TERBİYE İÇİN İYİ BİR AİLE

Aileye verilecek eğitimin, iki dünyamızı da ilgilendiren ciddi bir sorumluluk olduğu herkes tarafından anlaşıldıktan sonra, aile kurmuş veya kuracak olan her fert, bu sorumluluğu yerine getirilebilmek için, vicdanından, “Nereden başlamalıyım? Neler yapmalıyım? Nasıl yapmalıyım?” gibi soruların yükseldiğini hissedecektir. Bu bölümde öncelikle aile ile ilgili sorulara cevap vermeye çalışacağız. Burada da cevaplarımızın, imkan nispetinde, ebedî hakikatların kaynağı olan Kur’ân ve hadîsten olmasına gayret edeceğiz.

Huzur Şartı (Ailede Huzur)

Aile içi eğitimin başarılı olmasının muhakkak ki pek çok şartı vardır. Ancak, önceki bahiste belirtildiği şekilde, iyi bir başlangıçtan sonra, öncelikli şartın, karı-koca arasındaki ahenk ve bunun sonucu olan aile huzuru olduğu söylenebilir. Aile içinde, gerek kendi eksikliklerimizin giderilmesinde ve gerekse yeni yetişenlere lüzumlu bilgilerin sağlıklı şekilde aktarılmasında en önemli husus, anne baba arasındaki ahenktir. Bu da her iki

tarafın anlayış ve iyi niyetini, karşılıklı fedakarlık ve gayretlerini gerektirir. Hepsinin temelinde de, karşılıklı sevgi ve saygının yattığı açıktır.

Huzurun gerçekleşmesinde hem erkek, hem kadın iki tarafın da dikkat etmesi gereken hususlar ve hassasiyetler vardır. Kur'ân-ı Kerîm'in, karı-koca münasebetlerinde, erkeği "kavvâm" ilan ederek aile düzenini yönlendirme sorumluluğunu ona vermiş olmasından hareketle, evdeki huzurun sağlanmasında gerekli tedbirlerin öncelikle erkeğe terettüp ettiğini söyleyebiliriz. Bir başka ifade ile, kadınlarla iyi geçinme, aileyi idare etme işinde gerekli siyaset, önce erkeğe düşmektedir. Bunu cezmen söylemede bize cesaret veren husus, bu sadette Resûlullah'tan gelen bir kısım tavsiyeler ve uygulamalardır. Bunların bazılarını kaydedebiliriz:

1- Eşler Birbirinin Mizacını Bilmelidir

İyi bir terbiye için ailede huzurun şart olduğuna itiraz edecek tek kişi çıkmaz. Ancak bu huzurun, eşler arasında teesüs edecek olan karşılıklı anlayış, hoşgörü, tahammül, sabır ve fedakarlıklarla mümkün olacağı hususu üzerinde, nedense yeterince durulmaz. Bunlar bilinse ve kabul edilse de, bu bilgileri uygulamak, hayata geçirmek konusunda genelde başarısız oluyoruz. Yüce Kitabımız Kur'ân-ı Kerim: "Leyse'z-zekeru ke'l-ünsâ" yani "Erkek, kadın gibi değildir." buyurarak (Âl-i İmrân, 3/26) kadınla erkeğin birbirinden farklılığına dikkat çekmiştir. Bu farklılık, sadece, erkeği baba, kadını anne kılmaya yönelik fizyolojik farklardan ibaret değildir. Muhakkak ki, bu iki cinsin arasında, bu temel hayâtî misyonun gereği olarak, bir kısım psikolojik farklar da mevcuttur. Alexis Carrel'in, 1912 yılının Nobel tıp ödülünü alan meşhur kitabı İnsan Bu Meçhul'de yaz-

dığına göre, mezkur farklar, feministlerin, kadın erkek eşitliği adına inkarlarıyla kapatılamayacak kadar ciddî ve derinden gelmektedir:

“... Erkekle kadın arasındaki farklar, yalnız tenâsül cihazlarının hususi şekillerinden, rahmin mevcudiyetinden, âdet görmekten veya terbiye tarzından gelmez. Bunun sebebi çok daha derindir. Ve tenâsül guddelerinin mahsülü kimyevî maddelerce bütün uzviyetin işbâından hâsıl olur. Bu esaslı hâdiseleri bilmemektir ki, feminizm öncülerini, iki cinsin de aynı terbiyeye, aynı işlere, aynı selahiyet ve mesuliyetlere mâlik olabileceği fikrine sevk etmiştir. Hakikatte kadın erkekten çok başkadır. Vücutundaki hücrelerden her biri, cinsinin izlerini taşır. Uzviyeti, hele sinir sistemleri de böyledir. Fizyoloji kanunları da yıldızlar âleminin kanunları kadar merhametsizdirler. Onların yerine beşerî arzuları koymak imkansızdır. Onları oldukları gibi kabule mecburuz. Kadınlar istidatlarını kendi tabiatlarına göre geliştirmeli, erkekleri taklide yeltenmemelidirler. Kadınların, medeniyetin terakkisindeki rolü, erkeklerinkinden daha yüksektir. Bu rolü terk etmemelidirler”.¹⁷³

Carrel'in bu söyledikleri şu ayetin ruhuna da muvafık düşmektedir: “(Kadın ve erkekler olarak) Allah'ın kimine kiminden daha fazla vererek diğerine üstün kıldığı hususları temennî etmeyin. Erkeklerle çalışmalarından nasipleri olduğu gibi, kadınlara da çalışmalarından nasipleri vardır. Çalışın da siz daha hayırlı şeyleri Allah'ın fazlından isteyin. Allah her şeyi hakkıyla bilir.” (Nisa, 4/32).

Bu ayet-i kerime, açık ve sarîh olarak, kadınların erkeklere, erkeklerin de kadınlara benzemeye kalkmalarını yasaklamaktadır. Ayetten ayrıca anlaşılmalıdır ki, kadın veya erkeğin bir-

173 İnsan Bu Meçhul, çeviren: Vedat B. Nazikoğlu, Arif Bolat Kitabevi, İstanbul, 1959, s. 90-91

birlerine karşı mutlak üstünlüğü yoktur. Allah, bazı hasletlerle erkekleri üstün kılmışsa, diğer bazı haslet ve farklılıklarla da kadınları üstün kılmıştır. Ayetin emrine göre, cinsler, karşı tarafın farklı kılındığı hususları temenni etmeye, bir suretle onları elde etmeye kalkmamalıdır. Cemiyetimiz, hâlen o çeşit özentileri “sapıklık” olarak vasıflandırmaktadır. Ayetin son kısmında, her cinsin, kendine verilen farklılıklar istikametinde kendisini geliştirebileceğini, o hususlarda Allah’ın daha yüce lütuflarına ererek kemâlâtta yol alabileceğini ifade ediyor. Yani kemâlât ve terakki yolu, sadece bir cins için değil, her iki cins için de eşit şekilde açıktır. Resûlullah’ın, anneyi babaya nispetle üç misli üstün kılan beyanları açısından bakıldığında, Carrel’in:”-Kadınların, medeniyetin terakkisindeki rolü, erkeklerinkinden daha yüksektir.” şeklindeki iddiası fazla mübâlağalı sayılmamalı kanaatindeyiz.

Bunları kaydetmekten kastımız, ailenin huzuru için gerek kadının ve gerekse erkeğin karşı cinsin psikolojik hassasiyetlerini iyi bilerek, ona göre davranması, zaafı karşısında yerine göre susmak, yerine göre sabretmek, kimi zaman görmezden, duymazdan gelmek, hoş karşılamak, affetmek gibi, dinimizin tavsiye ettiği güzel hasletlerle tavır takınıp beraberliği ve aile hayatını tatlılık ve gönül huzuru içinde sürdürmektir. Bu meselede Aleyhissalatu vesselam, bilhassa kadın psikolojisi hususunda erkekleri uyarır. Elbette bu, “Kadınlar erkeğin psikolojisini ihmal etsin.” mânasına gelmez.

2- Kadın Mizacını Bilmenin Önemi

Öncelikle belirtelim ki, Aleyhissalatu vesselam, kadınların ruhen hassas ve kırılgan olduklarına dikkat çeker. Onları hemen kırılıverecek bir şişeye veya doğrultmaya çalışıldığı

takdirde çıt ediverecek eğri bir eyeği kemiğine benzetir. Bu hadîsleri ve onlarla ilgili İslam alimlerinin açıklamalarını kısa kısa kaydetmede fayda görüyoruz:

“Hz. Ebu Hüreyre (radiyallahu anh) anlatıyor: “Resûlullah (aley-hissalâtu vesselâm) buyurdular ki: “Kadınlara hayırhah olun, zira kadın bir eyeği kemiğinden yaratılmıştır. Eğe kemiğinin en eğri yeri yukarı kısmıdır. Onu doğrultmaya kalkarsan kırarsın. Kendi hâline bırakırsan eğri halde kalır. Öyleyse kadınlara hayırhah olun.”¹⁷⁴

Bu hadîsin bir başka vechi şöyledir: “Kadının eğe kemiğinden yaratılmıştır. Aslâ bir istikamet üzere doğru olmayacaktır. Ondan istifâde etmek istersen eğri haliyle istifade et, doğrultmaya kalkarsan kırarsın. Onun kırılması, boşanmasıdır.”

Hadîsten açık olarak anlaşıldığı üzere Aleyhissalatu vesselam, fitratın bir gerçeğini teşbihli bir üslupla gündeme getirmektedir: Kadınların kendilerine has tabiatları vardır ve bu tabiat fitridir, yaratılıştandır, erkeğin hevâsı ile değişmeyecektir. Öyleyse onu kendine has mizacıyla kabullenmek gerekir. Aslında erkekler de öyledir. Can çıkar da huy çıkmaz deyişimiyle ifadelendirdiğimiz kanun, kadın-erkek herkese hâkimdir. Resûlullah, her erkek gibi kadının da şahsî farklılıklarıyla kabul edilmesi gerektiğine bu üslupla dikkat çekiyor. Ailenin devamı ve huzurlu geçimi için en uygunu, mevcut hal üzere uyuşma yolları aramaktır. Eşlerin birbirlerinin eğriliklerine, yani hoş gitmeyen huylarına, alışkanlıklarına tahammül etmektir. Aksi halde, eşlerin ilk anlaştıkları, birleştikleri, birbirlerini sevdikleri yönleriyle yola devam etmeleri yerine; birbirlerinin sevmedikleri, belki de nefret ettikleri yönlerini öne çıkararak, bu hoş

174 Buhârî, Nikâh 79, Enbiya 1, Edeb 31, 85, Rikâk 23; Müslim, Radâ 65, (1468. h.); Tirmizî, Talâk 12, (1188. h.).

bulmadıkları tarafları düzeltmeye gayret ederek gerekli uyumu tesis etmeye çalışmak gibi yanlış bir düşünceyle hareket edip uyum meselelerini bu şekilde ele almakla yol alınmayacağı, müspet bir neticeye varılmayacağı açıktır.

Resûlullah bu nevi hadîsleriyle, karı ve kocaya, “Birbirinizin fitratından gelen ve hoşunuza gitmeyen huylarını değiştirmek gibi yanlış bir yola girmeyin... vs. “ mânasında tavsiyede bulunmaktadır. Aksi takdirde, mesela erkek, kadından ileride olan erkeklik gücünü kullanarak onu değiştireceği zannıyla böyle bir işe girişecek, hanımına kendi istediği şekli vermeye kalkacak olursa, kuvvetle muhtemeldir ki bu davranış, eşyle arasında kırılmalara sebep olabilecektir.

Tekrar edelim ki, bu durum her iki taraf için de söz konusudur; Hz. Peygamber’in kadınların zikrine öncelik vermesi; karşı tarafı kendi istediği şekle koyma düşüncesinin, gerek içtimâî gerekse fizikî durumları sebebiyle, genellikle erkeklerde bulunmasından dolayıdır. Meseleyi gerektiği şekilde değerlendiremeyen bazı kimselerin, bu çeşit hadîslerde kadınların istiskal edildiği mânasının mevcudiyetini iddia etmeleri yanlıştır.

Yeri gelmişken hadîste mevcut bir diğer inceliğe daha dikkat çekmek isteriz. Hadîsin, “Kadın eyeğidendir, doğrultursan kırarsın. Ona iyi muâmelede bulun, onunla yaşa.” veçhinden daha iyi anlaşılacağı üzere, Aleyhissalatu vesselam, kadınların hassas bir mizaç üzere yaratıldıklarına, onlara iyi muamele yapıldığı takdirde, onlarla uyum içinde yaşanabileceğine dikkat çekmektedir.

İmam Gazâli, hadîsten, kadında rastlanabilecek bir kısım huysuzluklara, müsamaha ve anlayışla mukabele etmek gerektiğini anlar: “Kocanın karısı ile iyi geçinmesi, ona karşı güzel ahlakla muamelede bulunması, kadının hakkıdır. Güzel

ahlaktan murat kadına eza-cefa etmemek değil, onun ezasına tahammül göstermek, Resûlullah'ın yolundan giderek kadının taşkınlık ve gazabına karşı halîm selîm davranmaktır.” der.

Nevevî gibi bir kısım âlimler bu hadîste, Resûlullah'ın kadınlara olan şefkat ve merhametini görürler. Nevevî yorumunda haklıdır kanaatindeyiz, çünkü, Resûlünün sünnetine uyarak Rabbinin rızasını kazanmak isteyen samimi bir mümin, hanımında, hoşuna gitmeyen davranış ve hallerle karşılaştığı zaman bunları düzeltmeye giderek kıracağı, kavgalara, huzursuzluklara sebep olacağı yerde, dünya ve ahiret rehberi olan Allah Resûlünün bu sözünü hatırlayarak ondaki eğriliği (!) doğrultmaya kalkmaktan vazgeçer. Erkeğin böyle bir durumda kendini frenlemesi, kadın için bir rahmet değil de nedir? Gazali merhum da, bir erkeğin, Resûlullah'tan aldığı “Kadınına karşı iyi davran.” emrini yerine getirmiş olma rahatlığına, “Onların, hoşuna gitmeyen taraflarına tahammül etmekle” ulaşabileceğini söyleyerek, bir başka üslupla aynı noktaya parmak basmış olmaktadır.

Şunu da belirtelim ki, alimler kadınların eğriliği deyince onların hırçınlığı, hissiliği, en basit bir hâdisede boşanma talep etmesi, kocanın gücünü aşan talep ve isteklerde bulunması, aile sırrını ifşa etmesi, nankörce davranması, dedikodu yapması gibi umumiyetle fitrî olan zaafalarını anlarlar. Şu halde Resûlullah, sadedinde olduğumuz hadîste, kadınların bu fitrî hallerine dikkat çekerek, onların bu zaafalarını gidermeye kalkma yanlışlığına düşmeden, bu hallerine tahammül ederek geçinme yolları aramayı tavsiye etmiş olmaktadır.

Yukarıdaki hadîste ifade edilen hakikati teyiden, kadına merhametli ve anlayışlı olmaya yönelik Resûlullah'ın bir ifadesi de şudur:

Hız. Enes (radiyallâhu anh) anlatıyor: “Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)’İN (kâfilenin yürüyüş temposunu ezgileriyle) canlı tutan bir kölesi vardı, adı Enceşe idi. Bu zat güzel sesli birisiydi. Aleyhissalâtu vesselâm ona:

“Ey Enceşe ağır ol! Şişeleri kırma -veya şişeleri sevk ederken ağır ol- dedi. Şişe ile zayıf kadınları kastediyordu.”¹⁷⁵

1- Enceşe (radiyallâhu anh), Resûlullah’ın güzel sesli Habeşî bir kölesi idi. Künyesi Ebû Mâriye idi. Veda Haccı sırasında, Resûlullah’ın zevceleri ile bir kısım Müslüman kadınların develerinin sevk işini yürütüyordu. Bu kadınlardan biri de Ümmü Süleym idi. Ebû Dâvud et-Tayâlisî’nin bir rivayeti, bu esnada erkeklerin develerini de Berâ İbn Mâlik’in sevk ettiğini belirtir. Kadınların develerini sevk eden Enceşe bazı ezgiler okumuş, okuduğu ezgilerle develeri hızlandırmıştı. Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) teşbihli bir üslupla müdahale ederek okuduğu ezgilerin ritmini değiştirmesini ve böylece develerin yürüyüş temposunu ağırlaştırmasını söylemişti.

2- Hadîsin Arapça aslında geçen hâd, “hudâ”nın ismi fâilidir. Hudâ’, hususî bir ezgi söyleyerek deveyi yürütmek, sevk etmek mânâsına gelir. Belirtildiğine göre, develer yürüme sırasında okunan belli bir ezginin ahengine karşı hassasiyet gösterip, adımlarının temposunu, söylenen bu şarkının ritmine göre ayarlayabilmekte, yürüyüşlerinde hızlı veya hafif olabilmektedir. Mûsikinin tesiriyle canlıların yönlendirilmesi hâdisesinin başka örnekleri de var: Beşikteki çocuğun, kendisi için okunan ninninin ahengine kapılarak sükunete ermesi gibi. Keza, Kâbe ile ilgili övgüler ve methiyeler okunarak insanları hacca teşvik eden ezgiler vardır, bunlara da hacîc denmekte-

175 Buhârî, Edeb 90, 95, 111, 116; Müslim, Fezâil 70

dir. Malum olduğu üzere, askerî marşlar da hamâsi duyguları tahrik ve savaşa teşcide müessirdir.

İslam alimleri, Aleyhissalatu vesselam'ın bu hadîste kadınları şişeye benzetmekten maksadı, "Kadınların fitrî olan zaafalarını ifade etmek, böylece onları, -yukarıda kaydettiğimiz eyeği kemiği teşbihinde olduğu üzere mizaçlarındaki hassasiyete dikkat çekmek üzere- çabuk kırılan şişeye benzetmektir." demişlerdir. Bunlardan Nevevi, "Resûlullah'ın kadınlara karşı fevkalade, müşfik ve merhametli olduğu için, onların fitrî durumlarını nazarı dikkate alarak bu emri verdiği" belirtir¹⁷⁶.

Aleyhissalatu vesselam, cevâmiu'l-kelim (veciz, özlü söz söyleme) hususiyetine sahip olduğu için, kadınların mizaç yönüyle hassas oluşlarına dikkat çeken hadîslerden, kadınlara yönelik bir başka mesaja da ulaşabiliriz. Şöyle ki: Resûlullah, kadınlara, bazı fitrî zaafalarını hatırlatarak, onların kendilerini kontrol etmesini talep etmiş olmaktadır. Yani hadîsten şöyle bir nebevî sesleniş de anlamamız mümkündür: "Ey kadınlar! Allah sizi öncelikle anne olma misyonu üzere yarattığı için, annelik için şart olan şefkatle donatmıştır. Bunun gereği olarak, sizde hassasiyet, kırılgnalık, sabırsızlık v.s. erkeklerden fazladır. Hissiyatınızı kontrol edin, her aklınıza gelen şeyin peşine düşmeyin, dilinize gelen sözü sarf edivermeyin, içinizden geçen arzuları talep edivermeyin. v.s. "

Bu çeşit uyarılar, tıpkı ense tarafımızda bulunan göremeyeceğimiz bir akrebi haber vermek gibi bir iyiliktir. Çünkü o çeşit hallerimizin şuurunda olmadığımız takdirde, kendimizi

176 Bkz.: Nevevî, Şerhu Müslim, 15/80. Nevevî, Bu hadîsi, "Aleyhissalâtu vesselam'ın Kadınlara şefkat ve rıfkı" diye adlandırdığı bir bâbta kaydeder. Hadîsi, Buhari, Edeb bölümünde kaydeder: 90, 95, vs. bâblar. İbn Hacer, Râmahürmizî'nin, hadîste kadınların şişeye benzetilmesinden onların rakiklik (incelik, hassaslık), letâfet ve bünye zayıflığının kastedildiğini, diğer bir kısım alimlerin "mizaçlarının değişkenliğinin rıza hallerinin az devam edeceğinin, cam gibi kırılgn olup cebre gelemeyeceklerinin kastedildiği kanaatinde olduklarını kaydeder (Fethu'l-Bari 13/162-163). İbn Hacer, adeti üzere, burada da hadîsle ilgili farklı yorumları kaydeder.

içgüdülerin akışına terk ediveririz. Kadın ve erkek, her insan, fitrattan gelen zaaflarının şuuruna erse ve kendi kendini kontrol etmeyi bir alışkanlık haline getirirse, yeri geldiği zaman bir sükut, bir tahammül ve sabır, anlayışlı bir jest bizleri çok zararlardan kurtarır, pek çok menfaatlere, iyiliklere kavuşturur.

Aile hayatında bunlar daha da mühimdir. Dışarıya, uzağa gitmeden kendi hayatımızda veya iç durumlarını az çok bildiğimiz yakınlarımızın aile hayatlarında yaşanan bir kısım tatsızlıkların, hatta kavga ve boşanmaların çoğunun temelinde, bu nevi küçük şeylerin yattığını görebiliriz. İşte alemlere rahmet olan Peygamberimizin tavsiyeleri, bu anlayışı sağlamaya yöneliktir ve ders alınması gerekir.

Öyleyse aile hayatında, çevremizle güzel geçinmede nebevî tavsiyenin esası tahammül, anlayış ve iyi davranıştır. Bu nebevî tavsiye, aile hayatında öncelikle mümin erkeklerce dinlendiği zaman, Resûlü Ekrem'in kadınlara olan şefkat ve merhameti daha iyi anlaşılır.

Aleyhissalatu vesselam'ın açıklama ve davranışlarının ortaya koyduğu dersle, kadının ruhî hassasiyetlerine uygun şekilde ortaya konulacak anlayış ve davranışı esas alan erkeğin nezaketli ve ölçülü tavırlarına, kadının da gerekli anlayışı göstereceği tabiidir. Böylece -erkeğin başlatacağı- sevgi, anlayış ve nezakete dayanan karı-koca münasebetleri, yeri geldiği zaman fedakarlıklara da yer veren huzurlu ve saadetli beraberliği hayat boyu devam ettirecektir.

3- Eşine İyi Davranmak:

Ölçülü Olmak Veya Hak Ve Vazifelere Riayet

Aile huzurunu sağlama meselesinde hatırlatılması gereken hadîslerden biri de şudur:

“Amr İbn el-Ahvas (radiyallahu anh) anlatıyor: “Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) buyurdular ki: “Kadınlara karşı hayırhah olun. Çünkü onlar sizin yanınızda emanet gibidirler. Onlara iyi davranmaktan başka bir hakkınız yok, yeter ki onlar açık bir çirkinlik işlemesinler. Eğer işlerlse yatakta yalnız bırakın ve şiddetli olmayacak şekilde dövün. Size itaat ederlerse haklarında aşırı gitmeye bahâne aramayın. Bilesiniz, kadınlarınız üzerinde hakkınız var, kadınlarınızın da sizin üzerinizde hakkı var. Onlar üzerindeki hakkınız, yatağınızı istemediklerinize çiğnetmemeleridir. İstemediklerinizi evlerinize almamalarıdır. Bilesiniz onların sizin üzerinizdeki hakları, onlara giyecek ve yiyeceklerinde iyi davranmanızdır.”¹⁷⁷

1- Bu hadîs karı-koca arasındaki karşılıklı hak ve vazifeleri tespitinde temel nasslardan biridir. Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)’in Veda Hutbesinden bir parçadır. Tirmizî’deki aslı çok daha uzundur. Burada şunu hatırlatmamızda fayda var. Bu hadîs, İslam’ın insanlık tarihinde icra ettiği büyük inkılaplardan birine temas etmektedir: “Kadın hakları” Kadın hakkı kavram ve mefhumu, sadece cahiliye Araplarına yabancı bir mefhum değildir. Yakın zamâna kadar, Batı dünyası dahil, bütün insanlığın meçhûlü idi. İlk defa İslam, kadının da hukukundan bahsetmiş, onu erkekle hukukî eşitliğe yükseltmiştir. Hz. Ömer der ki: “(Cahiliye devrinde) Allah’ın kadınlar hakkında koyduğu hükümler gelinceye kadar, biz onlara hiç bir değer atfetmezdik.”

2- Hadîste geçen istîsa, ifâdesi vasiyet kabul etmek mânâsına gelir. Yani Resûlullah şöyle demiş olmaktadır: “Ben kadınlar hakkında hayır tavsiye ediyorum, siz, onlar hakkındaki bu tavsiyemi kabul edin.” Bazı alimler bunu, “Kadınlar hakkında kendinizden hayır arayın.” veya “Biriniz diğerinizden

177 Tirmizî, Tefsîr Tevbe, (3087)

kadınlar hakkında hayır talep etsin.” şeklinde anlamının da uygun olacağını söylemiştir.

3- Hadîsin müteakip kısmı şu mânada anlaşılmıştır: “Siz, kadınlar hakkında, bu hayırhahlık dışında başka bir davranışa yetkili değilsiniz, onlara kötü davranma hakkına sâhip değilsiniz, yeter ki çirkin bir iş yapmasınlar...”

Şu halde onlara kötü davranma hakkı, onların “çirkin iş” yapmalarıyla doğuyor. Çirkin bir iş yapmadıkları müddetçe, erkek kötü davranma hakkına sahip değildir. Kötü davranırsa, hakkı olmayan bir iş, yani zulüm yapmış olur. Bunun Allah katında mesuliyeti vardır.

Çirkin iş nedir? Ayette nüşûz diye geçen kelime, hadîste fâhişe diye ifade edilmiştir. Hatta bu hadîsi, mezkur âyetin tefsiri olarak bile görmemiz mümkündür. En-Nihâye’ye göre, fuhş, fevahiş, fâhişe, Allah’a isyan ve günah nevinden işlenen fiillerin pek çirkinlerine denir. Bunların en çirkinini zina olduğu için, çoğunlukla fâhişe kelimesi, zina mânasında kullanılır. Hattâ dilimizde nerdeyse, fuhş deyince zinâyı, fahişe deyince de zâniyeyi kastederiz. Fâhiş bir hata, fâhiş bir fiyat dediğimiz zaman kelimeyi aslî mânasında kullanmış oluruz. Şu halde hadîste geçen fâhişe-i mübeyyine, “pek açık olan çirkinlik” diye anlaşılmalıdır. Hadîste kastedilen şey de, gerek sözle, gerekse fiille işlenen her çeşit çirkinlikler, ahlaksızlıklar olmalıdır. Bu tâbiri “zina” olarak anlamak mümkün değildir. Çünkü zinâ fazîhasının dindeki hükmü, dayakla nihayet bulan bir terbiye vetiresi değil, recm denen ağır bir cezadır.

Buradaki açık çirkinlik tabirini, “zanna, dedikoduya dayanarak bilinen değil, iyiden iyiye kesinlik kazanmış çirkinlik” diye de anlayabiliriz. Çünkü maalesef, hayatta insanların en hassas olduğu namus ve iffet meselelerinde bile kolayca de-

dikodu çıkabilmektedir Bu hassas meselede, teenni elden bırakıldığı, ilk akla gelenle hareket edildiği takdirde, sonradan pişman olunacak, telafisi olmayan davranışlara, cinayetlere bile yer verilebilir. Acı örneklerine günümüzde sıkça rastlıyoruz. Şu halde, bu durumlarla karşılaşıldığında takip edilecek doğru tavır, Aleyhissalatu vesselam ümmetine bu şekilde ders vermektedir: “İyice açıklık kazanmış çirkinlik üzerine gidin, zanna, dedikoduya dayanarak yakınlarınızı huzursuz etmeyin.” demek istemektedir. Nitekim Hz. Aişe validemiz hakkında münafıklar iftira attığı zaman, Resûlullah, meseleyi “Benim hanımım böyle şeylere tevessül etmez, iftira atıyorsunuz.” diyerek veya benzeri sözler sarf ederek kısıdan kesme yoluna gitmediği gibi, Hz. Aişe’yi rahatsız edecek davranışlara, sert çıkışlara, kırıncı sözlere de yer vermemiştir. Hatta kendisine hakkında çıkarılan dedikodudan bahis bile etmeden, meseleyi gıyabında tahkik etmeye çalışmış, Hz. Aişe durumu neden sonra bazı kadınlardan işitip Resûlullah’a müracaat ettiğinde de tavrını değiştirmemiş, iyi davranış ve tebessümünü, hayır nasihatını devam ettirmiş, hiçbir zaman, hiçbir surette hanımına suçlu muamelesi yapma cihetine gitmemiştir. Hz. Aişe’yi tebrie eden vahiy (Nur 24/11-20) gelinceye kadarki zaman içinde Aleyhissalatu vesselam’ın takip ettiği nebevî tavır, bu açıdan önemlidir, iyi bilinmelidir ve ümmet bundan ibret ve örnek almalıdır. Bu vak’ayı az sonra tam olarak kaydedeceğiz.

4- Yatakta yalnız bırakmayı, İbn Abbâs radiyallahu anhümâ “yatakta sırtını dönüp konuşmamaktır.” diye tefsir etmiştir. Ancak “Bir başka yatağa geçmek” diye tefsir eden de olmuştur.

5- Şiddetli olmayan dövme mevzuunda Nevevî şu açıklamayı sunar: “Şiddetli dövme (darb-ı müberrih) şiddetli, ağır döv-

medir. Hadîs buna izin vermiyor. Hadîsin mânası: “Kadınları şiddetli ve ağır olmaksızın dövün.” demektir.” Berh, meşakkat demektir. Gayr-ı müberrih tabiri dilimizde, umumiyetle yaralayıcı olmaksızın diye tercüme edilmiştir. Ancak, kelimenin aslı yaradan ziyade, meşakkati, fazla acıyı ifâde etmektedir.

Resûlullah, “Size itaat ederlerse aşırı gitmeyin.” buyurarak, “kendilerinden istenen hususlara riâyet etmeleri hâlinde, zulmen yataklarını ayırmak, dövmek gibi muamelelerde bulunmayın, kötü davranmaya bahâne aramayın.” demek istemiştir.

6- Erkeğin kadın üzerindeki hakkı olarak zikredilen “yatağı istenmeyene çiğnetmemesi” tabirini Nevevi şöyle açıklar: “Bunun mânası, evlerinize girip oturmalarını istemediğiniz kimse-lerden hiçbirine bu hususta müsaade etmemeleridir. Bunun yabancı bir erkek olması ile kadının akrabalarından bir kadın olması arasında fark yoktur. Yasak bunların hepsine şâmilidir.”

Hemen ilave etmenin yeridir: Kadınlara karşı erkeklere tavsiye edilen temel düstur, onlara iyi davranmak, hoşça gitmeyen tavırlarına karşı sabır ve hoşgörüdür. Bu sebeple, Aleyhissalatu vesselam, kadınları dövmemeyi, onlara hakaret etmemeyi emretmiştir.¹⁷⁸ Kendisi de öyle davranmıştır. Hz. Aişe Resûlullah’ın ne kadın, ne hizmetçi hiçbir kimseyi dövmediğini, “Allah yolunda olmaksızın, hiçbir şeye eliyle vurmadığını” belirtir.¹⁷⁹ Öyleyse, yukarıda tahlilini sunduğumuz üzere, bazı rivayetlerde gelen ve bir çok kayıtlarla sınırlandırılan “dayak” meselesi, günümüze kadar cinayetlere sebep olan, “fâhiş” durumlarla ilgilidir. Bu meseleyi böyle anlamamak, kasıtlı bir davranıştır ve gerçeği çarpıtmadır.

Efendimiz’in Ashaba bir kısım tavsiyesi şu meâldedir: “Kadınlarınızı nasıl köle -veya hayvan- döver gibi dövüyor, sonra

¹⁷⁸ Ebû Dâvûd, Nikâh 41.

¹⁷⁹ İbn Sa’d, a.g.e. 8, 204. Dârimî a.g.e. 2, 71, 2224. H.

da akşam olunca utanmadan, beraberce yatıyorsunuz?”¹⁸⁰ Bu çeşit yasaklamalar üzerine kadınların şımarıp, fesadı artırdıklarını söyleyerek, dövme izni isteyenlere şu meâlde cevap veriyor: “Dövün (ancak bilin ki kadını) ancak şerhleriniz döver”.¹⁸¹

Bu bahsi tamamlamak üzere, Resûlullah’ın, Ashabına yaptığı birkaç tavsiyesini kaydediyoruz:

“(Bilesiniz) en hayırlınız, kadınlara karşı hayırlı olanıdır”.¹⁸²

“En hayırlınız, ehline (hanımına, oğullarına, kızlarına ve diğer yakınlarına) hayırlı olanıdır. Ben, ehline en iyi davrananım”.¹⁸³

“Kadınlara, sadece iyi olanlar iyi davranır, onlara, kötü olandan başkası kötü davranmaz”.¹⁸⁴

“En hayırlınız, hanımlarına ve kızlarına karşı hayırlı olanınızdır”.¹⁸⁵

İmam Mâlik, bu hadîslerden çıkarılabilecek bir sonuç mahiyetinde olmak üzere, “Kişi, ev halkı nazarında insanların en sevgilisi olabilmek için aile efradını sevmesi gerekir” demiştir.¹⁸⁶

İyi Davranma Bahsinde İfk ve İla Hadiseleri Örnekleri

• İfk (İftira) Hadisesi

Hz. Peygamber’in hanımlarına karşı davranışlarındaki nezaketi en güzel ifade eden vak’a, ifk hâdisesidir. Bu hâdis, son derece mühim pek çok hükümlere sebep olmuş, nice önemli hikmetlerle dolu bir vak’adır. Kur’ân’da bir sayfalık bir vahye sebep olan bu hâdiseden, İslam alimleri, pek çok

180 Mübârekfûrî, a.g.e. 9, 269; İbn Sa’d, a.g.e. 8, 205.

181 İbn Sa’d, a.g.e. 8, 204.

182 C. S., 4101. h.

183 C. S., 4100. h.

184 C. S., 4102. h.

185 C. S., 4108. h.

186 Münâvî, Feyzu’l-Kadîr, 3/496

hükümler çıkarmışlardır. Kütübü Sitte Muhtasarı ve Şerhi adlı kitabımızda bunlardan yetmiş iki adedini kaydettik.¹⁸⁷ Onların hepsine temas etmek konumuzun dışına çıkmak olur.

Ancak şu kadarını bilelim ki, Aleyhissalatu vesselam, aşağıdaki kıssada bütün açıklığıyla görüleceği üzere, hanımına iftirada bulunulduğu zaman, meseleyi -bir kalemde reddederek- kapama cihetine gitmemiş, aksine, işi geniş çaplı bir tahkikata tabi tutmuş, Hz. Aişe'nin azatlı cariyesi Berfire'ye varıncaya kadar bir çok kimseye başvurup, Ayşe validemiz hakkındaki kanaatlerini sormuştur.

Şurası muhakkak ki, Aleyhissalatu vesselam, iffet abidesi, mutahhar yüce validemiz hakkında taşıdığı herhangi bir şüphesi sebebiyle böyle bir davranışa yer vermiş değildi. O, ümmetine, insanların en hassas bir meselesinde nasıl davranacaklarına dair örnek sünnetler göstermekte idi. Bugün ümmet, namus meselesi diyerek, töre cinayeti kulbu takarak nice kanların döküldüğü, nice masum canların kıyıldığı bu meselelerde Resûlullah'ın canlı örneğine ne kadar muhtaç. İşte ibret alınması gereken bu noktaya, bu ciddi meselede Resûlullah'ın davranış tarzına dikkat çekmek için bu bahse yer verdik.

Bu meselede esas bilinmesi gereken husus şudur ki, Resûlullah namus meselesinden zanlı duruma düşürülen hanımına, vahiy gelip onu tebrie etmezden önceki zanlı hali esnasında, ithamkar, rencide edici, kalp kırıcı bir tek söz bile sarf etmemiştir.

Biz vak'ayı, Hz. Aişe validemizin dilinden, olduğu gibi naklediyoruz. Ta ki Resûlünün sünnetinde, en hassas bir konuda bu örneği bulan Müslümanlar diğer meselelerde hanımlarına

---

187 Bkz.: 4. cilt, sayfa: 128-132

karşı nasıl davranmaları gerektiğini iyi hesap etsinler ve yukarıda kaydettiğimiz “Kadınlara karşı hayırhah olun. Çünkü onlar sizin yanınızda emanet gibidirler. Onlara iyi davranmaktan başka bir hakkınız yok...” nebevî tavsiyesinin mahiyetini daha iyi takdir etsinler.

“Hz. Aişe (radiyallahu anhâ) buyurmuştur ki: “Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) bir sefere çıkacağı zaman kadınları arasında kur’a çeker, kur’a kime çıkarsa onu beraberinde sefere götürdü.

Bir sefer sırasında da benim okum çıktı ve yolculuğuna ben refakat ettim. Bu sefer, örtünme emri geldikten sonra idi. Ben yol sırasında deve sırtında giden bir mahmil içinde taşınyordum. Konak yerlerinde de onun içinde iken iniyordum. Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)’ın o gazvesi sona erinceye kadar hep böyle yol aldık. Nihayet geri döndü ve Medine’ye yakın bir yerde konakladık. Geceleyn bir müddet kaldıktan sonra dönüş emri verildi. Dönüş emri çıktığı sırada ben, kalkıp (kâza-yı hacet için tek başıma) ordugahtan ayrılıp gittim. İhtiyacımı gördükten sonra bineğime geri geldim. O sırada göğsümü yokladım. Yemen’in göz boncuğundan yapılmış gerdanlığım kopmuştu. Aramak üzere geri döndüm. Onu aramak beni epeyce oyalandı. Benim bineğimle meşgul olan askerler gelip mahmilimi deveme yüklemişler. Zannetmişler ki ben mahmilin içindeyim. O zamanlar kadınlar çok hafifti. Az yedikleri için şişman değillerdi. Askerler mahmilini kaldırırken hafifliğine şaşırmayıp yüklemişler. Ben zaten küçük yaşta bir kadındım: Hülâsa devemi sürüp gitmişler.

Ordu gittikten sonra gerdanlığımı buldum. Ordugâha geri döndüğüm zaman kimseyi bulamadım. Herkes gitmişti. Önce bulunduğum yere geldim. Beni bir müddet sonra kaybetmiş

olduklarını fark ederek aramaya geleceklerini düşündüm. Bu halde iken uyku bastırılmış ve uyuyup kalmışım.

Safvan İbn Muattal es-Sülemî -ki bilâhere (Zekvan'da ikamet ederek) Zekvânî ünvânını da almıştır- (geri gözcülüğü vazifesiyle) ordugâhın gerilerinde geceyi geçirmişti. Sabah olunca benim menzilden geçerken uyuyan bir insan karaltısı görerek yanıma geldi. Görür görmez beni tanıdı. Zira örtünme emri gelmezden önce beni görmüştü.

Ben onun istircı sesiyle "İnnâ lillah ve innâ ileyhi râci'ün = Biz Allah'ın kullarıyız ve Allah'a dönüp varacağız" uyandım. Derhal başörtümle yüzümü örttüm. Allah'a kasem olsun bana tek kelime konuşmadı, istircâından başka bir tek sözünü de işitmedim. İndi ve devesini ihtirdi. Binmem için devenin ön ayaklarına ayağıyla bastı. Ben de bindim. Devemi önden çektim, böylece yol aldık. Ordu bir yerde konakladığı sırada onlara yetiştik.

(Gecikme hâdisesini iftira vesilesi yaparak) benim yüzümden helâk olanlar oldu. Bu işte en büyük vebal de Abdullah İbn Ubey İbni Selûl'e düşmüştü.

Medine'ye geldiğimiz zaman bir ay kadar hasta yattım. Meğer bu esnada iftira edenlerin dedikoduları herkesi meşgul ediyormuş. Benim ise hiçbir şeyden haberim olmadı. Ancak bir husus bende kuşku uyandırmıştı. Resûlullah (aleyhissalâtu ves-selâm)'da, başka zaman hastalanınca gördüğüm iltifat ve alâkayı göremiyordum. Yanıma girip selam veriyor, sonra da: "Şu sizinki nasıl?" deyip çıkıyordu. Bu davranışından biraz işkil leniyordum ama yine de (ortalığı saran) fitneden bîhaberdim. Bu halde nekâhet devresine girdim.

Bir gece, ben ve Ümmü Mistah o zaman için helâ olarak kullandığımız menâsı (denen çukurların bulunduğu semte) doğru gitmiştik. Biz buraya, geceden geceye çıkardık. (Hicab âyetinden sonra)

evlerde helâlâlar inşa edilince çıkmaz olduk. Bundan önce biz de, eski Arapların def-i hâcetteki usûlüne uyuyorduk. Ben ve Ümmü Mistah -ki bu kadın Ebu Rühm İbn Muttalib İbni Abdi Menaf'ın kızıdır- böylece yürüdük. Onun annesi Ebu Bekri's-Sıddîk'in teyzesi olan Sahr İbn Âmir'in kızıdır. Oğlu da Mistah İbn Üsâse İbn Ubâd İbni'l-Muttalib'dir.

İşimiz bittikten sonra yürüyorduk. Ümmü Mistah, ayağı örtüsüne takılarak düştü. Kadın (böyle can yakıcı durumlarda söylenmesi âdet olan "düşmanın helâk olsun" demedi): "Mistah helâk olsun!" diye (oğluna) beddua etti. Ben kadına:

"Amma da yaptın!" Bedir gazvesine katılan bir kimseye beddua ediyorsun ha!" dedim.

"Anacığım! onun ne söylediğini işitmedin mi?" dedi.

"Ne söylemiş ki?" dedim. Bunun üzerine iftiracıların söylediklerini bir bir anlattı. Hastalığıma yeni hastalık katıldı.

Eve dönünce, Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) yanıma girdi ve:

(İsmimi söylemeden) "Adamınız nasıl." dedi. Ben:

"Ebeveynimin yanına gitmeye izin ver" dedim. Ben, haberin aslını annemle babamdan işitmek istiyordum. Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) izin verdi, ben de ebeveynimin yanına geldim. Anneme:

"Ey anneciğim, halk arasında söylenen bu sözler nedir?" dedim.

"Ey kızım! Sen bu meseleyi büyütme. Allah'a kasem olsun, güzel ve kocasının yanında sevgili olan, birçok kumaları da bulunan bir kadın hakkında her zaman çok dedikodu ederler" dedi. Ben:

"Sübhanallah, demek halk böyle söylüyor ha!" dedim.

O gece sabaha kadar hiç durmadan ağladım. Ne gözümün yaşı dindi, ne de gözüme uyku girdi.

Sabah oldu, ben hâlâ ağlıyordum. Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) o gün Ali İbn Ebî Tâlib'i ve Üsâme İbn Zeyd (radiyallahu anhümâ)'i çağırmişti. Benimle ilgili vahyin gecikmesi üzerine ailesiyle ayrılma hususunda onlarla istişâre ediyordu.

Üsâme (radiyallahu anh), ehlinin suçsuzluğu hususunda onlara karşı içinde beslediği sevgiye dayanarak, bildiği hususu şöyle dile getirmişti:

“Ey Allah'ın Resûlü! Onlar zevcelerinizdir. Allah'a kasem olsun, onlar hakkında hayırdan başka bir şey bilmiyoruz.”

Ali İbn Ebî Tâlib de şöyle demişti:

“Ey Allah'ın Resûlü, Allah sana darlık vermez. Ondan başka kadın çoktur. Sen câriyene sor, (onun hâlini o daha iyi bilir), sana gerçeği haber verir.”

Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) bu tavsiye üzerine cariyemiz Berîre'yi çağırđı ve:

“Ey Berîre, söyle! Aişe'de sana şüpheli bir husus gördün mü?” diye sordu. Berîre:

“Hayır! Seni hak üzerine peygamber olarak gönderen Zât-ı Zülcelâl'e yemin olsun, ben onda fena bulduğum bir şey görmedim. Ayıplanabilecek tek gördüğüm şey şudur: “Yaşı genç olduğu için, ailesi için yoğurduğu hamurun üzerine uyur, bu sırada gelen keçi, hamurdan yedi.”

(Bu soruşturma sonunda) Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) kalkıp mescitte bir hutbe okur. Bu iftirayı ilk defa çıkaran Abdullah İbni Ubey İbni Selûl hakkında söz etmekten özür dileyerek, minberde şunları söyler:

“- Ehlim hakkında bana sıkıntı veren adamı cezalandırmada, intikamımı almada bana kim yardım edecek? Allah'a yemin olsun ehlim hakkında hayırdan başka bir şey bilmiyorum. Adı iftiraya karıştırılan bir adamdan söz ettiler. Onun hakkında

da hayırdan başka bir şey bilmiyorum. O, ailemin yanına ben olmayınca hiç girmemiştir.”

Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)'ın bu sözleri üzerine (Evs kabilesinin reisi) Sa'd İbn Muâz (radiyallahu anh) kalktı ve:

“Ey Allah'ın Resûlü! Allah'a yemin olsun biz ondan senin intikamını alırız! Eğer Evs kabilesindense boynunu vururuz. Hazreçli kardeşlerimizden ise, bize sen emredersen, biz emri ni aynen yerine getiririz!” dedi.

Hazreç kabilesinin reisi olan Sa'd İbn Ubâde ayağa kalktı. Sa'd aslında salih bir kimseydi. Ancak (Sa'd İbn Muaz'ın konuşmasından alınarak) kabile hamiyet ve gayretine kapılmıştı. Sa'd İbn Muâz'a dönerek şu sert cevabı verdi:

“Vallahi sen yalan söylüyorsun! Sen onu (Abdullah İbn Ubey İbn Selül'ü) öldüremezsin. Öldürtmeye gücün de yetmez.”

(Ensâr'ın ileri gelenlerinden) Useyd İbn Hudayr (radiyallahu anh) -ki bu zât da Sa'd İbn Muaz'ın amcaoğludur- kalkarak Sa'd İbn Ubâde'ye çıktı:

“Allah'a yemin olsun yalan söyleyen sensin. Onu mutlaka öldürürüz. (Abdullah İbn Ubey'e arka çıkıyorsan) sen de münâfıksın, münâfıklar hesabına kavga ediyorsun!”

Derken (Ensâr'ın iki kabilesi) Evs ve Hazreç ayağa kalkmışlar ve Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) daha minberde iken, birbirlerine girmeye ramak kalmıştı. Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) sükûneti sağlayıncaya kadar gayret sarfetmiş ve minberden inmişti. Ben o gün de ağladım. Ne gözümün yaşı dindi, ne de gözüme uyku girdi. Müteakip gece de hep ağladım: Ne gözümün yaşı dindi ne de bir parça olsun uykum geldi. Sabahleyin annem ve babam yanıma geldiler. Böylece ben, iki gece bir gündüz aralıksız ağlamıştım. Öyle ki artık ağlamaktan ciğerlerim parçalanacak diye düşünüyordum.

Onlar yanımda oturuyorlar, ben de ağlamaya devam ediyordum. Derken Ensar'dan bir kadın izin istedi. Ona, gir dedim. Yanıma oturup o da benimle ağlamaya başladı. Biz bu halde iken Resûlullah girdi. Sonra oturdu. Hakkımda söylenen şeyler söyleneliden beri yanımda hiç oturmamıştı. Bu arada bir ay geçmiş ve meselemlle ilgili herhangi bir vahy gelmemişti. Resûlullah otururken şehâdet kelimesini de getirmişti. Sonra bana şunları söyledi:

“Ey Aişe, senin hakkında bana şöyle şöyle sözler ulaştı. Eğer bu dedikodulardan berî isen Allah seni vahiyle tebrice edecektir. Şayet bir günah işledi isen Allah Teâlâ'ya tevbe et. Zira kul bir günah işler, sonra da günahını itirafıyla tevbe ederse, Allah Teâlâ tevbesini kabul ve affeder.”

Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) sözlerini tamamlayınca (ızdırabımın şiddetinden) gözlerimin yaşı kurudu, artık tek bir damla bile yaş hissetmiyordum. Babama:

“Resûlullah'ın sözlerine sen cevap ver” dedim.

Babam:

“Vallahi Resûlullah'a ne diyeceğimi bilemiyorum” dedi. Anneme yönelerek:

“Resûlullah'ın söylediklerine sen bâri cevap ver” dedim. Annem de:

“Vallahi Resûlullah'a ne söyleyeceğimi ben de bilemiyorum” dedi.

Hız. Aişe devamla der ki: “Ben yaşı henüz küçük bir kadındım. Kur'ân'dan da fazla okumuyordum. Dedim ki:

“Vallahi ben biliyorum ki halkın söyleştiği şeyleri işittiniz. Onlar içinize yer etti ve hep inandınız. Size: “Günahsızım” dedim, inanmıyorsunuz. Yapmadığım bir şeyi size itiraf etsem, -Allah biliyor ki ben ondan berîyim- beni tasdik edeceksiniz.

Allah'a kasem olsun, sizinle benim durumumu anlatacak en iyi örnek Hz. Yusuf'un babası ve onun şu sözüdür: "Bana güzelce sabır gerekir. Anlattıklarınıza ancak Allah'tan yardım istenir" (Yusuf, 18). Sonra yüzümü çevirip yatağıma sokuldum. Kasem olsun ben o zaman suçsuz olduğumu biliyordum ve Allah'ın benim suçsuzluğumu te'yid edeceğine inanıyordum. Ancak, kesinlikle, Allah'ın benim hakkımda bir vahiy indireceğini, bunun (kıyâmete kadar) okunacağını hiç aklımdan geçirmediğim. Ben, kendimi, Allah'ın herhangi bir şekilde tekellüm buyurarak okunacak bir vahiy konusu edilmeye değer bulmuyordum. Ancak, Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)'ın göreceği bir rüya yoluyla Allah'ın beni tebrie edeceğini ümid ediyordum.

Allah'a kasem olsun, Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) daha oturmuş olduğu yerden kalkmamış ve ev halkından kimse dışarı çıkmamıştı ki Allah, Resûlüne vahiy indirdi: Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)'ı vahiy sırasında her zaman gelen hâlet istila etti. Sonra da o hal zail oldu. Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) tebessüm içindeydiler. Konuştuğu ilk kelime bana şunu söylemek oldu:

"Ey Aişe Allah'a hamdet. Zira, seni tebrie buyurdu."

Annem de bana:

"Kalk Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)'a teşekkür et!" dedi.

Ben ise:

"Vallahi hayır, ona teşekkür etmeyeceğim, sadece Allahıma hamd ediyorum. Benim suçsuzluğumu Rabbim vahiy buyurdu" dedim. Allah'ın indirdiği vahiy şöyleydi:

"Muhammed'in eşine o yalanı uyduranlar içinizden bir güruhtur. Bunu kendiniz için kötü sanmayın, o sizin için hayırlı olmuştur. O kimselerden herbirine kazandığı günah karşılığı ceza vardır. İçlerinden elebaşılık yapana ise büyük azab var-

dir. Onu işittiğiniz zaman, erkek kadın mü'minlerin, kendiliklerinden hüsn-ü zanda bulunup da: "Bu apaçık bir iftiradır" demeleri gerekmez miydi? Dört şâhid getirmeleri gerekmez miydi? İşte bunlar şâhid getirmediğçe, Allah katında yalancı olanlardır. Allah'ın dünya ve âhirette size lütuf ve merhameti olmasaydı, o kötü sözü yaymanızdan ötürü büyük bir azaba uğrardınız..." (Nur 20).

(Bir sayfa tutan) on âyeti, Cenâb-ı Hakk benim suçsuzluğumla ilgili bu ayetleri indirince, Ebû Bekri's-Siddîk (radiyallahu anh) -ki Mistah İbn Üsâse'ye akrabalığı ve fakirliği sebebiyle maddî yardımda bulunuyordu- şunu söyledi:

"Âişe (radiyallahu anhâ)'ye bu iftirayı yaptıktan sonra, ona artık bir daha yardım yapmayacağım."

Bunun üzerine şu vahiy indi: "İçinizde lütuf ve servet sahibi olanlar, yakınlarına, düşkünlere ve Allah yolunda hicret edenlere, vermemek için yemin etmesinler, affetsinler geçsinler. Allah'ın sizi bağışlamasından hoşlanmaz mısınız? Allah bağışlayandır, merhametli olandır" (Nur, 22).

Bunun üzerine Ebu Bekri's-Siddîk (radiyallahu anh): "Evet evet, Allah'a kasem olsun, Allah'ın beni affetmesini çok severim" dedi ve Mistah'a yapmakta olduğu yardımı yapmaya devam etti ve: "Ebediyyen yardımı ondan kesmeyeceğim" dedi. (...)

• İîâ Hâdisesi

Kadınlara karşı gösterilmesi gereken nezaket ve anlayışın, Hz. Peygamber'de görülebilecek en güzel örneklerinden bir kısmını da, îîâ hadisesindeki tutumlarında bulabiliriz. Önce belirtelim ki îîâ lügat olarak yemin ve imtina (çekinme) mânasına gelir. Dinî bir tabir olarak, bir kimsenin hanımına dört ay yaklaşmamaya yemin etmesidir. Bu, cahiliye döneminde sıkça görü-

len bir uygulama, bir boşanma şeklidir. Bu bahsin bir çok teferuatı var, ancak burası onun yeri değil. Resûlullah'ın hayatında rastlanan îlâ, dinî tabir olan iladan ziyade, lügat mânâsındaki bir yemindir. Hz. Peygamber, Tahrim suresinin inmesine sebep olan, hanımıyla arasında vaki bazı huzursuzluklar sonunda, hanımlarına bir ay tekarrüb etmemek (yaklaşmamak) üzere yemin eder ve böylece, müminlere, îlâ ile ilgili âdabı da öğretir.

Îlâ kararı, rivayetlerde farklı farklı sebeplere dayandırılır. Bu sebeplerin hepsi üst üste binmiş olması kuvvetle muhtemelse de, şurası kesin ki bütün rivayetler, -her zaman karı-koca arasında yaşanması tabîî olan- ailevî huzursuzlukta birleşir. Burada, mezkur sebeplerden hiç birini kaydetmeyeceğiz. Merak edenler, Tahrim suresinin tefsirlerine müracaat edebilir¹⁸⁸. Böylece, Aleyhissalatu vesselam'ın ailevî huzursuzluklarda, hanımlarının kadınlık fıtratından gelen bir kısım tabîî davranışlarına karşı nasıl tepki verdiğini görmüş olacağız. Bu nevi bir davranışın aile huzuru ve dolayısıyla evlerin bir mektep hüviyetini kazanmasındaki önemi sebebiyle konuyu daha anlaşılır kılmak için -çok teferruatlı ve bir o kadar hikmetler ve faydalarla dolu uzun aslından- nisbeten yeterli sayılacak bir özetleme ile Hz. Ömer'in anlatımından sunuyoruz:

“Ensardan bir komşum vardı. Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)'a nöbetleşe giderdik. Bir gün o gider, vahiy vs. haberlerini bana getirirdi. Ertesi gün ben gider, günlük haberleri ona ben getirirdim... Derken birgün o komşum bana gelip, hızlı hızlı kapıyı vurdu. Hemen çıktım. Telaşla: “Mühim bir hâdise var” dedi. “Gassâniler mi saldırdı?” dedim. “Daha büyük, Resûlullah kadınlarını boşamış” dedi. Ben içimden: “ Eyvah, (kızım)

188 Şu kitaplarımızda daha geniş bilgi var: KSMTŞ. 4,333 ve Aile Reisi ve Baba Olarak Hz. Peygamber, s.54 ve devamı.

Hafsa hüsrâna düştü! Zâten bunu bekliyordum” dedim. Kalkıp Hafsa'nın yanına gittim. Ağlıyordu.”

Hz. Ömer, Bir gün, Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)'ın diğer zevcelerinde ve mesciddeki cemâatte umumî bir üzüntü ve keder havası görür. İştiklerinden hareketle Hz. Peygamber'in hanımlarını boşadığı zannına düşer. Meşrûbe denen (ve tenez-züh için inşa edilmiş olup günlük olarak kullanılmayan) odasına aniden çekilmiş ve yanına ziyaretçi kabul etmeyen Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)'in huzuruna, ısrarlı talepleri sonunda kabul edilen Hz. Ömer, Resûlullah'a endişelerini anlatır. Hanımlarını boşamadığını anlayınca, Resûlullah'a yakınmada bulunur: “Ey Allah'ın Resûlü, bizi bilirsin, biz Kureyşliler, kadınlara hâkim kimse-lerdik. Sonra Medine'ye geldiğimizde, burada kadınların er-keklere hâkim olduklarını gördük. Bizim kadınlar da onlardan huy kaptı. Bir gün hanımına öfkelenmişim, bana mırıldanıp karşılık vermez mi! Bunu doğru bulmayıp azarladım. Bu sefer, “Beni niye azarlıyorsun? Vallahi Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)-'ın zevceleri bile O'na karşılık veriyorlar, mırıldanıyorlar. Hem onlar icabında küsüp gün boyu, geceye kadar Resûlullah'ı terk ediyorlar” dedi. Hafsâ'ya: “Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)-'a sen de mi karşılık veriyor, mırıldanıyorsun?” dedim. “Evet, hiçbirimiz, o gün geceye kadar yanına uğramayız” dedi. “Sizden kim böyle yaparsa büyük zarar eder, hüsrâna uğrar. Hanginiz, Resûlü'nün öfkesi sebebiyle, Allah'ın gazabına uğ-ramayacağından emin bulunuyor? Alimallah bir anda helâk olursunuz” dedim.

Hz. Ömer devamla der ki: “Ben böyle deyince Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) tebessüm ettiler.” Hz. Ömer devam ediyor: “Hafsa'ya dedim ki: Sakın Resûlullah'a karşılık verip, mırıldan- ma ve ondan bir kısım taleplerde bulunma. Birşey gerekirse

bana söyle. Sakın bâzı arkadaşlarının Resûlullah'a senden daha sevgili ve daha gönül alıcı olması seni aldatıp, yanlış davranışa sevketmesin.”

Hz. Ömer Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)'ın burada da te-bessüm ettiğini belirtir. İlâ hâdisesini tahkik safhasında Hz. Ömer sadece kızı Hafsa'yı değil, Hz. Aişe, Ümmü Seleme gibi diğer bazılarını da görüp, Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)'a karşılık verip üzdükleri için biraz paylamak ister. Ümmü Seleme (radiyallahu anhâ) ile olan şu muhâvere de mevzumuz açısından ilgi çekicidir:

... Ömer sonra Ümmü Seleme'nin yanına girdi ve: “Ey Ümmü Seleme, siz Peygambere bir hususta konuşup, arkadan da karşılık mı veriyorsunuz?” dedi. Ümmü Seleme de: “Bak hele! Hayret doğrusu! Sana ne oluyor da Resûlullah'la hanımlarının meselesine karışyorsun?..” karşılığını verdi.

Hz. Ömer (radiyallahu anh)'in ilâ hadisesi vesilesiyle anlattıklarında -bazılarını gördüğümüz üzere- öyle kıymetli teferruat var ki, onlara başka rivayetlerde rastlayamayız. Bunlardan biri Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)'ın bir ay boyu kaldığı meşrûbe denen odanın sadeliğidir: Duvarda (Zeyneb Bintu Cahş (radiyallahu anhâ) tarafından işlenen) ve pis koku neşreden birkaç deri, deri işlemede kullanılan selem ağacının karaz denen meyvesinden bir miktar, vücudunda yol yol iz yapmış olan hasır yaygı ve içerisine hurma lifi basılmış deriden bir yastık. Hz. Ömer, bu manzara karşısında kendisini tutamayıp ağlar ve şöyle hitabeder:

“- Ey Allah'ın Resûlü! Allah'ın iki düşmanı olan Kisra ve Kayser (İran ve Bizans kralları) atlas ve ipekler üzerinde yatarken, Âlemlerin Rabbi olan Allah'ın, Resûlü ve sevgilisi sen, hasır ve dolgusu hurma lifi olan yastık üzerinde yat, (bu olacak şey değil!)”

Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm):

“Onların nimeti dŸnyada peşin verilmiştir, (öbŸr dŸnyada mahrum kalacaklardır, bu ise gıbtaya değmez)” diye cevap verir.

Tahrim suresinin inmesine vesile olan hâdiselerle ilgili rivayetlerden anlıyoruz ki, Aleyhissalâtu vesselâm’a bazı hanımları, birbirlerine karşı duydukları kıskançlık ve tahrik olan başkaca hislerin sevkiyle bir çok tatsızlıklar çıkarmakta, dikka-falılık etmekte, karşı gelmekte, homurdanıp mırıldanmakta, is-yankâr tavırlar takınmakta ve hatta küsŸp, kelâmı kesmektedir. Hz. Peygamber (aleyhissalâtu vesselâm), kadın mizacının tabii tezâ-hŸrŸ olan bu davranışları, Allah’ın o fitrata koyduğu âyetleri seyredencesine tebessŸmle karşılamakta ve sabırla temâşa etmektedir.

Verilen nebevî tepkinin benzer ailevî meselelerde örneklendirilmesi gerekir,

4- Eşini Takbih Etmemek (KötŸlememek)

Karı-koca arasını tanzim eden hadîslerden biri de şudur:

“Hakîm İbn Mu’âviye babası Mu’âviye (radiyallahu anh)’den anlatıyor: “Ey Allah’ın ResŸlŸ! dedim, bizden her biri Ÿzerinde, zevcesinin hakkı nedir?”

“Kendin yiyince ona da yedirmen, giydiğin zaman ona da giydirmen, yŸzŸne vurmaman, takbîh etmemen, evin içi hariç onu terk etmemen! buyurdular”.¹⁸⁹

Bu hadîste, daha önce kaydedilen hadîsteki dövme ruhsatına burada bir kayıt zikredilmektedir: Başa vurmamak.

Hadîste yer verilen mŸhim bir ilave de, kadını “takbih (kötŸ-tŸlemek)” meselesidir. Bu, kötü söz söylemek mânasında anlaşılmalıdır. Yani her çeşit rencide edici sözler... Hakaret etmek, sebbetmek (sövmek), ayıplamak, beddua etmek, lanetlemek vs.

189 Ebu Dâvud, Nikâh 42, (2142, 2143, 2144. hl.)

Bütün bunları İslam yasaklamıştır. Erkek, hanımına karşı rencide edici sözlere dilini alıştırarak ve kadın da dayanamayıp buna mukabele edecek olursa, o evlilikte dirlik kalmaz. Bu çeşit, küçük görülen davranışlar, aile huzurunu bozup, işi boşanmaya kadar götürebilir. Halbuki boşanma, gerek erkek, gerek kadın ve gerekse çocuklar ve hatta her iki tarafın aileleri için büyük bir yıkım ve şekâvettir.

Evin içi hâriç onu terk etmemek tâbirine gelince bu, yine önceki hadîste geçen “yatakta terk etme”nin açıklanması mâhiyetindedir. Kadını yatakta terk etmek, bir başka eve, bir başka mahal ve şehre gitmek şeklinde de gerçekleşebilir. İşte Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm), o ihtimale binâen meseleye açıklık getirmiştir. Kadın, ‘yatakta terk’le cezalandırılacaksa bu, müştereken yaşanan meskenin içerisinde cereyân etmelidir. Aynı ev içerisinde bir başka odaya veya aynı oda içerisinde bir başka yatağa geçme şeklinde olabilir. Ne kadını evden uzaklaştırmak, ne de erkeğin evi terk etmesi şeklinde bir “yatak ayırma cezası” İslamî değildir. Esasen Tercümânü'l-Kur’ân olan İbn Abbâs radiyallahu anh’ın bunu, “aynı yatakta kadına sırtını dönüp konuşmamak” şeklinde açıkladığını önceki hadîste kaydetmiştik.

Kanaatimizce, kadınların farklı bir mizaca sâhip olduğunu, önceden hususî bir dersle öğrenerek uygulamaya koymayan bir erkek, evlilik hayatında, aslında hiç de arzu etmediği kabalıklara düşerek, yanlış davranışlar başlatabilir. İyi davranış iyi davranışı cezbettiği gibi, kötü davranış da kötü tepkileri tahrik edecektir. Aleyhissalatu vesselam efendimiz, bunu önlemek için, erkeklere kadın halet-i ruhiyesi ile ilgili sağlıklı bilgiler sunmuş ve bu temel bilgilere muvafık düşen ve uygun gelen davranış örnekleri ortaya koymuştur.

B- RESÛLULLAH'TAN ÖRNEK DAVRANIŞLAR

1- Aile Fertleriyle Sohbet

Hz. Peygamber aleyhissalatu vesselam'ın, aile reisi olarak en ziyâde ehemmiyet verdiği husus, aile fertleriyle olan sohbetidir. Bunun ihmâl edilmemesi için, hususi gayret gösterdiği, tedbir aldığı bile söylenebilir. Hele dokuz tane zevcenin berâber bulunduğu bir ailede ufak bir dikkatsizlik, bir kısmının ihmaline bile müncer olabilirdi.

Rivâyetler, Aleyhissalatu vesselam'ın, ailevi sohbeti iki istikamette telâkki ettiğini göstermektedir:

1- Aile fertlerinin her biri ile şahsen temâsı ve baş başa husûsi sohbeti,

2- Aile fertlerinin tamamının birbiriyle toptan ve müştereken temas ve sohbeti.

Bu her iki sohbetin, günlük siyâsi ve irşâdî faaliyet ve diğer meşguliyetler içerisinde ihmâle uğramaması için Resûlullah, birkaç tane kesin prensibe yer vermiştir:

a- Hanımlarıyla geçireceği gece, belli bir esâsa bağlanmış, kur'a ile tespit edilen bir sıra ile her gece birinin yanında kalmak prensip yapılmıştır.

Nevevî'nin açıklamasına göre, kadın hayızlı halde de olsa, sohbet nöbetinde atlama yapılmamıştır.

b- Ayrıca her sabah mescitten çıktıktan sonra ve her ikinci vakti namaz kıldıktan sonra, kadınların her birine teker teker ziyâretler yapar, alışılan muayyen bir müddet boyunca onlarla sohbet ederdi.

c- Bilhassa aile fertlerinin topluca bir araya gelmesini sağlamak maksadıyla da, her akşam, bütün hanımlar, Resûlullah o gece kimin yanında geceleyecek ise, topluca oraya gelirler, sohbet ederlerdi. Bu toplantılarda Resûlullah'ın, zevcelerine "hurâfa" denilen ibretli kıssalar bile anlattığı, hepsini güldüren şakalar yaptığı rivayet edilmiştir.

Sohbet Ziyaretlerinin Mahiyeti

Rivayetler, günlük sabah ve ikinci ziyaretlerine Hz. Peygamber'in izinsiz girip selam vererek başladığını, hanımlarına yaklaşıp elini (omuzlarına, başlarına) koyduğunu, öptüğünü, hal-hattır sorup, meseleleriyle alâkadar olduğunu göstermektedir.

Meselâ; Hz. Safiye radiyallahu anhâ, ilk gece hiç uyumasızın kendisiyle meşgul olup konuştuğunu ifade eder. Bir gün önce, savaş sırasında, babası dâhil bir kısım yakınlarını kaybeden Safiyye'nin böyle yakın bir ilgiye her halde ihtiyacı vardı ve Resûlullah ondan bunu esirgememiştir. Safiye validemizle ilgili bir başka rivayet, bu hususi sohbette Aleyhissalatu vesselam'ın ne gibi meseleleriyle ilgilendiğini göstermektedir: Bir defasında Resûlullah yanına geldiğinde, Hz. Hafsa ve Hz. Aişe (radiyallahu anhümâ)'nın kendisine bâzı rivayetlerde "Yahudi kızı", "Yahudi kızı"

diyerek takıldıklarını ve şakada ileri gidip, “Biz senden daha üstünüz, biz Hz. Peygamber’in hanımı ve amcasının kızlarıyız.” dediklerini anlatır. Hz. Peygamber, onu şöyle takviye eder: “Sen de şöyle deseydin ya: “Benim kocam Muhammed, babam Hârun, amcam Mûsâ iken nasıl benden daha üstün olabilirsiniz?”

Medine’ye, geldiğinde bütün kadınlar Safiyye’yi görmeye gelirler. Resûlullah, Hz. Aişe’ye, “ Onu nasıl buldun?” diye sorar. “Bir Yahudi kızından başka bir şey değil.” deyince, “Böyle söyleme ey Aişe! O Müslüman oldu ve samimiyetle İslam’ı benimsedi.” der.

Hz. Cüveyriye (radiyallahu anhâ) da, kendisine: “Sen hür zevcesi değil, cariyesin.” diye takıldıklarını söyleyince: “Senin mehrin hepsinin nehrinden büyük değil mi, senin sâyende kavminden kırk kişi âzât edilmedi mi?” diyerek teselli eder.

2- Ferahlatma ve Mizâh

Resûlullah’ın ailesiyle olan ilgisini açıklarken, onlarla olan mülâtefe ve mizâhlarını da belirtmemiz gerekmektedir. İnsanlarda fitrî olan eğlenme, dinlenme, mizâh yönlerinin aile hayatı içerisinde nazar-ı dikkate alınıp düşünülmesi, itidalde tutulup müspete yönlendirilmesi ehemmiyetli bir husus olmalıdır. Fertler arasındaki münâsebetlerin kemalinde, her halde bunun da bir yeri vardır.

Hz. Aişe, oynamakta olduğu bir kısım bebekleri bulduğunu, komşu arkadaşlarının yanına geldiklerini, onlarla beraber oynadıklarını anlatır ve Hz. Peygamber’in bunların gelmesine mâni olmadığını, aksine yardımcı olduğunu¹⁹⁰ bâzan da oyuncakları vesilesiyle kendisine latife yaptığını¹⁹¹ belirtir.

190 Buhârî, Edeb, 78; Müslim, Fedâilü’s-Sahabe 81.

191 Ebû Dâvûd, Edeb 62, 4932. H.

Bayramlarda Habeşilerin çıkardığı eğlenceleri, Hz. Aişe'nin seyretmesine hem izin vermiş, hem de yardımcı olmuştur.¹⁹² Muhtelif seferler Hz. Aişe ile koşu yarışması yaptığı da bu meyan da hatırlatılabilir.¹⁹³

Akşamları yapılan müşterek sohbetlerde Hz. Peygamber'in hanımlarına neşeli ve aynı zamanda ibretli "hurafa" ve hatta İsrâiliyyat kıssaları anlattığına daha önce dikkat çekmiştik. Burada, Resûlullah'ın hanımlarının muhtelif şakalaşmalar yaptığına¹⁹⁴ dikkat çekip bir örnek vereceğiz:

Hz. Aişe'nin anlattığına göre, o bir gün Resûlullah için bulamaç pişirir. Yanlarında Sevde (radiyallâhu anhâ) vâlidemiz de bulunmaktadır. Hz. Aişe, Sevde'ye, "Buyur sen de ye!" der. O imtina edince, onu "Yemezsen yüzüne bulayacağım." diye tehdit eder. Sevde, yememekte ısrar edince, bulamaçtan alıp, Sevde'nin yüzüne bular. Ortaya çıkan manzaraya Hz. Peygamber (sallallahu aleyhi ve sellem) güler ve elini Sevde'ye koyarak, "Ne duruyorsun, sen de O'nun yüzüne sür." der. Sevde de Aişe'ye sürer. Resûlullah O'na da güler.¹⁹⁵

Resûlullah (sallallahu aleyhi ve sellem), bazen de sözlü şakalar yapmıştır. Hz. Aişe anlatıyor: "Bir gece, hanımlarına mı gitti diye vesveseye düşüp, Resûlullah'ı araştırmıştım, elim saçlarına girdi. Durumu anlayan Resûlullah, Sana yine şeytanın gelmiş olmalı!" dedi.¹⁹⁶

Yine Hz. Peygamber'in ailesinden bir fert sayabileceğimiz, hizmetçisi Ümmü Eymen ile ilgili bir şaka da şöyledir:

---

192 Buhârî, Salât, 70; en-Nesâî (el-Müctebâ), Kahire, 1930, (Suyûtî'nin şerhi ve Sindî'nin Hâşiyesi ile birlikte), 3/195; İbn Hacer, el-Metâlib, 4/129; İbn Hacer a.g.e. 11/250.

193 İbn Mace, Nikâh 50; Ebû Dâvûd, Cihad 68.

194 Bkz.: Heysemi, a.g.e. 4, 315-320.

195 a.g.e. 4, 315-316. rivâyetin devamı var.

196 Nesâî, İşretu'n-Nisâ 4.

Ümmü Eymen (r. anhâ) bir gün Hz. Peygamber'e gelerek:

- Beni bir şeylere bindir" der.

- Seni deve yavrusuna bindireceğim!"

- Ey Allah'ın Resûlü! Deve yavrusu beni taşıyamaz!" deyince, Hz. Peygamber (aleyhissalâtu vesselâm):

"Seni deve yavrusundan başka bir şeye bindirmem." diyerek, "her devenin deve yavrusu sayıldığını" ima eder. Hâdiseyi anlatan râvi, Resûlullah'ın şakalarında bile, gerçekten hiç ayrılmadığına dikkat çeker.¹⁹⁷

Bir seferinde Resûlullah (aleyhissalatu vesselam) Hz. Aişe'ye şöyle takılır: "Sen benden evvel ölsen de, seni kendim yıkasam, kendim kefenlesem, üzerine namazını kılsam, kendim defnetsem!". Hz. Aişe dayanamaz ve "... böyle yapsan, sonra evime gitsen, orada kadınlarından biriyle yatsan." diyerek Resûlullah'ın sözünü devam ettirir. Resûlullah (s.a.s.) da, tebesümle mukabele eder.¹⁹⁸

3- Yakın İlgî Ve Değer Verme

Hz. Peygamber (sallallahu aleyhi ve sellem), aile fertlerine ilgi gösterdiğini, kıymet verdiğini ifade eden çeşitli söz ve davranışlarla, onları memnun ve ruhen tatmin etmeye de ehemmiyet vermiştir. Bu paralelde, hanımlarından her biriyle alâkalı pek çok rivâyet gelmiştir. Bunlardan, Hz. Hatice ve Hz. Aişe ile ilgili olanlar daha çoktur.

Hanımlarına faziletlerini söylemesi¹⁹⁹, onları sevdiğini ifade etmesi²⁰⁰, bineğine alması²⁰¹, aynı kabın suyu ile müştereken

197 İbn Sa'd, a.g.e. 8/224.

198 Dârimî, a.g.e. 1, 38, 81. H.

199 Mübârekfûrî, a.g.e. 5/563-65.

200 İbn Hacer, Fethü'l-Bârî bi-Şerhi Sahîhi'l-Buhârî, Mısır, 1959. 8/22, 23.

201 İbni Hacer, el-Metâlibü'l-Âliye, 2/417.

yıkanılması²⁰², hanımının hayvana binmesinde ona yardımcı olması ve onu dizine bastırarak bindirmesi²⁰³, kendisine gelen yemek dâvetine “hanım da olursa” kaydıyla icâbet etmesi²⁰⁴, bir sıkıntıyla kederlenip ağlayan hanımının gözyaşlarını elleriyle silerek onu teselli etmesi²⁰⁵ gibi Resûlullah (s.a.)’ın pek çok davranışı, hanımlarını memnun etmeye yöneliktir.

Hz. Safiyye anlatıyor: “Resûlullah, bir gece yolculuğunda beni devesinin arkasına almıştı. Yolda uyuklamaya başladım. (Uyumamı önlemek için) bir taraftan beni okşuyor, bir taraftan da, “Hey! Ey Huyey’in kızı, ey Safiye! (uyuma) diyordu”.²⁰⁶

Yine Safiyye anlatır ki; bir defasında beraberce bindikleri devenin ayağı kayar, ikisi birlikte düşerler. Yardım için koşuşan Ebû Talha’ya Hz. Peygamber (s.a.s.): “Kadına bakın, onunla ilgilenin.” der.²⁰⁷

Hz. Peygamber, kadınların üzüntülü durumlarında da, onları teselli etmeyi ihmâl etmez. Hayız olan hanımlarını, “Bu hal, Adem’in bütün kızlarına Allah’ın (celle celâluhu) bir yazgısı.” mânasında ifadeleriyle çeşitli vesilelerde teselli etmiştir.²⁰⁸

Resûlullah’ın bu tutumu, İslâm’ın emri olarak cemiyete akseince, Hz. Ömer’in ifadesiyle²⁰⁹, Allah’ın onları zikretmesinden önce hiçbir değer atfedilmeyen Arap kadınları Resûlullah aleyhissalâtu vesselâm’a, “Allah ve Resûlü, bize bizden daha merhametlidir.” diyerek tarihi bir şükran ifade edeceklerdir.²¹⁰

202 Dârimî, a.g.e. 1/153, 157, 740. H. 755. H.

203 İbn Hacer, a.g.e. 6/427; İbn Sa’d a.g.e. 8/119.

204 en-Nesâî, a.g.e. 6/158.

205 Heysemî, a.,g.e. 4/320.

206 İbn Hacer, el-Metâlibu'l-Âliye, 2/417.

207 İbn Hacer, a.g.e. 6/533; İbn Sa’d, a.g.e. 8/124.

208 Buhârî, Hâcc 1; Dârimî, a.g.e. 1/195, 1049. H.

209 Bkz.: İbn Hacer, a.g.e. 12/418.

210 Hâkim, Müstedrek, 4/71

4- Aile Fertlerine İtibar

Resûlullah (aleyhissalâtu vesselam), sadece hanımlarına değil, “ailesinden addettiği” her ferde, eşit seviyede olmasa bile, hususi bir itibar atfetmiştir. Hanımları arasında Hz. Aişe, müstesna bir sevgi ve itibara mazhar olmuştur. Vahy’in hep onun yanında iken gelmiş bulunması, Hz. Ebû Bekir radiyallahu anh’ın kızı olması, zekâ ve kabiliyet durumu gibi Hz. Peygamber’in (aleyhissalatu vesselâm) ziyâde iltifatına liyâkati tevsîk eden haklı durumlar vardır. Nitekim en çok hadîs rivayet edenlerden biri olarak, fakih olarak ortaya koyacağı şahsiyet, bu husûsî itibar ve iltifatta Resûlullah’ı haklı çıkaracaktır.

Amcası Abbas da, hususi bir itibardan istifade etmiştir. Resûlullah O’nu, öz babası kadar sevmiş, birçok meselede fikrini almış, O’nun şefaathlerini hep kabul buyurmuştur.²¹¹

Peygamberimizin azatlısı Zeyd ve onun oğlu Üsâme (radiyallahu anhümâ) da husûsî sevgiye mazhar olanlardandır. Üsâme, Hibbu Resûlullah (Allah Resûlü’nün sevgilisi) unvanıyla meşhur olacak kadar - torunu Hasan ve Hüseyin’inkine denk²¹² - bir nebevî sevgiye mazhar olmuş, şefaati reddedilmeyenler sırasında yer almıştır.²¹³ Fetih günü, hac günü gibi mühim fırsatlarda Aleyhissalatu vesselam’ın devesinin terkinde yer alma şerefine eren Üsâme, on sekiz yaşında olduğu halde, Hz. Ebû Bekir, Hz. Ömer, Hz. Ebû Ubeyde İbn el-Cerrah gibi muhâcîrûnun ulularının da yer aldığı orduya, Hz. Peygamber tarafından komutan tayin edilmiştir.²¹⁴

---

211 İbn Mâce, Keffârât, 12; İbn el-Esir, Üsdü'l-Gâbe, 3/165-167.

212 İbn Sa'd, a.g.e. 4/62.

213 a.g.e. 4/69.

214 a.g.e. 4/68.

5- Hanımın Yakınlarına İtibar

Hz. Peygamber, sadece aile ferdlerine değil, onların yakınlarına da iltifat ve alakayı ihmal etmemiştir. Nitekim evine uğrayan yaşlı bir kadına ziyadesiyle iltifat ettiğini gören Hz. Aişe, ihtiyar kadın gittikten sonra bu iltifatın sebebini sorunca Şu cevabı alır:

“Ey Aişe, bu kadın, Hatice'nin bir arkadaşıdır. O'nun sağlığında bize uğrardı. Dostluğa vefâ imandandır.”²¹⁵ Hz. Aişe, Aleyhissalatu vesselam'ın, Hz. Hatice'nin yakınlarına olan bu bağlılığı sebebiyle, her koyun kesiŐte, onun arkadaşlarına mutlaka bir pay gönderdiğini belirtir.²¹⁶ Bedir esirleri arasında yer alan damadı Ebu'l-As'ın fidye-i necâtı olarak gönderilen kolyeyi gören Resûlullah fevkalâde duygulanarak, bunun iâdesini teklif eder ve kabul edilir. Bu kolyeyi, kızı Zeyneb'in evlenmesi sırasında ona, annesi Hatice hediye etmiştir.²¹⁷

Resûlullah 'ın hâdimi diye bilinen ve Aleyhissalatu vesselam'ın: “Ey oğulcuğum (yâ büneyye)” hitabına mazhar olan Enes²¹⁸ de aile fertlerinden biri sayılmalıdır. Onun annesi Ümmü Süleym de, Aleyhissalatu vesselam'ın husûsî iltifatına mazhardır. Hiçbir kadının evine yalnızken uğramadığı halde ona sık-sık uğramakta²¹⁹, onun evinde yiyip içmekte, uyumakta, onun evine uğradığı zaman en küçüğüne varıncaya kadar hepsinin halini hatırını sormaktadır.²²⁰ Enes'in sadece annesi değil, büyükannesi Müleyke de iltifat-ı nebevîye mazhardır. Hz. Peygamber, onun evine de Şeref vermiş, yemeğini yiyip, onun evinde namaz kılmıştır.²²¹

215 Mübârekfûrî, a.g.e. 6/159.

216 et-Tirmizî, Birr 70, 2018 h.

217 İbn Sa'd, a.g.e. 8/31.

218 a.g.e. 7/20.

219 a.g.e. 8/428.

220 a.g.e. 8/427.

221 Mâlik İbn Enes, el-Muvatta', Kasr'i-salât 31.

Hız. Peygamber aleyhissalatu vesselâm, babasından tevârûs edip, Hız. Hatice ile evlendiği zaman azat ettiği Ümmü Eymen'i de, ailesinden bir parça saymış, kendisine anneye gösterilen alâkayı göstermiştir. Hitap ettiği zaman "Ey anneciğim!" derdi.²²² Ona nazar edip, "Sen ailemizin son bâkıyyesisin." dediği de rivayet edilmiştir.²²³

Aleyhissalatu vesselam, bir başka azatlı olan Ebû Râfi'i de ailesinden saymış, "Biz ehl-i beytiz, bize sadaka haramdır, bir cemaatin mevlâsı da o cemaattendir." diyerek onun sadaka almasına izin vermemiştir.²²⁴

Aleyhissalatu vesselam, Ciirrâne'de karşılaştığı zaman süt annesi, süt babası ve süt kardeşlerine fevkalâde iltifatlarda bulunmuş, üzerindeki elbiselerini onlara ikrâmen, altlarına yaygı yapıp üstüne oturtmuştur.²²⁵

6- Kıskançlık Karşısında Anlayış

Kadınlarda fitrî bir zaaf olan kıskançlığın sebep olduğu menfî davranışlar karşısında Hız. Peygamber'in tavrını görmek de konumuz için faydalıdır. Çünkü bu, çok hanımlı ailelerde kaçınılması mümkün olmayan huzursuzlukların kaynağıdır.

Aleyhissalatu vesselam'ın hanımları arasında, yaşça ileri olan Sevde dışında kıskançlıktan âzâde olanı yok gibidir. Ümmü Seleme, Resûlullah'a zevce olmak gibi büyük bir şeref teklif edildiği zaman: "Ben kıskanç bir kadınıym, siz ise çok karılısınız..." gerekçesiyle teklifi reddedecek derecede kıskançtır.²²⁶ Hız. Aişe, Aleyhissalatu vesselam geceleyn dışarı

222 İbni Sa'd, a.g.e. 8/223;

223 a.g.e. 8, 223.

224 İbni Sa'd, a.g.e. 4, 74.

225 Azimâbâdi, a.g.e 14/53-54; İbni el-Esîr, Usdü'l-Gâbe 7/167.

226 İbni Sa'd, a.g.e. 8/96.

çıkacak olsa, gizlice takip edip diğer hanımlardan birinin yanına mı uğruyor diye²²⁷ tahkik edecek kadar kıskançtır. Kendisinin anlatmasına göre, bir gece uyanınca yanında bulmadığı Hz. Peygamber'i, zevcelerinden birinin yanına gitmiş olabilir mi diye telaşlanıp, aramaya koyulduğu esnada, secde halinde bulunca, "Annem babam sana feda olsun, senin derdin ne, benimki ne?"²²⁸ itirafında bulunacaktır. Kıskançlık, Hz. Aişe'yi, diğer hanımlarla bir kısım vak'alar çıkarmaya bile itecektir:

Hz. Enes anlatıyor: Resûlullah, zevcelerinden birinin yanında idi. Diğer bir hanımı da, bir tabakta yemek göndermişti. Oda sahibesi, Resûlullah'ın eline vurarak tabağı düşürüp kırdı. Resûlullah iki parçayı çatıp dökülen yemekleri içine topladı ve:"Annenize kıskançlık geldi, haydi buyurun yiyin." dedi." Müteakip rivayette Hz. Aişe'nin beraberinde getirdiği bir taşla, Hz. Hafsa'nın yemek tabağını kırdığı belirtilir. Bir üçüncü rivayette ise, Hz. Aişe "Yemek yapmada Safiyye gibi birisini görmediğini" belirttikten sonra, "kendini tutamayıp tabağını kırdığını" itiraf eder. Bu davranışlar karşısında Hz. Peygamber'in sakin sakin dökülen yemekleri toplayıp, "Annenize kıskançlık geldi, buyurun yiyin." demekten öte bir aksülamel göstermediği belirtilir ²²⁹. Bunların farklı farklı hâdise olma ihtimali daha kuvvetli gözüküyor.

Resûlullah (sallallahu aleyhi ve sellem), kadınların bu fitri durumlarını bir başka hadîslerinde şöyle dile getirirler: "Allah erkeklerle cihadı yarattığı (emrettiği) gibi, kadınlara da kıskançlığı ya-

---

227 Nesâi, a.g.e. 7, 73.

228 a.g.e. 7, 72.

229 Nesâi, İşretü'n-Nisâ 4,7, 70-71; Azimâbâdî, a.g.e. 9, 481; et-Taberânî'nin (Ebû'l-Kasım Süleyman İbn Ahmed İbn Eyyûb (v. 360/970: el-Mu'cemu's-Sağir, Tashih; Abdürrahman Muhammed Osman, Kahire 1968) bir rivayetinde Hz. Aişe: Ümmü Seleme'nin kabını kırmıştır. 1, 205-206).

ratmıştır, (yani kıskanç olmalarına hükmederek) fitratlarına bu duyguyu koymuştur.²³⁰ Kadınlardan kim buna sabredebilirse, şehit sevabı kazanır.²³¹

7- Sabır Göstermesi

İyi geçim için karı-koca arasında bulunması gereken en mühim tavır olan sabr'ın nebevî örnekleri, yukarıda zikredilen misallerde mevcut ise de, Hz. Peygamber aleyhissalatu vesselâm'ın hanımlarına karşı bir çok örnek davranışını ve bilhassa da sabr'ını gösteren en güzel fırsatlardan biri îla hâdisesidir. Bu sebeple, mezkur hâdisenin bu yönüyle iyi bilinmesi gerektiği kanaatindeyiz. Ona, sadece, Hz. Peygamber'i ilgilendiren tarihî bir vak'a olarak değil, bize karı-koca meselelerinde canlı örnekler sunan bir kaynak olarak bakılması gerektiğini belirtmek isteriz. Bu nazarla bakıldığı takdirde ondan pek çok örnek düsturlar çıkarılacaktır. Burada, teferruata girmeden, mezkur hâdise üzerine genişçe yaptığımız bir tahlilin²³² karı-koca münasebetlerine bakan yönünü gösteren kısmını aynen naklediyoruz:

“(Îlâ hâdisesi ile ilgili rivayetlerden anlıyoruz ki), Hz. Peygamber aleyhissalâtu vesselâm'a hanımları, diğer hanımların mevcudiyeti sebebiyle duydukları kıskançlık ve bundan tahrîk olan başkaca hislerin de sevkiyle pek çok tatsızlıklar çıkarmakta, dik kafalılık etmekte, karşı gelmekte, homurdanıp mırıldanmakta, isyankâr tavırlar takınmakta ve hatta küsüp, kelâmı kesmekte-

230 Münâvî, Feyzü'l-Kadir, 2/249, Münâvî: “Bu meselede nefis ve şeytanına karşı cihat yapmayan kadın, dinde kemali kaybeder, şeytani ona galebe çalar” der.

231 Heysemi, a.g.e. 4/320.

232 Bu hâdise, Tahrîm suresinin inmesine sebep olan son derece önemli bir hâdisedir. Pek çok nebevî düsturların ve ibret alınacak örneklerin kaynağıdır. Bu hâdiseyi Kütübü Sitte Muhtasari Tercüme ve Şerhi adlı kitabımızda geniş bir şekilde tahlil ettik, ibretle okunmasını tavsiye ederiz (4/330-336).

dirler. Hz. Peygamber (aleyhissalâtu vesselâm), kadın mizacının tabii tezâhürü olan bu davranışları, Allah'ın o fitrata koyduğu âyetleri seyredencesine tebessümle karşılamakta ve sabırla temâşa etmekte, kelamı kesmekle tavır koysa bile rencide edici sözlerden kaçınmaktadır. Bu hususun ehemmiyetine binâen, îlâ hâdisesiyle ilgili olarak, Hz. Ömer radiyallahu anh'ın pek çok hikmetler ve faydalarla dolu uzun bir rivayetinden bazı özetlemeler sunuyoruz:

“Ensardan bir komşum vardı. Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)’a nöbetleşe giderdik. Bir gün o gider, vahiy vs. haberlerini bana getirirdi. Ertesi gün ben gider, günlük haberleri ona ben getirirdim... Derken bir gün o komşum bana gelip, hızlı hızlı kapıyı vurdu. Hemen çıktım. Telaşla, “Mühim bir hâdise var.” dedi. “Gassâniler mi saldırdı?” dedim. “Daha büyük, Resûlullah kadınlarını boşamış.” dedi. Ben içimden, “Eyvah, (kızım) Hafsa hüsrâna düştü! Zâten bunu bekliyordum.” dedim. Kalıp Hafsa'nın yanına gittim. Ağlıyordu.”

Hz. Ömer, Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)'ın diğer zevcelerinde ve mescitteki cemâatte umumî bir üzüntü ve keder havası görür. Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)'in hanımlarını boşamadığını anlayınca, Resûlullah'a yakınmada bulunur: “Ey Allah'ın Resûlü, bizi bilirsin, biz Kureyşliler, kadınlara hâkim kimselerdik. Sonra Medine'ye geldiğimizde, burada kadınların erkeklere hâkim olduklarını gördük. Bizim kadınlar da onlardan huy kaptı. Bir gün hanımına öfkelenmişim, bana mırıldanıp karşılık vermez mi! Bunu doğru bulmayıp azarladım. Bu sefer, “Beni niye azarlıyorsun? Vallahi Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)'ın zevceleri bile O'na karşılık veriyorlar, mırıldanıyorlar. Hem onlar icabında küsüp gün boyu, geceye kadar Resûlullah'ı terk ediyorlar.” dedi. Hafsâ'ya: “Resûlullah (aleyhissalâtu

vesselâm)'a sen de mi karşılık veriyor, mırıldanıyorsun?" dedim. "Evet, hiçbirimiz, o gün geceye kadar yanına uğramayız." dedi. "Sizden kim böyle yaparsa büyük zarar eder, hüsrâna uğrar. Hanginiz, Resûlü'nün öfkesi sebebiyle, Allah'ın gazabına uğramayacağından emin bulunuyor? Alimallah bir anda helâk olursunuz." dedim."

Hz. Ömer der ki: "Ben böyle deyince Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) tebessüm ettiler." Hz. Ömer devam ediyor: "Hafsa'ya dedim ki: Sakın Resûlullah'a karşılık verip, mırıldanma ve ondan bir kısım taleplerde bulunma. Bir şey gerekirse bana söyle. Sakın bâzı arkadaşlarının Resûlullah'a senden daha sevgili ve daha gönül alıcı olması seni aldatıp, yanlış davranışa sevk etmesin!..."

Hz. Ömer Resûlullah aleyhissalâtu vesselâm'ın burada da tebessüm ettiğini belirtir.

Îlâ hâdisesini tahkik safhasında, Hz. Ömer, sadece kızı Hafsa'yı değil, Hz. Aişe, Ümmü Seleme gibi diğer bazılarını da görerek, Resûlullah aleyhissalâtu vesselâm'a karşılık verip üzdükleri için biraz paylamak ister. Aynı rivayetin devamında yer alan ve Ümmü Seleme (radiyallahu anhâ) ile Hz. Ömer arasında geçen bir konuşmayı aydınlatan şu not da, mevzumuz açısından ilgi çekicidir:

"... Ömer sonra Ümmü Seleme'nin yanına girdi ve: "Ey Ümmü Seleme, siz Peygamber'e bir hususta konuşup, arkadan da karşılık mı veriyorsunuz?" dedi. Ümmü Seleme de, "Bak hele! Hayret doğrusu! Sana ne oluyor da Resûlullah'la hanımlarının meselesine karışyorsun?.." karşılığını verdi".

Zevcelerine karşı Resûlullah'ın, sabır ve hoşgörüsünü tespitte şu rivayeti de aynen kaydediyoruz. Nu'man İbn Beşîr anlatıyor: "Bir gün Ebu Bekir radiyallahu anh, Hz. Peygamber'in

kapısını çalmıştı. İçeride Hz. Aişe'nin sesini yükselttiğini işitti. Odaya girer girmez, tokatlamak üzere Aişe'yi yakaladı, Aleyhissalatu vesselam araya girerek mani olmaya gayret etti. Ebû Bekir öfkeli halde çıktı. Aleyhissalatu vesselam, Ebû Bekir çıkınca, Hz. Aişe'ye, "Gördün ya seni adamın elinden kurtardım." dedi. Birkaç gün sonra tekrar gelen Hz. Ebû Bekir, onları barış içinde görünce, "Beni kavganıza dahil ettiğiniz gibi, sulhünüze de dahil edin." der. Resûlullah da "Ettik, ettik." diye cevaplar.²³³

Resûlullah'ın zevcelerine karşı müsamahakâr tavrını tespitte bir diğer vak'a da şudur:

Resûlullah aleyhissalatu vesselam, bir seyahattedir. Yanında zevcelerinden Ümmü Seleme ile Safiyye bulunmaktadır. Beraberlik nöbetinin Ümmü Seleme'ye ait olduğu bir akşam vakti, Aleyhissalatu vesselam, Ümmü Seleme'nin devesi zannederek yanlışlıkla Safiyye'nin devesine yanaşır ve bir müddet beraber konuşurlar. Hz. Peygamber, yanlışlığı anlayınca Ümmü Seleme'ye gelir. Ümmü Seleme öfkelenmiştir, şöyle söyler:

"Sen Allah'ın Resûlü olduğun halde benim günümde, Yahudi kızıyla konuşuyorsun öyle mi!"

Resûlullah'ın sükûneti karşısında davranışından üzüntü ve pişmanlık duyan Ümmü Seleme (radıyallahu anhâ,) bilâhare istiğfar eder ve "Ya Resûlullah, bu sözü söylemeye beni kıskançlık sevk etti. Benim için istiğfarda bulun." der.²³⁴

Sadece ceza ve aflarında değil, emir ve yasaklarında da insan fitratına uygun olarak, mülâyemet ve anlayışı esas alan Hz. Peygamber'e ensar kadınları, "Allah ve Resûlü, bize bizden daha merhametli." diyeceklerdir.²³⁵

233 Ebû Dâvûd, Edeb, 92, 4999

234 İbn Sa'd, a.g.e. 8/95-96

235 Hakim, a.g.e. 4/71

8- Ev İşinde Yardım

Bir kısım rivâyetler Hz. Peygamber'in evdeki bazı işlerde hanımlara yardımcı olduğunu gösteriyor. Hz. Aişe'den "Resûlullah, ailesinde ne yapardı?" diye sorulunca, o şu cevabı vermiştir: "Ailenin hizmetinde olur, namaz başlayınca çıkardı.." Bu işlerin neler olduğu sorusu üzerinde durulunca, yine Hz. Aişe'den gelen rivayetlerde, "ayakkabı tamiri yapması, elbise yamaması, dikiş, elbise temizliği, "koyununu sağması", kova-sını yamaması, "kendi işlerini yapması" ve siz erkeklerin evde yaptığı her çeşit iş" cevapları görülmektedir²³⁶. Bazı rivayetlerde "kendisinin yemek yaptığı" da belirtilir.²³⁷ Çocukların bakımına iştirak ettiğini ise, az sonra kaydedeceğiz.

9- Hanımın Hizmeti

Hukuk açısından kadınlar ev işleri yapmakla mükellef tutulmamışsa da, Hz. Peygamber'in ailesinde fiilen kadınların hizmeti mevcuttur. Bazı rivayetler, Hz. Fâtıma radiyallahu anhâ evlendiği zaman Hz. Peygamber'in ev işlerini Hz. Fâtıma ile Hz. Ali radiyallahu anhüma arasında taksim ettiğini, dahilî işleri Fâtıma'ya, haricî işleri de Ali'ye verdiği belirtilir ²³⁸. Nitekim Hz. Fâtıma'nın el değirmeni kullanmaktan ellerinin yara olduğu, su taşıdığı, ev süpürdüğü vs. rivayetlerde belirtilmiştir.²³⁹ Ayrıca Hz. Osman'la evlenmiş olan kızına Resûlullah, "Kızım Osman'a iyi hizmet et!" demiştir²⁴⁰. Hz. Aişe'ye, "Aişe, bize ye-

236 Bak: Buhârî, Ezan 44; Tirmizî, Kıyamet 46; Ahmed İbn Hambel a.g.e. 6/106; İbn Hacer, Fethu'l-Bâri, 2/303-304, 13/70.

237 Tirmizî, eş-Şemâilü'l-Muhammediyye, Humus 1968. s. 181. Hâkim, a.g.e. 4/110.

238 İbn Hacer, el-Metâlibü'l-Âliye, 2, 39; Kâsânî Alâu'd-Din Ebû Bekr İbn Mes'ud (v. 587/1191); Bedâi's-Sanâi fi Tertibi'ş-Şerâi' 2. tab, Beyrut, 1974, 4/24.

239 Buhârî, Da'avât 11 (8, 87), Ebû Dâvud, Edeb 101.

240 İbn Hamza el-Hüseynî es-Seyyid İbrahim İbn's-Seyyid Muhammed İbn Seyyid Kemâlî'd-din (v. 1120/1708); el-Beyan ve't-Ta'rif fi Esbâbin Vürûdi'l-Hadîsi'ş-Şerif, Halep, 1329, 2/308.

mek getir. Su getir!” diye emrettiği,²⁴¹ Hz. Aişe'nin Resûlullah'ın başını yıkadığı²⁴² rivayetlerde gelmiştir.

Burada şunu da belirtmede fayda var: Resûlullah'ın ailesinde ailevî hizmetler dışında, para kazanmaya müteveccih iş de yapıldığı rivayetlerden anlaşılmaktadır. Zira, Zeyneb Bintu Cahş'ın deri işleme ve deri dikme san'atında mâhir olduğu, buradan kazanç temin edip, bu kazancın tamamını tasadduk ettiği rivayetlerde açıkça ifade edilmiştir²⁴³. İlä hâdisesi sırasında Aleyhissalatu vesselam'ın çekildiği meşrübeyi Hz. Ömer tasvir ederken orada selem meyvesi ile deri gördüğünü anlatır.²⁴⁴ Bazı âlimlerimiz, selem meyvesini Resûlullah'ın “sade olan gıdası” ve postu da namaz seccadesi olarak yorumlar²⁴⁵ ise de bu derinin, Hz. Zeyneb validemiz tarafından debbağlanmakta olan deri olması, selem meyvesinin (karaz'ın) de bu maksatla bulunması daha makûl gözükmektedir. Çünkü bir rivayette Hz. Ömer'in burada bir değil üç adet deri gördüğü belirtilir²⁴⁶. Halbuki namaz için olsaydı bir adet olması gerekirdi. Ayrıca bir başka rivayette başının yanında (asılı) olan bu derinin (pis) koku neşrettiği belirtilir²⁴⁷. Normalde işlenmiş, namaz seccadesi olarak kullanılan derinin kokmaması gerekir. Esâsen bu oda meşrûbe denilen bir tenezzüh odasıdır. Günlük olarak kullanılan bir yer değildir. Demek ki Hz. Zeyneb, burayı, deri işleme atölyesi olarak kullanmaktadır²⁴⁸.

241 Hâkim, a.g.e. 4/271; Azimâbâdî, a.g.e. 13/381-382.

242 Buhârî, Hayz 5.

243 İbn Sa'd, a.g.e. 8/103, 108.

244 Buhari, Libas 31, Müslim; Talak 31, 32.

245 Elmalılı, Hak Dini Kur'an Dili, 7/5101.

246 İbn Sa'd, a.g.e. 8/184.

247 a.g.e. 8/189.

248 Bu meseleyi: “Hane-i Saadette İş Atölyesi” adlı bir tebliğde etrafıca tahlil ettik (İslam Toplumunda Kadının Sosyal Hayata Katılımı adlı İlmî Toplatı, İstanbul, 1994 (Sempozyumu İslamî Araştırmalar Vakfı tertiplemiştir).

Doğrudan Resûlullah'ın ailesiyle ilgili olmamakla beraber, kadınların ailenin geçimine katkı sağlayacak bir gelir getiren çalışma yapma hususunu aydınlatan bir rivayeti aynen kaydetmeyi uygun buluyoruz:

“Abdullah İbn Mes'ud'un hanımı ve Ümmü'l-veled -ki el sanatı yapan bir kadındı, sanatıyla kazandığından İbn Mes'ud ve çocuğuna harcıyordu- olan Râita anlatıyor: “İbn Mes'ud'a dedim ki: Sen ve çocuğun beni, Allah yolunda sadaka vermekten alıkoyuyorsunuz. Hem size harcamaya, hem de herhangi bir tasaddukta bulunmaya gücüm yetmiyor, (ben sadaka da vermek istiyorum, ne yapayım?). Abdullah: “Bu harcamada senin için bir sevap, bir ecir var mı yok mu bilemiyorum.” dedi. Ben de Aleyhissalatu vesselam'a gidip: “Ey Allah'ın Resûlü, ben sanatkâr bir kadını, (bir şeyler yapıp) satıyorum. Ne kendim, ne çocuğum, ne de kocam için, bir başka nafaka imkânı yok. Bunlara harcamak beni sadaka vermekten engelliyor. Bir de tasadduka imkânım kalmıyor. Acaba bu harcamalarımda bana bir sevap var mı?” diye sordum. Aleyhissalatu vesselam “Evet” dedi. “Onlar için harca. Zirâ onlar için her ne harcarsan sana ecir ve sevap var.”²⁴⁹

Daha önce belirttiğimiz üzere Resûlullah, hanımların fitratten hassas olduklarını, tıpkı camdan mamul bir şişe gibi çabuk kırılacaklarını, onların bu hassasiyetlerinin göz önüne alınarak, onlara iyi davranılmasını vasiyet etmiştir. Bu teşbihten, “Kadınları kırarsanız, tamiri zor olur, tıpkı kırılan bir cam gibi” diye bir ikaz da çıkarabiliriz. Nitekim Aleyhissalatu vesselam Veda hutbesinde de, -hayatı boyu tekrar ettiği kadınlara iyi muamele meselesini ele alarak, onlara iyi davranma dışında erkeklerin bir hakkı olmadığını açıkça ifade etmiştir:

249 Heysemî, a.g.e. 3/118. İbn el-Esrîr, Üsdü'l-Gâbe, 7/121.

-Sakin ha! Kadınlara iyi muamelede bulunun. Çünkü, onlar yanınızda emanet durumundadırlar. Açık bir çirkinlikte bulunmadıkları müddetçe, onlara iyi muamelenin dışında bir başka şey yapma hakkına sahip değilsiniz”.

“Açık çirkinlik”le ne kast edildiğini daha önce açıkladık.

10- Sevgi ve İltifat

Resûlullah'ın ruhî hassasiyet ve kırılğanlıklarına dikkat çektiği kadınlara karşı, uyulması maksadıyla sunduğu prensiplerden biri de iltifatkâr davranıştır. Bunun örneği de Resûlullah'ın hayatında çoktur. Bazı örnekler görmek üzere Hz. Aişe validemizin anlattığı şu hadîsleri dikkatle okuyalım:

“Hz. Âişe radiyallahu anhâ anlatıyor: “Ben hayızlı iken su içer, sonra kabı Resûlullah aleyhissalâtu vesselâm'a verirdim, O da ağzını, ağzımın değdiği yere koyardı.”

“Hz. Aişe radiyallahu anhâ anlatıyor: “Ben ay halinde iken etli kemiği dişleyerek yer, sonra da Resûlullah aleyhissalâtu vesselâm'a uzatırdım. O da ağzını, tam ağzımı koymuş bulunduğum yere koyar(ak yer)di”.

Nesâî'nin bir diğer rivayeti şöyle: “Şureyh İbn Hâni, Hz. Âişe radiyallahu anhâ'ya: “Bir kadın hayızlı iken kocası ile birlikte yemek yer mi?” diye sordu. Hz. Âişe “Evet! dedi, benim kanamam varken Resûlullah aleyhissalâtu vesselâm beni çağırırdı, ben de onunla birlikte yerdim. (Bu sırada) etli kemiği alır, (bana uzatır, önce benim başlamam için) bana yemin verirdi. Ben de onu alır ve bir miktar dişler (sonra Resûlullah'a uzatırdım). O da ağzını, kemikte tam benim ağzımı koyduğum yere koyar(ak yemeye başlardı). İçecek bir şey istediği olur, getirince ondan önce benim içmem için bana yemin verirdi, bunun üzerine ben de kabı alır bir miktar içer, sonra bırakırdım. Bu sefer onu Aleyhissalâtu

vesselâm alır, kabın tam benim ağzımı koyduğum yerine ağzını koyarak içerdi.”²⁵⁰

Şurası muhakkak ki, Aleyhissalatu vesselam'ın etli kemiği önce Hz. Aişe'ye ısırtması, bardaktan suyu önce ona içirmesi -hem de yemin vererek bu öncelikleri yaptırması- ve arkadan eti onun ısırdığı yerden ısırması, su içmek için de onun (radiyallahu anhâ) dudaklarının değdiği yere dudaklarını dayaması, diğer hikmetlerinden başka, bir yönüyle de Hz. Aişe'nin gönlünü fet-hetmeye yönelik bir jesttir, diyebiliriz.

11- Eğlenme-Dinlenme

Resûlullah'ın, aile fertlerinin eğlenmelerine de dikkat ettiğini belirtmemiz gerekir. Zamanımızda insanlarımız ifrat ve tefrit arasında bocalayıp, bir kısmı hayatı eğlenceden ibaret sanırken, diğer bir kısmı eğlenceyi haram addedebilmektedir. İkisi de yanlıştır. Resûlullah bazı hadîslerinde kalplerin yorulduğunu söyleyip, dinlendirilmesi gerektiğine dikkat çekmiştir²⁵¹. İbadette ifrata kaçanları çağırıp, “Ben Allah'tan en çok korkanınız ve O'na karşı en müttaki olanınızım. Fakat oruç da tutarım yerim de; gece namazı da kılarım uyurum da; kadınlarla da evlenirim, sünnetimi beğenmeyen benden değildir.” der.²⁵² Selman-ı Fârisî (radiyallahu anh) da, Resûlullah'tan bu paralelde öğrendiğini, ibadette ifrata giden bir muhatabına şöyle aktarır: “Bilesin, üzerinde Rabbinin hakkı var, kendi nefsinin de hakkı var, eşinin de hakkı var. Öyleyse her bir hak sahibine hakkını ver.” Muhatabı, gelip Resûlullah'a sorunca O, “Evet Selman doğru söylemiş.” buyurur.²⁵³

250 Müslim, Hayz 14, (300); Ebu Dâvud, Tahâret 103, (259); Nesâî, Tahâret 177, (1, 148)

251 Bu mevzuyu İslam'da Zaman Tanzimi adlı kitabımızda genişçe işledik, s. 110-156.

252 Buharî, Nikah 1

253 Buharî, Savm 51

Aleyhissalatu vesselam, düğünlerde, bayramlarda, bir kısım merasimlerde eğlenceye yer verilmesini meşru kılmıştır. İslam alimleri, ibadette bile aşırılığın bıkkınlık ve isteksizlik hâsıl edeceğini belirterek, meşru olan eğlence ve istirahatlarla dinlenilmesi gereğine dikkat çekerler.²⁵⁴ Bediüzzaman da, “Beşer hakikata muhtaç olduğu gibi bazı keyifli hevesâta da ihtiyacı var. Fakat bu keyifli hevesât, beşte birisi olmalı.” der.²⁵⁵

Şu halde, evdeki aile içi eğitim ve öğretimin başarılı yürümesi için, aile efradının meşru ve nezih vasıtalarla eğlendirilmesi, dinlendirilmesi de dikkate alınmalıdır.

12- Kadının Sorumluluğu

Ailenin huzurundan erkek kadar kadın da sorumludur. Örfümüzde, bu sorumluluğun kadına düşen payı, bir nokta-i nazardan, dinimizin umumî espirisine aykırı olarak, erkeğinkinden fazladır. Bu sebeple “Yuvayı dışı kuş yapar.” deriz.

Meselenin münakaşa ve teferruatına girmeden şunu belirteceğiz: Karı-koca münasebetlerinin sağlıklı yürümesinde, dinimiz kadının itaatli olması gerektiğini ön planda zikreder. Kur’ân-ı Kerim’de, aile nizamının esaslarını tespit eden bahiste, “erkeklerin kadınlar üzerine kavvâm” oluşları, sebepleriyle tespit edilirken “Vessâlihâtu kânitâtun”, yani Sâliha (Allah yanında iyi olan) kadınlar, itaatli olanlardır...” buyrulur (Nisa 4/34). Elmalılı merhum, buradaki itaati, Allah’a itaat ederek kocalarına karşı divan durup haklarına riayet ederler, diye anlar.²⁵⁶ Resûlullah, bir hadîslerinde: “Muhammed’in ruhunu elinde tutan Zât’a yemin olsun kadın, kocasının hakkını eda etmedikçe Rabbi’nin

254 İbn Hacer, Fethu'l-Bâri, 11/6

255 Nur Aleminin bir Anahtarı, s. 18

256 Hak Dini Kur’ân Dili, 2/1360

hakkını eda edemez...” buyurur.²⁵⁷ Bir başka hadîste de: “Kadının hayırlı olanı o kadındır ki, baktığın zaman seni mesrur eder, bir işi yapıp yapmama hususunda kadın üzerine yemin etsen, o bunu yaparak seni yeminden kurtarır, emredersen itaat eder. Sen olmadığın zaman da seni, malını namusunu korur.” buyurarak itaat meselesine vurgu yapar.²⁵⁸

Güzel terbiyenin en önemli şartı olan aile huzurunun gerçekleşmesinde kadının kocasına olan itaati meselesinin ehemmiyetini vurgulamak üzere, Aleyhissalatu vesselam'ın -rivayet eden sahâbîlerin sayısı itibariyle alimlerin cumhuru nazarında mütevâtir olan- itaate müteallik hadîslerden birinde şöyle buyrulduğunu görmekteyiz: “...Eğer bir kimsenin bir başkasına secde etmesini emretseydim, kadına, kocasına secde etmesini emrederdim...”²⁵⁹ Şu hadîs de aynı mânayı teyit eder: “Kadın beş vaktini kılar, iffetini korur, kocasına da itaat ederse, dilediği kapısından Cennet'e girer.”²⁶⁰

İdeal bir İslam hanımının öncelikli bir vasfı olarak sunulan “itaat” meselesi, teferruatta elbette münakaşa götürür. Bu emir, ayet ve bir kısım hadîslerde mutlak gelmiş ise de, nasların bütününe göz önüne alan alimler kayıtlayıcı ibarelerden hareketle “nefsini talebiyle”²⁶¹, “kendi parasından harcamakla”, “eve girecek kimseleri sınırlamakla”, “evinden ayrılışlarla” ilgili emirlerde itaatle mükelleftir.” diye kayıtlar koymuşlardır. Her şeyden önce, “La tâate fi mâsiyetillah”, yani “Allah'a isyana götürecek emirlere uyulmaz” disiplini umumî bir düsturdur.

257 İbn Mâce, Nikâh 4, Ahmed b. Hanbel, Müsned, 4/381

258 İbn Mâce, Nikâh 5, 1857. h.

259 Tirmizi, Rezâ' 10, 1159. h., İbn Mâce, Nikâh 4, 1853. h.

260 İbn Hibbân 6/184, 4151. h.

261 Burada , erkeğin, hanımına münasebet-i cinsiye talebinde bulunması kast edilmektedir.

Elbette burada konunun teferruatına inmek, bizi asıl meselemizin dışına çıkarır. Belki şunu söylemek maslahata daha uygundur. Aile hayatında karşılıklı sevgi ve saygı esastır. Birbirlerini seven insanlar, ne bu sevgiyi bozacak emirlerde bulunurlar, ne de karşı taraftan gelecek bir talebe, “Bu benim vazifem değildir.” derler.

Hlusa etmek gerekirse, yüce dinimiz, aile içinde verilecek terbiyenin başarılı olması için öncelikli şart olan ailevî huzur’un sağlanmasında, -karşılıklı hak ve vazifelerden başka-biri erkeğe, diğer kadına olmak üzere iki temel ahlakî sorumluluk getirmiştir:

1- Erkek, öncelikle hanımına olmak üzere bütün aile fertlerine yani “ehl”ine iyi davranacak, onların kalplerini kazanacak; öyle ki erkek, bütün aile fertlerinin, diğer herkesten çok sevdiği kimse olacak.

2- Kadın, kocasına karşı, itaat öncelikli saygısını devam ettirecek, bunun gereklerini yerine getirmede hassas olacak.

Ve bunlar, “Benim hakkım! Senin vazifen!” şeklindeki bir cedelleşme havasıyla değil, karşılıklı sevgi, saygı, anlayış ve fedkarlıklar ortamında yürütülmelidir. Kadın ve koca her iki tarafın ve sonra da bütün ailenin huzur ve menfaati ve güzel terbiye, bu anlayış ve davranışa bağlıdır.

13- Hanımlarıyla İstişre Etmesi

Hz. Peygamber’in ailevî yaşayışını belirlerken onun hanımlarıyla olan istişare durumunu da belirtmede fayda var. Çünkü, “Kadınlarla istişare edin, ancak sözlerinin aksiyle hareket edin.” melinde uydurma bir hadîs, bazı kitaplara girmiş

bulunmaktadır.²⁶² Resûlullah'ın, risâlet vazifesini ilgilendiren meselelerde hanımlarıyla istişare etmeyeceği açıktır. Ancak, kendilerini ilgilendiren meselelerde fikirlerini almış olduğu da kesindir. Nitekim daha önceki misallerde görüldüğü üzere, Resûlullah hususi taleplerinde emredici olmadığı için, itirazlara ve menfi cevaplara maruz kalmıştır. Kadınlarına karşı hep emredici olsa ve öyle alıştırsa idi, her halde kendisine hiçbir itiraz söz konusu olmazdı.

İlk vahiy geldiği zaman, Aleyhissalatu vesselam, gördüklerinden korkmuş ve korkusunu Hz. Hatice'ye açmıştır. O'nun Resûlullah'ı teskin ve tesellisi meşhurdur.²⁶³ Keza, kızı Zeyneb'in, Ebû'l-As'a verilmesi de, Hz. Hatice'nin teklifiyle gerçekleşmiştir. Hatta, râvi, Zeyneb'i, Ebû'l-As'a vermek için Hz. Hatice'nin Resûlullah'a teklifini ve Resûlullah (aleyhissalam)'ın bu teklifi kabulünü belirtirken, konumuz bakımından ehemmiyet taşıyan şu cümleyi de ilâve eder: "Resûlullah aleyhissalatu vesselam, Hz. Hatice'ye muhâlefet etmezdi..."²⁶⁴

Keza, ifk hâdisesinde, Hz. Aişe hakkında, Zeyneb Bintu Cahş'tan, Hz. Aişe'nin cariyesi Berire'den görüşlerini sormuştur.²⁶⁵ Bunların hepsi istişare mefhumuna dâhildir.

Hele Ümmü Seleme örneği daha ilgi çekicidir. Hudeybiye'de sulh yapılıp, o yıl umre yapmama maddesi kabul edilince, ashab memnun kalmamış, Resûlullah'ın "ihramdan çıkma" emrini dinlemek istememişti. Resûlullah'ın üzüntüsünü görüp, sebebini öğrenen Ümmü Seleme, "Yâ Resûlullah! Sen kalk,

262 Geniş bilgi için: Aclunî, Keşfu'l-Hafâ, 2/3; Ayrıca "Kadınlarla İstişare" adlı makalemiz de görülebilir. Sur Dergisi, Şubat 1987, Sayı: 131, K. S.M.T. Ş 16/158-160.

263 Bkz.: Buhârî, Bed'ül-Vahy 1.

264 Heysemî, a.g.e. 9/213.

265 Buhârî, Şehâdât 16.

kurbanlığını kes, onlar sana uyacaklar ve kurbanlarını kesecekler.” der. Resûlullah  yle yapar ve gerçekten ashab O’nu takip eder²⁶⁶.

---

266 Vâkidi, a.g.e. 2/613.

C- İSLAM'DA KADINLARLA İSTİŞARE

“İslam'da istişare” mevzuu söz konusu olduğu vakit, her seferinde, mevzu üzerine gelen suallerden biri “kadınla istişare” meselesidir. Bunun da sebebi muhtemelen, bu mesele hakkında verilen ana fikrin, dinleyenler tarafından çoğunlukla bilinen ve bir bakıma umumi kültür halini almış bazı mevcut malumata ters düşmesidir. Umumiyetle şu soruyla karşılaşırız: “Kadınlarla istişare edin, fakat onların sözüne uymayın.’ diye sahih bir hadîs var mı? Bu konuda esas nedir? Kadınlarla istişarenin hükmü nedir?” Biz, ehemmiyetine binaen, bu mevzuyu müstakil bir başlık altında, biraz daha detaylı olarak incelemeyi uygun bulduk.

Öncelikle ifade edelim ki, kadınla istişareyi mutlak bir ifade ile reddetmek, hem Kur’ân ve hem de sünnette gelmiş bulunan bir kısım muhkem naslara aykırıdır. Açıklayalım:

I- Kur’ân’a Göre

Kur’ân-ı Kerim’de, kadınla istişareyi, ne sarahaten ne de zimnen men eden bir ayet vardır. Aksine bazı meselelerde

kadınla istişare emredildiği gibi, muhtelif istişare örnekleri de vardır.

a- Çocuğun süt emme müddeti Kur'ân-ı Kerim tarafından iki yıl olarak tespit edildikten sonra, aynı ayetin devamında, anne ile babanın, aralarında istişare ederek, çocuğu daha önce de sütten kesebilecekleri belirtilir. (Meâlen): “Ana-baba aralarında istişare ederek ve anlaşarak (daha önce) sütten kesmek isterlerse ikisine de sorumluluk yoktur.” (Bakara, 2/233).

b- Boşanan kadın ve erkekle ilgili olarak gelen bir ayette, yine çocuğun emzirilmesi meselesinde, varılacak mutabakatla, bu işi bizzat annenin ücretle yapabileceği belirtilir: “Çocuğu sizin için emzirirlerse, onlara ücretlerini ödeyin, aranızda uygun bir şekilde anlaşın, eğer güçlkle karşılaşırsanız, çocuğu başka bir kadın emzirebilir.” (Talak, 6).

c- Kadınla istişare bahsini münakaşa eden alimler tarafından da delil olarak zikredilen, daha ikna edici bir diğer Kur'ânî delil, Hz. Musa'nın çoban olarak tutulması için Hz. Şuayb Peygamber (aleyhissalâtu vesselâm)'e, kızı tarafından yapılan teklifi muhtevi olan ayettir. Mealen: “İki kadından biri: “Babacığım! Onu ücretli olarak tut; ücretle tuttuklarının en iyisi bu güçlü ve güvenilir adamdır.” dedi” (Kasas, 26). Hz. Şuayb, kızı tarafından yapılan bu teklifi kabul eder ve Hz. Musa çoban olarak tutulur.

d- Kur'ân-ı Kerim'de verilen muhtelif istişare örneklerinden biri, Sebe Melikesi (Belkıs) ile alâkalı. Belkıs, Hz. Süleyman'dan tehditkâr bir mektup alır. Bunun üzerine, askerî komutanlarının da hazır bulunduğu bir mecliste müzakere açar ve fikirlerini sorar: “Ey ileri gelenler! Ben Süleyman'dan mühim bir mektup aldım. Bismillahirrahmanirrahim diye başlıyor ve “Sakin bana asi olmayın, teslim olarak bana gelin” diyor. Ey ileri gelenler! Vermem gereken emir hususunda bana fikrinizi söyleyin. Siz

benim yanımda hazır bulunmadıkça bir iş hakkında kesin bir hüküm vermedim.”

İstişare âdabı yönünden mühim bir örnek olan bu sahnenin devamını kaydetmede fayda var. Meclisteki komutanlar ise şu cevabı verirler:

“Biz güçlü kimseler ve zorlu savaş adamlarıyız, (siyasetten fazla anlamayız) emir senindir, sen emretmene bak!”

Hanım lider kararını verir: “Doğrusu hükümdarlar bir şehre girdikleri vakit orasını tahrip edip bozarlar, şerefli ahalisini de zelil kılarlar. (Süleyman’ın askerlerinin de) yapacakları budur. Ben onlara bir hediye göndereyim de, elçilerin ne ile döneceklerine bakayım.” (Neml, 27).

II. Sünnet’e Göre

Hz. Peygamber (aleyhissalâtu vesselâm)’in sünnetinde de durum, Kur’ân’dakine yakındır. Zira Resûlullah da, bir kısım meselelerde kadınlarla istişareyi mükerrer hadîslerinde emretmiştir. Ayrıca birçok kereler kadınlara da başvurup, görüşlerini aldığı ve onlarla amel ettiği, Ashab tarafından rivayet edilmiştir. Ama ne var ki, kadınlarla istişareyi yasaklayan bir kısım zayıf rivayetler de vârit olmuştur.

a- “Kadınlarla istişare edin, fakat muhalefet edin” hadisi

Nitekim, mevzuya girerken kaydettiğimiz soruda zikredilen muhteva, böyle bir rivayetin tercümesidir: “Şâvirûhünne hâlifûhünne”, yani “Kadınlarla istişare edin, fakat onlara muhalefet edin.” (Aslında bu rivayete ciddi hadîs kitaplarında rastlanmaz.)

Münâvi tarafından “muteber bir aslının olmadığı” belirtilen bu rivayeti,²⁶⁷ genişçe tahlile tabi tutan Sehâvi, el-Ma-

267 Feyzu'l-Kadir 4/263

kâsıdu'l-Hasene'de şu bilgileri kaydeder: "Ben bu sözün Hz. Peygamber (aleyhissalâtu vesselâm)'e nispet edildiğine hiçbir yerde rastlamadım. el-Askerî, Hz. Ömer'e nispet edilen, bu söze yakın şu rivayeti kaydeder: "Kadınlara muhalefet edin. Zira onlara muhalefette bereket vardır." İbn Lâl, içinde çok zayıf râviden başka inkıtanın da (yani kopukluğun) yer aldığı bir senetle -ki aynı senetle hadîsi ed-Deylemi de rivayet etmiştir- şu rivayeti kaydeder: "Enes'in rivayetine göre, Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) şöyle buyurmuştur: "Sizden hiç kimse istişaresiz bir iş yapmasın. Şayet kendisine fikir verecek birisini bulamazsa, bir kadınla istişare etsin, ama ona muhalefet etsin. Zira kadına muhalefette bereket vardır."²⁶⁸

Bu mevzuda kitaplarda rastlanan ve Hz. Peygamber (aleyhissalâtu vesselâm)'e nispet edilen diğer bir rivayet de, Hz. Aişe ve Zeyd İbn Sabit'ten gelmektedir: "Kadınlara itaat pişmanlıktır." Ne var ki, alimler bunun da "sahih" değil, "zayıf" (ve bazıları da mevzu) olduğunu belirtirler.²⁶⁹

Ancak, aynı mânayı ifade eden, zayıf da olsa başka rivayetler de gösterilebilir²⁷⁰. Burada, hatıra şöyle bir soru gelebilir: "Hadîs ilminin umumi prensiplerinden birine göre, zayıf hadîsle de amel edilebildikten başka, bir mevzuda birkaç tane zayıf hadîs var ise, bunlar birbirlerini kuvvetlendirir ve ayrıca "sahih bir asla" dayandıklarını gösterir. Şu halde, bu meselede aynı prensip muteber olamaz mı?"

Bu soruya şöyle cevap veririz: Evvela, zayıf hadîsle amel edilebilir, bu doğrudur. Ancak, zayıf bir hadîsle amel edebil-

²⁶⁸ Sahâvi, el-Makâsıdu'l-Hasene s. 248-249

²⁶⁹ Aclûnî, Keşfu'l-Hafa 2/3; Geniş bilgi için, bkz.: Münâvi, a.g.e. 4/262-263

²⁷⁰ İbn el-Esir, Üsdü'l-Gâbe 2/205; 6/275, Suyûti, el-Le'âli'de (2/174): "Kadınlara itaat ettiği zaman erkekler helak olmuştur" rivayetini de kaydeder. Suyûti bu rivayeti, Taberânî ve Hakim'in tahrir ettiğini, Hakim'in hâdise "sahih" hükmünü verdiği belirttiğinden sonra şahsî kanaatini belirtmez ve bahsi "Allahu a'lem (doğruyu Allah bilir) sözünü kapar).

mek için, zayıf hadîsin ayete veya sahih hâdise muhalefet etmemesi, bir başka ifade ile, o mevzuda zayıf hadîsten başka “nass”ın bulunmaması lazımdır. Yukarıda görüldüğü üzere, “Kadınla istişare etmeyin.” İfadesi, değil sahih hadîslere, bizzat Kur’ân’a aykırıdır.

Saniyen, bu mevzudaki zayıfların birbirini destekleyip kuvvetlenmeleri ve bir “sahih asl”a delalet etmeleri meselesine gelince, söz konusu rivayetlerin ifade ettiği mânayı “mutlak” değil “mukayyet” olarak alırsak, cevap müspet olabilir. “Kadınlarla istişare edin ve fakat muhalefet edin.” veya “Kadınlara itaat pişmanlıktır.”, “Kadınların reyî ile amel kalbi ifsat eder.”²⁷¹ gibi rivayetler, söylendiği şekilde yani mutlak olarak alınınca, “Hiçbir meselede, hiçbir surette, hiçbir kadınla istişare etmeyin.” mânası çıkar. Halbuki en azından bazı meselelerde istişarenin, bizzat Kur’ân-ı Kerim’de emredildiğini gördük. Sünnette gelen deliller ise daha çoktur.

b- Sünnette Nazarî Beyan

Hız. Peygamber (aleyhissalâtu vesselâm)’in hayatında, kadınlarla istişare örnekleri eksik değildir. Burada da, örneklere geçmeden önce, istişareyi mutlak bir tarzda nehy eden ifadeleri cerh ve reddedici mahiyette olan bazı rivayetleri kayıt edeceğiz. Bunlar bir kısım meselelerde “kadınlarla istişare etmeyi” emretmektedir:

“Kendilerini ilgilendiren hususlarda kadınlarla istişare edin.”²⁷²

271 Aslında istişare ile itaat ayrı şeylerdir. Alimlerimiz bu çeşit hadîsleri iç içe zikrettikleri için itaati, “istişarede beyan ettikleri fikirlerine uymak” mânasında tevîl ederek anlayacağız. Aksi takdirde istişare ile itaatin aynı görülüp beraber mütalaa edilmesi doğru değildir.

272 İbn el-Esir, Üsdü’l-Gâbe 4/15

“Kızları hususunda kadınlarla istişare edin.”²⁷³

“Bakire kızla, (evlendirmeden önce) babası müşavere etmelidir”²⁷⁴

“Dul kadın kendisiyle istişare edilmeden evlendirilmemeli, bakire kız da izni alınmadan nikahlanmamalı.”²⁷⁵

Görüldüğü üzere, bilhassa evlenme gibi şahsi bir meselede fikrinin alınması ve ona uyulması, tekrarlar ve ısrarla talep edilmektedir. Hz. Peygamber (aleyhissalâtu vesselâm) kızın arzusunun hilafına, babası tarafından gerçekleştirilen bir kısım nikahları, şikayet üzerine, iptal etmiştir.²⁷⁶ Resûlullah'ın bu çeşit tatbikatını esas alan cumhur, kızın rızası hilafına yapılan nikah akitlerinin batıl olacağına hükmetmiştir.²⁷⁷

Şüphesiz, bir erkek, kadını veya kızı ile, sadece evlenme meselesinde “istişare etmek”le kayıtlı ve memur değildir. Bu hususu teyit eden bir rivayette “Hz. Peygamber (aleyhissalâtu vesselâm) kadınlarla bile istişare eder, onların beyan ettikleri görüşleriyle amel ederdi.” denmektedir.²⁷⁸

Bunun aksini ifade eden, yani kadınlarla istişare edip de, beyan edilenin aksini yaptığını tespit eden rivayete rastlamadık. Tirmizi'de “kızıl rüzgâr”la alâkalı hadîste geçen “Kişi annesine bakmaz, kadınına itaat eder.” cümlesinde kınanan husus, kadınla yapılan istişare değil, annenin ihmal ve istiskal edilmesidir. Nitekim, aynı hadîste: “... Babasına bakmaz, arkadaşına rağbet gösterir.” de denmektedir.²⁷⁹

---

273 Ebu Davud, Nikah 24

274 Ebu Davud, Nikah 24, 25

275 Buhari, İkrâh 3; Müslim, Nikah 64

276 Bkz.: Buhari, İkrâh 4.

277 İbn Hacer, Fethu'l-Bari, 15/351; Azîmâbâdi, Avnu'l-Ma'bûd, 6/119.

278 İbn Kuteybe, Uyûnu'l-Ahbâr, 1/27

279 Tirmizî, Fiten 38

c- Sünnette Fiilî Örnekler

Kadınla istişare hususunda nazari beyanlardan başka, fiilî örnekler de mevcuttur:

1- İlk örnek olarak, nübüvvetin bidayetine ait bir vakayı zikredebiliriz. Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) henüz peygamberliği hususunda bilgi ve yakîn sahibi değilken, o safhaya hazırlayıcı mahiyette geçirmekte olduğu İlahî terbiye icabı, sık sık bir kısım hârika durumlara mazhar oluyor ve bunlardan ciddi şekilde korkuyordu. İlk vahiyden sonra, gördüklerini ve hissettiği korkuyu muhterem zevceleri Hatice-i Tâhire validemize açtılar. Validemiz (radıyallahu anhâ), Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)'ı şöyle teselli etti: “Korkma, Allah seni asla mahcup etmez. Zira sen akraba hukukunu gözetir, muhtaçlara yardım, fakirlere iyilik, misafirlere de ikram edersin...”²⁸⁰

2- Değişik bir örnek “ifk (iftira)” hâdisesiyle alâkalıdır. Ayet-i kerime ile iç yüzü ortaya konan ve bu kitabımızda teferruatıyla açıklamış bulduğumuz ifk, yani Hz. Aişe validemize (radıyallahu anhâ) münafıklarca yapılan iftira hâdisesi üzerine Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) zevce-i tâhireleri hakkında geniş bir tahkikat açmıştı. Bu tahkikat sırasında, sadece Hz. Ali gibi ileri gelenlerin değil, Berire -ki Hz. Aişe'nin cariyesi idi- gibi cariye bir kadının da fikrine müracaat etmişti.²⁸¹

3- Üçüncü örnek, -daha önce de temas etmiş bulduğumuz- diğerlerinden hem daha meşhur, hem de mühim bir istişare hâdisesidir. Kadınla istişare meselesini ele alan alimler, istişarenin caiz olduğunu söylerken, delil olarak bunu kaydeder. Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)'ın Hudeybiye Sulhü sırasında zevcesi Ümmü Seleme'nin tavsiyelerine uymasıyla ilgili vaka. Kısaca özetleyelim:

280 Buhari, Bed'ü'l-Vahy 1

281 Buhari, Şehâdât 16

Hicretin altıncı yılında, Müslümanlar, başlarında Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) olduğu halde, umre yapmak kasıtlıya, Mekke'ye müteveccihen yola çıkarlar. Ancak Mekkeli müşrikler, ziyarete müsaade etmezler. Fakat Müslümanlarla aralarında Hudeybiye sulh anlaşması yapılır. Anlaşma tamamlandıktan sonra, Hz. Peygamber (aleyhissalâtu vesselâm) yanındakilere, "Kalkın, kurbanlarınızı kesin, ihramdan çıkın, başlarınızı tıraş edin." emrini verir. Ne var ki, Ka'be'yi tavaf için gelmiş bulunan Ashab, sulh anlaşmasının muhtevasından memnun olmadığı için tavaf yapmadan, umre ile ilgili tıraş olmak, kurban kesmek gibi diğer menâsiki de yapmaktan imtina ederler. Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) emri üç kere tekrarlar. Ashab yine de şaşkın şaşkın bakınmakla mukabelede bulunurlar.

Resûlullah son derece öfkeli halde, çadırına, zevce-i pakleri Ümmü Seleme validemizin (radiyallahu anhâ) yanına girerler. Aralarında şu konuşma geçer:

-Neyin var ya Resûlallah?"

-Hayret ey Ümmü Seleme! Ben insanlara ısrarla "Kurbanlarınızı kesin, tıraş olun, ihramdan çıkın." diye emrettim, hiç kimse bu çağırma cevap vermedi. Emrimi işittikleri halde sadece yüzüme bakıyorlar."

-Ya Resûlullah, sen kalk, kurbanlığına git ve kes. Onlar mutlaka sana uyacaklar ve kurbanlarını keseceklerdir."

Bu tavsiye üzerine Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) gider ve kurbanlık devesini keser. Aynen Ümmü Seleme validemizin (radiyallahu anhâ) dediği gibi, Resûlullah'ı gören Ashab-ı Güzin de (radiyallahu anhüm ecmain) teker teker kalkıp kurbanlarını keserler (Vakidi 2/613). İmâmu'l-Harameyn, bu hâdiseyi yorumlarken, "Beyan ettiği fikirde isabet etmiş Ümmü Seleme'den başka

kadın bilinmiyor.” demiş ise de, kendisi, yukarıda zikri geçen Hz. Şuayb’ın kızı örnek gösterilerek tenkit edilmiştir.²⁸²

d- Ashâb-ı Kiram’dan Örnek

Kadınla istişare meselesindeki itlakı kaldırıp, tereddüdü izale edecek birkaç örneği de Ashab’tan kaydedelim:

1- Birincisi, umumiyetle bilinen bir vakadır. Hz. Ömer, bir cuma hutbesi sırasında, evlenmelerde kadınlara verilecek olan mehir için bir tahdit getirerek, mübalağaya kaçılmasını önlemek istediği zaman, cemaatte bulunan bir kadın ayeti okuyarak: “Ey Ömer, Allah: “Bir eşin yerine başka bir eşi almak isterseniz, birincisine bir yük altın vermiş olsanız bile, ondan bir şey almayın...” (Nisa, 4/20) diyerek tahdit yapmazken, sen nasıl yaparsın?” diye müdahale eder. Bunun üzerine Hz. Ömer (radiyallahu anh), “Bir kadın isabet, bir erkek hata etti, bir emîr (lider) cedelleşti ve cedeli kaybetti.” diyerek kendi iddiasından rücu edip kadının görüşüne uyar.²⁸³

2- Şu kaydedeceğimiz misal ise, mevzuumuz açısından daha dikkat çekicidir. Bir gece teftişinde, Hz. Ömer (radiyallahu anh), kocası cihada gitmiş olan bir kadının “bekârlıktan” yakındığını işitince, kızı Hafsa validemize²⁸⁴ (ve kadınlardan tecrübeli olanlara)²⁸⁵ müracaat ederek, “Kızım (söyle bakayım), bir kadın kocasından ne kadar müddet ayrı kalmaya tahammül edebilir?” diye sorar ve aldığı cevaba dayanarak askerlik müddetini altı ay olarak tahdit eder.²⁸⁶

282 Aclûnî, Keşfu'l-Hafa, 2/3

283 Bkz.: Bakillâni, et-Temhid, s. 199

284 A.e. s. 198

285 Said İbn Mansur, Sünen 2/186 Bakillâni, a.g.e. s. 198. Hz. Peygamber’in Sünnetinde Terbiye adlı eserimizde daha fazla bilgi mevcuttur. s. 526-27).

286 İbn Hacer, İsâbe, 4/341

3- el-İsâbe'de İbn Hacer'in kaydettiği bir rivayet, istişareye son derece ehemmiyet veren Hz. Ömer (radiyallahu anh)'in, zaman zaman, akıl ve faziletçe üstün, okuma yazma bilen bir kadın olan Şifa Bintu Abdillâh'a da müracaat ettiğini ve hatta onun reyini başkalarının reyine tercih edip, uyduğunu belirtir.²⁸⁷

4- Hâlid İbn Velid de, bazı meselelerde, kız kardeşi Fâtima Bintu'l-Velid ile istişare etmiştir.²⁸⁸

5- En mühim örneklerden biri, Abdurrahman İbn Avf'ın Hz. Ömer (radiyallahu anh)'den sonra halife tespitindeki tutumudur. Hz. Osman'ı belirlerken, üç gün herkesten fikrini sormuş, bu meyanda kadınların da görüşünü almayı ihmal etmemiştir. İslam'da kadınların rey hakkı meselesine en mukni örnektir.²⁸⁹

Meselemizi, rivayetler açısından hülâsa etmek gerekirse, kadınla istişareyi kesinlikle yasaklayan muhkem bir nass mevcut değildir. Üstelik cevazına delalet eden rivayetler çoktur. Kur'ânî örneklerden başka, bizzat Hz. Peygamber (aleyhissalâtu vesselâm)'in ve bir kısım meşhur sahâbîlerin hayatlarında, kadınla istişarenin fiilî örnekleri vardır. Aleyhte gelen zayıf hadîslerin sahih bir asla delalet edebilme ihtimaline karşı da, "Yasağı mutlak değil, mukayyet olarak anlamak gerekmektedir." deriz.

e- Bu Meselede Temel Prensipler

Kadınla istişare meselesini, istişare adabı üzerine, alimlerin sünnete dayanarak tespit ettiği umumi prensipler muvacehesinde ele almak en doğru yoldur. Bu cümleden olarak, müşavirin "İlyakat"ı üzerinde ısrarla, ittifakla durulmuştur. Öyle ise istişare etme ihtiyacı duyulan mesele kadının ihtisas, bilgi

287 İbn el-Esîr, Üsdü'l-Gâbe 7/233

288 İbn Kesir (v. 774), el-Bâisu'l-Hasis, Beyrut, 1951, s. 183

289 Münâvî, Feyzu'l-Kadir, 4/262

ve tecrübesiyle alâkalı değilse, elbette ona müracaat fayda değil, zarar getirebilir. Nitekim Münâvî, “Kadınlara itaat pişmanlıktır.” rivayetini -zayıf olduğuna dikkat çekmekle beraber- “erkeklere ait işlerde” diye kayıtlar.²⁹⁰

Liyakat açısından erkek, kadından farklı değildir. Bilgi, görgü, ihtisas, tecrübe ve alâka gibi, müracaatı meşru ve gerekli kılan bir vasfı taşımadıkça, sırf “erkek olduğu için” erkeğe müracaat hiçbir alim tarafından tavsiye edilmemiştir. Yukarıda kaydedilen misallerde, Hz. Şuayb’ın kızının, o meselede bilgi ve dirayet sahibi olduğunu gösteren rivayetleri müfessirler kaydederler.²⁹¹

Şu halde liyakatli olan herkes, kadın veya erkek, istişareye layıktır. Olmayan da değildir, ölçü cinsiyet değil, liyâkattır.

f- Haklı Cihet

Şurası da bir gerçektir ki, kadınlar, fitrî durumları icabı, çoğunlukla, erkeklere nazaran daha hissî, daha acelecidirler. Netice olarak, görüşlerinde objektivite ve hasbîlik ihtimali daha zayıftır. Bu sebeple, onlarla istişare mevzuunda daha bir ihtiyatlı hareket etmek gerekir. Nitekim, beşerin tarihî tecrübesi, kadınların nüfuz ve hakimiyet kurduğu sarayların, çeşitli entrikalarla kaynarak, “devletleri ve saltanatları fesada götürdüğünü” tespit etmiştir.²⁹²

Öyleyse, kadınlarla istişareyi yasaklayan ve bazı kitaplara da girme şansı bulan, sahil bir asıldan mahrum bir rivayet, bu beşerî tecrübenin, hadîs formuna dökülmüş, öfkeli ve mübalağalı bir ifadesi olabilir, mutlak bir hakikat değil. Hadîs

290 Feyzu'l-Kadir, 4/262

291 İbn Kesir, Tefsiru'l-Kur'âni'l-Azîm, 5/273

292 Münâvî, Feyzu'l-Kadir, 4/263.

olduğuna hükmedenler de, mefhumunu kayıtlayarak almaya mecburdurlar, ıtlakı üzere değil. Doğruyu Allah bilir.

ALTINCI BÖLÜM

AİLE İÇİ EĞİTİM UYGULAMALARI

A- AİLE İÇİ EĞİTİM UYGULAMALARINDA NEYİ NASIL YAPMALIYIZ?

Yukarıda da ifade edildiği gibi, cemiyetimizin geleceğini kurtarmaya yönelik ciddî bir işin başarılması kolay değildir. Böylesi yüce bir hizmetin gerçekleşmesinde aileden hareketle, onun yeni baştan bir mektep şeklinde düzenlenmesinin önemi kavrandıktan sonra, elbette ki en zor olan husus gündeme gelecektir: İcraat! Evet bu iş o kadar kolay değildir. Öncelikle bu iş için, kendimizi ve evimizi yeterince hazırlamamız gerekiyor. Bu hazırlama işlerine nereden, nasıl başlamalıyız?. Şimdi bunun cevabını vermeye çalışacağız.

1- Önce İlim

Hız. Peygamber aile eğitimini, bütün teferruatıyla gündeme getirmiş, bu sadette yapılması gerekenleri açıklamış ve bu konuda fiilî icraatlarda bulunmuştur. Bize, öncelikle bunları öğretmek ve gereğini yapmak düşüyor.

Dinimizde, her hususta ilim esastır. İlim sahipleri her zaman üstündür ve her insan mezara kadar ilim talebiyle meşgul olmalıdır. Ve ilim, her sâhada vazgeçilmez bir zarrurettir.

Bu sebeple ilmin anahtarı olan okumak, Yüce kitabımızın getirdiği ilk emir olmuştur: Oku! Buhari hazretleri, Sahih'inde: "Söz Ve Amelden Önce İlim" başlığıyla açtığı bir bapta, İslam ülemasının, "Fa'lem ennehu lâ ilâhe illallâh (Bil ki Allah'tan başka ilah yoktur)" ayetinin (Muhammed, 47/19), "bil ki" diye emrederek "ilim" kelimesi ile başlamış olmasından hareketle söz, amel vs. her şeyden önce ilim gerektiği hükmüne vardıklarını belirtir.²⁹³

Halen iliklerimize işlemiş bulunan, talebelik döneminde okunması mecbur olan kitapları okuyup, hayata atılınca okumayı bırakma geleneği İslam'da yoktur. Kur'ân'ın "Oku!" emri genç ihtiyar her yaştaki, her meslekteki mümine hitap etmektedir. Hz. Peygamber, zarurî ilimlerin öğrenilmesinin kadın erkek ayrımı yapmadan her mümin kişiye farz olduğunu belirtmiştir.²⁹⁴

Ayrıca ilave etmek isteriz ki, ilim, her hususta önemli ise de, terbiye ile ilgili meselelerde daha ziyade önemlidir. Çünkü yeni yetişecek neslin kalitesi ilme dayalı, ciddî bir terbiyeye ve milletin geleceği de neslin kalitesine bağlıdır. Öyleyse, sadedinde olduğumuz terbiye meselesinin önemini kavradı isek, bu hususta bilinmesi gereken şeyleri ehemmiyet sırasına ve derecesine göre öğrenmemiz gerekir.

Öğrenmek yeterli midir? Elbette hayır! Yüce Kitabımız Kur'ân-ı Kerim, ilmiyle amel etmeyenleri, sırtında kitap taşıyan merkebe benzetir (Cuma, 62/5). Ahirette, hesabı verilmeden Allah'ın huzurundan ayrılmayacağımız belirtilen beş meseleden biri de, "İlminle ne derece amel ettiğin?" sorusudur.²⁹⁵

İslam, aile planında, hizmetçiye varıncaya kadar bütün aile efradının eğitiminin ihmal edilmemesini talep eder. Bizce

---

293 Buharî, İlim 11

294 Suyuti, el-Câmiu's-Sağir, 5264-67. hl.

295 Tirmizi, Kıyamet 1; Mişkât, 2/656

çok ilgi çekici bir hadîste Aleyhissalatu vesselam, “Allah katındaki ücretleri iki kat olacak kimseler”i sayarken, “Bir kölesi (câriyesi) olan kimse, onu eğitir ve eğitimini de güzel yapar, tâlim eder tâlimini de güzel kılar, sonra da azat edip onunla evlenirse işte bunun ücreti de çiftedir.” buyururlar.²⁹⁶ Alimler bunun yorumunda “Hadîste, aile fertleri zikredilmediğine, ama köleye gösterilmesi gereken ilgiye, aile fertlerinin daha fazlasıyla hakkı olacağına” dikkat çekerek, Resûlullah’ın bu üslupla, ailedeki her ferdin eğitiminin önemini ifade ettiğini belirtirler.²⁹⁷ Nitekim Buharî, bu rivayeti “Kişinin ‘câriyesi’ni ve ‘ailesi’ni tâlim babı” diye isimlendirdiği bir bapta kaydeder. Resûlullah’ın kadınlara olan hususi hitabıyla ilgili bir rivayeti “Devlet reisinin (imam’ın) kadınlara mev’izesi (nasihatı) ve onları tâlimi” diye isimlendirdiği bir bapta kaydederek, icabında kadınların tâlim ve terbiye işini devletin ele alması gerektiğine dikkat çeker.²⁹⁸

Hz. Peygamber, aile efradının talim ve terbiye meselesini her fırsatta gündeme getirmiştir. Taşradan gelen heyetler, Medine’de bir müddet ağırlanıyor, bu esnada onlara İslam öğretiliyordu. İş bitince, Resûlullah, onlara, “Artık ailelerinize dönün, bu öğrendiklerinizi onlara da öğretin.” diyordu.²⁹⁹

2- Öğrenme ve Öğretmede Devamlılık

Aile bir öğrenme ve öğretme yuvasıdır. Öğretme toptan olmaz. Göl, damlalardan meydana geldiği gibi öğrenme ve öğretme de kelimelerden, cümlelerden, küçük meselelerden meydana gelir.

---

296 Buharî, İlim 32

297 İbn Hacer, Fethu'l-Barî, 1/200

298 Buharî, İlim 33

299 Buharî, İlim 25, Edeb 27

Bir harf de olsa öğretme öğretmedir ve mukaddestir. Aley-hissalatu vesselam, “Bir ayet bile olsa benden tebliğ edin.” buyurmuştur.³⁰⁰

Her fırsatta öğrenme, her vakit, her gün öğretme! Öğretme devamlı olmalıdır. Öğretilen az bile olsa, devamlı olunca çoğalır. Zaten Resûlullah İşlerin hayırlısı az da olsa devamlı olandır.” buyurarak³⁰¹, öğrenme ve öğretmede de uyulması gereken temel bir düstur ortaya koymuştur. “Beşikten mezara ilim talep edin” hadîsi, bunun daha açık olan bir diğer ifadesidir.

3- Sohbetlerimizin Konusu Âlem Değil Aile, Dünya Değil Evimiz Olmalı

Eğitim çalışmalarımıza devamlılık kazandırabilmek için, terbiye ile ilgili meseleleri her vakit gündemde tutmamız gerekir. Rüyalarımızı bile bunlar işgal edebilmelidir. Halbuki, şimdilerde hiç de faydası olmayan şeyler bizi meşgul ediyor. Yıllardır, birkaç kişi bir araya gelsek, konuşmalar çok geçmeden memleket meselesine gelir ve yurdumuzun kurtuluş formülleri üzerinde kanaatler beyan ederiz. Partileri, liderlerini över veya yereriz. Söz yurt dışına bile taşar, süper devletleri yönlendirmeye, onların eksiklerini fazlalarını tenkide, tahlile yelteniriz. Daha ileri gidip, “Allah ben olsam...” diye söze başlayanlara bile rastlarız.

Halbuki bunların hepsi boyumuzu aşan, iyisine veya kötüsüne katkımızın neredeyse mümkün olmadığı konulardır. Bunların münakaşasının hiçbir faydası olmayacağını bildiğimiz halde, zamanımızın pek çoğunu bunlara sarf ederiz.

300 Buhari, Enbiya 50, Tirmizî, İlim 13, Dârimî, Mukaddime 46, Ahmed b. Hanbel, Müsned, 2/159

301 Bkz.: Buhari, Libas İman 32, 43, İlim, Müsâfirîn 216, 218; Nesâî, İman 29, Kible 13

Enerjimizi bunlara sarf edeceğimize, bunlara bedel, “Kendimizde, âilelerimizde, evimizin içinde neler yapabiliriz, yapılabileceklerin daha güzeli nedir, nasıl yapabiliriz?” diye düşünssek! Veya üç beş eş-dost, akraba-yakın bir araya gelince, “Aileler, komşular olarak, kendimizi ve aile efradımızı nasıl daha iyiye götürebiliriz, bu maksatla evlerimizde ayrı ayrı veya ortaklaşa neler yapabiliriz?” diye konuşsak, münâkaşalar etsek! Böyle yapmış olsak, önümüze, gücümüz dahilinde olan, gerçekten de yapabileceğimiz öyle formüller, uygulamalar çıkar ki, birden ufkumuz değişir, hayata bakışımız değişir, davranışlarımız değişir. Farklı adımlar atar, pratik, fiilî sonuçlar alıveririz.

Sohbet Konuları Neler Olmalı?

Mesela şu meseleleri konuşabiliriz:

- * Günlük hayatımızın tanzimi.
- * Bir günde geçen ölü saatler.
- * Bu ölü saatlerin faydalı meşguliyetlerle doldurulması.
- * Faydalı meşguliyetlerin öncelik sırasına konması
- * Aile fertleriyle sohbet
- * Sohbetlerin gündemleri
- * Tefekkür edilecek meseleler, evlerde okunmakta olan kitaplar, mahiyetleri, değerlendirmeleri, okunması gereken kitaplar ve bunların öncelikleri.
- * Eş-dost, hısım-akraba, komşu, meslektaş-arkadaş çevreleriyle münasebetlerin düzenlenmesi.
- * Bu münasebetlerin faydalı muhtevalarda organizesi.
- * Televizyon kullanımının verimli kılınması, çareleri, yolları.
- * Çocukların tatillerinin nasıl değerlendirileceği.
- * Kısa tatiller: Cumartesi-Pazar.

* Hava Şartlarına bağlı olan zuhurata tabi tatiller.

* Millî, dini günlerdeki tatiller.

* Yaz tatilleri.

* Bu tatillerde aile olarak ne yapmalı?

* Organize olarak (komşular, akrabalar vs. ile beraber) yapılabilecek Şeyler.

Evet Şunu aynen tekrar ediyoruz ki, sohbetlerimiz memleketi veya dünyayı kurtarmaya yönelik boş gevezelikler yerine, elimizin ulaŐabileceđi, tesir edebileceğimiz daha mütevazı, daha dar daireler, yani kendimiz, ailemiz, akraba, komşular ve iş arkadaşları üzerine olsa, pek çok çözüm ortaya çıkar ve bunların hepsi olmasa da birinden biri uygulanmaya konabilir. Çünkü bunlar, bizim irademize bağlı ve g yetirebileceğimiz hususlardır. Uygulamaya koyduklarımızda yüzde yüz olmasa bile, az çok bir başarı elde edilebilir. Başarı, çok az da olsa bir baŐarıdır ve hiç yoktan iyidir, ileriye bir adımdır ve küçük görülmemelidir.

4- Bazı Fırsatları Değerlendirme

Evlerde yapılacak dersler meselesine girerken kitabın Birinci bölüm'nde Kur'ân-ı Kerim'den çıkarmış olduğumuz yorumu hatırlatmak isteriz. Cenab-ı Hak kurtuluş duasında bulunan İsrailoğulları için, onları Firavun ve askerlerinin zulmünden kurtuluşa götürecek bir reçeteyi, Hz. Musa'ya vahiy yoluyla göndermişti. Bu reçetede öncelikle yer alan iki husus vardı:

- 1- Mısırdaki İsrailoğulları için bazı evlerin hazırlanması,
- 2- Bütün evlerin kible kılınması.

Bu iki emirden birincisini, halkı yetiştirecek mürŐit ve mualimlerin hazırlanması maksadıyla kullanılacak evler olduğunu

anlamış ve bunların o günün pek ağır yasaklı şartlarında gizli evler olabileceği yorumunu yapmıştık. Zamanımızda, elbette ki gizlilik söz konusu olamaz. Rabbimize binler hamdolsun, câmilerimiz, Kur'ân kursları, İmam-Hatip Liselerimiz, İlahiyât Fakültelerimiz, radyo ve televizyon kanallarımız vs. din öğretimine katkıda bulunan müsait yerlerdir. Keza mahallen belediyeler, (Gönüllü kuruluşlar da denen) çeşitli kültür dernekleri, hatta mahallî hayrat vakıfları insanlarımızın dinî bilgilerini artırmak için çeşitli faaliyetler tertiplemektedir. Ancak bunların daha verimli, günümüzün pedagojik ve psikolojik şartlarına daha muvafık, daha müessir hale getirilmesi istikametinde yapılacak ciddi yeni çalışmalara, hassasiyetlere ihtiyaç var.

Ammeye hizmet veren bu umumî müesseselerden başka, bütün hususî evlerin nerdeyse tamamının, umumî hizmetlerde kullanılabileceğini burada hatırlatmak istiyoruz.

Bilindiği üzere, aile hayatımızda yer verdiğimiz muhtelif merasimlerimiz var. Bunların çoğu, eş-dost, komşu-akraba cemaatleriyle yürütülür. Doğum, sünnet, hatim, cenaze törenleri, çeşitli vesilelerle okutulan mevlit merasimleri, (bazı yörelerimizde) ölenin arkasından icra edilen çeşitli merasimler, nikah, düğün merasimleri, Hacdan dönenler, yeni ev alanlar, dükkan açanlar vs. için yapılan merasimler... Akıllıca disipline edilip yönlendirildiği takdirde, bunların hepsi, millî değerlerimizin, dinî kültürümüzün tazelenmesi ve dini bilgilerimizin artması, hayatımızın her sahasında hissettiğimiz bilgi eksikliklerimizin giderilmesi istikametinde değerlendirilebilir.

Çeşitli vesilelerle tertiplenen merasimler, bunlarla da sınırlı değildir. Bir de, her yörede insanlarımızın değişik adlar altında tertipleyip, bir araya gelerek icra ettikleri toplantılar, cemaatleşmeler vardır. Mesela Urfa'mızın sıra geceleri meşhurdur. Orada haftanın bir gününde sıraya katılmayan, sıra dışı kalan

insan yok gibidir. Keza, yurdumuzun her tarafında, kadınlar kendi aralarında kabul günleri, altın günleri, “Kırk bir yasin günleri” vs. adları altında bir araya gelmektedirler. Bizim temennimiz, bu toplantıların hepsinin akıllıca disipline edilerek, dinî ve mahallî kültürü artırmaya, temel değerleri güçlendirmeye, kısacası eğitime yönelik bir ruh kazandırılmasıdır. İnsanlarımız, eğlence ve sohbet ağırlıklı yaptıkları bu toplantılara bir ruh ve şuur katarak, birlikte geçirilen bu vakitlere eğitici, öğretici, yetiştirici bilgiler alma gayesini de dahil etmelidir. Böylesi bir disiplin, bu toplantıların, alışılmış gayelerini haleldar etmez, bilakis yeni bir zenginlik katar. İlk başlarda bazılarınca garip-sense de, zamanla herkes tarafından zevkle, şevkle karşılanacağından emin olabiliriz. Böylece haftamızın bir gecesinde, grup olarak sadece eğlenmeyecek, yeni bilgilerle de donanmış olacağız.. Burada alınan bilgiler doğrultusunda anneler, babalar ve gençler evlerde pratik uygulamalara geçecekler. Bu verimli ve bereketli durum bir yıl iki yıl sonra seviyeyi ne kadar artırır, bir düşünün! Hele beş on yıl sonra!.. Bilgilerimiz ve bunlara bağlı olarak görgümüz, dünya görüşümüz ve neticede hayatımız nasıl değişir, nasıl iyileşir tahmin edebiliriz.

Netice olarak diyebiliriz ki, aile içi eğitimi geniş çapta gerçekleştirmede, memleketimizde, maddî ve içtimai ve hatta psikolojik ortam büyük ölçüde hazırdır. Ya biraz ıslah edilerek eski toplantılar, ya da bu maksada uygun, ehil kimselerin sorumluluğunda muayyen müfredatlar takip edilerek evlerde yapılacak, bir muallimliğe hazırlık okulu gibi işleyecek kurslarla, mutlaka anneler-babalar, ablalar ve ağabeyler yetiştirilmelidir. Buralarda yetişen büyükler, aile hayatlarında daha sağlıklı ve sorumluluk şuuru içinde diğer aile fertlerini yönlendirebilir, ev dersleri yapabilirler.

Bilelim ki bu konuda en büyük eksiğimiz, planlı beşerî gayretlerdir. Mevcutla, yapılmakta olanlarla yetinmeyip, daha fazlasına tâlip olmak, daha verimli, daha müessir metotlar araştırmak, bu maksatla çalışanların sayısını ve kesafetini artırmak gerekmektedir. Çünkü yarınımızı tehdit eden menfi gelişmeler çok sistemli, çok hızlı, çok kesif ve çok tahripkar ve acımasızdırlar.

- Acele etmeyelim, vakit var!, diyecek durumda değiliz. Yarın çok geç kalmış olabiliriz.

B- UMUMİ (GENEL) DERSLER

1- Umumi Derslerde Kullanılabilecek Bazı Uygulamalar

Yukarıda anlatmaya çalıştığımız bu toplantılar sırasında neler yapılabilir, yapılacak bu şeyler nasıl uygulanabilir, gibi sorular aklımıza gelebilir. Şimdiye kadar muttali olduğumuz, konumuzla ilgili bu sohbetler sırasında uygulanabilecek bazı farklı uygulamaları, şartlara göre örnek alınabilir diye kaydediyoruz:

a- Sırayla Hazırlanan konuşuyor: Sohbet grubuna dahil olan herkes, belirlenen bir programla, kendi gününde, önceden hazırladığı bir konuyu anlatıyor veya belirlenen bir kitabı tanıtıyor. Sonra müzakerelere geçiliyor. Konuyu hazırlayan kişinin, konuşacaklarını yazılı olarak hazırlayıp çoğaltarak, iştirakçilere, metni önceden vermesi de söz konusudur.

b- Dâvet edilen bir kişi sohbet ediyor: Bazı sohbet grupları, önceden yapılan programla, her hafta yetkili gördükleri bir “bilen”i davet ederek onu dinliyorlar. Sonunda soru cevap faslı da olabiliyor.

c- Yetkili bir kişi açıklıyor: Umumiyetle rastlanan bir metot. Haftada bir veya birkaç sefer yapılan sohbetlerde, her seferinde yetkili şahıs sohbetleri yürütüyor. Bir kitap takip ediyor. Gerekli açıklamaları yapıyor. Katılanlar katkıda bulunabilir, soru sorabiliyorlar.

d- Kur’ada çıkan açıklıyor: Yetkili bir kimsenin uzun müddet emeğiyle müdâvimler belli bir seviye kazanınca, “Gelecek dersimiz ‘falanca kitaptır’ veya ‘falanca kitabın falanca bahsidir’, herkes hazırlansın, kur’a çekeceğiz, kur’a kime çıkarsa o anlatacak, hazırlanmadığı takdirde şu miktar ceza var.” deniliyor. Cezanın miktarı oldukça ağır. Ders günü kur’a çekiliyor, şayet hazırlıksız birine çıkarsa, yenilenen kur’a kime çıkarsa o, konuyu anlatıyor. Anlatım ve müzakere sırasında anlaşılmayan ve zor olan noktalar üzerinde duruluyor, püf noktalar açıklanıyor. Hazırlık safhasında başka kaynaklar karıştıran, meselelere daha fazla nüfuz eden kimselerin mevzuya daha çok katkısı olabiliyor. Bu sayede herkes kitap okuma alışkanlığı kazanıyor ve çok sayıda kitap okumuş oluyor, herkeste kendine güven oluşuyor, anlatma cesareti artıyor ve herkes hocalık havasına girebiliyor, içlerinde yeni bir grup oluşturma isteği doğuyor.

Kanaatimce, bütün toplantı gruplarının ulaşmak üzere belirleyeceği hedef bu olmalıdır. Bu seviyedeki toplantılara devam edenlerden her biri, müstakil olarak başlatacakları bir toplantı grubunun muallimi olabilecek, belki de bir yıllık bir çalışma ile, grubunu sıfırdan bu seviyeye getirebilecektir.

Bu toplantıların yapıldığı evler, şu kitabımızın ilk bölümünde açıklamasını yaptığımız Yunus suresinin 87. ayetinde zikri geçen ve bütün mümin evlerinin kible kılınmasını gerçekleştirmek üzere Hz. Musa ve kardeşine hazırlanması emredilen “bazı evler” grubuna girmektedir ve onların hizmetini ver-

mektedir. Aslında bunların oluşumunu zuhurata bırakmak, zikri geçen ayetin ruhuna tam uymuyor. Kendisini Hz. Musa ve kardeşi (Hârun) makamında sorumlu hisseden imkan ve yetki sahiplerinin (yani bir kısım idareciler, belediyeciler, zenginler, âlimler gibi), imkan ve yetkilerini bu kıvamda insanların yetişmesini sağlayacak müesseseleri gerçekleştirme istikametinde seferber etmeleri gerekmektedir.

e- Büyükler küçüklere öğretiyor: Bu tür sohbetlerin küçüklere, daha ziyade aile içinde geçtiği ifade edilebilir. Babanın (veya annenin veya her ikisinin de) yakın ilgisiyle yetiştirilmiş olan büyük evlat, arkadan gelen kardeşleriyle, yine babanın rehberliğinde ilgileniyor; küçük kardeşlerine namazda okunacak duaları, sureleri, ilmihal bilgilerini öğretiyor. Öğretecek duruma gelen her büyüyen, bir sonraki kardeşinin öğretici-sorumlusu oluyor. Böylece evde yapılacak bir kısım işler çocukların sorumluluğuna dağıtılmış oluyor. Yakın ilgi ve takiple, bunların gerçekleştirilmesi alışkanlık haline getiriliyor. Vazifesini ciddiye alıp zamanında başarıyla yapanlar mükafatlandırılıyor. Evinde bu uygulamayı gerçekleştiren ve bize anlatan zat, "Zâten çocuklara alacağım oyuncak, elbise, ayakkabı gibi ihtiyaçlarını, gezdirme, eğlendirme gibi isteklerini başarılı işlerine bir mükâfat olarak yapıyorum, onlar da memnun oluyor, ben de memnun kalıyorum. Çocuklarım böylece birbirlerine sahip çıkıyor, evin bir kısım işlerinden kendini sorumlu hissediyor, anneleri de rahatlıyor, ben de." dedi ve ilave etti "Seyehata çıkacağımız zaman herkes kendi valizini kendisi hazırlıyor. Annelerine veya bana sadece son bir kontrol düşüyor. Öyle hale gelindi ki, kontrole bile hacet duymuyoruz, çocuklar işlerini öylesine eksiksiz yapmaya alıştılar."

2- Umumi Derslerin Edebiyle İlgili Bazı Tavsiyeler

Uygulanmaya başlandığı takdirde zamanla gelişip, mües-
seseleşeceğine inandığımız aile içi eğitimle ilgili bazı tavsiye-
lerimizi burada kaydedeceğiz.

1) Biktırmamak

Evlerde yapılacak dost ve akrabalar arası irfan sohbetleri-
nin biktırıcı bir kesafet ve çoklukta olmamasına dikkat edilme-
lidir. Bu nevi toplantılar çok fazla olursa, iştirakçileri bıkmaya ve
usanmaya sevk edeceği gibi, faaliyeti yapanları, kendi evle-
riyle meşguliyette ihmale sevk eder, ikisi de zararlıdır. Nitekim
İslam'a hizmet için fedâkârâne çalışan nice hizmet erlerinin ço-
cuklarında zaman zaman görülen eksiklikler dikkat çekmekte
ve haklı dedikodulara sebep olmaktadır. Bu durumun, büyük
ölçüde, metotta yer verilen gayr-ı İslâmîlikten kaynaklandığı ka-
naatindeyiz. Yani dışarıda koşarken ev ihmal ediliyor olmalı.

Bu noktada, halka umumî dersler veren İbn Abbâs'ın, İkrime'ye (radiyallahu anhümâ) yaptığı bir nasihatı yeri gelmişken hatırlatmak isteriz: "İkrime rahimehullah anlatıyor: "İbn Abbas (radiyallahu anhümâ) dedi ki: "İnsanlara haftada bir kere hadîs konuş. Buna uymazsan iki kere olsun. Daha çok yapmak istersen üç olsun. Sakın halkı şu Kur'ân'dan usandırma! Halk kendi meselelerini konuşurken, senin onlara gelip, sözlerini keserek, bir şeyler anlatıp onları biktirdiğini görmeyeceğim. Onlar konuşurken sus ve dinle. Onlar sana gelip "Konuş!" diye talepte bulununca, istiyorlar demektir, o zaman konuşursun..."³⁰²

Burada halkı irşat ve talimde bazı mühim edepler beyan edilmektedir:

---

302 Buhârî, Da'avât 20

1- Haftada birçok kere değil, en ziyade üç kere irşat etmek. Normali bir defadır. Sebebi de açıklanmaktadır: Usandırmamak..

2- İkinci bir husus, tâlip olmayan, istek izhâr etmeyene de konuşup davette bulunmamak, bazı alimler buna mekruh demiştir.

3- Ayrıca hadîs, insanların konuşmalarını keserek talimde bulunmayı da yasaklıyor. Âlimler buradan hareketle, “İlim, isteyene ve hırs gösterene öğretilmelidir.” demiştir. Öyleyse, ilmi neşredenler, önce öğrenmeye arzu uyandırıcı tedbirler almalı, arzuların uyanacağı fırsatları kollamalı, ondan sonra anlatmaya geçmelidir. Bu durumlar göz önüne alınmadan yapılacak irşat faaliyeti nefret uyandırır, akim kalır.³⁰³ Resûlullah’ın tebliğde önem verdiği düsturlardan birinin bu olduğunu, telkinden önce insanları almaya hazırladığını, onların alıcı durumlarını kollayıp fırsatları değerlendirdiğini bilmeliyiz.³⁰⁴

2) Anlaşılır Dille Konuşmak

Hz. Ali radiyallahu anh’ın bir sözü de burada hatırlatılmaya değer: “İnsanlara anlayacakları şeyleri anlatın. Allah ve Resûlünün tekzip edilmelerini ister misiniz?”³⁰⁵

Hz. Ali burada, muhatabın anlayacağı şeylerle irşat yapmayı, anlayamayacakları şeylerden bahsetmemeyi emretmektedir. Hadîsin bir başka vechinde, “Anlaşılması zor olacak şeyleri de terk edin.” denmiştir. Âlimler bu hadîsten hareketle “müteşâbih” meselelerin ulu orta halka açıklanmasını mekruh

303 Bkz.: İbn Hacer, Fethu'l-Bâri 13/388-389

304 Bu sadette Resûlullah’ın yer verdiği tedbirleri bol örneklerle Peygamberimizin Tebliğ Mehtotları adlı kitabımızın Dördüncü Bölümünde Müessiriyet Tedbirleri adı altında tahlil ettik (2, 11-140) mutlaka görülmelidir.

305 Buhârî, İlm 49.

addetmişlerdir. İbn Hacer, bir kısım hadîslerin tahdis edilmesini (anlatılmasını) mekruh addeden Selef'ten örnekler verir:

* Ahmed İbn Hanbel, zâhirî yani ilk anlaşılan mânası sultana isyan etmeyi ifade eden hadîsleri;

* İmam Mâlik, Cenab-ı Hakk'ın sıfatlarıyla ilgili hadîsleri;

* Ebu Yusuf, garâibe giren hadîsleri;

* Hz. Ebu Hüreyre de halkın anlayamayacağı endişesiyle bir kısım hadîsleri rivayet etmediğini söylemiştir ki, bunların Huzeyfe (radiyallahu anh) tarafından rivayet edilen fitne ile ilgili hadîsler olduğu kabul edilmiştir. Nitekim Ebu Hüreyre'nin, "Ben Resûlullah aleyhissalatu vesselam'dan iki kap dolusu hadîs belledim. Bunlardan birini halka yaydım. Ötekine gelince, şayet onu yaymış olsam şu gırtlak kesilirdi." dediği meşhurdur.

İbn Mes'ud anlaşılmasız sözlerin "fitneye sebep olacağı"na dikkat çeker: "Sen bir cemaate akıllarının almayacağı bir şey söylersen mutlaka bu, bir kısmına fitne olur."³⁰⁶

Alimler söylenecek söz, iyice anlaşılacak veya yanlış anlaşılacak olduğu takdirde bunun hadîs bile olsa söylenmesi gerektiğine dikkat çekmişlerdir. İçinde bulunulan şartlar, değil hadîs, ayet bile olsa yanlış anlaşılmalara, hoş olmayan tepki ve tevellere sebep olacaksa, onları hiç zikretmemek daha muvafıktır. Rivayet edilip edilmeyecek meseleyi tespitinde bir ölçü, hadîsin zâhirinin kafa karıştırıcı olup olmamasıdır.

Konunun daha iyi anlaşılması için, Hasan Basrî Hazretleri'nin bu sadetteki bir değerlendirmesini hatırlatmak isteriz: O, Hz. Enes (radiyallahu anh)'ın Resûlullah'ın Ureynelilere verdiği ceza ile ilgili haberi³⁰⁷ Haccâc-ı Zâlime anlatmasını hoş kar-

306 Müslim, Mukaddime 5.

307 Resûlullah'ın çobanlarını öldürerek sürüleri kaçırarak Ureynelileri yakalatarak verdiği cezadır ki, uygulanan cezalandırma tarzı sonradan nesh edilmiştir.

şilamamıştır. Zira Haccâc, Müslümanların kanını ölçüsüzce dökmeye onu esas almış ve hadîsten, hiç bir fikhî usule uymayan hükümler çıkarmıştır.

Özetle söylemek gerekirse, sadece zahiri mânası esas alındığı takdirde yanlışlıklara gidileceğinden korkulan durumlarda, izahını yeterince yapma gücünü kendinde bulamayanların o çeşit ayet, hadîs ve hatta meseleleri gündeme getirmesi uygun değildir.

Resûlullah'tan Bir Örnek

İbn Abbâs'ın yukarıda kaydedilen uygulaması, menşeyini Hz. Peygamber'in sünnetinde bulur. Çünkü bir Buhari hadîsinde geldiği üzere, Aleyhissalatu vesselam bilgilendirme faaliyetlerini yaparken, ashabını usandırmamaya dikkat eder, vaaz ve nasihat günlerini bu endişeyle seçer, her gün vaaz etmekten kaçınırdı.³⁰⁸ Bu sünnete uygun olarak, sadece Perşembe günleri vaaz eden İbn Mes'ud'a, "Niye her gün vaaz etmiyorsun?" diye soran ve daha çok istifade etmek isteyenler olur. Onun verdiği cevap şudur:

-Beni her gün konuşmaktan alıkoyan şey, sizi usandırma korkusudur. Ben vaazda sizlerin hâline, iştisaklı olmanıza dikkat ediyorum, tıpkı Aleyhissalatu vesselam'ın usanmamamız için bizim halimizi gözettiği gibi."³⁰⁹

Bu meselede netice olarak, komşular, tanışlar arasında cereyan edecek grup derslerinin haftada kaç sefer olacağı meselesi, ailelerin, fertlerin durumlarına bağlıdır. Eski alimlerimiz, Ashâb'ın uygulamalarını göz önüne alarak şöyle bir açıklamaya yer verirler: "Usanma ve bıkmaya verme ihtimaline

308 Buhari, İlm 12

309 Buhari, İlm 13

binaen, buna her gün devam etmeyi terk etmek de müstahsen kabul edilmiştir, her ne kadar ara vermeden devam edilmesi matlup ise de. Ne var ki, yine de meseleyi birkaç kısma ayırmak gerekir:

1) Zahmet ve zorlanmaya girmeden, şevkle her gün ders.

2) Gün aşırı dersler. Bu durumda terk edilen gün, istirahat tahsis edilmiş olur, tâ ki müteakip ders daha şevkle karşılansın.

3) Haftada bir gün ders. Bu gün, şahıslara, şartlara göre değişir. Ancak hepsinde esas olan “şevk ve arzunun bulunmasını sağlamak”tır.³¹⁰

3) Şevki ve Devamlılığı Sağlamak

Her çeşit öğretim faaliyetlerinde şevkin (motivasyon) yeri önemlidir. Üniversiteye girme hevesi, dünyevî peşin ücret, mevki-makam veya unvan kazanma azmi gibi durumlar bir kısım kurslara, seminerlere, derslere insanların devamını sağlamaktadır. Yani bunların peşin olan, gözle görülen dünyevî neticeleri ciddi bir şevk kaynağı olmaktadır. Ama peşin madî, dünyevî bir vâdi olmayan, evlerde yapılacak hususî, hasbî kültürel faaliyetlerin müşevvik, câzip bir yönü yoktur. Bunlar bir kısım tedbirlerle cazip hâle getirilmezse devamı sağlanamaz.

Devamın sağlanabilmesi için:

1) Sorumluluk duygusu uyandırılarak, bunun dünyevî ve uhrevî önemi iyi benimsetilmelidir.

2) Dersler, seminerler usandırıcılıktan çıkarılmalıdır. Bunun için gerek “muhteva”, gerek “üslup ve metot” ve gerekse

310 Bkz.: İbn Hacer, Fethu'l-Bâri 1/172

“kullanılan araçlar ve teknik cihazlar” ve “iyi hazırlanmak” gibi tedbirlerle bu toplantılar cazip hale getirilmelidir.

Muhteva deyince ele alınan meseleleri kastediyoruz. Gerçekten lüzumlu, bir surette ihtiyacı duyulan veya duyurulan konular üzerinde durulmalıdır. Malumu ilam kabilinden herkesin bildiği şeylerin tekrarı veya günlük hayatta ihtiyaç ve gerek duyulmayan şeyler cazibeyi ortadan kaldırır.

Üslup ve metot, muhatapların yaş durumları, irfan ve kültür seviyeleri, ele alınacak konu gibi çok farklı hususlarla geliştirilecek bir vetiredir. Bu husus, pedagojik formasyonu gerektirir. Bu, bazı kimselere, ilk başta zor gibi görünse de aşılması zor bir engel değildir. Peygamberimizin Tebliğ Metotları adlı kitabımızda bu konuda çok teferruat bulunabilecektir.

Teknik Cihaz meselesi de gözümüzü yıldırılmamalıdır. Siyah tahta ve onun yerini tutacak malzemeden başlamak üzere, tepegöz, projeksiyon, video, sinevizyon gibi günümüzün geliştirilmiş tekniklerini kullanarak konuların işlenmesi dinleyenlerin dikkatini canlı tutacak, derslerin etkisini artıracaktır. Aile eğitimi meselesinde hizmete azmedenlerin, bir surette bu teçhizatı temin etmeleri ve bunların kullanımlarını öğrenmeleri gerekir.

Hazırlanmanın önemi açıktır. Bu sadette fazla bir şey söylemeye gerek yoktur. Çünkü Kur’ân-ı Kerim, “Hiç bilenlerle bilmeyenler bir olur mu?” der. Öğretme azminde olan elbette öğreteceği şeyleri önce kendisi öğrenecektir. Bir öğretecekse, onu kendisi kaç misliyle öğrenmelidir ki konuya hâkim olsun, dinleyenleri ikna etsin, meseleyle ilgili sorulara cevap verebilsin. Yine dinimizin ilk emri olan “Oku!”ya uyarak, ele alacağımız konuları değişik kaynaklardan çokça okumak suretiyle, bu konuların bütün yönlerini yeterince kavradıktan sonra başkası-

na öğretmeye ve anlatmaya geçmeliyiz. Yarım yamalak bilgi, dinleyenler üzerinde olumlu tesir bırakmaz, ilgi uyandırmaz.

4) *Tedric ve Kolaylaştırmak, Zorlaştırmamak*

Metotta tedricilik esastır. En kolay, en câzip bahislerden kademe kademe, zor ve câzibesini az olanlara doğru gidilmelidir. Keza en lüzumlulardan derece derece daha az lüzumlulara geçilmelidir.

Tedric yer vermek muhatapın derslere olan şevkini sağlamak için de önemlidir. Alimler, “İlim öğretimi tedrici olmalıdır, çünkü başlangıcı kolay olan şey, bunu öğrenmeye başlayana cazip gelir ve öğrenmekten zevk alır.” demiştir.³¹¹

Muhatapta tedrici düsturunu açıklarken, birinci muhatap olarak Aleyhissalatu vesselam'ın kendisinin karşımıza çıkması, bunu aşmada üç yıl harcaması, muhtevada tedrici bahsinde “besmele”imizin üç ayrı safhada tamamlanması gibi örnekler cidden düşündürücüdür.

Evet, besmelesi üç safhada tamamlanan, Kitab'ı 23 yılda indirilen bir dinin mensupları olan bizler için, öğretimde tedrici meselesinin nasıl hassas, ciddi, öncelikli bir yer alması gerektiğini anlamak kolaydır.

Öğretimde, tedrici yöntemi esas alınması gerektiği gibi, önemli olan meseleler de sıkça, söz düşürülerek tekrar edilmelidir.

5) *Münâvebe (Nöbetleşme)*

Grup toplantılarına bir ailenin bütün efradı katılamayabilir. Veya yakın komşular da her seferinde muntazaman geleme-

311 İbn Hacer, Fethu'l-Bâri, 1/173. Resûlullah'ın tebliğ ve tâlimde takip ettiği tedrici metodunu, Peygamberimizin Tebliğ Metotları adlı eserimizde teferruatlı olarak tahlil ettik (s. 57-119). Efendimizde bu konuda da cidden güzel örnekler mevcut.

yebilirler. Bu durumlarda, sünnette gelen münâvebe usulüne başvurulmalıdır. Yani bir seferinde biri, diğer seferinde öbürü katılır. Katılanlar işlenen, üzerinde durulan bahisleri, katılmayana, en kısa zamanda aktarır veya katılmayan kaçırdıklarını öğrenmeye önem verir. Bunun sünnetteki örneğine gelince, Hz. Ömer şöyle anlatıyor: “Ben, Ensârî kardeşimle, Resûlullah’a uğrama hususunda anlaşmıştım: Bir gün o uğruyor, bir gün ben uğruyordum. Ben gittiğim zaman, o gün Resûlullah’a gelen vahy ve diğer haberleri akşama kardeşime anlatıyordum. Ensârî kardeşim de kendi nöbetinde Resûlullah’a gidiyor, görüp işittiklerini akşam bana anlatıyordu...” Buhari, bu hadîsi: “İlim öğrenmede Münâvebe” adını verdiği bir bapta kaydeder.³¹²

6) Sürenin İyi Ayarlanması

Derslerin süresi iyi ayarlanmalıdır. Bu sürenin kısa olması elbette çok uygun olmaz. Ancak fazla uzatılması da doğru değildir. Uzatmanın en az iki yönden mahzurlu olduğu unutulmalıdır. İlk olarak toplantının yapıldığı ev yönünden mahzurlu olabilir. Dersin süresi uzadığı takdirde, evin başka işleri, meşguliyetleri aksayabilir. Keza iştirakçiler açısından da mahzurlu olabilir: Erken dönmediği takdirde evde işleri aksayacak olanlar, mesai bitimi evine dönecek erkeği olanlar, okuldan dönecek çocuğu olanlar çıkabilir. Şehirlerde, resmi dairelerdeki mesai bitimi bir ölçü olarak alınıp, ders programlarının başlama ve bitiş vakitleri buna göre ayarlanmalıdır diye bir tavsiyemiz var.

7) Dakiklik

Derslerin bilhassa başlama vakitlerinde dakik olunabilirse zamanda bereket hasıl olur. Ama herkes vaktinde gelmezse,

---

312 Buhârî, İlim 28

elbette ki bir çok sıkıntılar ve zaman bereketsizliği meydana gelir. Programın tamamlanması için dağılma saati gecikmek zorunda kalır. Bu da bir önceki paragrafta temas ettiğimiz mahzurları beraberinde getirir. Onun için, bazı müeyyideler koyma pahasına da olsa, dakik olmaya alışmaya zorlanmalıyız.

8) *Dayanışma*

Yukarıda, bu faaliyete delil olarak kaydettiğimiz ayette zikredilmiş olan “evlerin kible kılınması” tabirinde geçen “kible” kelimesinden çıkarılan bir mâna, “dayanışma” idi. Bu ilahî irşattan anlayacağımız bir mâna da, belirtildiği şekilde teşkil edilen ders grubunda, grup üyelerinin yardımlaşmaya yer vermeleridir. Yani durumu daha iyi olanlar, ihtiyaç sahiplerine bir surette yardım eli uzatmalıdır. Bu dayanışmanın, karşılıklı olarak muhabbeti, saygı ve sevgiyi artıracacağı açıktır. Geçim sıkıntısının had safhaya vardığı zamanımızda, bu çeşit davranışlar daha da önem kazanmıştır. Çünkü bu maddî sıkıntıyı insan avlamak için fırsat bilip bir çok kimseyi aldatan misyoner faaliyetleri kulağımıza gelmekte, basına ve hatta ekranlara yansımaktadır. Hal böyle olunca, Resûlullah’ın işlettiği müellefe-i kulûb müessesesini, günümüzde en müessir ve makul şekilde işletmek gerekir. Sadedinde olduğumuz ders grupları, bunu yeniden icraata koymada iyi bir fırsat olabilir. Unutmayalım, bir Arap atasözünde, “İnsan ihsanın kölesidir.” denmiştir.

C- AİLEDE EV İÇİ DERSLER

1- Ev İçi Derslerinin Önemi

Kur'ân-ı Kerim'in kesin bir hükmüne göre, içinde bulunduğumuz gevşeklik ve uyuşukluktan çıkabilmek için kendi irade ve gayretimizle bir şeyler yapmazsak, gökten inme bir kurtuluş beklemeye hakkımız yoktur: "Şurası muhakkak ki, bir kavim, kendinde olan (kötülüğü iyiye tebdil etmedikçe) Allah, o kavimde olan (kötülüğü) değiştirmez (Ra'd 13/11). Eğer halimizin değişmesini, daha iyiye gitmesini istiyorsak, kendi irade ve gücümüzü kullanarak, arzu ettiğimiz istikamette yol alma gayretine gireceğiz. Bu da, temel değerlerimizi önce kendimize kazandırıp, bu değerlere uygun bir hayat düzenine girmemize bağlıdır. Bunu temin edebilmek için ev dersinin gereğine inananlar, yarını yeni şartların oluşmasını beklemeden, bu işe hemen başlamalıdır.

Resûlullah, İslam'a girenlere, her seferinde, ailelerine de İslam'ı öğretmelerini tenbih ettiği için, aile fertlerinden bilenerin, bilip öğrendiklerini bilmeyenlere, yeni yetişenlere öğ-

retmesi bir vazife olmuştu. Bazı açıklamalara göre, Hz. Ömer halife oluncaya kadar, kişi kızını ve küçük kardeşini kendisi okutuyor, büyük olan da zihinlerinin canlılığı sebebiyle büyükten karşılıklı olarak alıyordu. Fetihler artıp, Arap olmayanlar ve çöllerde yaşayanlar da İslam'a girince çocukların sayısı çok arttı. Bunun üzerine Hz. Ömer, çocukların tâlim ve te'dibi (eğitimi) için müstakil mektep binalarının inşasını ve muallimlerin tespitini emretti...³¹³

Bidayetteki bu uygulama, aile fertlerini yetiştirme işinin aile reisinin sorumluluğunda olduğunun ve hatta eğitim işinin öncelikle de, evlerde olması gerektiğinin tespitinde önemli bir delil olarak değerlendirilebilir diye düşünüyoruz.

Nitekim Resûlullah, etrafındakileri öğrenmeye teşvik ederken, öğretmeye de teşvik etmiştir. Yani insan, bildiğini, en yakınlarından, ailesinden başlayarak başkasına da öğretecektir.

"Benden bir şey [söz, amel] öğrenip, onu başkasına da, öğrendiği şekilde öğreten kişi(nin yüzünü kıyamet günü) Allah taze kılsın. Nice sonradan öğrenen, bizzat dinleyenden daha iyi kavrar."³¹⁴

İbn Mâce'nin bir rivayetinde böyle bir tenbîhi, Aleyhissalatu vesselam, Kurban bayramı günü, namazdan sonra okuduğu hutbenin hemen ardından yapmıştır: "Burada hazır bulunup beni dinleyenler, burada bulunmayanlara tebliğ etsinler, duyursunlar..."³¹⁵ Hadîste zikredilen gâib (hazır olmayan)dan murat öncelikle aile fertleri, sonra komşular, sonra başkalarıdır.

Şu hadîs de öğrenme ve öğretme düsturunun farklı bir ifadesidir. Ebu Hüreyre'nin anlattığına göre Aleyhissalatu vesse-

313 Kettani, Terâtib, 2/294

314 Tirmizî, ilim 7; Ebu Dâvud, İlim 10

315 İbn Mâce, Mukaddime 18

lam, “Şu söyleyeceğim kelimeleri kim benden alıp amel edecek veya amel edecekleri öğretecek?...” buyurmuştur.³¹⁶

2- Ev İçi Derslerinde Göz Önüne Alınması Gereken Hususlar

Ev derslerine başlarken, öncelikle, bunun başarılı ve hele de devamlı olması için gerekli zemin hazırlanmalıdır. Değilse, bu da, millet olarak iliklerimize işleyen ve “Türk gibi başlamak...” tabiriyle ifadeye dökülmüş olan bir zaafımızın kurbanı olabilir. Bu tabirle, bir işe heyecanla hızla başlayıp, çok geçmeden saman alevi gibi sönmeyi, başlanan işi yarıda bırakmayı ifade ederiz.

Öyleyse, önce bunun gerçekleşmesi için gereken şeyler nelerdir, bizim şartlarımız ve imkanlarımız nelerdir, ailemizin terkihi nasıldır, neler yapabiliriz, eksiklerimiz ve yapamayacaklarımız nelerdir vs. gibi durumları iyi hesaplamamız, planı programı, müfredatı, derslerin sayısını, zamanı, müddeti... kitap ve diğer ders malzemeleri gibi hususları ailemizin şartlarına göre tespit etmemiz gerekir. Unutmayalım ki, bir fiili planlarken, o işin cereyan edeceği zaman ve mekan (yer ve o yerin içinde bulunduğu içtimâî şartlar) göz önüne alınmazsa, bir çok aksamalar olur. Öyleyse, çalışma planı yapılırken, devamlılığı ve verimliliği sağlamak için, iş-zaman ve mekan ilişkisi göz önüne alınmalıdır.

1) Ailenin Nüfusu

Ev dersi, karı-kocadan mürekkep iki kişilik bir ailede başlayabileceği gibi, çocuk ve başka büyükleri de olan kalabalık ailelerde de başlanmalıdır. Yeni evlenen ve müstakil ev açan bir

---

316 Tirmizi, Zühd 2

Çift ile, küçük veya byk çocukları olan veya aralarında yaşılı veya hastaların da bulunduğu aileler aynı programı uygulayamazlar. Yeni evlenenler koyacakları zengin bir programı daha rahat yapıp uygulama Şansına sahiptirler.

Derslerin devam ve inkıtasına etki edecek olan, evlerimizde eksik olmayan misafir durumu da dŐnlmelidir. Önceden alacağımız prensip kararıyla “Misafirler de katılacak, kesintiye uğramayacaktır.” diye azmedilebileceği gibi, bu durumda derslerin yapılacağı saatler de düzenlenebilir. rnek vermek bakımından misafirin iştirak ettirilmesi göz ardı edilmeyebilir de.

2) Kültürel Alt Yapı

Alt yapısı ortak ve birbirine yakın seviyede olan fertlerle, çok fazla farklılıklar bulunan fertlerin bulunduğu ailelerde, bilhassa takip edilecek kitaplar ve seviyeleri -en azından başlangıçta- ciddiye alınması gereken bir durumdur. Burada alt seviyedekileri esas alıp, daha basit ve kolay olanlardan başlamak gerekeceği açıktır. Dersi yürütecek kimsenin mevcut seviye farklılığını da izale edecek bir ön hazırlıkta bulunması, bu işe zaman ayırması elbette verimi de artırır, derslerin cazibesini de.

3) İŐtiŐare İle Benimsetme

Aile içinde ders yapmanın gereğine inanan anne, baba gibi büyükler, bu işe baŐlamadan önce diğerlerini de bunun gerekliliği konusunda iknaya çalıŐmalıdır. Sözgelimi baba, otoritesine dayanarak, emrivaki yaparak veya dayatma yoluyla buna baŐlarsa verim alamayabilir. Dahası kendisinin evde bulunmadığı zamanlar bu iş kesintiye uğrar. Halbuki, aile fertleri bunun gerek ve faydasına ikna edilir, karşılıklı konuşmalar

ve istişarelerle ortak karar şekline dökülerek başlanırsa herkes şevkle iştirak eder.

Kur'ân-ı Kerim, müminlere dünyevî işlerde istişareyi tavsiye eder (Şura, 42/38). Sadece ev içi dersler için değil, aileyi ilgilendiren bütün işlerde istişare etmeyi, çeşitli meseleler ortaya çıktıkça ailenin bütün fertlerinin fikrini almayı evde alışkanlık haline getirebilirsek, bütün işler şevkle benimsenir. Ev içi dersle ilgili meselede ileri sürülecek muhalif görüşler, yine bu yolla kolay çözülebilir. Küçüklere, “dersleri takip edip gerekenleri yapmaları halinde” memnun kalacakları hediyeler vâd edilebilir.

4) Başarıyı Ödüllendirme

Derslerin hazırlanması, sunulması, okunması gibi faaliyetlerde, yapabilecekleri ölçüde herkese bir rol verilmelidir. Baba ve anne gibi büyüklere düşen görevlerden biri de başarılı olanlara “takdir” ve “mükafat”lar vermeleridir.

5) Devamlılık

Yukarıda da söylediğimiz gibi, aile içi derslerinin en mühim meselesi devamlılığın sağlanmasıdır. Bu tıpkı yemek, içmek gibi günlük hayatımızın bir parçası olabilmeli; aile fertleri, hayatları boyunca, her gün böyle bir maksatla bir araya gelebilmeli; hatta evlenerek evden ayrılmış olsa bile, kurduğu yeni yuvada buna devam etmelidir. Böylece ailelerin saadet ve huzuru için gerekli olan “ailevî sohbet” şartı da bir ölçüde yerine getirilmiş olur. Öyleyse bu derslerin mutlaka devamlılığının sağlanması gerekir. Bunun gerçekleşmesine katkı sağlayacak bütün tedbir ve çarelere başvurulmalıdır. Resûlullah (s.a.s.), “İşlerin en hayırlı olanı az da olsa, devamlı olanıdır.” buyurmuş-

tur.³¹⁷ Bu önemli meselenin sağlanması için şu tavsiyelerde bulunuyoruz:

- * Derslerin, herkesin iştirak edebileceği günlere ve vakitlere konması,
- * Diğer işleri aksatmayacak bir sürede tutulması,
- * Çeşitli tedbirlerle -ki bir kısmını yukarıda kaydettik- cazip hale getirilmesi,
- * Herkesin evde olacağı sabah ve akşam vakitlerine öncelik verilmesi,
- * Sabah vaktinin -ki üzerinde ayrıca duracağız- garantilenebilmesi için imkan nisbetinde erken yatılması,
- * Televizyon düğmesine hâkimiyet sağlanması.

6) Sorumlu Bir Kişinin Belirlenmesi

Aile derslerinin verimliliği açısından, bu işten kimin sorumlu olacağı meselesi de büyük önem taşır. Bunun makul çözümü aileden aileye değişir. İlk nazarda babanın sorumluluğu akla gelirse de, pratikte öyle değildir. Baba, sık sık evden uzak kalmasını gerektiren bir işte çalışıyorsa ev dersleri aksar. Evde lise veya üniversitede okuyan biri varsa, bu iş için o da uygun olabilir. Dışardan ehil birini temin yoluna da gidilebilir. Hatta bu, bazı ihtisas gerektiren konularda zaruri de olabilir. Fakat dışarıdan temin, muvakkat çözümdür. Kanaatimce, bütün şartlarda, bu işin annenin sorumluluğunda olması en muvafık olanıdır. Hele dışarıda çalışma durumunda olmayan sağlıklı bir anne, benimsediği takdirde, bu dersleri kesintisiz devam ettirebilir. Ve dersler, kesintisiz devam etme

---

317 Sehâvi, Makâsıd'ı'l-Hasene, s. 205-206. Hadîs muteber kaynaklarda, zayıf senetlerle gelmiştir, bazılarında merfudur. Sehâvi bunları kaydettikten sonra, hadîs mâna ve medlûl itibarıyla bazı ayetlere muvafık düştüğünü belirtir ve ayetlerden birkaçını kaydeder: (İsrâ 17/29, 110; Bakara 2/68; Furkân 25/67)

şansına ancak ve ancak o müşfik annelerin fedakarlıklarıyla kavuşabilir.

Tahsilli annelerin bu dersleri çok daha başarılı yürütecekleri aşikar ise de, okuma-yazma bilen, sorumluluğunu müdrük, biraz da gayretli annelerin de, bunu bir derece yürütebileceğini söyleyebiliriz. Bunlar, başlangıçta biraz zorlansalar bile, zamanla çok daha başarılı hale geleceklerdir.

Aile içi eğitim, yaygınlık kazanıp milletçe benimsendiği takdirde, ihtiyaç duyacak anneler, bu maksatla belediyeler veya özel kuruluşlarca tertiplenecek kurslara tabi tutulup, yetişmeleri sağlanabilir. Kanaatimiz o ki, halk kesimlerinde böyle bir hareket uyanıp hayırlı neticeleri görülmeye başlanınca, umulandan fazla bir ilgi görecektir, kendini bu sadette yetersiz hisseden bütün anneler, bu maksatla açılan kurslara, maddî fedakarlıkları da göze alarak katılmak için can atacaklardır.

Burada, merhum Süheyl Ünver'in konumuz açısından ibretlerle dolu bir hatırasını kaydedeceğiz: Babası, onu, Cağaloğlu'ndaki evlerinden oldukça uzakta olan, İstanbul'un Sarıyer semtindeki mahalle mektebine göndermektense, gidiş-geliş için kaybedeceği zaman esnasında bizzat meşgul olarak talim ve terbiyesini kendi eliyle vermeye azmeder. Hergün işine giderken, küçük Süheyl'e ödev verir. Ödevlerin yapılmasında annesi ona yardımcı olur. Babası "Enver Bey, akşam eve dönünce, oğluna dersleriyle alakalı sorular sorar, ondan tatminkar cevaplar alınca, Süheyl'e mükafat olarak şeker, çikolata verirdi. Yok eğer beklediği cevapları alamazsa, Süheyl ağlamaya başlar, bunun üzerine annesi Safiye hanım'a: Süheyl çalışmadı, oyun mu oynadı? diye sorunca, anne oğlunu korumak isterdi. Gerçek şu idi ki, Süheyl çok yaramaz bir çocuktur. Onun bir oyun çocuğu olması öğrenmesine mani

idi. Zira akli fikri oyunda ve küçük kız kardeşi Sûre ile didişmekteydi³¹⁸.

7) Ev Derslerinin Zamanı

Peki, aile içinde yapılacak bu öğrenim ve öğretim çalışmaları her gün mü olmalı, haftanın bazı günlerinde mi olmalı? Aslında bunun cevabı aileden aileye değişebilir, herkes kendi şartlarına göre bir seçim yapacaktır.

Fakat ideal olan, bu işe “her gün zaman ayrılmasıdır” diyebiliriz. Resûlullah'ın uygulaması da böyledir. Aleyhissalatu vesselam, imamlık, kadılık, devlet başkanlığı, başkomutanlık, belediye başkanlığı, muallimlik gibi sayabileceğimiz -onun günlük hayatını dolduran- pek çok yönleri sebebiyle herkesten çok meşguliyeti olan bir kimse olmasına rağmen, programlı ve dakik hareket etmesi sebebiyle, onun, hem şahsî ilminin artmasına ve hem de aile fertleriyle ilgilenmeye her gün vakit ayırdığını anlamaktayız. Ailesi ile olan günlük ilgilerinden daha önce bahsedildiği için tekrara yer vermeden, kendi ilmini de artırmaya günlük olarak ilgi duyduğunu gösteren bir rivayet kaydedeceğiz. Resûlullah buyururlar ki: “Beni, Allah'a yaklaştıran ilmimin artmadığı bir gün yaşayacak olsam, o günü hayırla geçirilmeyen bir gün sayarım”.³¹⁹

a- Sabah Vakti

Kur'ân-ı Kerimde günün ve hatta beş vakit namazın vakitlerinden biri olarak en çok zikri geçen vakit, sabah vaktidir. Hasan Basri Çantay merhum, Kur'ân mealinin birinci cildinin

318 Onur, a.g.e. s.282, A.G. Sayar'ın A. Süheyl Ünver: Hayatı, Şahsiyeti ve Eserleri (Eren y. İstanbul, 1994) adlı eserinden naklen

319 Suyutî, el-Câmi'u's-Sağîr, 343. h.

sonundaki, Kur'ânda geçen belli başlı konularla ilgili fihristinde öğle, ikindi ve yatsı namazlarıyla ilgili olarak birer ayet gösterirken, sabah vaktiyle ilgili olarak 61 ve akşam vaktiyle de ilgili olarak gösterdiği 2 müteakip ayet, konumuz açısından daha önemlidir: "Gecenin bir kısmında da O'na secde et, geceleyin uzun bir süre de O'na tesbih ve ibadet et!" Gerçekten Kur'ân'da mükerrer seferler, sabah ve akşam vakitlerinde yapılacak zikir ve tesbihlere önem verilip, bunun teşvik edildiğini görürüz. Şu ayette olduğu gibi: "Sabah akşam Rabbin adını zikret!" (İnsan 76/25).

Hülâsa Sabah vakti, aile derslerinin yapılacağı en uygun vakittir denilebilir. Çünkü, Aleyhissalatu vesselam, sabah namazını kıldıktan sonra yatmayı mekruh ilan etmiştir. Mekruh vakit çıkıncaya kadar mescitte kalan Resûlü Ekrem, namaz sonrası, Ashapla sohbet edip onların yetişmesine katkıda bulunuyordu. Bu cümleden olarak rüyalar anlatılıyor, bunların yorumları yapılıyor, eyyâmu'l-Arap denen Arap tarihiyle ilgili vak'alar, bilgiler tezekkür ediliyor, sorulara cevaplar veriliyordu. Bütün bunlar, Ashâb'ın umumi kültür yönünden yetişmesine yönelik bir faaliyet olarak değerlendirilebilir.

Bundan sonra, kuşluk namazı kılarak evine dönen Aleyhissalatu vesselam ailesi, yani hanımlarıyla beraber oluyordu. Efendimiz bir hadîslerinde şöyle buyururlar: "Sabah namazını kılıp, sonra da bir mescitte oturup güneş doğuncaya kadar Allah'ı zikretmem, bana, Allah yolunda düşmâna sefere çıkmamdan daha sevimlidir. İkinci namazını kıldıktan sonra güneş batıncaya kadar geçen zaman için de böyle."³²⁰

Burada, Resûlullah'ın sulh zamanında, yani normal geçen bir hayatın her gününde sabah namazından sonra kuşluğa ka-

320 İbn el-Esir, Üsdü'l-Gâbe, 2/466. Bu hadîs başka tarikten de gelmiştir.

dar geçecek vakti değerlendirilmenin ne derece hayırlı bir iş olduğunun beyan edildiğini görmekteyiz. Değilse, düşmanın istilasına gibi ciddi bir tehlikeye karşı cihada çağırılma durumunda cepheye koşmamanın bir mâzereti olamaz.

Zamanımızda sabah namazından sonra mescitlerde dinî ve millî irfanın artırılmasına yönelik bir faaliyet, alışkanlıklarımıza pek yabancılaşmış. Gayyûr cami hocaları, bu sünneti ihya edip yeniden gelenekleştirebilirler. Ancak esas teklif etmek istediğimiz husus, ailemize yönelik öğretim ve tedris faaliyetleri için, bu ölü saatlerin kullanılmasıdır. Ayet ve hadîslerde, sabah vaktine yapılan vurgu ve Aleyhissalatu vesselam'ın uygulamalarının, bizim de bu vaktin ailenin yetişmesi istikametinde değerlendirilmesine yönelmemiz için, ilahî bir iş'ar olduğunu düşünüyoruz.

Bu, uygulama ve tatbik etme imkanı yönüyle de çok uygundur. Çünkü o vakitte, ailenin bütün fertleri evdedir ve derse katılamayacak yaşta olanlar da uykudadır. Kahvaltıdan evvel veya sonra veya sofraya toplanma halinde, imkâna göre 10, 15, 20 veya 30 dakikalık -her gün devam edecek- bir ders yapma geleneği çok verimli olacaktır. Birkaç yılda çok şey öğrenilecek, çok şey kendiliğinden değişecektir.

b- İkinci Vakti

Yukarıda kaydettiğimiz hadîste Aleyhissalatu vesselam, ikindinin mekruh vaktini de, aynı kategoriye dâhil etmiştir. Ancak günümüz şartlarında bu vakti, ailevî faaliyetten ziyade ferdî yetişmemiz maksadıyla programa dahil etmemiz, gündeme almamız daha uygun olur diye düşünüyoruz.

c- Akşam Vakti

Rivayetler, Hz. Peygamber'in akşam namazından sonra yatsı namazını kılmadıkça yatmadığını, normal durumlarda da, yatsıyı kıldıktan sonra fazla vakit geçirmeden yattığını, aksi davranışı mekruh addettiğini belirtir.³²¹ Alimler, bu keraheti, yatsı namazının geçirilmesi endişesiyle izah eder. Bir sebeple bu korku izale edildiği takdirde, kerahetin kalkacağını belirtirler.³²²

Bazı rivayetlerde gecenin ikinci yarısında teheccüte kalkmanın efdal olacağı, bu sebeple Aleyhissalatu vesselam'ın gecenin ilk yarısında uyuyup ikinci yarısında kalktığı belirtilir.³²³

d- Gece Vakti

Aile eğitim ve öğretimi için, gece vakti de göz önüne alınmalıdır. Sabah vakti şartlarımıza uygun düşmüyorsa, gece vaktinden istifade etmek de bir imkandır. Kur'ân-ı Kerim'de, kaba bir hesapla, gündüz (nehâr) ve gündüzün kısımlarıyla ilgili kelimeler 106 kere geçerken, gece (leyl) ve gecenin kısımlarıyla ilgili kelimelerin 117 sefer geçmesi (İslam'da Zaman Tanzimi s. 20), kendimizi ve ailemizi yetiştirmede gece vaktinin daha müessir olabileceğine ilahî bir irşat olarak da yorumlanabilir, diye düşünüyoruz.

Resûlullah'a fetretü'l-vahy döneminden sonra ikinci sırada vahyedilmiş olan Müzzemmil suresinin ilk yedi ayetinin, gecenin kullanılmasıyla ilgili olması, bizce pek önemli bir irşattır. Böylece daha peygamberliğin en başında, öğrenme ve kendini yetiştirme meselesinde gecenin ehemmiyetine dikkat çekil-

---

321 Buhari, Mevâkit 23

322 İbn Hacer, Fethu'l-Bâri, 2/189

323 İbn Mâce, İkâmet 182

miş oluyor : “Ey örtüsüne bürünen Resûlüm! Geceleyin kalk da az bir kısmı hariç geceyi ibadetle geçir. Duruma göre gecenin yarısında veya bundan biraz daha azında veya fazlasında ibadet etmen de yeterlidir. Kur’ân’ı ağır ağır düşünerek oku.. Biz sana pek ağır bir söz vahyedeceğiz. Muhakkak ki geceleyin kalkıp ibadet etmek daha tesirlidir ve Kur’ân okuyuş bakımından daha düzgün, daha sağlam bir tilavet sağlar. Halbuki gündüz seni meşgul edecek yığınla iş vardır.” (1-7. ayetler).

Nitekim Resûlullah için farz mesabesinde bir emir olan teheccüt (İsra, 17/79), diğer müminler için pek çok ayette tavsiye edilen nafile bir ibadettir³²⁴. Resûlullah’a hitaben gelen şu ayet, bize de hitabeder ve gündüzün telaşı içerisinde kendimizi yetiştirme yolunda bulamayacağımız geniş vakitleri, geceleri bulabileceğimiz hususunda bize yol gösterir: “Gecenin bir kısmında da O’na secde et, geceleyin uzun bir süre de O’na tesbih ve ibadet et!” (İnsan 76/26). Teheccüt kalkışları, kendimizi yetiştirmede kullanabileceğimiz fevkalade münbit bir fırsattır. Çünkü yukarıda da temas ettiğimiz üzere, bu nevi fırsatlarda ilmî meşguliyet, zikir yapmaktan çok daha sevaplı bir iştir.

Kıyâmu'l-Leyl'i, yani gece kalkışını, hep namaz kılmak olarak anlamak yanlıştır. Esas olan geceyi ihyadır, yani ölü geçirmeyip faydalı kılmaktır. Namaz, Kur’ân tilaveti ve evrat okuma gibi çeşitli zikirler yaparak geceyi ihya edebileceğimiz gibi, -alimlerimizin belirttiği üzere- bilgimizi artırıcı meşguliyetlerle de ihya edebiliriz. Hatta bir miktar namazdan sonra, bilgi eksikliklerimizi tamamlayan gayretlerin ibadetten kat kat üstün olduğunu söyleyebiliriz. Nitekim Aleyhissalatu vesselam da

324 (İnsan 76/26; Tâ-Ha, 20/130; Zümer, 39/9; Secde, 32/16; Â-i İmrân, 3/113; Zâriyât, 51/16-18. Bu konuyu, İslam’da Zaman Tanzimi adlı kitabımızda genişçe tahlil ettik, s. 35-48).

bir hadîslerinde, “Geceleyin bir müddet ilmî meşguliyet, onu (tamamiyle ibadetle) ihya etmekten hayırlıdır.” buyurmuştur.³²⁵

Başka vesilelerle de temas ettiğimiz üzere dinimiz, ilmi daima ibadetten üstün tutmuştur, hele bu ilim, zaruri olanlara girerse. Aleyhissalatu vesselam, ilimle meşgul olanın ibadetle meşgul olana üstünlüğünü, dolunayın diğer yıldızlara üstünlüğüne benzetmiştir.³²⁶ Resûl-i Ekrem’in: “Benden sonra bir peygamber gelseydi o, Ömer olurdu.” tebciline mazhar olan Hz. Ömer’in geceleyin yapılan ilmî müzakereyi “namaz” olarak tavsîf etmiş olduğunu da burada hatırlatmak isteriz. Bir gece, Ebu Musa ile fikhî mesele müzakere ederken, Ebu Musa Hz. Ömer’e namazı hatırlatır. O, “Biz zaten bir namazdayız.” der.³²⁷ Hz. Ömer burada ilmî meşguliyeti namazla ifade ederken, -İbn Hacer’in de dikkat çektiği üzere- elbette nafîle namazı kastetmiştir, farzı değil.

Kur’ân-ı Kerim’de Rabbimizin, “Onlar gecelerini Rableri için secde ve kıyamla geçirirler.” (Furkân 25/64) yüce kelimelerindeki “secde”den namazı anlarsak, “kıyâm”dan da ilmî meşguliyetle değerlendirilip nurlandırılacak “gece uyanıklığı”nı anlayabiliriz. Şu halde, “geceyi ihya etmek”ten sadece ibadetle geçirmeyi değil, öğrenme ve öğretmeye yönelik, hayra yönelik her çeşit faaliyeti anlayabiliriz.

Son olarak belirtmede fayda var: Buhari hazretleri, yatsı namazından sonra günlük meşguliyetlere devam etmenin mekruhluğuna işaret eden hadîsten sonra, iki ayrı bâb daha açarak buralarda da ilimle, misafirle, aile efradıyla hayırlı hususlarda meşguliyetin cevazını ifade eden hadîsler kaydeder.³²⁸

325 Dârimî, Mukaddime 27

326 Tirmizî, İlim 19; İbn Mâce, Mukaddime 17

327 İbn Hacer, Fethu'l-Bâri, 1/224

328 Bkz.: Buhari, Mevâkîtu's-Salât 39-41

e- Sofra Başları

“İşlerin hayırlısı az da olsa devamlı olanıdır.” hadîsini uygulamada sofraya oturuşta veya sofradan kalkış sırasında, fazla değil 5'er veya 10'ar dakika gibi, hiç de fazla, sıkıcı ve vakit alıcı sayılmayacak bir müddet ayırarak, birkaç hadîs veya bir iki sayfalık tarih veya edep veya ilmihal kitabı... -kısacası faydalı bir şey- okusak ve bunu alışkanlık haline getirsek, bir hafta, bir ay veya bir yıl içerisinde buna ne kadar zaman ayırmış olacağımız hesaplanabilir. Ve bu 5'er dakikalık zamanlarda damlayan bilgi katrelerinden ne kadar ciddi bir birikime ulaştığımız görülür.

Bu 5-10 dakikalık müddette yapılacak dersin ön hazırlığını, baba veya talebe durumunda olan çocuklar veya diğer büyükler yapabilir. Ben şahsen, evde okula giden çocuk varsa, bu hizmetin onlara verilmesini, belli bir sırayla onlara hazırlattırılıp yaptırılmasını, ciddiye alanların, başarılı olanların bir suretle ödüllendirilmesini tavsiye ederim.

f- Haftada En Az Bir Gün İlim

Belirtildiği şekilde, sofraya başlarında, günlük olarak yapacağımız kısa bilgilenmeler dışında, haftada bir günlük ciddi bir ilmî müzakere yapılması hususunda Resûl-i Ekrem'e nispet edilen bir tavsiyeyi hatırlatmanın yeridir. Aleyhissalatu ves-salam'a -zayıf bir senetle de olsa- nispet edilen bir kısım rivayetlerde, haftanın her bir gününde yapılacak işlerin zikr edildiği görülür.³²⁹ Hz. Enes'ten gelen bu nevi hadîslerden birinde, “Pazartesi günü ilim talebi” tavsiye edilir.³³⁰ Hz. Câbir'den gelen bir diğer rivayette ise pazartesiye “Perşembe” de ilave

329 Geniş bilgi için İslam'da Zaman Tanzimi kitabımız görülmelidir, s. 88-89

330 Suyutî, el-Câmi'u's-Sağîr, 1112. h.

edilir.³³¹ Mûnâvî, bunun, gündüzün başında olmasının daha iyi olacağına dikkat çeker.

Bu, haftalık ilmî çalışmaların komşularla işbirliği şeklinde geliştirilmesi de düşünülüp, denemeye konulması tavsiye edilir.

g- Akşam ve sabah vakitlerinin aile içi eğitimde önemi

Kur'ân-ı Kerim farz namazların her birinin vakitlerine temas eder ise de, hepsine eşit sayıda yer vermez. Bunlardan bilhassa sabah ve akşam vakitlerine daha çok yer verir. Bunlara temas, hem muhteva ve hem de sayı itibarıyla, diğer vakitlerden dikkat çekecek ölçüde farklıdır. Şöyle ki;

1- Beş vakte toptan veya ayrı ayrı temas eden ayetlerden başka sadece sabah ve akşam ikilisini yan yana zikreden ayetler de vardır. Sabah mânasına gelen “bukra” 7 kere, “ibkâr” 2 kere geçer ve bunlardan sekizinde, akşam mânasına gelen “aşiyî” veya yine akşam mânasına gelen “asîl” kelimeleriyle beraber zikredilir. Bunlardan birinde Hz. Davud’un, o iki vakitte dağlar ve kuşlarla birlikte Allah’ı zikir ve tesbih ettiği (sâd 38/19-19), diğerinde de Cenab-ı Hakk’ın, bu iki vakitte, Allah’ı tesbih etmesi için Hz. Zekeriya’ya vahyedildiği belirtilir (Meryem 19/11). Beşinde de akşam ve sabahları bu ümmete sarahaten namaz emredilir. Gudûv ve âsal kelimelerinin kullanıldığı bir ayette, sabah ve akşam vakitlerinde yer ve gökte bulunanların ve onların gölgelerinin Allah’a secde ettiği ifade edilir (Ra’d 13/15).

Bu iki vakitten sabah vakti, Kur’ân’da daha çok yer alır. Yukarıda geçen bukra, ibkâr ve gudûv kelimelerinden başka, sabah vaktini ifade etmek üzere fecr kelimesi 6, Seher 3,

331 Mûnâvî, Feyzu'l-Kadîr, 1/543

subh, sabah, isbah kelimeleri 7 sefer geçer. Bunların bir kısmı sabah vaktinde yapılacak ibadeti hatırlatmak üzere geçer. Başka hatırlatmalarla ilgili olanlar da var.

Sabah ve akşam vakitleri, Kur'ân'da başka kelime ve üsluplarla da geçer. Hasan Basri antay merhum, Kur'ân-ı Kerim için hazırladığı mealine koyduğu indeksinde öğle, ikindi ve yatsı vakitlerine temas eden sadece birer ayet kaydederken sabah vakti için 61, akşam vakti için de 22 ayet göstermiştir. Her ne kadar bu, sıhhatli kesin bir ölçü olmasa bile, kabaca şunu söylememize yeterlidir: "Kur'ân-ı Kerim'de sabah ve akşam vakitlerinin müstesna bir yeri vardır, Rabbimiz, bu suretle, mezkur iki vaktin terbiyevî maksatlarla değerlendirilmesini irşat buyurmaktadır."

Aile içi eğitim meselesinde, bu iki vaktin önemi gerçekten büyüktür. Çünkü aile fertleri, diğer vakitlerde iş, okul, meslek hayatı vs. gereği farklı yerlere dağılsa da, akşam ve sabah vakitlerinde beraber olma şansına sahiptirler. şu halde, ev içi eğitimini bu vakitlerde organize etmek veya terbiyevî fiil ve davranışlara öncelikle bu vakitlerde dikkat edip yer vermek daha uygundur. Bu ikisini birbiriyle kıyaslayacak olursak, sabahın önceliği -rakamlar açısından bile- açıkça gözükmemektedir.

Öyleyse çocuklarını istikamet üzere yetiştirme sorumluluğunun ağırlığını vicdanında ve omuzlarında hisseden anne ve babalar, bu iki vakti iyi değerlendirme gayretine girmelidirler. Ayetlerde bu iki vakit üzerine yapılan taşhidât ve vurgunun meselemize de bakan bir yönü olduğunu görmemek mümkün değil.

D- AİLE İÇİ EĞİTİM VE TELEVİZYON, VIDEO, RADYO VS.

Çocuklarımızın aile içi eğitiminde, televizyon unsurunu göz ardı edemeyiz. Aslında radyo, teyp, video ve hatta eve giren gazete, kitap, dergi gibi her çeşit yayın organı önem arz eder ise de, bunlar arasında en mühim yeri televizyon işgal etmektedir. Bu meselede bir kısım ailelerin evlerine sokmamak suretiyle o meseleyi halletme yoluna gittiklerine muttali oldum. Ben şahsen televizyonu evden külliyen kaldırmaktan ziyade, onun kullanılmasına hakimiyetin daha faydalı olacağına kâniim. Televizyon düğmesine hâkim olmanın yolları aranmalı, antrenmanı yapılmalı diyorum.

a- Bir Uygulama

Televizyonun zararları konusunda şuurlu bir zat, bunu önlemede oldukça makul bir uygulamasını anlattı: “Ben aileme, hususen çocuklara, öyle bir program uyguluyorum ki, televizyon seyretmeye zaman kalmıyor. Devamlı yapacakları bir şeyler var: Okuyacakları kitaplar, alacağı kurslar, yabancı dil çalışmaları, spor çalışmaları vs. Hele spor meşguliyeti, hem

sağlık, hem eğlence. Haftalık ve günlük sıkı programlar uygulanıyor. Çocuklar buna alışınca, televizyona hem zaman kalmıyor, hem de ilgi duyulmuyor. Televizyon hesapsız, plansız aylıkların işi. Bu bir alışkanlık meselesi. Ben bunda muvaffak oldum. Başlangıçta alışkanlık haline gelinceye kadar zaman ayırmak, sıkı takip etmek gerekiyor. Elbette zahmeti olacak, buna katlanacaksınız. Sonradan her şey yerine oturuyor, arada sırada kısa bir murâkabe ve takiple tıklarında yürüyor.”

Televizyonu disiplinli kullanmada muvaffak olamayanlar, son çare olarak -bütün aile fertlerini ikna ederek, ihtilafa, tatsızlıklara, gücendirmelere yer vermeden- televizyonu kaldırma çaresine de başvurabilirler. Televizyonun -ve diğer yayın vasıtalarının da- hâsıl edeceği mânevî tahribattan Allah katında sorumlu olduğumuzu bilmemiz gerekir. Çünkü ayet umumi ve kesin: “(Ey Peygamber!) Mümin erkeklere söyle gözlerini (haramlara bakmaktan) kısınsınlar ve edep yerlerini açmaktan sakınsınlar. Bu onlar için en uygun olanıdır. Allah yaptıkları her şeyden hakkıyla haberdardır. Keza mümin kadınlara da söyle gözlerini (onlar da harama bakmaktan) kısınsınlar ve edep yerlerini açmaktan sakınsınlar...” (Nur, 24/30-31). Faydasız ve hatta zararlı şeylere bakarak düştüğümüz zararları cihaza, elektriğe ve saireye yükleyemeyiz. Nitekim kadı, mahkemede cezayı baruta, tüfeğe veya bunları imal edene değil, iradesini kullanarak tetiği çekene verir.

Kur’ân’da, düğmelere üfleyenlerin şerrinden Allah’a sığınmamız emredilir (Felak, 113/4). “Düğmelere üfleyenler”den geçmiş zamanda sihirbazlar, büyücüler anlaşılabilir. Zamanımızda bunu radyo, televizyon gibi “yayın merkezleri” ve “oralarda mikrofonlara üfleyenler” diye yorumlayanlar var. Bu yeni yoruma katılmamak mümkün değil. Hatta bu yoruma,

düğmeler üzerinde hâkimiyet kuran, kendileri görünmeyen mafya ve klikleri de ilave edebiliriz. Çünkü onların şerleri Allah'a sığınılacak kadar dehşetli.

Bu açıdan, aile eğitiminde en büyük problemlerimizden biri televizyonlar ve radyo düğmelerine hakimiyet meselesidir. Bunu eve girecek kitap, gazete, mecmua vs. de seçim işi takip eder. Başarıda, vereceğimiz terbiyeyi bozan yayınlardan kendimizi ve ailemizi korumak ciddi bir esastır.

Buradaki ihmalemizden doğacak zarardan ve Allah'a karşı sorumluluğumuzdan hiçbir bahane bizi kurtaramaz. Çünkü az evvel de örnek verdiğimiz gibi, mahkemede hâkim, işlenen cinayetin cezasını hiçbir zaman baruta, tüfeğe veya bunları imal edenlere vermez, tetiği çekene verir. Düğmeyi çeviren başkası değil, kendi parmaklarımız, onlar da emri aklımızdan alıyor, onu da idrakimiz yönlendiriyor. Akıl ve idrakimizin daima şuurumuzun güdümünde olduğunu hepimiz biliriz.

Kısacası evin içi bizimdir. Sokağa gücümüz yetmese de evimize yeter, buraya hâkim olabiliriz. Bu bir şuur ve irade işi. Bizi, hayvandan ayıran yönümüz de burada düğümlenir. Hareketlerimizi hevaya değil, akla göre, faydalıya, inancımızın gereğine göre ayarlamak, programlamak zorundayız. Dünyadaki yükseliş de buna bağlı, ahiretteki de.

Değilse! Şairin dediği gibi: "Oluklar çift, birinden nur akar, birinden kir!" Düğmeler de öyle: Hayra açılan da var, şerre açılan da. Düğmeye hakimiyet evi mektep kılar. Seçim bizim ve sorumlu biziz.

b- Teknolojinin imkanlarını hayırda kullanmak

Aslında burada zararlı yönüne dikkat çektiğimiz televizyon, radyo, video, gazete, kitap vs. şeylerin hepsi teknolojinin

emrimize verilmiş imkanlarıdır. İhtiyaçlarımızı karşılayan bu teknolojinin çoğu kere dini ve milliyeti yoktur. Silahı müdafaa-da kullanmak iyidir, cinayette kullanmak kötüdür. Teknolojinin medyaya giren imkanları da böyledir. Hepsini hayırda, ilim ve irfanımızın artırılmasında kullanabiliriz. Sözelimi, televizyon, bilgisayar gibi en son en zararlı olduğu söylenebilecek teknik imkanları faydalı kılacak şekilde kullanabilir, ev halkını bu istikamette yönlendirebiliriz. Bu imkanların iyiye kullanılması istikametindeki mücadele ve gayretlerimizin, onları külliyen evden çıkarmak istikametindeki kavgadan daha kolay olacağına ve daha iyi, daha çabuk netice alınacağına inanırım. Bu araçların varlığına karşı çıkmak, içinde yaşadığımız çağın gerçeklerine göz yummak olur. Böylesi bir düşünce, çevremizce yadırganabilir de. Ama iyiye kullanma istikametindeki çalışmalara, telkinlere kimsenin kolay kolay bir diyeceği olmaz.

E- YAYGIN EĞİTİM

Daha önce de temas edildiği üzere, temel eğitim, hayatın belli bir safhasını, yani çocukluk dönemini ilgilendiren ve bu, çocuk için bir hak, aile ve devlet üzerine ise farz bir vazife iken, yaygın eğitim, kişinin kendisine, vicdanına bırakılmış bir istikmaldir, yani mükemmelleşme gayretidir. Değişen şartlara, ortaya çıkan yeniliklere intibak etmek için bilgi, beceri ve ihtisasımızı artırmaktır. Önceki, çocukları ilgilendirirken bu, öncelikle büyükleri ilgilendirir ve hayat boyu devam eder. Dünyanın çok hızlı bir değişime girdiği zamanımızda bu eğitim de, temel eğitim kadar önemlidir. Hatta, temel eğitimin yeni nesillere başarılı ve verimli şekilde sağlanması da, yaygın eğitime bağlıdır. Anneler, babalar kendilerini -bilhassa annelik, babalık, çocuk bakımı, çocuk psikolojisi, çocuk eğitimi, eğitim, eğitim metotları... gibi hususlarda yetiştirirlerse, keza bilgisayar, internet gibi günümüz eğitiminde zaruri hale gelmiş tekniklerle ilgilenip onlardaki gelişmeleri takip ve istifade cihetine giderlerse, çocuklarını o derece daha mükemmel yetiştirip yönlendirirler ve onlara daha güvenli yarınlar hazırlarlar. Bunlardaki eğitime yönelik gelişmeleri takip şöyle dursun, kullanımlarını bile

bilmeyen anne ve babaların çocuklarına rehberlikleri, onlar üzerindeki otoriteleri çok sınırlı kalır. Çocuk, ailedeki bu yönden gelen eksikliği telafi etmek istediği zaman, ailenin mura-kabesinden çıkarak bir kısım tuzaklara düşebilir. Çocuk sahibi olmaktan çok, çocuğu iyi yetiştirmek, bilhassa günümüzde, daha da bir önem kazanmıştır.

Geçmişte İslamî an'anede, "Beşikten mezara ilim tahsili" düsturuyla böyle bir eğitimin gereğine vurgu yapılmışsa da, "yaygın eğitim" başlığı altında, eğitimin ayrı bir bölümü olarak isimlendirilip ele alınmamış, yeterli seviyede geliştirilmemiştir. Ancak zamanımızda, bu, bütün dünyada yükselen değerler arasına girmiştir.

Hülasa, anne baba olanların, çocuklarına karşı taşıdıkları "sağlıklı terbiye verme" mesuliyetini hakkıyla yerine getirebil-meleri için, yaygın eğitim faaliyetlerine katılmaları gerekir.

YEDİNCİ BÖLÜM

EĞİTİMDE EVİN YERİ

A- EVİN KULLANIMI

*İyi nesil için iyi terbiye,
İyi terbiye için uygun ev!*

Yeni nesillerimizin daha iyi bir formasyon almasında, şüphesiz fiziki ve içtimaî çevrenin, okulun, yayın vasıtaları olan kitap, dergi, gazete, radyo, televizyon vs.'nin ayrı ayrı katkıları vardır. Bunlar arasında öncelikli yeri, evin ve aile ortamının alacağını tekrar tekrar söylemek israf-ı kelimadır. Hele günümüz eğitimcilerinin, çocukta karakter ve şahsiyet terbiyesinin altı-yedi yaşlarında tamamlanmış olacağına dair iddiaları göz önüne alınca!

Bu yaşlar umumiyetle okul öncesi devredir ve çocuğun bu dönemindeki hayatı aile içinde ve evde geçmektedir. Durum böyle olunca, daha iyi bir nesil yetiştirme arzu ve hassasiyetinde olan annelerin, babaların, eğitim sorumlularının ve devletin, bu hususta başarılı olabilmek için “ev” ve “aile” gerçeği üzerinde şuurla durmaları gerekir. “İyi nesil için iyi terbiye, iyi terbiye için uygun “ev” ve “sağlıklı aile!” düstur kılınmalı ve bunun gereği yapılmalıdır.

Bu dűşünceden hareketle, bu bölümde “ev” meselesi üzerinde biraz duracađız.

1- Beyt (ev)

İnsanlığın en temel ihtiyaçlarından biri evdir. İlk insanlar, -bazı sosyologların iddiasınca- belki, bir müddet için mağaralarda kalmış olsalar da, fazla vakit kaybetmeden, ihtiyaçlarına, zevklerine uygun evler yapmış olmalıdırlar. Kur’ân-ı Kerim, (deriden, yünden, topraktan) yapılmış evlerden bahsettiği gibi, kayalara oyulan evlerden de söz eder. (Bkz.: Bakara, 2/189; Nur, 34/61; Şuara, 26/149; Hicr, 15/82 vs.).

Evin tarihi, insanlık kadar eskidir. Mukaddes kitabımız, yeryüzünde, insanlar için yapılan ilk evin, Mekke’de yapılan Kâbe olduğunu belirtir: “Doğrusu insanlar için ilk kurulan ev (beyt) Mekke’deki (Kâbe)dir, O mübarektir ve insanlar için hidayet rehberidir.” (Âl-i İmrân, 3/96). Bu ayette, ilk kurulan ev olduğu vurgulanan Kabe’nin, Hz. Âdem tarafından inşa edildiğini Aleyhissalatu vesselam belirtmektedir. Kur’ânî ve Nebevî deliller, Nuh tufanıyla harap olan Kâbe’nin, Hz. İbrahim zamanında, oğlu Hz. İsmail’in yardımıyla ve Cebrail Aleyhisselam’ın “mühendisliğinde” ikinci sefer inşa edildiğini belirtir.

Konumuz elbette ki, ayet-i kerimede zikri geöen Kâbe’nin, inşa yönüyle mi fazilet yönüyle mi evvel (en önde, en üstün) olduğunu tahlil etmek değil. Bu sebeple mevzu üzerinde ileri sürülen görüşleri, delilleri teferruatlı olarak kaydedecek değiliz. Bu konuyu rivayetler çeröevesinde yeterince tahlil eden Fahreddin Râzi merhum, Kâbe’nin inşaat yönüyle de ilk olduğu kanaatinde. “Fazilet yönüyle ilktir.” görüşünde olanların delillerini de kaydeder, fakat yetersizliklerini göstermeyi ihmal etmez. Ve bahsi şöyle tamamlar: “Kâbe’nin şerefte evvel olması, elbette

inşaat cihetiyle de evvel olmasını gerektirmez. Ancak fazilet sebebiyle evvel olmasının sübûtu, onun inşaat yönüyle de evvel olmasına mani değildir.”³³²

Kâbe'nin Hz. Adem zamanında yapılmış olacağına bir delil olarak, -Razi'nin kaydettiği ve Mekke'yi Ümmü'l-Kurâ (Köyle-rin anası) olarak isimlendiren ayet deliline- bir ilavede bulunmak isteriz: Haccın en mühim rüknü olan “vakfe”nin yapıldığı yerin yani Arafat'ın Mekke'nin yakın çevresinde yer alması. Bu, konumuz açısından mânidardır. Çünkü, bir yoruma göre, Arafat, Cennet'ten çıkarılmış olan Hz. Adem'le Hz. Havva'nın buluşma yeridir. Bu kabul, bir gerçeği yansıtıyorsa, denilebilir ki, yeryüzünde insan hayatı bugünkü hac mahalli olan mübarek beldelerden itibaren başlamıştır ve tabii olarak da ilk Beyt, ilahî irşatla burada inşa edilmiştir ve bu da Kâbe-i mükerreredir. Hz. İbrahim'in Ka'be'yi ikinci kere inşası, insanlığın, Nuh tufanı gibi dehrin hadîsatiyle kaybettiği bidayetteki aslî değerlerine yeniden dönüşünü ifade eder.

Böylece, ilk mescit ve ilk inşaat olduğu kabul edilebilecek olan bu binaya temas eden, yukarıda kaydettiğimiz ayet-i kerimede dikkatimizi çeken bir husus, bu ilk inşaatın, -Kur'ân'-da da geçen- “mescit” veya “musalla” kelimeleriyle değil de “beyt” kelimesiyle ifade edilmiş olmasıdır³³³. Buradaki “beyt” kelimesinden, İslam üleması çoğunluk itibariyle, mâbet anlamış ise de, Süddî (v. 127/745) rahimehullah gibi, mutlak, yani “ev” mânasında anlayanlar da olmuştur.³³⁴ Kur'ân'da mutlak olarak “beyt” şeklinde gelen bu kelimenin, bazı Türkçe meal-lerde, öncelikli mânası olan Kabe veya Mescid-i Haram gibi

332 Mefâtihu'l-Gayb, 8/154

333 Kur'ân'da değişik şekillerde olmak üzere mescit 28 kere, beyt 56 kere, musallâ 1 kere geçer.

334 İbn Kesir, Tefsiru'l-Kur'âni'l-Azîm, 2/75

ibarelerle türçüme edildiğini görüyoruz. Bu durum, ayetten ulaşılabilecek bazı incelikleri gölgeleyebilmektedir. Nitekim selef-i sâlihinden Süddî gibi bir büyüğün anlayışından hareketle, ayetten zamanımızın şartlarında güncelleştirilmesi gereken bir yorumu ortaya koymanın, Kur'ân'ın makâsıdının dışına çıkmayacağına olan inancımızla şöyle diyoruz: Burada kastedilen Kâbe, bilinen en eski tarihinden beri mescit ve mâbet olarak kullanılmakta olmasına rağmen, Cenab-ı Hakk'ın bunu "beyt" kelimesiyle ifade etmesinden hareketle, Süddî (rahimehullah) gibi düşünenlerin haklılığını teyit eden bir karine, -az sonra kaydedeceğimiz- Bakara suresinin 125. ayetinde gelen "Beyt'i insanlar için toplanma ve güven yeri kıldık." ibaresidir. Burada "toplanma yeri" olarak tercüme edilen "mesâbe" kelimesi, lügat olarak, dağıldıktan sonra toplanma yeri mânasına gelir.³³⁵ Şu halde önce Hz. Adem tarafından ev olarak yapılan el-Beyt, sonradan, (dağılmış olan) insanlar için bir toplanma yeri (mesabe) kılınmıştır. Şu halde bu durumu ve müteakiben kaydedeceğimiz ayette gelen bir açıklamayı da göz önüne alarak şu inceliğe ulaşabiliriz: Ev inşaatlarımız, aynı zamanda mâbet mânasından uzak tutulmamalıdır, tıpkı beyt (ev) olarak insanlığa örnek kılınan ilk "model beyt" in mâbet hüviyetini kazanarak, bu hüviyetiyle ebedileşmesi gibi. Ayette yine "beyt" kelimesinin kullanılmış olmasından hareketle şunu da söyleyebiliriz: Bütün medenî müesseseleri insanlığa peygamberler öğrettiği gibi, kendi eliyle inşa edeceği meskenlerde oturma örneğini de Hz. Adem, bu beyt (Kâbe) ile öğretmiştir. Burası, ilk inşaat olması ve bir de öncelikli hizmetinin "Allah'ın rızasını kazanmak üzere toplanma yeri olması" sebebiyle mukaddes kılınmıştır.

---

335 İbn Hacer Fethu'l-Bârî, 2/67

Aynı mânaya ulaşmak üzere şu da söylenebilir: Hz. Adem, insanlığa, ikamet edecekleri ev inşaatını öğretmek üzere meskenler tesis ederken, zaman zaman hepsini toplayacak bir de mâbet inşa etmiştir. Diğer meskenler zamanla yok olurken bu, -teferruatı, zayıf da olsa bir kısım rivayetlerde geldiği üzere korunmuştur.

Şu ayet, insanlığın bu ilk beyti yani “ev”i olan Ka’be’nin hususiyetini şöyle ifade eder: “Beyt’i (Kâbe’yi) insanlar için toplanma ve güven yeri kılmıştık. “(Ey müminler!) Siz de İbrahim’in makamını kendinize namaz yeri edinin.” dedik. Evimi, ziyaret edenler, kendini ibadete verenler, rükû ve secde edenler için temiz tutun diye İbrahim ve İsmail’e ahd verdik” (Bakara, 2/125).

Burada “Beyt”le ilgili pek çok meseleye yer verilmekte ise de, konumuz açısından mühim olan iki tanesine dikkat çekeceğiz:

- 1- Toplanma yeri olması
- 2- Güven yeri olması

Öyleyse kudsiyet yönü ağır basan -”beyt” mânasını da taşıyan- evlerimizin bu iki vasfı dahi taşımasına dikkat etmemiz, ilahî bir irşat olmaktadır. Daha açık ifadesiyle “ev”lerimiz bir yol geçen hanı gibi, geceleri uğranılsa bile aile efradının birbirinden kopuk olarak geceyi geçirip sabahleyin tekrar dağılacakları bir yer olmamalı. Aksine, aile efradı arasında sohbet, tezekkür, tefekkür, ortak meselelerin istişare edilip karara bağlandığı, sevgi ve saygı bağlarının kuvvetlenip birbirlerine güven duygusunun pekiştiği, bilenlerin bilmeyenlere bir şeyler öğrettiği, yeni nesillerin hayata hazırlanmasında eğitim-öğretim hizmetlerinin verildiği bir yer olmalıdır. Kur’ân-ı Kerim’de, mescit kelimesi toplam 28 kere geçtiği halde, beyt kelimesinin tam iki misli yani 56 kere geçmiş olması bile, dünya hayatımız-

da, “beyt”in yani “ev”in mescide nazaran en az iki kat daha önemli olduğunu ifade eder. Bir hizmetiyle barınağımız, diğer hizmetiyle mescit ve mektebimiz olarak.

Evlerimizin mescit ve mektep olma yönü, onların içtimâî, ruhânî ve kültürel yönünü teşkil eder. Öyleyse, evlerimiz bu mânada bir hizmet mahalli olacak şekilde, evimize ve hayatımıza mânevî bir nizam, ruhânî bir hava, kültürel bir muhteva vermeli ve böyle bir hayat tarzı benimsemeliyiz.

Bu ailevî düzen, zamanla cemiyetin düzeni olacaktır. Böyle bir tanzimi sağlayan cemiyet huzurlu, güçlü ve yarınından emin olabilecektir. Yarının nesilleri de, ancak bu nizamın sağlandığı evlerde sağlıklı bir formasyon alabilirler.

2- Evlerin Fizikî Şartları

Ev meselesi gündeme alınınca, onun başka yönlerine de kısaca temasta fayda var. Çocukların iyi yetişmesinde, evde verilen terbiyenin önemi nisbetinde, evin bulunduğu yerden planına, dar veya geniş oluşundan tezyinatına varıncaya kadar pek çok teferruat ehemmiyet arz eder. Nitekim Resûlullah, “Kişinin (dünyevî ve uhrevî) saadeti üç şeye bağlıdır.” diyerek hayatımızda üç şeyin önemine dikkat çektikten sonra, bunlardan birinin “iyi (Salih) mesken” olduğunu belirtir. Hadîslerde, meskenin Salih olabilmesi için gerekli pek çok şart beyan edilmiştir. Havadar, komşusu iyi, ezan sesi işitilen, yer itibarıyla geniş, oda sayısı çok, süsleme yönüyle sade olması vs³³⁶...

Kur’ân-ı Kerim, çocuğu olan bir ailenin en az iki odalı bir evde oturmasını öngörür. Bunu, günün belli saatlerinde, çocukların ebeveyn odasına girerken izin istemeye alıştırılma-

336 Teferruat için Hz. Peygamberin Sünnetinde Terbiye adlı kitabımıza bakılmalıdır s. 416-450

larını emreden ayet-i kerimeden anlamaktayız (Nur, 24/61). Yani çocuklar ayrı bir odada kalmalıdır. Resûlullah'ın hadîslerinde, 10 yaşına gelen çocukların yataklarının ayrılması emredilir. Buradan, yani "izin ayeti"nden hareketle, büyü yaşına giren veya yaklaşan kız ve erkek çocukların odaları itibariyle de ayrılacağı, evde dede-büyük anne gibi, ailenin yanında kalan -ve yanlarına "izin" ile girilecek- yakınlar varsa, onlara da ayrı bir oda tahsis edileceği; yine hadîslerde geldiği üzere, zaman zaman evimize uğrayacak, dost akraba, "tanrı misafiri" gibi aile dışı kimseler için bir oda ayrılabilir, bir üniversite mensubu için kütüphane ve çalışma odası gibi farklı şartlar göz önüne alınınca, lükse kaçmayan bir meskende, içinde oturanların sayısına ve hatta mesleğine tabi olarak miktarı artıp eksilecek odalar bulunan bir ev planı ortaya çıkar.

İki-üç odaya tıkmış, 8-10 kişilik kalabalık bir ailede öğretim hizmeti yürütmek oldukça zorlaşır. Alınacak netice de, o nispette düşüktür.

Evlerin dekor ve tezyinatına, ailedeki çocuk durumu tesir eder. Sağlıklı bir terbiyede çocuklara müdahalesizlik esas olmalıdır. Fazla müdahale çocukların karakterini bozar. Evler, çocukları kendine çeken renkli, parlak, düşüp kırılan, kirlenen, yerinden oynatır oynatmaz evin estetik dengesini bozan süsleme unsurlarıyla doldurulursa, çocuğa her gün çokça müdahale olacak, azarlama, bağırıp çağırma ve dayak yağacak demektir. Bu hal, bütün ev halkına sirayet eden huzursuzluklara da sebep olacaktır. Hülasa evlerimiz, biraz da çocuklar göz önüne alınarak planlanmalı, düzenlenmeli, tezyin edilmelidir. Başarılı bir terbiye ve eğitim için bu şarttır.

Öyleyse ev, imkan nispetinde fiziken geniş, çocuğun eğitim şartlarına uygun şeklide tanzim ve tefriş edilmiş olmalıdır.

Söz buraya gelmişken, terbiye meselesinde meskenin taşıdığı önem sebebiyle, sözü biraz uzatma pahasına da olsa, mesken konusunda medenî dünyanın geldiği son noktayı kısaca belirtmemizde fayda var. “Mesken sosyolojisi” adıyla geliştirilen bir ilme göre, medenî seviye ile mesken telakkisi arasında paralellik var. Teferruata girmeden şunu kaydetmek istiyoruz. Evin genişliği, içinde oturacakların sayısına uygun olmalıdır. Tek kişilik bir meskenin genişliği, normalde iktisadî bir meseledir. Zengin milletler standardı yüksek tutarken, zenginleşenler de resmî standardın rakamını zamanla yükseltmektedirler (kaynağımıza göre, “fert başına” Amerika’da 36 metre kare olan standart, Fransa’da 14 metre karedir. Keza, aile meskenlerinde oda başına 2 kişinin düşmesi marazîdir, 2,5 kişinin düşmesi çok tehlikelidir. Bu hususta tespit edilen bir tablo şöyle.³³⁷

Ailede fert sayısı	Bir meskende ikâmet edilebilir oda sayısı			
	Geniş	Yeterli	Yetersiz	Çok yetersiz
1	2	1		
2	3	2	1	
3	4	3	2	1
4	4	3	2	1
5	5	4	3	2
6	5	4	3	2
7	6	5	4	3
8	6	6	4	3
9	7	6	5	4

3- Dinlenme Yeri Evdir

Üzerinde durduğumuz “evlerin mektep olma” meselesini te’yit eden bir ayet de, evin “dinlenme yeri” olmasına temas

337 Havel, J. E. Habitat et Logement, PUF, Paris 1974), Bkz.: H.P.S.T. s. 433

eden ayettir. Rabbülalemin olan Yaraticımız Kur'ân-ı Kerim'inde insanlara lütfettiği nimetleri sayarken şöyle buyurur: "Allah size evlerinizi bir huzur ve dinlenme yeri kıldı. Hayvanların derilerinden, yolculukta ve ikamet zamanlarınızda kolayca taşıyacağınız evler... var etmiştir" (Nahl, 16/80).

Burada, Cenâb-ı Hak, evlerde aranması gereken bir vasfa dikkat çekiyor: Huzur ve dinlenme yerimiz olması. Şu halde, günlük yorgunluklarımızı atmak üzere, ev dışı mahallere gitmek, bu ilahi irşada aykırıdır. Esefle belirtmek gerekir ki, günümüzde, hususen de erkekler³³⁸, yorgunluklarını gidermek üzere kahvehane, kulüp, sinema gibi çeşitli adlarla ifade edilen ev dışı mahallere gitmektedirler. Böylesi bir uygulama ve hayat tarzı içinde evler, sadece bir yeme-uyuma yeri olmakta, bir yolgeçen hanı mahiyetini taşımaktadır.

Evlerin dinlenme yeri olma yönüne temas eden yukarıdaki ayetin devamında "hayvanların derilerinden yapılan evler"den bahsedilmesi şöyle bir ilahi irşadın yapıldığını söylememize imkan veriyor: "Hangi çeşit evde oturursanız oturun, yani ister devamlı ikamet ettiğiniz sabit evler, isterse geçici oturduğunuz çardaklar veya kıl ve deriden mamul portatif çadırlar gibi bir yerde oturun, bütün evlerinizin bir dinlenme ve huzur yeri olduğunu unutmayın, huzur ve istirahatınızı öncelikle evlerinizde arayın, hayat tarzınızı buna göre düzenleyin."

a- Bilhassa Geceleri

Konunun yanlış anlaşılması için bir noktaya daha parmak basmak isteriz: Evler bir dinlenme ve huzur yeri olmalı

338 Esefle kaydedelim ki, bu çalışmamızı yapmakta olduğumuz 2003 ve 2004 yılları esnasında, bazı medya kanallarında, yurdumuzun bir kısım yerlerinde kadınlara mahsus kahvehânele-
rin açıldığına dair haberleri takip ettik. Bunlar kadınları yetiştirmeye yönelik bir teşebbüsün,
bazı T.V. kanallarınca, bu iyi niyet adımının magazinleştirilip dejenere edilerek haberleştiril-
mesi midir tam anlaşılmadı.

derken, bununla öncelikle gece vakitlerini anlamamız gerekiyor. Yüce Terbiyecimiz, Kitabında gecelerin uyku ve istirahat vakti olduğunu belirtmekte, gündüzleri ise maişet vakti yani geçimliliğin kazanılma zamanı olarak belirlemektedir (Nebe, 9-11). Kişi elbette ki rızkını temin için nereye gerekiyorsa oraya gidecektir. O halde dinlenme yeri olarak normal şartlarda evini hedefleyip, gecesini evde geçirmelidir.

Bundan bir maksadın terbiyevî olduğunu söylemeye hacet yoktur. Aile efradının istikamet üzere yetişmesi ailevî sohbe ve aile fertlerinin “huzurlu” beraberliğine bağlıdır.

b- Ev Bütün Aile Fertleri İçin Dinlenme Yeridir

Hemen ilave etmeliyiz, evin huzur ve dinlenme yeri olması sadece evin erkeği için değil, bütün fertleri içindir. Anne de, evde kalan delikanlı erkekler ve kızlar, hatta daha küçükler için de durum aynıdır. Zaten evin erkeği akşamları evde olmayı müstekar ve değişmez bir hale getirirse, bu hava içinde büyüyen delikanlılar da, huzurlarını dinlenmelerini, akşamları sokakta, başka evlerde veya eğlence yerlerinde değil, kendi evlerinde bulmaya alışacaklardır.

Resûlullah akşamın alacakaranlığında çocukların dışarı salınmamasını tavsiye ederken³³⁹ yine bu terbiyevî maksadı gözetmiş olmalıdır.

4- Evlerin Dinamizmi

İçinde yaşanan şartlar gereği, ev içi eğitime önem verirken, eve kapanmayı, sokağın zararlarından kurtulmak için inzivaya çekilmeyi tavsiye ettiğimiz sanılmasın. Söyledikleri-

339 Suyutî, el-Câmi'u's-Sağır 228. h, Heysemî, Mecmau'z-Zevâid, 8/111

mizden bu mânayı çıkarmanın yanlışlığını bilhassa belirtmek isteriz. Ev dışı da ihmal edilmeyecek ve bir kısım muhataralar (riskler) göze alınarak mutlaka ıslaha çalışılacaktır.

Ev içi eğitim ve uygulama ferdî bir düzelmedir. Halbuki İslam, dışa dönük içtimai bir sistemdir. Öyle ki, hedefi bütün insanlığın kurtuluşudur. Bu sorumluluk, eve kapanarak, sadece kendimizi kurtararak ifa edilemez. Bunun en güzel örneği de, İslam'ın, geldiği ilk yıllardaki gizli neşir dönemindeki uygulamalarıdır. İbn Hişâm, bu dönemi anlatırken, “Resûlullah Aleyhissalatu vesselam'ın Ashab'ı, namaz kıldıkları vakit dağların arasındaki koyaklara (kuytu düzlüklere) giderek kavimlerinden gizli olarak, oralarda namazlarını kılarlardı.” der.³⁴⁰ “Din için İslam'da ilk kan akıtan” olarak tarihe geçen Sa'd İbn Ebi Vakkas'ın meşhur macerası böyle, koyaklarda gizli kılınan bir namaz vesilesiyle vukua gelmişti: “Müslümanları takip eden müşrikler, onları, namaz kılarken görüp dinlerini aşağılayan söz ve küfürler sarf ederek saldırıya geçmişlerdi. Sa'd da, kendini müdafaa ederken eline geçirdiği sivri bir deve kemiğini saldırgan müşrikin kafasına indirip, kafasını yarıp, kanını akıtmıştı”.³⁴¹

Bu mühim hâdisenin izahını, sadece, yakınlarından gizlenme maslahatı'na bağlamanın, müslümanların bu şekilde “içtimaileşme”, “bir araya gelme”, “birbirlerine manevî destek verme” gibi maslahatlarını gözden irak tutmanın bir eksiklik olacağı kanaatindeyiz.

İslam'ın Neşrinde Niçin Evler Öncelikli?

İslam'ın neşri ve insanların irşadında evlerin kullanımı bir çok yönden önemlidir:

340 İbn Hişâm, es-Sîre, 1-2/263

341 İbn Hacer, İsâbe, 2/33

Öncelikle evlerde, daha sınırlı sayıda insanlar bir araya kolayca gelebilir. Tebliğ eden kişi muhataplarını ismen, ahlaken, mizacen, kuvvetli ve zayıf yönleriyle yakinen tanıma imkanı bulur. Bu yakın tanışmanın, kapsamlı muafefenin hasıl edeceği bir samimiyet oluşur. Fikirlerin kabul ve benimsenmesinde bu samimiyetin elbette ayrı bir yeri ve ciddi bir katkısı olacaktır. Büyük kalabalıklara hitapların neticesinden, hiçbir hatip emin olamaz. Ama mahdut kişiye, başa baş, doğrudan doğruya yapılan hitaplar netice alacaktır. Bu gibi maslahatlara binaen, eşyanın tabiatına da uygun olarak, İslamî tebliğ önce evlerde başlamış ve bir müddet böyle devam etmiştir. Sa'd İbn Ebi Vakkas anlatıyor: "Bütün bir yıl boyunca İslam'ı saklamaya çalıştık ve namazlarımızı kapıları arkadan sürgüleyerek evlerde veya şehir civarındaki dağların arasındaki kuytu düzlüklerde kıldık...". Az ileride teferruatlı olarak göreceğimiz üzere, Hz. Ömer'in bir açıklaması da bu söylenenleri teyit edeceğini görecek ve Hz. Peygamber'in kalabalık gruplar oluşturmaktan şuurla kaçınarak, müşriklere boy hedefi olmamaya çalıştığını anlayacağız.

5- Evlerde Zikir

"Evlerde zikir" tabiriyle, burada kastettiğimiz asıl konumuza girmezden önce, zikir ve zikrullah tabirleri hakkında kısa bir açıklamada bulunmamız uygun olacaktır. "Zikir" kelimesi anmak, hatırlamak gibi mânalara gelir. "Zikrullah" Allah'ın hatırlanmasıdır. Bu ifade, bir kısım ayetlerde namaz mânasında kullanılmıştır: "Cuma günü ezanı işitince Allah'ın zikrine koşun" ayetinde olduğu gibi (Cuma, 62/9). "Zikrin en faziletlisi Lâilâhe illallah'tır." hadîsinde olduğu üzere, Allah'ı isimleriyle yad etmek bir zikirdir. Buradan hareketle, Allah'ın zâtını, sıfatlarını, mesela varlığını, birliğini, yüceliğini, kudretini, rahmetini vs. yad ettiren

her bir eylemimiz “zikir”dir. Bu, dille de olabilir, kalple de olabilir. Tasavvuf ehlinin ıstılahında zikr-i hafi, zikr-i cehri tabirleri var. Dolayısıyla bizi marifetullah’a, dinimizi tanımaya götüren ilmî mubâheseleri de, “zikrullah” sınıfında mütalaa edebiliriz.

Nitekim “Zikir meclislerinin üzerine sekînet iner, melekler onları kanatlarıyla kuşatır...” hadîsinde geçen “zikir meclisi” tabirini Gazali açıklarken, Zikirden muradın “Kur’ân’ı anlamaya çalışma, dinî bilgileri artırma, Allah’ın üzerimizdeki nimetlerini sayma...” gibi gayretler olduğuna dikkat çeker. İmam Malik’in şu sözü de hatırlatılmaya değer: “Hadîste geçen zikir meclisleri, şu, birinizin durup arkadaşlarına nasihatlerde bulunduğu, hadîs okuyup geçtiği meclisler değildir. Bizim zamanımızda yapıldığı gibi oturup ciddi ciddi iman ve Kur’ân üzerinde duran meclislerdir.”³⁴² Zaten, Aleyhissalatu vesselam’ın bir çok hadîslerinde, Allah’a yakınlığımızı artıracak ilmî meşguliyetler, ibadet sınıfına giren zikirlerden çok daha üstün addedilmiştir. Bunlardan birinde, “Alimin âbide üstünlüğü dolunayın diğer yıldızlara üstünlüğüne” benzetilir.³⁴³

Şu halde, aşağıda temas edeceğimiz, evlerde yapılması teşvik edilen “zikrullah”ı, sadece ibadet nevinden zikir olarak anlamamalıyız. Dinî bilgimizi, manevi değerlerimizi öğrenmeye ve aile efradına öğretmeye yönelik bütün faaliyetleri, “zikrullah” sınıfında da mütalaa edebiliriz. Nitekim yukarıda tahlil ettiğimiz bir ayette Cenab-ı Hakk’ın, evlerde, hanımlara, Allah’ın ayetlerini ve Resûlün hikmetlerini zikretmeyi emrettiğini görmüştük.

Öyleyse, evlerde erkeklerin aile halkıyla yapacağı öncelikli olarak dinî hususlardaki bilgilendirme çalışmaları, bu “zikir”in bir parçası olmalıdır.

342 Münâvi, Feyzu'l-Kadîr, 5/518-519

343 Tirmizi, İlim 19; İbn Mâce, Mukaddeme 17

Daha önce kaydettiğimiz bir ayette kadınlar tarafından gerçekleştirilmesi gerektiğine dikkat çekilen “evlerde zikir” meselesi, şu ayette, daha değişik yönleriyle ele alınmıştır:

“O evlerde ki, -Allah onların yüceltilmesine (tâzim ve tebcil edilmesine) ve İsminin zikredilmesine izin vermiştir- ne ticaret ve ne de alış-verişin Allah’ı zikirden, namaz kılmaktan, zekat vermekten alıkoymadığı erkekler, sabah akşam O’nu tesbih ederler: Bunlar kalplerin ve gözlerin (dehşetten) kıvranacağı günden korkarlar.” (Nur, 24/36-37).

1- Alimlerimiz umumiyetle, ayette geçen “büyût (evler),” tabiri ile mescitlerin kastedildiğini söylemişlerdir. Ancak, bu kelimeyi, konumuz açısından lügatteki aslî mânası olan “gece-nin geçirildiği yerler” yani evler olarak da anlamamıza ve bazı inceliklere dikkat çekmemize bir mâni yoktur.

2- Bu ayette, “evlerde yaptıkları zikir” sebebiyle övülen şahıslar rical (erkekler) kelimesiyle ifade edilerek, erkeklerin öncelikli olarak, hadîslerde ısrarla yer verilen “evlerde zikrullah”da bulunmalarının ehemmiyetine dikkat çekilmiştir.

3- Ayet-i Kerime’de sabah ve akşam vakitlerinde, evlerde yapılacak zikrullah’tan maksadın “namaz” olmadığını belirtmek isteriz. Çünkü, ayetin devamında zaten ayrıca namaz ve diğer bir kısım farzlar mevzu bahis edilmektedir ve dinimizde normalde farz namazlar evde değil, mescitlerde kılınmalıdır. Öyleyse, buradaki “zikrullah”tan murat edilen şey namaz değildir. Asıl maksat, bizdeki marifetullah’ı artırmaya yönelik ilmî çalışmalarlardır. Daha açık bir ifade ile, bu ayette evlerde mânevî değerlerin öğretilmesi mânasını da ifade eden “evlerde zikrullah”a vurgu yapılmaktadır.

4- Evlerde zikrin ihmaline sebep olan “ticaret”, “alış-veriş” gibi pek çok kimsenin ileri süreceği meşru ve mâsum gö-

rünümlü mazeretlere yer vermemek gerekir. Böylece ayet-i kerimede, evlerin, erkekler tarafından, hiçbir meşru yönü olmayan bahanelerle terk edilerek, onların kahvehane, sokak, eğlence, kumar mahalleri gibi yerlere gitmelerinin, Allah nazarında nasıl ciddî bir alçalış ve mânevî düşüş olacağı ifade edilmiş oluyor.

Burada ilave edilmesi gereken çok önemli bir nokta da şudur: Kur'ân-ı Kerim, her ne kadar "alış veriş" ve "ticaret" gibi, meşruluğunda hiçbir şüphe olmayan iki bahaneyi zikrederse de, biz buna günümüzde haklı bir gerekçe imişçesine çokça yer verilen bir hususu daha ilave etmek istiyoruz: "Dinlenme!". Yani günlük çalışmasını bitiren erkekler, çoğunlukla "biraz dinlenmek" bahanesiyle, hiç de dinlendirici olmayan "kahve", kulüp", dernek" gibi yerlere giderek evlerini ihmal ediyorlar. Halbuki, yüce rehberimiz Kur'ân-ı Kerim'e göre, gerçek dinlenme yeri "ev"dir ve gerçek dinlenme vâsıtası da "uyku"dur. Çünkü, bir çok ayet geceyi "örtü" olarak tavsif ederken, "uyku"yu da "dinlenme" olarak nazarlarımıza verir³⁴⁴. Ayrıca, Kur'ân'da "ev" mânasına kullanılan "beyt" kelimesi, kök itibariyle "gecelemek", "geceyi geçirmek" gibi bir asıldan gelir ve "gece geçirilen yer" mânasını ifade eder. Keza yine Kur'ân'da geçen ve "ev" mânasına kullanılan "mesken" kelimesi de, "sükûna erilen" yani "dinlenen, huzura kavuşulan, saadete erilen mekan" mânasına gelir. Öyleyse mü'min kişi, bu mükerrer ilahî ikazlara kulak vererek, dinlenmesini, istirahatini, her çeşit huzur ve saadetini evde arayacak, hayatını buna göre düzenleyecektir.

Bu ilahî ikaza, cumadan cumaya mescide gidecek, namaz kılacak derecede imanî olan erkekler kulak verse cemiyette neler değışmez!

344 Bu konuyu, İslamda Zaman Tanzimi adlı kitabımızda etraflıca tahlil ettik (s. 123-142)

5- Ve bilhassa, kuvvetli bir ahiret inancıyla, hesap gününün dehşetinden korkarak namazlarını kılıp zekatını veren müstakim kimselere hususi bir mesajla -aradıkları rıza makamını kazanmada- bilhassa akşam ve sabah vakitlerinde evlerde zikrullah'a zaman ayırmalarının önemi hatırlatılmaktadır.

Rabbimizin, maneviyatta hassas kalp taşıyanlara bu hususi mesajından, şu pratik faydayı çıkarabiliriz: İslam cemiyetlerinde, sayıları nispeten az bile olsa, bu müstakim ve hassas zümre, Cenab-ı Hakk'ın "Sabah ve akşam vakitlerinde evlerde zikrullah" emrine uymaları halinde, hem dehrin en kötü şartlarında bile, İslam'ı, aile içinde öğrenip, hayata geçiren bir zümrenin varlığını devam ettirmiş olurlar, hem de bu özellikteki aileler, akraba, komşu, meslektaş, arkadaş gibi kendileriyle irtibat ve münasebet halinde bulunan bir kısım Müslüman fakat gevşemiş, salâbetini kaybetmiş çevrelere örnek olurlar. Onları da, şartların lisan-ı kâlle (dille) yapmaya imkan vermediği zamanlarda bile, lisan-ı halle İslam'ı yaşamaya teşvik etmiş olurlar. Yani gürültüsüz -patırtısız okul hizmeti verirler.

a- Niçin Sabah ve Akşam Vakitleri?

Evde yapılacak "zikrullah"a dikkat çekilirken, -sarih olarak "erkekler" in medar-ı bahs edildiği bir ayette- tercihen ve öncelikli olarak sabah ve akşam vakitleri'nin zikri, şöyle ilahî bir mesaj çıkarmamıza imkan verir: Çoğunluk durumunda erkekler gün boyu dışarıda çalışır. Ancak akşamları eve gelmeleri imkan dahiline girer. Ayet, bir kısım bahane ve sebepler uydurarak eve akşam değil, geç vakitlerde gelme durumuna düşecek erkeklere hitap ederek, geç kalmamalarını, akşam olur olmaz evlerine dönmelerini irşat etmiş oluyor. Ayetin ikinci bir mesajı daha var: Durumu bu olan erkekler, evde geçen zamanların-

da, aile halkına örnek olmak ve onların dinî bilgilerinin artırmak üzere, evde zikrullah'a yer vermelidir. Ayrıca, bazı hadîslerde geldiğine işaret ettiğimiz "alaca karanlık"tan önce çocukların evlere dönmelerini murâkabe hizmetinin yerine getirilmesi de, bu ilahî irşada erkeklerin uymasına bağlı. Nitekim, bu baba murakabesinin eksikliği sebebiyle akşam vaktini sokakta geçirmeye alışan çocuklar, hayatlarının en kıymetli dönemlerini heder etmekle istikballerini karartmış olurlar. Hele bu esnada, bir de, yakalarını kötü arkadaşlara ve kötü alışkanlıklara kapı tırmış iseler!.

Zikrullah tabiriyle, Allah rızasına yönelik her çeşit faaliyetin, bu meyanda bilhassa dinimiz ve manevî hayatımızla ilgili bilgilerimizi artırıcı derslerin, sohbetlerin, kitap okumanın ve kaset, video takiplerinin de kastedilebileceğini yukarıda kaydettiğimizi bir kere daha hatırlatmak isteriz.

Resûlullah Aleyhissalatu vesselam'ın hadîslerinde de, evlerde zikrullah'a müstesna ve ayrı bir teşvikte bulunulmuştur. Bazılarını kaydediyoruz:

1- "Evlerinizi kabirlere çevirmeyin, Kur'ân okuyun. Kur'ân [Bakara suresi] okunan eve şeytan girmez"³⁴⁵.

2- "Kişi evinde Kur'ân okursa ev, ehline karşı genişler ve melekler de orada hâzır olur, şeytanlar kaçır, hayır artar. Kur'ân okunmayan eve gelince, o, sahibine daralır, Melekler orayı terk eder, şeytanlar istila eder, hayır da azalır"...³⁴⁶

3- "Namazlarınızın bir kısmını evde kılın, onları kabirler edinmeyin."³⁴⁷

---

345 Müslim, Salâtu'l-Müsâfirîn 212; Tirmizî, Sevâbu'l-Kur'ân 2; İbn Kesîr, Tefstru'l-Kur'âni'l-Azîm, 1/58-59.

346 Dârimî, Sünen, 2/308

347 Buhari, Salât 52, Ezan 81, Teheccüt 37; Müslim, Müsâfirîn 208-213; Muvatta, Sefer 73; Nesâî, Kıyâmu'l-Leyl 1; Tirmizî, Salât 213.

4- "Nâfile namazlarınızı evde kılın, onları kabirlere çevirmeyin."³⁴⁸

5- "Kişinin evindeki namazı nurdur. Öyle ise evlerinizi (namazla) nurlandırın."³⁴⁹

6- "Farzdan sonra en hayırlı namazınız, evlerinizde kıldığınız namazınızdır."³⁵⁰

7- "Mescitte namazınızı eda edince eviniz için de bir nasip ayırın, zira, Allah, bu namazdan dolayı eve (hususî) bir hayır yapar."³⁵¹

8- "Kişi evine girdiği zaman yemek yediğinde Allah'ı zikrederse, Şeytan (avanesine): "Bu evde size geceleme de yok, yemek de yok." der. Adam girişte Allah'ı anmazsa şeytan (avanesine): "Burada size geceleme var." der. Yemek yerken Allah'ı zikretmezse Şeytan: "Size geceleme de var, akşam yemeği de var" der"³⁵²

Aleyhissalâtu vessalam'ın bu teşviklerinin neticesiyle olacak ki, Resûlullah döneminde, pek çok evde hususî mescitler ihdas edildiğini görmekteyiz. Bu bahse ayrıca yer vereceğiz.

b- Zikir mi Müzâkere mi Öncelikli Olmalı?

Evlerde "zikir" ve "ilmî müzâkere" deyince, akla şu sorunun gelivermesi tabîdir:

Öncelik, hangisine verilmelidir? Farz olanların önceliği elbette münakaşa konusu olamaz. Burada söz konusu olan, elbette, "nâfile olarak yapılacak zikir" ile "ilmî müzâkere"nin

---

348 Buhârî, Salât 52

349 İbn Mâce, İkâmet 186

350 Bkz.: Buhârî, Ezân 81, İ'tisâm 3; Müslim, Müsâfirîn 213; Tirmizî, Salât 203; Muvatta, Salâtul-Cemâ'a 4

351 Müslim, Salâtul-Müsâfirîn 210

352 Müslim, Eşribe 103

mukayesesidir. Bu mühim soruya, her seferinde olduğu gibi, ayet ve hadîslerle cevap arayacağız.

Daha önce de temas edildiği üzere, bir kısım bilgileri elde etmek farzdır, tıpkı bir kısım ibadetlerin farz olması gibi. Öyleyse, farz olan ilimlerle meşguliyet farz olmayan ibadetle meşguliyete elbette tercih edilir.

Ancak şu var ki, ilim ayet ve hadîslerle övüldüğü için, İslam'da, ilmî meşguliyetin, nafîle olan zikirle meşguliyete üstünlüğü vardır. Nitekim İbn Mâce'de gelen bir rivayete göre, Hz. Peygamber bir gün mescide girince iki halka görür, biri ilmî müzakere ile diğeri zikirle meşguldür. Aleyhissalatu vesselam bir lahza duraklayıp, her iki halkanın da hayır üzere olduğunu belirttikten ve haklarında övücü ifadelerde bulunduktan sonra, ilim halkasındakilerin "fıkıh ve ilim öğrendiklerine ve bilmeyenlere de öğrettiklerine" dikkat çeker, "Bunlar daha üstündür. Ben de zâten bir muallim olarak gönderildim." der ve ilim halkasına dâhil olur.³⁵³

İlmin mutlak üstünlüğüne rağmen, zikir veya ilmin üstünlüğünün izafi olduğu, şahsa ve içinde yaşanılan şartların ihtiyacına göre değişebileceğini söylemenin de yeri olduğuna dikkat çekmek istiyoruz: Şahsın yaş durumu, içtimaî durumu, sorumluluk durumu, ilmî durumu, sağlık durumu vs. Bu meselelerin esası kavrandıktan sonra, hangisine öncelik vereceğini şahıs kendisi belirleyecektir.

Sözgelimi kişi evlenmiştir, çocuk sahibidir ve çocuk terbiyesi hakkında ne kendisinin ne hanımının yeterli bilgisi yoktur. Elbette ki, kendisi için farzlar sırasına geçen çocuk terbiyesi ile ilgili bilgiler hususunda kitap okumak, kurslara, seminerlere, ders halkalarına iştirak etmek, nafîle zikirden önceliklidir.

353 İbn Mâce, Mukaddime 17; Dârimî, Mukaddime 32

Keza öğrenme yaşına basmış çocukları olan bir kimsenin, onların bilgilendirilmeleri istikametindeki her çeşit gayreti nâfile ibadetlere, zikirle takdim edilir.

Bu durumda nâfile zikirler, günlük hayatın boşluklarına, kısa fasıllarla tahsis edilebilir. Sözelimi sofrâ hazırlığı yapılırken üç, beş, on dakikalık boş vakitleri, durumu müsait olan kimseler zikirle değerlendirebilirler. Keza yanında çocuğu veya torunu olmayan, yalnız veya eşiyile yaşayan ileri yaşta kimseler ilmî meşguliyeti lüzumsuz, sıkıntılı hissediyorsa, böylere için boş vakitleri değerlendirmede öncelik, her çeşidiyle zikre verilebilir.

Bu istisnâî durumlar dışında, hayatın ve bir kısım sorumlulukların içinde olan kimseler, sorumluluklarıyla ilgili bilgileri yeterli bir seviyede kesb edip kazanmadan, bunlarla ilgili son gelişmelere yeterince muttali olmadan, boş vakitlerini, zikir dahi olsa, başka şeylerle doldurmaları uygun olmaz.

Şu hadîs, bu noktada üzerinde durulmaya değer: “Cüveyriye Bintu’l-Hâris radiyallahu anhâ’nın anlattığına göre, kendisi sabah namazı kılarken, Aleyhissalatu vesselam, câmiye gider. Resûlullah, [öğleye doğru] eve döndüğü zaman, kendisini, bıraktığı şekilde seccâdenin üzerinde oturur ve tesbih eder bulur. Merak edip:

- Hep aynı mı kaldın?

diye sorar.” Evet!” cevabını alınca, Aleyhissalatu vesselam şöyle buyurlar:

- Ben dört kelimeyi üç kere tekrar ettim. Eğer bunlar, senin (şu ana kadar) yaptığın zikirlerle tartılacak olsa, seninkilerden ağır gelirdi:

- “Sübhânallâhi ve bihamdihi adede halkihî ve rızâ nefsihî ve zinete arşihî ve midâde kelimâtihi (Allahım, Seni, mahlukatın sayısın-

ca, Kendi râzı olduğun şekilde, Arş-ı âlanın ağırlığınca ve kelimelerini yazan mürekkep miktarınca hamd ile tesbîh ve tenzîh ederim) buyururlar.”³⁵⁴

Aleyhissalatu vesselam, benzer müdahaleyi Ebu Ümâme el-Bâhilî'ye de yapar. Anlattığına göre, Resûlullah, bir keresinde kendisine uğrar, o sırada sessizce zikretmektedir. Aleyhissalatu vesselam dudaklarının kıpırtısını görünce ne söylemekte olduğunu sorar. “Rabbimi zikrediyorum.” cevabı üzerine:

“Ben sana, gündüze geceyi de katarak durmadan söyleyeceklerinden (Allah katında) miktarca daha çok veya daha faziletli olacak olan zikri haber vereyim mi?” buyururlar ve Sübhanallahi adede mâ halaka ... diye başlayan bir dua öğretirler.³⁵⁵

Bu nevi hadîslerin hakkıyla kavranabilmesi için, şu hususu da bilmemiz gerekir: Resûlullah, sabah namazını kıldıktan sonra hemen eve dönmezdi. Mescitte, kuşluk vaktine kadar kalır, ashabıyla sohbet ederdi. Rivayetler, bu esnada rüyalar anlatılıp bunlara yorumlar yapıldığını, tarihî hâdiselerin tezekür edildiğini, bir kısım meselelerin müzakere edildiğini belirtir. Yani bunu, Ashabın yetişmesine, kültürel birikimlerinin artmasına yönelik bir faaliyet olarak değerlendirebiliriz.

Bu değerlendirmemiz isabetli ise -ki bunda şahsen tereddüdümüz yok- Aleyhissalatu vesselam'ın benzer hadîslerinden birkaç hüküm çıkarabiliriz:

1- Halkın talim ve terbiyesi için meşguliyet, zikirle meşguliyetten pek çok kereler üstündür³⁵⁶.

354 Müslim Zikr 79; Ebu Dâvud, Vitr 24; Tirmizî, Da'avât 117; Nesâî, Sehv 94; Ahmed b. Hanbel, Müsned 1/258, 353; 6/325, 430

355 Sahihu İbn Hibbân, 2/98, 827. h.

356 Elbette böyle demekle zikri tamamen terk edelim demek istemiyoruz. Nitekim zikredilen hadîsler de bize, nafilâ zikirleri terk etmeyi değil, zikrimizi özlü kelimelerle yaparak zaman tasarrufunda bulunmayı irşat buyurmaktadır.

2- Halkı irşat hizmeti için hazırlanmak; kitap okumak, yazmak, sormak, müzakerelerde bulunmak.. vs. de nâfile zikirde üstündür.

3- Birinci hadîsin söylenmesine vesile olan muhatap açısından değerlendirecek olursak, muhatap Cüveyriye (radiyallahu anhâ), bir ev hanımıdır. Aynı durumda olan kimselerin evlerinde yapacak işleri çıkabilir. Bu durumda, Resûlullah'ın belirttiği gibi veciz ibarelerle zikirde bulunup, artırılan vakti, Allah indinde daha makbul olacak ilmî meşguliyet, çocuk terbiyesi, ailenin zarurî işleri gibi başka şeylere ayırmak daha makbuldür.

Nitekim, Resûlullah, Kur'ân'ın çok hızlı okunmasını tavsiye etmemiştir. Ne kadar zamanda hatim etmesi gerektiğini soran Abdullah İbn Amr İbni'l-As'a ilk peşin, "kırk günde!" demiştir. Onun "Ben daha az zamanda da okuyabilirim." diye ısrar etmesi üzerine otuz, yirmi, on beş, on ve yediye kadar ruhsat verir, daha aşağı inmez.³⁵⁷ Aynı zâtın daha kısa müddette okuma ısrarında bulunduğuna, hatta beş ve üç güne kadar indiğine dair rivayetler dahi varsa da,³⁵⁸ Resûlullah'ın en son üçten daha aza müsaade etmediği görülür. Abdullah'tan yapılan açıklamaya göre, Resûlullah, izin vermeyişinin sebebini, "Üç günden daha kısa zamanda Kur'ân'ı hatmeden kimse, onu anlamaz." diye açıklamıştır.

Evet Kur'ân aynı zamanda zikir kitabımızdır. Cenabı Hak, Resûlullah'ın belirttiği üzere, Kur'ân tilavetinin her harfine on sevap verecektir.³⁵⁹ Ancak, onun anlaşılması esastır. Öyle okuyalım ki, hem zikretmiş olalım, hem de muhtevasını anlayalım, dinimize müteallik bilgimiz artsın ve Kur'ân, bizler için hidayet olma hizmetini de görmüş olsun. Kur'ân Kerim'-

357 Ebu Davud, Salât 325, 1388. h.

358 Ebu Davud, Salat 325, 1390-1391 hl.

359 Dârimi, Fezâilu'l-Kur'ân 1

in hidayet ve hayat rehberi olma yönünün, zikir kitabı olma yönüne tekaddüm ettiğini; onun her şeyden önce “insanlara hidayet rehberi olarak indirildiğini” kim inkar edebilir? O yeterince anlaşılıp meselelerimizin çözümünde ana kaynak olarak ona yönelinse idi, Bedüzzaman gibi asra yaklaşan ömrünün tamamını İslam’a hizmet yolunda tüketen bir büyüğün ifade-siyle, o yüce rehberimiz “Yalnız tilavetiyle teberrük olunan, bir mubarek derecesinde³⁶⁰” kalır mıydı?

6- Evlerde İlim Cemaatleri

İslam dininde en çok teşvîk edilen hususlardan biri cemaatleşmedir. Resûlullah (sallallahu aleyhi ve sellem):

“Allah’ın eli cemaatledir.”³⁶¹

“Cemaat rahmet, ayrılık azaptır.”³⁶²

“Size cemaati tavsiye ederim, ayrılıktan da sakının, zira şeytan iki kişiden uzak durur”³⁶³ gibi hadîsleriyle daima cemaat halinde olmayı teşvik etmiştir. Bu cümleden olarak cemaatle kılınan namaza yirmi yedi kat sevap vaad edilmiş ve hatta -Hanbelî mezhebinde olduğu üzere³⁶⁴- namazların cemaatle kılınması farz-ı ayn anlaşılacak kadar namazın toplu kılınmasında ısrar edilmiştir. Resûlullah (aleyhissalatu vesselam):

“İnsanlar yalnızlıktaki mahzuru benim kadar bilselerdi, hiçbir yolcu, tek başına bir gecelik olsun yol yapmazdı”,

“Tek atlı bir şeytandır, iki atlı iki şeytandır, üç atlı bir cemaattir³⁶⁵” vs. buyurarak, yolculuğun bile tek başına ve münferit ya-

360 Sünühât, s. 29.

361 Tirmizî, Fiten 7, 2168. h.

362 Ahmed b. Hanbel, Müsned 4/278

363 Tirmizî, Fiten 7, 2166. h.

364 Bkz.: Zuhayfî, Vehbe, İslam Fikhi Ansiklopedisi, tercüme: Heyet, Risale. İstanbul 1994, 2/270.

365 Bkz.: K.S.M.T.Ş. 3/130

pılmamasını tavsiye eder ve ilim öğrenmede de evler, mescitler gibi uygun mekanlarda cemaatler oluşturmaya irşat buyurur:

“Bir grup insan, Kitabullah’ı okuyup ondan ders almak üzere, Allah’ın evlerinden birinde, bir araya gelecek olsalar, mutlaka üzerlerine sekînet iner ve onları Allah’ın rahmeti bürür. Melekler, onları kanatlarıyla sararlar. Allah da yüce katında bulunan şerefli cemaatte onları anar.”³⁶⁶

İlim öğrenmek kastıyla bu toplananlar kadınlar da olabilir, erkekler de olabilir, zaruri ilim her ikisine de farzdır ve ilim bilenden alınır.

Hadîste geçen Allah’ın evleri tabirinden mescitler anlaşılabilir gibi, yukarıda belirttiğimiz üzere, müminlerin ikamet ettiği ve içerisinde ilimle, zikirle meşgul oldukları evler de anlaşılabilir. Böylece Resûlullah, ilim ve zikrin yapıldığı evleri “Allah’ın evleri” diye vafederek onları teşrif etmiş, Allah nezdindeki değerlerini yüceltmış olmaktadır.

a- Evlerine bu mânâyı kazandıranlara ne mutlu!

İlim ve medeniyetin gelişmesinde, müzâkerenin ve düşüncelerin birleşerek, birbirlerini mayalayıp zenginleştirmesinin büyük yeri vardır. Bir meselenin müzakeresinde herkes mizacına, birikimine göre, bir tarafını görür. Bunlar müzakere ile ortaya konunca, herkeste yeni fikir kıvılcımları, uygulama şimşekleri çıkar; feyz dediğimiz ilmî, mânevî bereketlenmeler hâsıl olur. İştirakçiler sadece bilgileri artmış, ufukları genişlemiş olarak değil, birbirlerine olan güven ve sevgileri de katmerlenmiş ve amel konusunda yeni bir şevkle donanmış olarak o cemaatten ayrılırlar.

---

366 Müslim, Zikr 38; İbn Mâce, Mukaddime 17, 225. h. Bkz.: K. S. M. T. Ş. 3/227

Bu feyizlenme insanlık için o kadar önemlidir ki, bir kısım Batılı sosyologlar dünyanın kıyı ve kenar köşesinde kalıp farklı kültürlerle temas kurmamış olan milletlerin, medeniyet geliştiremediklerini, basit bir seviyede kaldıklarını söylerler, Buna Eskimoları, dış dünya ile temastan önceki halleri ile Japonları, Polonezleri vs. örnek gösterirler³⁶⁷ Şu halde, eş-dostların, akrabaların, komşuların, meslektaşların kendi aralarında teşkil edecekleri nezîh, ilmî cemaatler, sohbetler ilmimizi, feyzimizi, Allah nezdindeki değerimizi artıracaktır.

Radyo, televizyon ve her köşe başında mantar gibi biten sağlıksız kahvehane ve eğlence yerlerinin insanları iyice ferdîleştirip yalnızlaştırdığı günümüz şartlarında, üzerinde durduğumuz, küçük samimi dost guruplarına şiddetle ihtiyaç vardır.

Bu çeşit guruplara imkan sağlayan evler sayıca arttıkça ve hatta evlerimizin her biri, aile efradı ve yakınları için bu mânada hizmetlere şuurla yöneldikçe, bir başka ifade ile, hususî evlerimiz, -ayet-i kerimenin emrine uygun şekilde- kible kılındıkça, milletçe içine düştüğümüz atâlet ve geriliklerden kurtuluşumuz kesinlik kazanacaktır.

b- Cemaatleri küçük tutmak gerek

İlim için teşkil edilen cemaatlerin verimlilik açısından çok kalabalık olmaması gerekmektedir. Bazı hadîslerde yer alan “onar onar halkalar teşkil etme” tavsiyesini esas alarak, bu çalışma gruplarının onar kişiyi aşmaması tavsiye edilebilir. Sözgelimi, on kişiye ulaşan bir grup ikiye ayrılır, her biri sayısını ona tamamlayıncaya kadar artırır, bu rakamı bulunca tekrar

---

367 Bkz.: Race et Histoire, Gonther, Paris, 1961, p. 13-17, 69-77).

ikiye bölünür. Bu elbette ideal olandır ve tavsiyedir, vecîbe değildir. Şartlara göre, daha az veya daha çok sayılı gruplar yapmak üzere karar alınabilir: “İdeal sayımız beş olacak, altıyı bulunca ikiye ayrılacağız” gibi.

Az ileride, Hz. Ömer’den nakledilen biraz daha teferruatlı olarak kaydedeceğimiz bir rivayetten, şu veya bu sebeple tehlike ve mahzur arz eden durumlarda, ilim için teşkil edilen cemaatlerin küçük tutulması gerektiği anlaşılmaktadır. Resûlullah Mekke döneminde, dikkatleri çekerek müşrikleri tahrik etmemek düşüncesiyle olacak, Müslümanların aleni bir surette kalabalık oluşturmalarını istemiyordu. Durumu müsait olanların evlerinde, yeni Müslüman olanlardan iki kişiyi bir araya getirip, başlarına bir muallim gönderiyordu. Resûlullah aleyhissalatu vesselam, ayrıca Kur’ân başta olmak üzere her çeşit öğretimde, öğreticinin daha az sayıda kimse ile meşguliyetinin verimliliği artıracakđı düşüncesi ile böyle hareket etmiş olabileceği gibi, emniyet mülahazası, dikkat çekmeme mülahazası ve bu hizmete imkan hazırlayan evin külfetini hafifletme gibi tedbirlerle yönelik başka mülahazalarla da hareket etmiş olabilir.

B- HZ. PEYGAMBER'İN ZAMANINDAKİ EVLER

Bir kurtuluş reçetesi olarak aile eğitimi meselesini işlediğimiz birinci bölümün sonlarında da temas ettiğimiz üzere, dinin tebliğinde evlerin kullanımı, Resûlullah'tan önceki peygamberler tarafından da yer verilmiş olan bir esastır. Hz. Musa zamanında “evlerin kible kılınması” çerçevesinde bu işin nasıl zirvelere ulaştığını genişçe gördük. Şimdi sıra bu meselenin Aleyhissalatu vesselam zamanındaki uygulamalarını göstermeye geldi.

Hemen belirtmek isteriz ki, İslam dininin de bidayette neşri ve tebliği, münhasıran evlerde başlamış ve zamanla mes-citler, kütüphaneler (mahalle mektepleri, ilk okullar), medreseler ve keza evlerde devam etmiştir. Halen evler, bu hizmetlerine devam etmektedir. Burada, ilk ev Resûlullah'ın evi olmak üzere, bu evler hakkında kısa kısa bilgiler sunmaya çalışacağız.

A- Mekke Evleri

1. Hz. Peygamber'in Evi

İslam'ın neşri evlerde başlamıştır. Bu maksatla ilk hizmet veren ev, Aleyhissalatu vesselam'ın evidir. İsimleri ilk Müslümanlar arasında geçen Hz. Hatice, Aleyhissalatu vesselam'ın zevceleridir. Hz. Ali Resûlullah'ın yanında kalan ailesinin bir ferdidir. Zeyd İbn Hârise önce kölesi iken bilahare azat ederek evlat edindiği mânevî oğludur, yani Muhammed ailesinin bir ferdidir. Hz. Ebu Bekr de, her fırsatta görüşme imkanları olan en samimi dostudur.

İslam tebliğini aile dışına taşımanın başlangıcını işaretleyen "Yakın akrabalarını uyar." (Şuara, 16/214) emrini alınca Resûlullah'ın ilk yaptığı iş, evinde ziyafet hazırlayarak Abdülmuttalib oğullarını yemeğe davet etmek olmuştur. Hatta, bu ilk davette meseleyi açma fırsatı doğmadan davetliler dağılıp gidince, ikinci ve hatta üçüncü kere ziyafet hazırlayıp ilk tebliğini evinde yapar.³⁶⁸

Bu ilk davetten sonra dikkatler üzerine çekilecek ve Resûlullah sıkı takip altına alınacaktır. İnsanlar kabul etse de etmese de o, evinde ibadetini yapmakta, gelen vahiyleri seslice tilavet etmektedir. Kuran'ın, duyanları meftun eden edebî sihrinin ve işitenleri kendinden geçiren ses mimarisinin câzibesıyla en aşırı muhalifler bile, Resûlullah'ı dinlemek için geceleri Resûlullah'ın evi'nin etrafına üşüşmekten kendilerini alamazlar. İbn Hişam anlatıyor: Ebu Sufyan, Ebu Cehl, Ahnes İbn Şerîk geceleyin evlerinden ayrılıp Aleyhissalatu vesselam'ın evine, hârîçten Kur'ân dinlemek üzere gelirlerdi. Resûlullah geceleyin evinde,

368 İbn Kesîr, Sire, İsa'l-Bâbi'l-Halebi, Kahire, 1964. 1/457

Kur'ân'ı sesli okuyarak sabaha kadar namaz kılıyordu. İsimleri zikredilenlerden her biri, diğerinin varlığını bilmeden bir yerde durup onu dinliyordu. Fecir vakti girince dağıldılar. Ancak yolda karşılaştılar ve yaptıkları sebebiyle birbirlerini ayıpladılar. Ve:

-Sakin başka gelmeyin, aylak takımı sizi böyle görürse, içlerine bir şey doğar! dediler ve dağıldılar”.

İbn Hişam, anlatımına devamla aynı şekilde, ikinci ve hatta üçüncü gecelerde de aynı yere gelerek, sabaha kadar Aley-hissalatu vesselam'ın Kur'ân tilavetini, tan yerinin ağarmasıyla sona erinceye kadar dinlemeye devam ettiklerini, ilk gecede olduğu gibi yolda tekrar buluşup tekrar birbirlerini ayıplayıp, bir daha gelmemeleri hususunda birbirlerine söz verdiklerini kaydeder.³⁶⁹

Şunu da belirtelim ki, Kur'ân tilavetinin bu büyüleyici câzibesini, görüldüğü şekilde müessir olmaya başlayınca, Kur'ân-ı Kerîm'e, onu indirene, getirene hakâretimiz sözler sarf etmeye, sövmeye başlayanlar olmuştur³⁷⁰. Bunun üzerine Cenab-ı Hak, Resûlünü yeni bir vahiyle uyarmıştır: “Namaz kılarken sesini yükseltme, gizli de okuma, ikisi ortasında bir yol tut.” (İsra, 17/110). Daha önce genişçe açıklandığı üzere, bir ayette, Resûlullah'ın hanımlarına hitaben, “Evlerinizde okunan Allah'ın ayetlerini ve hikmetini zikredin.” denmiş olması (Ahzab, 33/34) hâne-i saadette Kur'ân'ın devamlı okunduğunu gösterir.

2. Hz. Ebu Bekr'in Evi

Hz. Ebu Bekr radiyallahu anh, Risalet-i Muhammediye'ye ilk inananlardan biridir. Hz. Peygamber, İslam'a çağırdığı

369 es-Sîre, 1-2/315

370 Müslim, Salat 145; Ahmed b. Hanbel, Müsned 1/23, 215; İbn Kesîr, Tefsiru'l-Kur'âni'l-Azîm, 4/360.

herkesin bir tereddüt izhar etmesine rağmen Hz. Ebu Bekr'in hiçbir tereddüt göstermeden hemen kabul ve tasdik ettiğini belirtir. Bu yüce şahsiyetin burada anılmaya değer bir başka hususiyeti, Aşere-i Mübeşşere'den beş kişinin İslam'la şereflenmelerinin onun eliyle olmasıdır. Hz. Ebu Bekir'in evi, kaynaklarda bir tebliğ merkezi olarak geçmez ise de, ilk Müslümanlardan en mühimlerinin kazanılmasında o evin katkısı olacağı kabul edilebilir düşüncesindeyiz. Bu ilk büyükler; Hz. Osman, Zübeyir İbn el-Avvâm, Abdurrahman İbn Avf, Sa'd İbn Ebi Vakkâs, Talha İbn Ubeydillah'tır (radiyallahu anhüm ecmain). Bunlar aynı zamanda ilk Müslümanlardı.³⁷¹

Bu ilk büyükleri ve diğer başkalarını da İslam'a kazandıran Hz. Ebu Bekir, evinde bir de mescit açacak ve bilhassa mescidi ile daha dikkat çekici gelişmelere sebep olacaktır ki, az ilerde bu mescide genişçe yer vereceğiz.

3. Said İbn Zeyd'in Evi

Aşere-i Mübeşşere'den olan Said radiyallahu anh, bilindiği üzere, Hz. Ömer radiyallahu anhüma'nın eniştesidir. Bu zatın evinin de, Hz. Ebu Bekr veya Erkâm'ın (radiyallahu anhüm) evleri gibi bir tebliğ merkezi olarak kullanıldığı hususunda ümmet arasında şüyu bulan bir bilgi yoktur. Ancak, Hz. Ömer'in Müslüman oluşuyla ilgili olarak, kendisinin anlattığı bir kıssada yer alan bir bilgi, bize hem Said İbn Zeyd'in hem de emsali Müslümanların evlerinin bu maksatla kullanıldıklarını söylemimize imkan vermektedir. Hz. Ömer, Müslüman oluş kıssasını anlatırken der ki: "Resûlullah Hazretleri, bir veya iki kişi Müslüman olduğu zaman, bunları gücü yerinde bir kimsenin yanı-

371 Bkz.: İbn Hişam, es-Sİre, 1-2/251-252, İbn el-Esîr, Üsdü'l-Gâbe, 3/210

na verirdi. Böylece bu iki kişi, onunla beraber olurlar, yemeği de onun yanında yerlerdi. Aynı şekilde, kız kardeşimin kocası Said'in yanına da iki kişi vermişti...³⁷² Rivayetin devamında, Habbâb İbn el-Eret'in bunlara Ta-Ha suresini öğretmek üzere orada bulunduğunu öğrenmekteyiz.

Böylece anlaşılıyor ki, maddî imkan sahiplerinin yanlarına yerleştirilen yeni Müslümanlara bir muallim gönderilerek onlar yetiştiriliyordu.

Aynı zamanda, Hz. Ömer'in bu rivayetinden, ilk Müslümanların küçük gruplar halinde talim ve terbiyeden geçirildiğini anlamaktayız.

4. Erkâm'ın Evi

Mekke hayatında, İslam'ın neşrinde en mühim bir hizmet mahalli, Erkâm İbn Ebi'l-Erkâm radiyallahu anh'ın evi olmuştur. Hz. Peygamber, ilk tebliğini kendi evinden hareketle başlattıktan bir müddet sonra, Erkâm'ın evine yerleşmiştir. Rivayetler bu evin Mekke'de Safa tepesinin üzerinde yer aldığını belirtir. Resûlullah'ın, İslam'ı gizlice yaymaya çalıştığı bir dönemde burayı karargah yapması, Safa tepesinin merkezî bir yerde olmasıyla izah edilebilir. Burası, gerek Mekke'de yaşayan ve gerekse taşradan gelenlerin tavaf maksadıyla uğrak yeri olan Kâbe'ye yakın bir yerdi. Bu sebeple oraya gelip-gidenler fazla dikkat çekmeyecekti. Keza merkezî oluşunun, can emniyeti itibarıyla burayı daha bir güvenli kıldığı da söylenebilir.

Erkâm radiyallahu anh, ilk Müslümanlardandı. Rivayetler'in bazısı ona yedinci Müslüman derken, bazısı da onuncudan sonra İslam'la müşerref olduğunu söyler³⁷³.

372 İbn el-Esîr, Üsdü'l-Gâbe, 4/147-148

373 Bkz.: İbn Hacer, İsâbe 1/28; Hâkim, el-Müstedrek, 3/502-503, İbn Sa'd, et-Tabakat, 3/242-243, İbn Hişâm, es-Sîre, 1-2, 253; İbn el-Esîr, Üsdü'l-Gâbe, 1/74

Kırkıncı Müslüman olarak Hz. Ömer İslam'a girinceye kadar Resûlullah burada kalır ve İslam'ı yaymaya devam eder. Namazlar da cemaatle burada kılınır. Hz. Ömer Müslüman olunca, namazların gizli kılınmasına razı olmaz. Mekke ahalişi üzerindeki itibar ve mehabetine dayanarak, Kâbe'de alenen namaz kılmayı teklif eder. Resûlullah, İslamî inkişafta kat edilen merhaleyi de göz önüne alarak bunu reddetmez. Sayıları kırkı aşmıştır, Hz. Ömer gibi, karşılaştığı zaman Şeytan'ın bile yolunu çevireceği kadar celadetli biri de kazanılmıştır; öyleyse gizlenmeye gerek yoktur.

Şu halde, Dârü'l-İslam da denmiş olan bu mübârek ev, ilk Müslümanlardan en az otuz kişinin hidayeti bulduğu bir evdir. İbn Sâd, Tabakât'ında sahabîleri tanıtırken "Daru'l-Erkâm'da Müslüman olanları" belirtmeye ayrı bir önem verir.

Dârü'l-Erkâm'la ilgili olarak şunu da kaydedelim: Erkâm, bu evi Allah yolunda vakfeder. Vakıf senesinde "Ev ve etrafındaki arazîsinin satılamayacağı, mîras bırakılamayacağı" belirtilir.³⁷⁴ Muhammed Hamidullah merhum, bu evi 1932'de ziyaret ettiğini, 1946'da Kabe'nin avlusunu genişletmek için Suudîlerin yıktığını belirtir.³⁷⁵

B- Medine Evleri

Rivayetler yakından tahlil edilince, İslam'ın neşrinde Medîne'deki bir çok evin kullanıldığı görülür. Hz. Peygamber'in hicretine kadar, burada da ev hizmetleri, bir ölçüde gizli ve sessizdir; insanları İslam'a kazanmaya mâtuftur. Böylece Müslüman olan herkes, yeni imanın heyecanı ile kendi evini, bir neşir merkezi olarak, komşularını, akraba ve dostlarını İsl-

374 İbn Sa'd. Et-Tabakat, 3/242-243; Hâkim, el-Müstedrek, 3/503

375 İslam Peygamberi, 1/98-99

lam'a kazanmak üzere kullanmış olmalıdır. Resûlullah'ın hicretinden sonra ise, gizlilik söz konusu olmadan bu hizmetler aynen devam etmekten başka, bazı hususî evler bir mektep, bir misafirhane, -daha doğru bir ifade ile- misafirlerine öğretim veren bir misafirhâne olarak kullanılmıştır.

Rivayetler, bilhassa okuma-yazma bilenlerin, yenilere muallimlik yapabilecek olanların evlerinin, ihtiyaç duyuldukça öğretim maksadıyla, yaygın olarak kullanıldığını ifade etmektedir. Bir de, bir kısım hizmetler için fizîken daha uygun ve müsait olan evler var, onlar da sıkça kullanılmıştır. Buna bazı örnekler vereceğiz.

1. Es'ad İbn Zürâre'nin Evi

Akabe Biati'nda Medîneliler, kendilerine İslam'ı öğretecek bir muallim istemişlerdi. Resûlullah, bu maksatla Mekke'nin en yakışıklı, en samimi gençlerinden olan Mus'ab'ı Medine'ye gönderir. Mus'ab radiyallahu anh, Medîne'de Es'ad İbn Zürâre'nin evine iner. Orada, -cahiliye'den kalma husûmet sebebiyle- birbirlerinin arkasında namaz kılmak istemeyen Evs'li ve Hazreçli Müslümanlara imam olur ve onlara cemaatle namaz kıldırır.³⁷⁶ Ayrıca Kur'ân okuyarak, İslam'ı, ev ev neşre başlar. Mus'ab, faaliyetlerinde Kur'ân tilavetine öylesine ağırlıklı bir yer verir ki, ismi Kâri'ye, yani "okuyan"a çıkar.

Mus'ab, burada, tıpkı Mekke'de Resûlullah'ın ilk zamanlarda yaptığı gibi, kesinlikle meydanlara çıkıp umumî hitabelerde, kalabalıklara toplu tebliğlerde bulunmaz. Başa baş temaslarla fertleri kazanıp gönülleri ve "ev"leri fethederek büyük başarılarla imza atar. O kadar ki, Resûlullah'ın hicretine kadar

---

³⁷⁶ İbn Hişâm, es-Sîre, 1-2/434

sessiz sedasız, İslam, Ensâr'ın dâr denilen her "geniş aile"-sinde kadın ve erkek birkaç taraftar bulacak kadar yaygınlık kazanır.³⁷⁷

Es'ad İbn Zürâre'nin evinden hareketle, Mus'ab'ın karşılaştığı ve Kur'ân tilavet etmek suretiyle İslam'a kazandırdığı ilklere ikisi Üseyd İbn Hudayr ve Sa'd İbn Muaz'dır (radiyallahu anhüm ecmain). Bunların İslam'a giriş hikayeleri ibretlidir. Burada kısaca özetleyeceğiz:

Bir gün, henüz müşrik olan Üseyd'le, Sa'd, Mekkeli Mus'ab'ın, kendisine ev sahipliği yapan Es'ad'la birlikte, bahçede bir kuyu başında diğer Müslüman olanlarla bir araya gelip konuştuklarını görünce, Sa'd İbn Muaz, Üseyd'e:

- Babasız kalasica! Şu Es'ad'la yanındakine git derslerini ver. Şu adam sanki bizden, zayıf olanları baştan çıkarmaya gelmiş, git mâni ol. Aslında arada Es'ad İbn Zürâre olmasa bunu bizzat ben yapacağım. Ama Es'ad'la aramızdaki, senin de bildiğin hukukumuz var, o benim teyze oğlum oluyor. Benim müdâhalem yakışık almayacak!" der.

Bunun üzerine Üseyd İbn Hudayr yürümeye başlar. Es'ad onun kendilerine doğru gelmekte olduğunu görünce Mus'ab'a:

- Şu gelen, kabilesinin efendisidir, sana geliyor, Allah ona hidayet versin. der. Yanlarına gelen Üseyd, onlara abus bir çehreyle bakarak:

- Buraya siz, zayıflarımızı baştan çıkarmaya mı geldiniz, yaşamak istiyorsanız buradan çabuk toz olun!" der. Mus'ab ona sâkin bir eda ile:

- Oturup dinlemen gerekmez mi? Söylediğimi beğenirsen kabul edersin, beğenmezsen reddedersin!" der. Üseyd:

377 İbn Hişâm, es-Sire, 1-2/436-437

- Haklısın!” der, harbesini yere dikerek yanlarına oturur.

Mus’ab, ona İslam’ı anlatır ve Kur’ân okur. Kur’ân’ı dinlerken yüzünde iman nuru parlamaya başlayan Üseyd:

- Yahu bu söz ne güzel, ne tatlı! demekten kendini alamaz ve sorar:

- Bu dine ben de girmek istesem ne tavsiye edersiniz?”

- Yıkan, temizlen, elbiseni de temizle! Sonra gel kelime-i şehâdetle hakkı tasdik et!” derler. Böylece oracıkta İslam’a teslim olan Üseyd:

- Geride bıraktığım bir adam var, eğer o size tabi olursa, kabîlesinden tek kişi hâriç kalmaksızın hepsi İslam’a girer. Şimdi size onu yolluyorum! O, Sa’d İbn Muaz’dır! der ve harbesini alıp Sa’d’ın yanına gider. Adamlarıyla oturmakta olan Sa’d uzaktan Üseyd’i görünce:

- Allah’a yemin olsun Üseyd, yanınızdan giderken taşıdığından farklı bir sîma ile geliyor!” der. Yaklaşınca:

- Anlat bakalım ne yaptın?” der. Üseyd, Müslüman olduğunu ilan etmeksizin, Sa’d İbn Muâz’ı tatmin değil, bilakis merakını tahrik edecek şeyler söyler. Maksudı, Sa’d’ın da gidip onları dinlemesini sağlamaktır. Sa’d da, epeyi bir öfke ile harbesini kaparak yanlarına gider. Bakar ki onlar sâkin sâkin oturuyorlar ve kendisinin onları dinlemesini arzu ediyorlar. Yanlarında durup abus bir çehre ile Es’ad İbn Zürâre’ye:

- Ey Ebu Ümâme! Vallahi aramızdaki şu akrabalık olmasa var ya! Sen bunu benden ummazdın, peki sen nasıl oluyor da bizim hoşlanmadığımız bir şeyle haşır neşirsin?” der. Es’ad İbn Zürare Mus’ab İbn Umeyr’e:

- Ey Mus’ab, Vallahi, sana öyle biri geliyor ki, “O sana uyduğu takdirde, arkasındaki aşiretinden iki kişi bile ondan ayrılmaz.” denmişti.” der.

Mus'ab, Sa'd İbn Mu'az'a:

- Biraz oturup beni dinlemez misiniz? Söyleyeceğimi beğenir arzu ederseniz kabul edersiniz. Beğenmezseniz, biz de hoşlanmadığınız şeyde sizi serbest bırakırız.” der. Sa'd İbn Muaz:

- Haklısın!” der. Harbesini yere dikip dinlemeye oturur. Mus'ab ona da İslam'ı anlatır ve Kur'ân okur.

Es'ad ve Mus'ab demişlerdir ki: “Vallahi, daha o telaffuz eder etmez, yüzünde parlayan nurdan onun Müslüman olacağını anladık.” Sonra Sa'd İbn Muaz onlara dönüp:

- Siz Müslüman olup bu dine girince ne yaptınız?” der... Oracıkta İslam'a girip gereklerini yapan Sa'd İbn Muaz, harbesini alıp doğru, Üseyd İbn Hudayr'ın da yanlarında bulunduğu aşiretinin cemaatine gider.

Daha uzaktan onu gören adamları, “Allah'a yemin olsun, Sâd gittiği sırada taşıdığı yüzden başka bir yüzle dönüyor.” derler. Yanlarına gelince durup:

- Ey Abdüleşhel Oğulları! Beni aranızda nasıl bilirsiniz?” der.

- Sen bizim efendimiz (en insaniyetlimiz) ve görüşlerinde en isabetli olanımızsın ve en uğurlu temsilcimizsin.” dediler. O da:

- Öyleyse Allah ve Resûllüne iman etmedikçe birinizin benimle konuşması helal değildir, haramdır!” der.

Râvi der ki: “O gün Benî Eşhel'in bütün kadın ve erkekleri akşama ermeden Müslüman oldular.” [Biz de: Allah cümlesinden râzı olsun, bizlere hesap günü şefaathçi kılsın! Âmin! diyoruz].

Yukarıda da temas ettiğimiz üzere, bu suretle, İslam ev ev, Medine'nin her semtine ulaşarak, şehri Resûlullah'ın hicretine hazır hale getirir.

2. Sa'd İbn Hayseme'nin Evi

Fahr-ı Âlem Efendimiz, Medîne'yi hicretle şereflendirdiği zaman, daha şehre girmeden, onun bir banliyösü durumunda olan Kuba köyüne inmiş, orada on dört gün kadar ikâmet etmişti.³⁷⁸ Bu esnâda Aleyhissalatu vessalam Külsum İbn Hıdm'ın (radıyallahu anh) evinde kalmış olduğu halde halkla olan temaslarını “menzilu'l-uzzâb”, “beytu'l-uzzâb” yâni “Bekârlar Evi” diye isimlenen Sa'd İbn Hayseme'nin evinde sürdürmüştür.³⁷⁹ İsim, bu evin, zamanımızdaki köy kahvelerine tekabül eden, boş vakitlerde bekarların sohbet için toplandıkları bir yer olduğu intibahını verirse de, aslında öyle değildir. Evin sahibi Sa'd İbn Hayseme bekarıdır³⁸⁰ ve bu ev muhâcir olan Müslüman bekarların kaldığı bir yerdir.³⁸¹

Resûlullah'ın toplanma yeri ihtiyacını karşılamada başvurduğu bu pratik çözüm, düşünölmeye, ibret alınmaya değer: Müstakil ve daha müsait bir yer tesis edinceye kadar faaliyeti durdurmaktansa, âcil ihtiyacı en mâkul yolla gidermek. Nitekim, kaynaklarımız Kuba köyüne bir Pazartesi günü inen Resûlullah'ın orada 14 gece geçirdiğini, bu esnada halkla temaslarını, hep bu bekar sahabînin evinde yaptığını belirtir. Ve yine belirtildiğine göre, Resûlullah, gelişinin dördüncü günü Kuba Mescidinin temelini atmıştır.³⁸²

Şu halde, ihtiyaç doğunca -mükemmel olanı yapılcaya kadar- bunu karşılamaya müsait olan mevcut bir evin hemen kullanılivermesi, Resûlullah'tan ümmetine, benzer ihtiyaç durumlarında başvurulacak bir sünnet olmaktadır. Sözelimi,

378 Buhârî, Salat 47

379 İbn el-Esir, Üsdü'l-Gâbe, 2/346

380 Semhüdü, 1/246

381 İbn Hişâm, es-Sîre, 1-2/493

382 İbn Hişâm, es-Sîre, 1-2/494

günümüzde bile çocuklarımızın daha iyi yetiştirilmelerinde, yeterince müsait fakat çok pahalıya mal olacak teknik teçhizatı tam, konforlu salonlar, dershaneler buluncaya veya tesis edinceye kadar, vakit kaybetmeden pratik, ucuz ve belki de bedava imkanlara başvurulmasını irşat eden güzel bir örnek olmaktadır. Bir mektep veya konferans salonu yapıncaya kadar camiler, mescitler, müsait evler, bu maksatla ucuza kiralanacak kahvehâneler vs. emre âmâdedir.

Kuba köyündeki bu ilk ev, Aleyhissalatu vesselam'ın hicretten sonraki faaliyetlerinin de "ev ve mescit merkezli" olarak devamının sembolü olmaktadır. Nitekim, İbn Hişâm'ın, kitabında, Muhacirûnun Medîne'de yerleştirildiği evler hakkında Menâzilü'l-Muhâcirîn adıyla müstakil bir bahis açıp, bir kısım evler hakkında ayrı ayrı başlıklar atarak bilgi vermiş olması cidden mânîdardır.³⁸³

3. Ubâde b. Sâmit'in Evi

Suffa'da "Kıraat" ve "Yazı" muallimliği yapan Ubâde'nin, kendi evini de öğrencilerinin hizmetine açtığını, kaydedeceğimiz müteakip rivayetten anlamaktayız. Buna dayanarak, Resûlullah'ın öğretim işlerinde istihdam ettiği bütün muallimlerin, evlerini bu maksatla, bir mektep gibi kullandıklarını söyleyebiliriz. Ubâde diyor ki:

"Hz. Peygamber aleyhissalatu vesselam, (Müslümanların durumu ile) meşgul olurdu. Öyle ki, Medine'ye bir muhacir geldiği zaman, onu bizden birine teslim eder, o da kendisine Kur'ân öğretirdi. Aleyhissalatu vesselam yine bir gün bana birisini teslim etti. Onu evde barındırdım. Akşam yemeklerini de beraber yedik.

383 İbn Hişâm, es-Sîre, 1-2/476-80

Ben ona Kur'ân okutuyordum. (Öğrenme işi bitince) ailesinin yanına döndü. Ancak, bana karşı borçlu durumda olacağını düşünmüş olacak ki, bana bir yay hediye etti. Ben, ne böylesine kaliteli bir yay ne de böylesine güzel bir hediye görmüştüm. (Hemen kabul etmeyip), Hz. Peygamber'e gelip, durumu anlatarak bu hediyeyi kabul edip etmeme hususundaki fikrini sordum. Aleyhissalatu vesselam, "Aldığın takdirde bu, boynuna geçirilmiş bir ateş olur." dedi ve almama izin vermedi."³⁸⁴

4. Remle Bintu'l-Hâris'in Evi

Kaynaklarımız, Medine'ye gelen birçok kalabalık heyetin, Remle Bintu'l-Hâris'in evinde ağırlandığını belirtir.³⁸⁵ Yahudi Şâir Ka'b İbn el-Eşref'in öldürülmesini müteakip yapılan bir anlaşma için, heyetler bu evde toplanır.³⁸⁶ Esir olarak Medîne'ye getirilen Adiy İbn Hatim'in kız kardeşi de burada ağırlanır. Keza bir askeri seferde esir olarak getirilen 11 erkek, 11 kadın, 30 çocuk bu eve hapsedilir.³⁸⁷ Hendek savaşı sırasındaki ihanetleri sebebiyle, Sâd İbn Muâz'ın hükmettiği cezaya mahkum edilen Beni Kureyza ahali de bu eve hapsedilir.³⁸⁸ Bunların sayısının 600-750 arasında olduğu³⁸⁹ göz önüne alınınca, evin genişçe olduğu anlaşılır. Belki de bu sebeple, Resûlullah, Hendek savaşı sırasında, askerleri teçhizde kullanılan, silah, kapacak, giyecek vs. ihtiyaç maddelerinin artanlarını muhafaza ettiği bir depo olarak da bu evi kullanmıştır.³⁹⁰

384 (Ahmed b. Hanbel, Müsned, 5/324)

385 İbn Sa'd 1/200-204

386 Hamîdullah, Vesâik 14-c

387 Vâkidî, Megâzî, 3/975

388 İbn Hacer, İsâbe, 4/305, İbn el-Esîr, Üsdü'l-Gâbe, 7/115

389 Vâkidî 2/517-18

390 Vâkidî, Megazî, 2/513

5. Ümmü Şerîk'in Evi

Çok misafirin ağırlandığı,³⁹¹ Resûlullah'ın Ashab'ından pek çok kimsenin uğradığı belirtilen bir ev de, Ümmi Şerîk'e aittir (radiyallahu anhâ)³⁹² Bu kadın Ensar'ın zenginlerindedir, Allah yolunda çok para harcamaktan çekinmemiştir.³⁹³ Bu künyeyi taşıyan birçok kadın olduğu için isminde ihtilaf edilmiş olsa da, konumuz açısından bir kusur teşkil etmez. Esas olan, hususi evlerin İslamî hizmetlerde kullanılmış olmasıdır. Bu ise bütün rivayetlerin birleştiği ortak noktadır.

6. Her Bilenin Evi

“Yeni”lere bir şeyler öğretecek kadar bilgi ve yeteneği olan “eski”lerin de, İslam'ın bidayetinde, evlerini öğretime açtıklarını gösteren rivayetler var. Halka, belli bir seviyeyi bir an önce kazandırma yolunda ele alınacak umumi bir seferberliğe -yukarıda yer verilen Ubâde'nin beyanları dışında- sünnetten kaydedeceğimiz bir örnek, Taif kuşatması sırasında Müslüman olan kölelerle ilgili uygulamadır. Vâkidî'nin kaydettiği üzere, Taif kuşatıldığı zaman Hz. Peygamber, “Kölelerden kim Müslüman olur, kaleyi terk edip bize katılırsa hür olacaktır!” diye nida ettirir.

Bu çağrı üzerine on küsur köle İslam kampına geçer. Aley-hissalatu vesselam'ın bunlara uyguladığı eğitim tarzı, haklarında kaynaklara, bilgi düşülmemiş olan daha nice benzer uygulamaların varlığını anlamada ve dahi asıl konumuz olan İslam'ın neşrinde hususi evlerin kullanımına örneklik yönüyle gerçekten dikkat çekicidir. Resûlullah, bu kölelerin hepsini

391 Müslim, Fiten 19

392 Müslim, Talak 38

393 İbn Hacer, İsâbe 4/450

azat eder, fakat İslam'ı öğrenmeleri için onları bir grup yapıp başlarına bir muallim vermez. Tam aksine her birini bakım külfetlerini de karşılayacak bir muallime teslim eder ve şu talimatı verir: "Bunlara Kur'ân okutacak, sünnet öğreteceksiniz".

Vâkidî, on kûsur dediği bu kölelerden dokuz tanesinin ismini verir, teslim edildikleri muallimlerden de altı tanesini ismen kaydeder:³⁹⁴

<i>Köleler</i>	<i>Muallimler</i>
1- Ebu	Amr İbn Saîd İbni'l-Âs
2- el-Münba'as	.....
3- el-Ezrak İbn Ukbe	Hâlid İbn Saîd
4- Verdân	Ebân İbn Saîd
5- Yuhannes en-Nebbâl	Osman İbn Affân
6- İbrahim İbn Câbir	Üseyd İbn el-Hudayr
7- Yesâr İbn Mâlik	Sa'd İbn Ubâbe
8- Nâfi Ebu's-Sâib	.....
9- Merzûk	.....

C- Öğretim Hizmeti Bedava

Burada bir noktaya dikkat çekmek istiyoruz. Az yukarıda kaydedildiği üzere, Hz. Peygamber aleyhissalatu vesellam efendimiz, okuma yazma öğreten, Ubâde İbn Sâmit'e, hizmetine mukabil talebesinden ücret mânasını taşıyan yay hediyesi'ni kabul etmesini yasaklayıp:

- Aldığın takdirde bu boynuna takılmış bir ateş olur! demişti. Bu hususu burada yeniden ele alıp günümüzün şartlarında istifade edilecek bir yoruma kavuşturmak istiyoruz.

394 Vâkidî, Megâzî, 3/931-932

Öncelikle belirtelim ki, her çeşit devlet hizmetinin sistemleştiği müteakip asırlarda, “Öğretme hizmetine mukabil para alınır mı alınmaz mı?” diye ciddi bir problem çıkmış değildir. Daha İmam Malik’ten itibaren alimler, kahir ekseriyetiyle, başta öğretim olmak üzere, her çeşit dinî hizmete mukabil ücret alınabileceği görüşünde ittifak etmişlerdir.³⁹⁵

Şu halde bu yasağı, maddî imkansızlıklar sebebiyle, her çeşit devlet hizmetinin imkan nisbetinde bedava ve Allah rızası için yürütülmek zorunda kalındığı kuruluş dönemi şartlarıyla izah edeceğiz. Bir kısım ailelerde, aile halkının, mescide gidebilmek için, ellerinde setrülavrete yeterli tek elbiseyi nöbetleşe giyme durumunda oldukları,³⁹⁶ imam olmasına rağmen, secde esnasında arkasını örtecek yeterlikte elbise giyemeyen kimse-lerin bulunduğu³⁹⁷, açlıktan karınlara taş bağlamanın epeyce yaygın olduğu bir cemiyette, -bazı hesaplamalarda- bir çocuğun okuma ücretinin resmî tutarı 400 dirhem civarında olduğu göz önüne alındığında, herkesin çocuğunu okutamayacağı anlaşılır. Bu durumda en uygun olanı, öğretimi bedava kılmaktır, ta ki yeni gelen nesil, okuma-yazma gibi millî varlığın en zaruri meselesinden mahrum kalmasın.

Günümüzde, hamiyet sahiplerinin, bu sünnetten alacağı ibretler var: Muallimlerimiz, -geçici bir dönem için de olsa- bedava veya çok asgari bir ücretle, özel okulların bünyesinde hizmet verebilirler. Özel okullar da, bedava veya masrafları karşılayacak asgari bir ücretle, sayıca daha çok öğrenciye hizmet sunabilirler. Böylece özel okullar, azami verimlilikte daha çok insanımıza hizmet sunmuş olurlar.

395 Kaabisî, s. 41-43

396 İbn Hacer, el-İsâbe, 4/342

397 İbn Sa’d, et-Tabakat, 1/337, İbn el-Esir, Üsdü'l-Gâbe, 2/30, 3/155-156, 4/227, 301-302.

Unutmayalım, ilahî inayetin tecellisine, Allah Teâla Hazretleri'nin rızasını elde etme yolunda ortaya koyacağımız fedakarlıklarla hak kazanabiliriz.

Darlık Döneminin Örnek Bir Uygulaması

Zâhir şartlara göre, Türkiye'nin gündeminden zor düşeceğe benzeyen maddî krizler döneminde, eğitim meselelerinin çözümünde bile ibret alınabilecek bir uygulamayı burada hatırlatarak, bahsimize bir renk ve zenginlik katmak istiyoruz: Ebu Musa el-Eş'arî radiyallahu anh'ın anlattığına göre, Resûlü Ekrem efendimiz şöyle buyurmuşlardır:

“Eş'ariler, gazâda azıkları tükenmeye yüz tuttuğu veya Medine'de ailelerinin yiyeceği azaldığı zaman, yanlarında ne varsa getirip bir yaygıya dökerler. Sonra bunu bir kapla aralarında eşit olarak paylaşırlar. İşte bu sebeple Eş'ariler bendedir, ben de onlardanım.”³⁹⁸

D- Hz. Peygamber Zamanında Ev-Mescitler

İslam'ın bidayetinde, gerek Mekke'de ve gerekse Medine'de bir kısım hususi evler mescit hizmeti vermiş ve bu evlerden hareketle İslam neşredilmiştir. Rivayetler, bunların bir kısmı hakkında bazı teferruatlı bilgiler sunmaktadır. Bunlardan hareketle bütün evlerin bu çeşit bir hizmet verdiği bile söylenebilir. Şimdi hakkında bilgi olan evleri tanıtacağız:

1- Mekke'de Ev-Mescitler

Resûlullah aleyhissalatu vesselam'a peygamberlik gelir gelmez, namaz emri de gelmişti. Bu sıralarda ortak mâbet

398 Buhari, Şirket 1; Müslim, Fezâilü's-Sahâbe 167

olan Kabe'de, Müslümanların namaz kılmaları mümkün değildi. Rivayetler açık bir şekilde, ilk zamanlarda namazların, evlerde veya dağların arasındaki -Türkçe'mizde koyak denendüzlüklerde kılındığını belirtirler. Şartların zorlamasıyla evlerde tesis edilen bu ilk "mescitler" hakkında kaynaklarımızda teferuat olmadığı gibi, kendileri de teferruatsız ve sade olmalıdırlar. Yani, Kur'ân okuyup namaz kılmaya tahsis edilmiş, hatta bu maksatla tesis edilmiş sâde bir oda.

Hz. Ammâr İbn Yâsir ve Hz. Ebu Bekr'in (radiyallahu anhümâ) "ev-mescit"leriyle ilgili rivayetlerinden hareketle, şu hususta iddialı olunabilir: Bu ev-mescitlerin en az bir kısmı, her şeye rağmen müstakildi. Şöyle ki; bu mescitlerde Kur'ân-ı Kerîm dışarıdan işitilecek kadar sesli okunuyordu. Öyle ise böyle bir oda, hâne halkının günlük olarak yaşayıp sohbet ettikleri yerlerden ayrı olmalıydı.

Şurası da muhakkak ki, bir kısım rivayetlerde mescit kelimesi "namazgâh" yani namaz kılınan yer mânasında kullanılmıştır. Bunları günümüzün "seccâde" kelimesiyle karşılamak da mümkündür. Ancak, aşağıda vereceğimiz örneklerin bir kısmından anlayacağız ki, en azından bazı evlerde müstakil mescitlerin tesisi kesindir. Dolayısıyla evlerde ve hatta iş yerlerinde mescit odası tanzîm etmek caizdir, israf sayılmaz, mekruh addedilemez.

a) Mekke'de İlk Ev Mescidi: Ammâr İbn Yâsir'in Mescidi

Evlerde hususî mescit tesisi, normalde bir vecibe değildir. Ancak, şartlar bunu gerektirebilir. Vereceğimiz Ammâr İbn Yâsir'in mescidi buna örnektir. Önce şunu bilmeliyiz ki, Ammâr ilk Müslümanlardandır³⁹⁹ ve Süheyb'ten sonra altıncı sırada

399 İbn el-Esîr, Üsdü'l-Gâbe, 4/130

Ammâr yer almaktadır. Durum böyle olunca, onun ne kadar erken bir devirde Müslüman olduğu ve şartlar gereği “ev”ini hemen mescitleştirdiği anlaşılır. Şu hususu vurgulamak isteriz: Onun evini mescitleştirmesi, ibadetleriyle “eve mescit mânasını kazandırmak” şeklinde, sadece mânevî anlamda olmamış, eve müstakil bir mescit odası inşa etmek suretiyle fizikî, maddî bir mescitleştirme olmuştur. İbn Kesir’in bir kaydını esas aldığımız takdirde bu, İslam’da “inşa edilen” ev mescitlerinin ilkidir: “Ammâr’ın menkıbelerinden biri, onun İslam’da ilk mescit inşa eden kimse olmasıdır.”⁴⁰⁰ İbn Kesir’in, el-Hakem İbn Uteybe’den kaydettiği rivayette bu, Resûlullah’ın Medine’ye hicretinde Kuba’da yapılan ilk mescidin tesisine müteallik ilk fikri ortaya atıp, ilk teşebbüslerde bulunmakla “mescit tesisinde ilklik” olduğu ifade edilirse de, böylesi bir ilklik, diğer bir kısım rivayetlere ters düşer. Resûlullah’ın Medine’ye hicretinden çok önceleri Medine’de müstakil “mescitler” yapıldığını gösteren rivayetler var.⁴⁰¹ Muhammed Hamîdullah, diğer bazı kaynaklarda da⁴⁰² İslam dünyasının ilk mescidi olarak zikredilen bu mescit için, “Anlaşılan kendisine Kâbe avlusunda ibadet etmesine müşrikler mâni olduklarında, o devirde kendi evinde inşa ettirdiğidir.” diyerek İslam’ın Mekke devrinde yapılan ilk mescidi olduğu kanaatini belirtir.⁴⁰³

Bu meselede fazla teferruata inşimizin sebebi, evlerde mescit tesis etme uygulamasının, samimî müminlerce erken dönemlerde ele alındığını göstermek içindir.

---

400 İbn el-Esir, Üsdü'l-Gâbe, 4/133

401 Heysemî, Mecmau'z-Zevâid, 2/23; el-Metâlib 4/140

402 Belazurî, Ensâb 1/162, Nu:364-5, İbn Kesir, el-Bidâye, 7/311

403 İslam Peygamberi, 1/98

b) Hz. Ebu Bekr'in Ev-Mescidi

İslam'ın inkişâfında zikri geçen mescitlerden biri, Hz. Ebu Bekir'in mescididir. Bu mescit ilk mescit değilse de ilklerden biridir. Hangi yılda yapıldığı net belli değilse de, Habeşistan muhaceretinden sonra yapıldığı anlaşılmaktadır. Habeşistan'a olan birinci hicretin, Peygamberliğin beşinci yılı Receb ayında olduđu⁴⁰⁴ göz önüne alınırsa, Hz. Ebu Bekir'in evine mescit inşa etme işinin nübüvvetin beşinci yılından sonralara rastladığı anlaşılır. Şu halde Ammâr'ınki varken buna ilk dememiz uygun olmaz.

Hz. Aişe'nin Buhari'de gelen bir rivayetine göre, Hz. Ebu Bekir, müşriklerin verdiği sıkıntılara dayanamayarak Habeşistan'a hicret etmek üzere yola çıkar, ancak daha gemiye binmeden yarı yolda rastladığı eski bir dostu (İbnü'd-Dağine veya Duğanna) buna himaye verip geri çevirir. Hz. Ebu Bekir'e dışarıdan görülmeyecek ve sesi işitilmeyecek şekilde olmak şartıyla evinde dilediği gibi namaz kıılıp, Kur'ân okuyabileceği belirtilerek bu himaye verilir. Hz. Ebu Bekir bu şartlara uyarak bir müddet evinde namaz kılmaya ve Kur'ân okumaya devam ederse de, zamanla bundan tatmin olamaz. Evinin önüne kapıya yakın bir yere bir mescit inşa eder ve burada namazlarını kıılıp, Kur'ân okumaya başlar. Hz. Aişe'nin anlattığına göre, yufka yürekli olan Hz. Ebu Bekir, Kur'ân okudu mu, dayanamaz ağlardı. Onun sesini işiten Mekkeli çocuk, köle ve kadınlar, etrafına üşüşüp onu zevkle dinlemeye başlarlar. Çocuklarının ve kadınlarının fitneye düşeceğinden korkan Kureyşliler, Hz. Ebu Bekir'e himaye veren İbnü'd-Dağine'yi bularak endişelerini anlatıp, himayeyi kaldırmasını söylerler. İbn Dağine bunu

404 İbn el-Esîr, el-Kâmil fi't-Târîh, 2/77

söyleyince, Hz. Ebu Bekir, “Bana Rabbimin himayesi kâfidir.” diyerek teklifi reddeder.

Bundan sonra Hz. Ebu Bekir, daha önce gitmiş bulunan birçokları gibi Medîne'ye hicret etmek için Resûlullah'tan izin ister. Ancak Resûlullah, “Acele etme. Zira ben, hicret için Rabbimin bana izin vereceğini ümîd ediyorum.” der. Büyük feraset sahibi Hz. Ebu Bekir radiyallahu anh, Aleyhissalatu ves-selam'ın kendisini hicret arkadaşı olarak seçtiğini anlayarak yolculukta binecekleri iki deveyi hususi besiyeye alır ve dört ayın sonunda hicret ederler. O böylece Yar-ı Gâr olma şerefini kazanır (radiyallahu anh)⁴⁰⁵

2- Medîne'de Ev-Mescitler

Daha önce “beyt” kelimesi üzerine yaptığımız tahlilden de anlaşılacağı üzere, Kur'ân'ın Müslümanlara kazandırdığı “ev” anlayışı'nın içinde mescit ve mâbet mânaları da mevcuttur, yani “ev”, aynı zamanda mescit ve mâbet mânalarını da ifade eder. Buna rağmen İslam'ın ilk başından itibaren -tamamında olmasa bile en azından- bir kısım evlerde müstakil mescitlerin tesis edildiği görülür. Bu nevi teşebbüsler, mahallede, herkesin katılımına açık umumî mescitlerin yokluğundan veya azlığından doğan bir ihtiyaç olmayıp, belirtildiği üzere İslam'ın mesken anlayışından doğan tabî bir neticedir ve örneklerine Resûlullah devrinde rastlanmıştır. Demek ki Resûlullah Merkezî Mescid-i Nebevî'nin ve onun dışında Medine'de diğer sekiz mescidin varlığına rağmen,⁴⁰⁶ evlerde mescit tesisine izin vermiştir.

---

405 Bkz.: Buharî, Kefalet 4, 372-373

406 Belâzurî, Ensâb, 1/273, Nu. 638

Namazları camide cemaatle kılmanın gereğini vurgulayan şu rivayet de, dinimizin evlerde mescit tesisinin meşru olduğunu gösterir: Abdullah İbn Mes'ud der ki:

“Ahirette Allah'a Müslüman olarak kavuşmak isteyen, şu beş vakit farz namazları ezan okunduğu zaman mescitlerde cemaatle kılsın. Bunlar Allah tarafından farz kılınmıştır. Ben hiç birinizin evinde, içinde namaz kıldığı kendine has mescidinin olmadığını zannetmiyorum. Namazlarınızı evlerinizde (bu hususi mescitlerinizde) kılıp (mahalle) mescitlerinizi terk edecek olursanız, Peygamberinizin sünnetini terk etmiş olursunuz, Peygamberinizin sünnetini terk edecek olursanız dalâlete (sapıklığa) düşersiniz...”⁴⁰⁷

Bu hadîs, ev mescitlerine olan ruhsatı ifade etmekle kalmayıp, bunları kullanma edebini de ifade ediyor: Farz namazlar da bu ev mescitlerde kılınarak, mahalle mescitleri ve cemaat tamamen terk edilmemelidir. Ev mescitleri, nafileler ve bir kısım zaruri durumlarda olmak kaydıyla farzlar için kullanılabilir. Ancak, buralar çocuklar için bir mektep olmalıdır.

Medine'de zikri geçen bazı mescitler şunlardır:

a) Câbir İbn Abdillâh'ın Ev-Mescidi

Ubâde İbn's-Sâmit diyor ki: Câbir'e uğramıştık, o mescidindeydi. Bize, “Resûlullah aleyhissalatu vesselam, şu mescitte yanımıza geldi. Elinde İbn-tâb diye bilinen bir hurma çeşidinin dalı vardı. (Mescide dikkatle) bakınca [kıble duvarında] bir balgam gördü ve hemen yaklaşıp, elindeki dalın ucuyla onu kazıdı...”⁴⁰⁸

407 Müslim, Salat 659; Nesaî, Salat 50; Ebu Dâvud, Salat 47

408 Bkz.: Ebu Dâvud, Salat 22, (485. h.); Müslim, Zühd 74. (3008. h.)

b) Hz. Cüveyriye'nin Ev-Mescidi

Bir rivayette Cüveyriye radiyallahu anhâ der ki: “Resûlullah bir gün, ben mescidimde otururken o, sabah(in sünnetin)i kılınca erkenden çıktı sonra kuşluktan sonra döndü...”⁴⁰⁹

c) Zeyneb Bintu Cahş'ın Ev-Mescidi

Bazı rivayetler, Resûlullah'ın zevcelerinden Zeyneb Bintu Cahş'ın da Aleyhissalatu vesselam'la henüz evlenmezden önce, evinde bir mescidinden söz etmemize imkan veriyor. Müslim'de geçen rivayete göre, Zeynep validemiz'e, Aleyhissalatu vesselam'a nikahıyla ilgili ayetin haberi müjdelenince şükür namazı kılmak üzere “kendi mescidine” gider.⁴¹⁰

d) Ümmü Humeyd el-Ensariyye'nin Ev-Mescidi

Ümmü Humeyd radiyallahu anha Resûlullah'a gelerek, “Ey Allah'ın Resûlü! Ben seninle namaz kılmayı seviyorum [halbuki kocalarımız biz kadınların sizinle namaz kılmasına engel oluyorlar⁴¹¹ der. Aleyhissalatu vesselam, “Anladım, sen benimle namaz kılmak istiyorsun. Ancak senin evinde kılacağın namaz, senin için, hücrende kılacağın namazdan daha hayırlı. Mahalledeki namazın senin için, kavminin mescidindeki namazdan daha hayırlı. Kavminin mescidindeki namazın benim mescidindeki namazdan daha hayırlı.” buyururlar.

Ümmü Humeyd radiyallahu anhâ, bu cevap üzerine, evinin en arka kısmında bir mescit yaptırır. Vefat edinceye kadar namazlarını orada kılar.⁴¹²

409 Müslim, Zikr 79

410 Müslim, Nikah 89; İbn Sa'd, et-Tabakat, 8/104

411 İbn el-Esîr, Üsdü'l-Gâbe, 6/323

412 Ahmed b. Hanbel, Müsned, 6/371; Heysemî, Mecmau'z-Zevâid, 2/33-34 (sahih)

e) Itbân İbn Mâlik'in Ev-Mescidi

Buhârî ve Müslim'de de gelen bazı rivayetlere göre, Itbân'ın gözüne körlük arız olur ve cemaate katılamaz. Bunun üzerine Aleyhissalatu vesselam'a, "Evime bir uğrayıp namaz kılarak bana bir namaz yeri belirlemenizi, ben de orayı kendime namazgâh edinmeyi çok arzu ediyorum." diye haber gönderir. Resûlullah bu sahabîsinin gönlünü kırmaz ve bir grup ashabıyla huzur verirler ve ashab kendi aralarında sohbet ederlerken Aleyhissalatu vesselam evde namaz kılarak, Itbân radiyallahu anh'in teberrüken namazgah yapacağı yeri belirler.⁴¹³

Her Evde Mescid'e Cevaz

Bir kısım sahabîler tarafından bazı farklarla rivayet edilen, fitne zamanında başvurulacak tedbirle ilgili uzunca bir hadîsin, İbn Mes'ud tarafından rivayet edilen vechinde, evlerde hususi mescitlerin varlığına cevaz ifade eden kısmını aynen kaydediyoruz:

İbn Mesud diyor ki: "... (Resûlullah'a: "Haber verdiğiniz fitne) zamanına ulaşacak olsam bana ne tavsiye edersiniz? diye sordum.

- Nefsini, elini (fitneden) geri tut ve mahallene gir." dedi. Ben tekrar sordum:

- Ey Allah'ın Resûlü! (Fitne) mahalleme de girerse ne yapayım? dedim.

- Evine gir! dedi. Ben tekrar:

- Ya evime de girerse? dedim,

- O takdirde mescidine gir ve şöyle yap dedi ve ...⁴¹⁴

Ashab'tan Ukbe İbn Âmir'in şu fetvası da evlerde mescit meselesini aydınlatır: (Ukbe) ay hali gören kadına, namaz va-

413 Buhârî, Salat 47; Müslim, İman 54-55

414 Ahmed b. Hanbel, Müsned, 1/448; İbn Kesîr, Fiten, 1/39-40

kitlerinde abdest almasını, (evindeki) mescidinin önüne oturup Allah'ı zikir ve tesbih etmesini emreder.⁴¹⁵

Her mümin için bir vecibe olmasa da, maddî bakımdan imkânı olan her isteyene evinde, iş yerinde, her an gidip namaz kılabileceği, tedrisat yapabileceği müstakil bir oda-mescit tesisine izin ve teşvik vardır. Böyle bir yerin tanzimi, mesken-de israf sayılmayacaktır. Bu maksatla, müstakil bir oda tanzim edilirken, sadece bir seccade ile teşhiz edilmekle kalmayıp, burada, hîn-i hacette kullanılmak üzere bir yazı tahtası, boş vakitlerde okumak üzere Kur'ân ve bazı dinî eserler gibi câmilerde bulunması mûtat olan bir kısım kitaplar vs. de konmalıdır.

E- Mektep ve Medrese Mescitler

Şurası muhakkak ki, İslam'ın neşrine, mescitler de büyük katkıda bulunmuştur. Başlangıçtan itibaren, mescitler, sadece ibadet için kullanılmamış, İslâmî ilimlerin halka öğretilmesinde bir mektep gibi hizmet vermiştir. Mescitlerin bu rolü, günümüze kadar devam ettiği gibi, bunun kıyamete kadar devam edeceği de kesindir. Bunun için Resûlullah, Medîne'ye gelirken daha yolda, ilk uğrak yeri olan Kuba köyünde bir mescit temeli atmakla işe başladığı gibi, Medîne'ye varır varmaz, daha devesinden inmeden, devesinin çöktüğü mekanı, Medîne'de inşa edeceği Mescidin yeri olarak belirlemiştir. Aleyhissalatu vesselam, sağlığında, Medine'deki mescitlerin sayısını dokuzaya çıkarmakla kalmamış, Medine'nin yakın çevresinde kırka yakın mescit açmış, İslam'a giren kabîlelere yazdığı mektuplarla, her kabilenin kendi bölgesinde mescit açmalarını emretmiş, hatta açmayanlara savaş açabileceği tehdidinde de bu-

415 Dârimî, Tahâret 101

lunmuştur⁴¹⁶. Resûlullah döneminin en mühim mescidi elbette ki tanıtacağımız Mescid-i Nebevî'dir.

1- Mescid-i Nebevî

Medîne'ye hicretle, öğretim işi daha sistemli hale getirilmiştir. Bu maksatla, hususi evlerden ayrı olarak, Resûlullah, Medine'ye gelir gelmez, planını bizzat yapıp, temelini ilk taşı merasimle attığı⁴¹⁷ ve inşasında da bedenen çalıştığı Mescid-i Nebeviyi merkez ittihaz etmiştir. Bu mescit, o zaman için tam bir kültür merkezidir: Buluşmalar, ibadetler, kavuşmalar, problemlerin halli, istirahatler orada yapılmaktadır. Bütün bunlara ilaveten, mescidin arka kısmında suffa denilen bir bölüm tesis edilir. Bekar ve sığınacak bir yakını bulunmayan muhacirler ile, Medine'nin yerlilerinden ilim aşığı -mesela Ebu Saîd el-Hudrî gibi- bazı gençler orada kalır. Aleyhissalatu vesselam, burada kalanların iâşe ihtiyaçlarıyla da yakından ilgilenir. Akşamları bunları ikişer üçer guruplar halinde müsait ailelere dağıtır, yemeklerini orada yemelerini sağlar, kalanları da kendisi evine götürür, yemek ikram ederdi. Buraya Kur'ân ve yazı öğretecek muallimler tayin etmişti. Bizzat kendisi de, onlara fıkıh ve sünnet öğretiyordu.

2- Diğer Mescitler

Resûlullah'ın uygulaması ile başlayan, büyüklere "Mescitte öğretme" hizmeti Aleyhissalatu vesselamdan sonra da beş asır boyu mescitlerde devam edecektir. Bu meyanda, bazı câmiler, daha inşaatlarında yer verilen eğitim-öğretim faaliyet-

416 Bu mevzuyu geniş olarak, kaynaklarını da göstererek, Hz. Peygamber'in Okuma Yazma Seferberliği adlı kitabımızda tahlil ettik (s. 88-101).

417 Hâkim, Müstedrek, 3/96-97 z.

lerine yönelik farklılıklarla emsalleri arasında temayüz etmiş, şöhret kazanmıştır. Bunlardan bazılarını söyle hatırlatabiliriz:

1- Şam'da Ümeyye Camiî 88/706-96/714 yıllarında inşa edilmiştir.

2- Kahire'de Amr İbn el-As Camiî hicri 21/641 yılında inşa edilmiştir.

3- Mansur Câmîî, hicri 145/72'de inşa edilmiştir.

4- El-Ezher Camiî, Kahire'de hicrî 360/970 yılında cami olarak inşa edilmiş 378/988'den beri tedris hizmeti vermektedir.

Konumuzun yanlış anlaşılması için hemen şunu belirtelim: Beş asır boyunca mescitler bünyesinde devam ettiğini belirttiğimiz öğretim, daha ziyade yüksek öğretimdir. Değilse, çocuklara yönelik "temel eğitim" mânasında eğitim ve öğretim veren ve "küttâb" denilen bugünkü "ilk mekteb" veya "ilkokul" a tekâbül eden müesseseler, Resûlullah'ın vefatından sonra, Ashab döneminde ortaya çıkmıştır. Hatta bu küttablarda bugünkü yazı tahtası, tebeşir, silgi gibi malzemelere tekabül eden malzemeler dahi mevcuttur.⁴¹⁸

3- Medrese (üniversite) Evler

Kur'ân-ı Kerim'in yer verdiği "evlerin kible kılınması" tabiri bizi, evlerin mescitleşmesi ve mescit hizmetlerinin evlerde yürütülmesi fikrine ulaştırdığı için, mescitlerin verdiği öğretim hizmetlerinin evlerde verilmesi hususuna ve dolayısıyla evlerin öğretim hizmetleri noktasında taşıdığı öneme dikkat çekmemiz gerekiyor.

İslam dünyası, müstakil "medrese"lere geçmezden önce, yüksek tedrisatı sadece mescitlerde yürütmüş değildir. Daha

418 Teferruat için Peygamberimizin Okuma Yazma Seferberliği adlı kitabımız görülebilir, (s. 108-109)

önce temas edildiği gibi bu eğitim, Resûlullah döneminden yani “bidayet”ten itibaren, hususî evlerde, zengin konaklarında, üst idarecilerin saraylarında aralıksız devam etmiştir. Emevîler zamanında, halifelerin her branşa mensup ilim adamlarını koruduğu, çocuklarını yetiştirmek üzere, ülemanın saraya celb edildiği bilinmektedir.

Her ilim adamının evi de, tıpkı Resûl-i Ekrem’in Hâne-i Saadetleri gibi, gayr-ı resmî ve hususî bir medrese gibi, bazen paralı, bazen bedava olmak üzere öğretim yeri olduğu da bilinmektedir. Buna canlı bir örnek, meşhur muhaddis İmam Buhârî’nin bir menkıbesidir: Buhâra valisinin, İmam Buhârî’yi çocuklarına hadîs öğretmesi için saraya davet etmesine mukabil, İmam Buhârî, “İlmi sultanların ayağına götürerek tezfil edemem, ilmî meselelerde ihtiyaç duyduğu bir şey varsa mescidime veya “evime” gelir.” diye cevap verir.⁴¹⁹

Alim evlerinin her biri, medrese hizmeti vermeye devam ederken, beşinci hicri asra gelindiğinde, bir kısım alimlerin adına müstakil medreselerin tesis edilmesi söz konusudur. Hususî mahiyette olan bu nevi kuruluşların ilki sayılabilecek İbn Furat Medresesi’ni, 406/1058’de açılan Beyhakî medresesi tâkip eder.

Bundan sonra, devreye devlet eliyle açılan medreseler girer. İlki, Bağdat’ta, Selçuklu hâkanlarından Nizâmu’l-Mülk tarafından -Sünnî akîdeyi Şîîliğe karşı korumak maksadıyla- 457’de inşaatına başlanıp 459/1066’da tamamlanan Nizâmiye Medresesi gelir. Kurucusuna izafeten Nizâmiye denilen bu medresenin emsalleri, Sünnî merkezlerde kısa zamanda Nizâmiye Medreseleri adıyla çoğalacaktır.

419 İbn Hacer, Hedyü’s-Sâri, 2/265

Ev hizmetlerinin önemini belirtme bakımından yine hatırlatmada fayda var. Önce Batı'da, oradan da atlayarak dünyada pek ciddî inkılapların başlangıcı ve tetiklenmesi sayılan Fransız ihtilal-i kebîri de, önce evlerde ve aydınların hususî salonlarında pişirilip geliştirilen, sonra dışarıda son noktası konan bir vak'a olarak bilinmektedir.

SEKİZİNCİ BÖLÜM

UMUMÎ SORUMLULUK

UMUMÎ SORUMLULUK

1. Sorumluluk Herkese Ait⁴²⁰

İslam dini, aslında bir misyon dinidir. İslam'ın her mensubu, her mümin, Allah'ın kendisine lütfetmiş olduğu hidayeti başka insanlara da duyurmakla görevlidir. Buna Kur'ân'da, "Siz insanlar için ortaya çıkarılmış en hayırlı ümmetsiniz, mâru-fu (iyilikleri) emreder, münkerden (kötülükten) men eder ve Allah'a inanırsınız." (Âl-i İmrân, 3/110) ayetiyle yer verilir. Emr-i bi'l-mâruf, bazı kayıtlarla da olsa, bütün İslam mezhepleri tarafından kabul edilen bir vecibedir.⁴²¹ Kur'ân, mârufun (iyiliklerin) insanlara duyurulup, onların teşvik edilmesi, münkerin de yaygınlık ve bilhassa aleniyet kazanmaması için ciddî uyarılarda bulunur. "Öyle bir fitneden kaçının ki geldiği zaman içinizden sadece zâlimlere isabet etmez (hepinizi vurur) (Enfâl, 8/25)."

Hadîslere göre de, ortada görülecek münkere herkesin, durumuna göre eliyle, diliyle müdahale etmesi gerekir. Hiç-

420 Emr-i bi'l-mârufla ilgili teferruatı "Anarşi" adlı kitabımızın ilgili kısmında etraflıca tahlil ettik (s. 113-129).

421 Cürçânî, Şerhu'l-Mevakif, 8/374

bir Şey yapamayanın, kalben, vicdanen onu benimsemeyip reddetmesi gerekir⁴²². Keza umumiyetle bilinen bir hadİste de Şöyle buyrulmuştur: “Ya mârufu emreder, münkerden de nehy edersiniz, yahut Allah, Őerirlerinizi, hayırlılarınıza musallat edecektir. O zaman hayırlılarınız dua etse de duaları kabul edilmez.”⁴²³

Yani bir kısım ayet ve hadİslere göre, cemiyetin salâhından bir bakıma herkes sorumludur. Ferdin huzuru için kendisinin iyi olması yetmez, başkaları da iyi olmalıdır ve fert, imkan nispetinde, gördüğü kötülöklere müdahale etmeli, onları düzeltmeye çalıŐmalıdır.

2. Komşu Sorumluluğu

İyiliği emretmek, kötölöklerden men etmek, Şüphesiz teferruatı olan bir konudur. İslam alimleri, bazı Şartlarda bunu yapmanın her Müslöman’a vâcip olduğunu belirtmişlerdir. Biz hakikatlerin neşri hususundaki, İslam’ın temel prensibine böylece dikkat çektikten sonra, konunun bizi ilgilendiren bir kesitini daha yakından ele alacağız: KomŐuluk Mesuliyeti. Evet hemen özetlemek isteriz ki, bazı rivayetlerden hareketle, bilinmesi gereken ve farz-ı ayn da denilen, herkes için Şart olan bilgileri öğrenmek, İslam dini tarafından, nasıl ki her insan üzerine farz bir vazife kılınmıŐsa, aynı bilgileri -komŐulardan başlamak üzere- bilmeyenlere öğretmek de bir farz kılınmıştır denebilir. Yani zaruri bilgileri bilmeyenin öğrenmesi kadar bilenin de öğretmesi dinî bir vecibe durumunda.

Evet, Resölullah’tan gelen bir kısım hadİsler, kişiyi sadece ailesinden sorumlu tutmakla kalmıyor, komŐusundan da

422 Müslim, İmân 78; Ebu Dâvud, Salât 232; Nesâi, İmân17; İbn Mâce, İkâmet 155.

423 Tirmizi, Fiten 9

sorumlu kılıyor. Hadîste görüleceği üzere bu, sadece mârufu emir, münkerden nehiy mânasında, kısmen sınırlı bir davranış olmaktan daha geniş bir eylem, komşuya dinin öğretilmesi, dinde şuurlu kılınması mânasında ciddi bir gayrete girme sorumluluğudur. Şu hadîs bu hususta mânidardır: “Ebzâ el-Huzaî radiyallhu anh anlatıyor:

“Bir gün Resûlullah Aleyhissalatu vesselam ayakta (...) şu hitabede bulundu: “Bir kısım insanlara ne oluyor ki, komşularıyla ilgilenip onlara bilmediklerini öğretmiyorlar, dinî konularda onları bilgilendirmiyorlar, kapalı meseleleri açıp onları şuurlandırmıyorlar; mârufu emredip münkerden sakındırmıyorlar. Bazı insanlara da ne oluyor ki, bilmediklerini komşularından öğrenmiyorlar, dinleri hakkında onlardan bilgi edinmiyorlar ve kapalı meselelerde şuur ve anlayış sâhibi olmuyorlar! Ruhumu elinde tutan Yüce Zât’a yemin olsun! Ya berikiler komşularına bilmediklerini öğretirler ve onları dini konularda bilgilendirirler, idrak ve şuurlarını açarlar, onlara emr-i bi’l-mâruf ve nehy-i anilmünkerde bulunurlar, berikiler de komşularından bilmediklerini öğrenirler, dinî hususlarda bilgilerini artırırılar, kapalı meselelerin şuur ve idrâkine ererler, ya da ben, onlara olan cezamı tâcil edip daha dünyada iken belalarını veririm” Aleyhissalatu vesselam bunları söyledikten sonra, (minberden) indi ve evine çekildi”.⁴²⁴

Yine kaynaklarda geçen rivayetlerden anlıyoruz ki, Aleyhissalatu vesselam’ın bu çeşit uyarı ve teşvikleri, o devir Müslümanlarında, zarurî bilgilerin ve dinî irfanın yaygınlaşmasında fevkalade müessir olmuştur. Bu rivayetlerden biri, yukarıdaki hutbenin tesiriyle meydana gelen bir vak’ayı haber vermek-

424 İbn el-Esîr, Üsdü’l-Gâbe, 1/56, İbn Hacer, Buhârî’nin, bu hadîsi senet yönüyle sâlih bulduğunu belirtir, bkz.: İsbâbe, 1/17

tedir. Taberânî'de gelen rivayete göre,⁴²⁵ kendileri fakih olan, yani İslam'ı iyi bilen Eş'arîler'in kulaklarına Resûlullah'ın bu uyarısı ulaşınca, henüz câhil ve kaba durumda olan bedevî komşularını hatırlayıp, sorumluluk telaşına düşerek Aleyhissalatu vesselam'a gelirler ve işittiklerinin gerçekten Resûlullah tarafından söylenmiş olup olmadığını tahkik ederler. Fahr-i Âlem, aynı sözleri tekrar ederek onlara komşularının o hallerinden sorumlu olduklarını beyan eder. Eş'arîler, bunun üzerine, Aleyhissalatu vesselam'dan bir yıl mühlet isterler. O da onlara, "komşularına, bilmedikleri şeyleri öğretip onları dinde bilgili ve anlamadıkları hususlarda şuur sahibi kılmak üzere" bir yıl mühlet verir ve şu mealdeki ayeti okur: "İsrail Oğullarından inkâr edenler, Dâvud'un ve Meryem oğlu İsmâ'nın diliyle lanetlenmişlerdi. Bu, onların isyanları ve taşkınlıklarından ileri gelmişti. Birbirlerinin yaptıkları fenalıklara mâni olmuyorlardı. Yapmakta oldukları ne kötü idi." (Mâide, 5/ 78-79).

Komşu Sorumluluğunun

Çocuklarımızın Eğitimine Bakan Yönü

Komşudan sorumlu olarak onların da bilgili, şuurlu ve istikamet üzere oluşlarını sağlama işi, asıl sadedinde olduğumuz aile eğitimi ve ailevî sorumluluğumuzu yerine getirme meselesi açısından ayrı bir önem taşır. Ailemizin ve hele de çocuklarımızın yetişmesinde komşunun desteğine ve iş birliğine muhtacız. Şöyle ki, insan medenî bir varlıktır, tek başına olamaz. İçtimaî bir çevre içinde yetişir, şahsiyetini bulur, varlık ortaya koyar. Hele çocukların eğitiminde komşular daha bir önem arz eder. Onlar komşu çocuklarıyla arkadaşlık içinde büyüyecek-

425 Heysemî, Mecmau'z-Zevâid, 1/164

lerdir. Ve de çocuk terbiyesinde en mühim unsur arkadaştır. Dinî yaşayıpta hassas ve şuurlu ailelerin çocuklarıyla, gevşek, ihmalkar, sefih ailelerin çocukları elbette bir olmayacaktır. Hatta, çocukların daha iyi yetişmesi için ortaklaşa hoca tutmak, seminerler, kurslar, geziler, seyahatler organize etmek gibi terbiyevî problemlerin çözümünde kafa dengi, işbirliği yapabileceğimiz komşulara ihtiyaç olacaktır. Bu da, “komşu sorumluluğu” duygusuyla komşularımıza göstereceğimiz uzun vâdeli ilginin sonucu hazırlanmış sevgi, saygı, güven ve dayanışma ortamıyla mümkündür. Aksi halde, terbiye meselelerinde kendileriyle uyum içinde olduğumuz komşularımız yoksa, iyi çocuk yetiştirmek, saksıda gül yetiştirmekten daha zor bir hal alır.

Böylece, Aleyhissalatu vesselam'ın, komşu ile iyi münasebetler içinde olmayı netice verecek tavsiyelerinin önemi daha iyi anlaşılacak:

“Kişinin saadeti sâlih komşu, uysal binék ve geniş meskene bağlıdır.”⁴²⁶

“Allah ve âhirete inanan komşusuna eza vermesin.”⁴²⁷

“Nefsim elinde olan Allah'a kasem ederim ki, bir kul, kendisi için sevdiğini komşusu için de sevmedikçe... (hakiki) mümin olamaz.”⁴²⁸

“Komşusu açken kendisi tok olan kimse (kâmil) mümin değildir.”⁴²⁹

“Cebrail aleyhisselam, komşu hususunda, o kadar ısrarlı ve devamlı tavsiyede bulundu ki, komşuyu komşuya vârisler kılacak zannettim.”⁴³⁰

426 Ahmed b. Hanbel, Müsned, 3/407-408; Heysemî, Mecmau'z-Zevâid, 8/163

427 Buharî, Rikak 24, 8, 125

428 Müslim, İman 72

429 Heysemî, Mecmau'z-Zevâid, 8/167 (sikât)

430 Bkz.: Buharî, Edeb 28; Tirmizî, Birr 28

Çevre şartları gereği İslam'ı yaşamada acze düşmüş kimselerin kurtarılması meselesinde sorumluluk yükleyen şu ayeti bir kere daha hatırlatmanın yeridir: "Size ne oluyor da: "Rabbimiz! Bizi, halkı zâlim olan bu şehirden çıkar, katından bize bir sâhip gönder, katından bize bir yardımcı lutfet." diyen zavallı erkekler, kadınlar ve çocuklar uğrunda ve Allah yolunda savaşıyorsunuz?" (Nisa, 4/75).

3- Sadece mânevî sorumluluk mu?

Yukarıda kaydettiklerimiz, komşuların ilmî-ahlakî-imânî, yani bir kelime ile, mânevî durumlarının gelişmesindeki sorumluluğu nazarlarımıza sunmaktadır. Ancak belirtmek gerekir ki, çevremizdekilerin maddî durumu, maddi ihtiyaçları da, üzerimize bir başka sorumluluk getirmektedir. Hatta bu sorumluluk, mânevî eksikliğin tamamlanma gayretlerinde ortaya çıkacak maddî problemlerin çözümünde de söz konusudur. Hz. Ömer'in sunduğu şu kıymetli bilgiye dikkat edelim: "... Hz. Peygamber'e, ashabından ihtiyaç sahibi bir grup gelince, imkanı geniş olanlara şöyle bir nazar atar ve, "Falan senin yanında olacak!" derdi...". Bu bilgiyi bize sunan Hz. Ömer, rivayetinin devamında, Habbâb İbn el-Eret'in, bu maksatla Saîd İbn Zeyd'e verildiğini belirtir.⁴³¹ Resûlullah'ın ilim tahsili için Suffa'da kalanların maddî ihtiyaçlarıyla ciddî şekilde ilgilendiğini, akşam yemeklerini yemeleri için gönüllülerin, oradakileri birer, ikişer, üçer... evlerine götürmesinden sonra geride kalanları kendisinin evine götürdüğünü ve bazen bunların on kişiden fazla olduğunu bir kere daha hatırlatmanın yeridir⁴³².

431 İbn el-Esîr, Üsdü'l-Gâbe, 4/150

432 İbn Hacer, Fethu'l-Bârî 14/64; Ali el-Müttakî, Kenzu'l-Ummâl, 9/162.

Burada kaydedilenlere ilaveten, daha önce zikredilen, Taif kuşatması sırasında, çağrı üzerine İslam cephesine iltica eden on kadar kölenin iaşe ve talimi için ailelere dağıtılma örneği de göz önüne alınca şunu diyebiliriz: Resûlullah Aleyhissalatu vesselam, eğitim-öğretim meselesinde ortaya çıkan maddî problemlerin çözümünü, “Komşusu aç iken kendisi tok olan (hakiki) mümin değildir.”⁴³³ hadîsinden anlaşılacak bir tavsiyenin hassas kalplerde hâsıl edeceği hasbî tesire bırakmamış, daha cezrî, daha müşahhas tedbirlerle fiilen çözmüştür.

---

433 Heysemî, Mecmau'z-Zevâid, 8/167

DOKUZUNCU BÖLÜM
TERBİYEDE BAZI ESASLAR

GİRİŞ

Buraya kadar anlatılan meseleler, esas ve çoğunluk itibarıyla nazariyattır; fiilî ve amelî değildir. Gerçi pratik ve tatbikî davranışlar, uygulamalar nazarî bilgilere dayanır. Nazariyatsız uygulama olamaz veya verimli ve devamlı olamaz. Öyle ise burada biraz da uygulamaya yönelik bazı bilgiler vermeye çalışacağız. Bu vereceğimiz, Resûlullah'ın sünnetine dayandığı için, bunların sağlıklı bir terbiye vermedeki önemleri açıktır.

1- Çocuklar Arasında Eşit Davranma

Öncelikle belirteceğimiz husus, çocuklar arasında ayrıma yer vermemektir. Anne ve babalar, çocuklarına karşı eşit davranmakla emrolunmuştur. Yaş, cinsiyet, yaramazlık gibi hiçbir kayda yer vermeden, mutlak gelen eşit davranma emrini alimlerimiz, “Bir öpücüğe varıncaya kadar zâhire akseden her şeyde olmalıdır.” şeklinde anlamıştır.⁴³⁴ Buradaki emir, bilhassa erkeklerin kayırdığı bir cemiyette çok önemlidir. Hatta hasen (güvenilir) bir senetle geldiği belirtilen bir hadîste Aleyhissalatu

434 Teferruat için: Hz. Peygamber'in Sünnetinde Terbiye kitabımız görülmelidir (s. 172-76)

vesselam, bilhassa erkek çocukların kayırılmaması gerektiğini şöyle vurgulamıştır: “Çocuklarınız arasında eşit davranın, şayet ben ayırım yapacak olsaydım kızlara öncelik tanırdım.”⁴³⁵

Bugün, en azından yurdumuzun bazı yörelerinde erkek çocuklar lehine yapılan kayırmaların yanlışlığını belirtmek için, geçmişte terbiye üzerine yazan bazı İslam müelliflerinin, -hediye, iltifat gibi- aile içi münasebetlerde kızlara öncelik tanınması hususundaki kanaatlerini belirtmek isteriz:.. Onlar, -bir kısım karinelere çıkarılabilecek bir yorum olarak değerlendirebileceğimiz- kanaatlerini, Resûlullah'tan rivayet edilen bir hadîs şeklinde kaydetmişlerdir. Bu yanlışlığı belki de, ifrata kaçan erkek çocuklar lehine yapılan kayırmaları önlemek için bilerek yapmışlardır. Her ne ise burada bir örnek sunacağız:

“Kim çarşıdan, çocuklarına, değişik, onların hoşuna gidecek bir hediye getirirse ağızlarına koyuncaya kadar, sadaka taşımış kimsenin sevabını kazanır. Verirken de kızlardan

---

435 İbn Hacer, Fethu'l-Bâri, 6/141 Bu çalışmanın asıl gayesi olmakla birlikte, İslamî kaynaklardaki üslup bilgisinin eksikliği ve belki de sathî nazar sebebiyle, bir akademisyen olan Mine Tan'ın, “Hadislerde genel olarak kız çocuklardan söz edilmeyişi dolayısıyla bu düzenlemelerin onlara ne ölçüde uygulanabileceği özel bir ilgi konusudur.” demek suretiyle düştüğü hataya dikkat çekmek isterim. Bu ifade aslında, Mine Hanım'ın “Çocukluk: Dün ve Bugün” isimli makalesindeki (Toplumsal Tarihte Çocuk adlı sempozyum, 1993, s.15) çocukla ilgili bahislerde, İslamî yaklaşımı verişindeki bitaraf ve objektif olan umumi tutumuna da aykırıdır. Genel itibarıyla, fırsat düştükçe İslam'ı çarpıtarak anlatmayı şiar edinen müsteşrikleri andıran bir üslup olmuş. Nitekim, İslam'ın temyiz-bülüğ arasındaki çocuğun velisi tarafından istihdamı hususunda dinin koyduğu sıkı şartlarla ilgili olarak, müsteşrik A. Gladi'den kaydedilen yoruma katılmak mümkün değil. Her şeyden önce İslamî anlayışta çocukluğun süresinin uzatılması diye bir kavramın olmadığını, bunun Batı şartlarında telaffuz edilecek bir telakkî olduğunu, illa da bu istikamette yorumlamak gerekirse, çocukluk süresinin uzatılması değil, “kısaltılması” şeklindeki bir yorumun daha muvafık olacağını belirtmek isterim. Nitekim bu konuyu, kitabımızın İkinci Bölüm'ünde Çocuk İstismar Edilmemeli başlığı altında genişçe işledik. Mine Hanım'ın hatası, İslam'da dini nasların anlaşılmasında temel bir kaidenin gözden kaçmasından kaynaklanıyor: İslam'da hükümler zikredilirken, kadın erkek diye ayrılmaz. Arap dil geleneğine göre, hep müzekker (erkek) sigasıyla verilir ve bunun içine kadınlar da dahildir. Kadın ve erkek arasında farklı durumlardan kaynaklanan farklı bir hüküm varsa, onlar ayrıca zikredilir. Hele âdaba, ebeveynin evlatlarıyla muâşere ve münasebetine giren hususlarda kız-erkek ayrımı söz konusu değildir; şâyet varsa bu ruhî hassasiyetleri sebebiyle, kızlara öncelik şeklinde ifade edilmiştir. Nitekim bunun örnekleri, Mine Hanım'ın kaynakları arasında yer alan Peygamberimizin Sünnetinde Terbiye adlı kitabımızın ilgili yerlerinde gösterilmiştir. İslam'ın kadına değer vermediği şeklinde yayılmaya çalışılan müsteşrik menşeli bir propagandanın hiçbir kitabî aslı yoktur, bu ancak ideolojik bir iftiradır. Halkta görülen olumsuz halleri, İslam'a mal etmek insafsızlık olur.

başlasın, sonra erkeklere versin. Zira Allah Teâla Hazretleri kadınlara daha merhametli davranmıştır. Kim de kızlara böylece daha merhametli ve ince davranırsa, Allah korkusundan ağlayan kimsenin sevabına eksiksiz erer. Kim kız çocuğunu sevindirirse, Kıyamet günü Allah da onu sevindirir.”⁴³⁶

2- Çocukların Yaşını Göz Önünde Bulundurma

“Aile içinde yapılacak derslere çocuklar hangi yaştan itibaren tâbi kılınmalı? Önce nasıl başlanmalı? Hangi yaşlardan itibaren ciddiyetle bir kısım mecburiyetler getirmeli?” gibi bazı önemli sorulara cevap aramak gerekir. Onların bu noktadaki mizaçları göz önüne alınmazsa, talim terbiye faaliyetleri, tepkilerine meydan verebilir. Böyle bir durum, yapılacak işin kezzabı olur. Çocukların verilecek bilgi ve nasihatlere tepki göstermemeleri, derslere karşı içlerinden gelen samimi bir arzu, kuvvetli bir şevk ve hatta büyük bir zevk duymaları, bu işin başarılı olması için son derece önemlidir. Bu sebeple şu kaydedeceğimiz bahsin iyi bilinmesi gerekir.

3- Çocukta Yaş Safhaları ve Yapılacak Başlıca İşler

İslam'a göre insan, doğumundan büluğa kadar çocuk adedilir ve büyüklerden ayrı olarak ele alınır. Ancak bu çocukluk dönemi bazı safhalara ayrılır. Çocukla ilgili safhalar, süt dönemi hariç, çoğunlukla rakamla ifade edilmez, aklî gelişmeyi gösteren hallerle ifade edilir.

---

436 el-Vassâbî, el-Bereke, s. 24

a) Süt Dönemi

İki yaşa kadarki safhadır. Çocuğun bu yaşa kadar anne sütüyle beslenmesi, iki ayrı ayette tavsiye edilir (Bakara, 2/233; Ahkâf, 46/15). Bu safha, iki yıl içinde bir başka kadından emeceği süt, “süt kardeşliği”ne sebep olacak kadar beslenme açısından önemlidir.

b) Terbiyevî Müdahale Safhası

Çocuk kendisine bir yasaklama yapıldığı zaman, bunun niçin yapıldığını anlayabilecek durumda ise, artık ona dinî ve ahlakî emirlerle ilgili yanlışlarına müdahale etme zamanı gelmiştir. Torunu Hz. Hasan, Âl-i Beyt’e haram olan zekat hurmasından yemek üzere ağzına bir tane atınca Resûlullah, “Be’ be’! [Yavrum! At onu! Yavrum at onu!] Bilmez misin biz sadaka yemeyiz! [diye müdahale eder, avurduna vurup çıkartır]”⁴³⁷ Alimler bu sünnetten hareketle: “Yapılan müdahaleyi anlayacak yaşa gelen çocuğa terbiyevî müdahale yapılır.” demiştir.⁴³⁸

Burada şunu ilave edebiliriz: Çocuk belli bir yaşta, bazı yasakların mahiyetini anlarken bazılarını henüz anlayacak durumda olmayabilir. Öyleyse müdahalelerimizin, sebebi çocuk tarafından anlaşılabilir olacak olanlarla ilgili olmasına dikkat etmemiz gerekir. Şu halde ileri yaşlarda anlayabileceği meselelerde yapacağı hatalara, erken yaşlarda doğrudan ve sert müdahalede bulunmak çocuk üzerinde iyi bir tesir hasıl etmeyebilir. Bunu dolaylı, çok yumuşak, belki de hissettirmeden yapmalıdır.

437 Buhârî, Zekat 60

438 Bkz.: İbn Hacer, Fethu'l-Barî, 4/96; Kettani, Terâtib, 2/296

c) Konuşmaya Başlama Safhası

Aleyhissalatu vesselam, konuşmaya başlayan akraba çocuklarına “Elhamdü lillahi'l-lezi lem yettahiz veleden ve lem yekün lehü şerîkun fi'l mülk” ayetini (İsra, 17/111) yedi kere tekrar ettirip ezberletmiştir.⁴³⁹ Ashap, bu yaşlardaki çocuklara “lâ ilahe illallah”, “Âmentü billah, kefertü bittağuti” gibi iman ve tevhit ifade eden kısa cümleler ezberletmiştir.⁴⁴⁰

Bu safhada, sıkmadan, bıktırmaya yer vermeden imanın temel esasları yavaş yavaş öğretilmelidir. Hatta en azından, namaz kılabilecek kadar dua ve birkaç kısa sure ezberletilmelidir.

Günümüzde, inançsızların, din konusunda her fırsatta propaganda yaptıkları “Çocuk ileriki yaşlarda seçimini kendi yapmalıdır.” sözü son derece yanlıştır. Müminlerin, bu nevî iddialara pabuç bırakmaması gerekir. Belirtildiği üzere, Peygamberimiz çocuklara dinî bilgileri, onlar konuşmaya başlar başlamaz öğretmiştir. Biz müminlerin, sözünü dinleyeceğimiz yegane örneğimiz O'dur, aleyhi ekmelüssalat ve ahsenüselâm vettahiyât. Çocuk bu yaşlarda, muhakeme etmeksizin, her gördüğünü ve her duyduğunu olduğu gibi alacak fitrattadır. Onun bu fitratının iyi değerlendirilmesi gerekir.

d) Temyiz Safhası

Bu safha, hayrı-şerri, iyiyi-kötüyü ayırma yaşı olarak ifade edilebilir. Hadîsçiler, “Hitabı eksiksiz anlayıp doğru olarak cevap verebilme”nin temyize ölçü alınacağını söylerler.⁴⁴¹

439 İbn Ebî Şeybe, el-Musannef, 1/248, Abdurrezzak, el-Musannef, 4/324

440 Kaynaklar ve başka bilgiler için Bkz.: H.P.S.T. s. 100-101, 128-129.

441 Bkz.: Aliyyu'l-Karî, Şerhu Nuhbe, s. 259

Temyizi tespitinde İslam âlimleri, rakam üzerinde ısrar etmezler ise de, normalde 6-7 yaşlarına gelen çocuğun mümeyyiz sayılması gerektiğine de dikkat çekmişlerdir ⁴⁴².

Temyizde İzafilelik mi Söz Konusu?

İslam alimlerinin, temyiz halini tavsifte düştükleri ihtilafa girmeden, bir noktaya dikkat çekmek istiyoruz. Müfessir, muhaddis, fakîh, terbiyeci gibi farklı ihtisas sahipleri, meseleye az çok farklı nokta-i nazarlarla yaklaştıkları için ihtilafa düşmüşlerdir. Yani, öğretime başlamanın temyiz hali ile, namaza başlamanın, çocukların cinsî eğitimlerine ciddiyetle eğilmenin “temyiz halleri” farklı olmalıdır. Ayet ve hadîslerde gelen veriler bu sebeple farklıdır. Bu verilere göre yapılan yorumlarda alimler ihtilafa düşebilmektedir.

f- Öğrenme Yaşı

Çocuğun öğrenmeye anne karnında başladığına dair illeri sürülen yeni iddiaları çok fantastik kabul etmiyoruz ve bu meselenin ciddiye alınması, bu sadetteki ilmî gelişmelerin dikkatle, ama ihtiyatla takip edilmesi gerektiğine inanıyoruz. Kur’ân’da, Hz. İsa’nın daha beşikte yatan sabi iken konuştuğuna dikkat çekilmesi düşündürücüdür (Meryem, 19/29).

Şurası muhakkak ki, çocuk dünyaya geldiği andan itibaren kulak ve gözleriyle öğrenmeye başlar⁴⁴³. Doğduğu zaman, ilk günlerde kulağına ezan okunması, çocuğun öğrenmeye

442 Bu konuda geniş tahlilimizi H.P.S.T. adlı kitabımızda kaydettik s. 101-107.

443 Yeni doğan Hz. Musa’nın emzirilerek sepete konup Nil nehrine bırakılması ilahî emri ile, bilahare, Firavun’un sarayına alındığı zaman, annesinin sütünden başkasının sütünü almaması kıssasından (Kasas, 28/6-13), çocuğun ilk emme ile annesini simasıyla ve kokusuyla tanıyıp öğrendiğine dair yorumlar yapılarak, çocuğun doğumunun ilk gününden itibaren öğrenmeye başladığına delil çıkarılmaktadır. Bu yorumların yabana atılmaması gerektiği kanaatindeyiz.

başladığı hususunda İslamî şuurun bir simgesidir. Kulağına gelecek seslerin nezahetine, gözüne çarpacak manzaraların zarâfetine, burnuna yükselecek kokuların hoş olmasına dikkat etmek gerekir. Bu noktalarda, şuurlu bir aileye çok şey düşecektir. Ne var ki karı-koca arasında geçimsizlik olduğu takdirde, davranışlara akıldan ziyade hissiyât hâkim olacağı için, çocuk daha bebekliğinde şanssızlığa uğramış demektir. Onun şahsiyet ve karakteri, içinde bulunduğu şartlara ve işittiklerine, gördüklerine bağlı olarak iyi veya kötü istikamette gelişecektir. Bu sebeple, çocuklara verilecek iyi bir terbiyenin ilk şartının güzel geçimden hâsıl olacak huzur ortamı olduğunu ısrarla vurguladık ve bunun sağlanma şartlarını ayrıca belirttik, bu konuda ayet ve hadîslerden deliller gösterdik.

Aile içindeki bu tabiî öğrenme dışında, ailenin ele alacağı sistemli, şuurlu ve de programlı öğretimin vakti, -bazı rivayetlerde geldiği üzere- konuşmaya başlama yaşıdır. Bunun sünnetten örneğini az yukarıda kaydettik. Resûlullah Aleyhissalatu vesselam'dan gelen bir başka hadîste de, "Her çocuk fitrat üzere doğar, dili ortaya çıkıncaya (konuşmaya başlayıncaya) kadar bu hal üzere devam eder. Onu, ebeveyni Yahudi veya Hıristiyan veya müşrik yapar." buyrulur.⁴⁴⁴

g- İstiğna Yaşı

Fıkıh kitaplarının hidâne bahislerinde geçen bu tabirle, çocuğun yeme, içme, giyinme ve bir kavle göre de istinca (tahâretlenme) işlerini kendi kendine yapabilme yaşı kastedilmektedir. Burada da, kaçınıcı yaş olduğu hususunda rakam verilmez. Ebeveynin boşanma halinde, çocuk erkekse ve bu olgunluğa

444 Müslim, Kader 23

ermişse, Hanefi mezhebine göre babasına verilir; Şâfiî mezhebine göre ise, muhayyer bırakılır. Yani ebeveyn'den hangisini dilerse ona verilir. Kız ise, her iki mezhebe göre de, evlenmediği müddetçe anneye verilir, çünkü annesinden kadınlık terbiyesi almaya muhtaçtır⁴⁴⁵.

Bu safhanın da, esas itibarıyla bir nevi “temyiz”i ifade ettiği söylenebilir. Ancak burada, aklî melekedeki ziyade, bedenî kapasite ile ilgili durum önceliklidir. Muhâkeme, idrak, anlayış yönüyle “temyiz”de aranan evsafa fazlasıyla sahip bile olsa, bedenî bakımdan bir kısım zaaf, arazlar, gelişme noksanlıkları sebebiyle kendi kendine yeme, içme, giyinme ve bir kavle göre istinca (taharetlenme) işlerini yapamayacak durumda ise, o henüz müstağni değildir, zikredilen temel ihtiyaçlarını yerine getirmede yardıma muhtaçtır.

Yeri gelmişken belirtmek isterim. Bu konuları ele aldığım konferans ve sohbetlerimde zaman zaman, beni dinleyen annelere çocukların hangi yaşta müstağni olduklarını sormuş, çok farklı rakamlar almışım. Erken yaşları söyleyenler de, ileri yaşları söyleyenler de haklı kanaatine vardım. Şuurlu annelerimiz, bu sayılan işleri, çocukların bir an önce kendi kendine yapmaları için hususi gayret sarf ediyor, öğretiyor, alıştırtıyor, sonra da fazla müdahale etmeyip güvenerek kendi kendine yapma melekesini onlara kazandırıyor. Bir kısım anneler de aşırı titiz ve müdahaleci bir espi ile hareket ederek, çocuğa insiyatif tanımıyor ve böylece bu işleri yapmada çocuk bir türlü becerikli olamıyor, kendine güvenemiyor ve anneye ihtiyaç hissetmeye devam ediyor.

Çocuğun fıtratına güvenmek, bülüğle birlikte hayatı tek başına yürütebilecek bir formasyonun verilebileceğine inan-

445 Geniş tahlil için bkz.: H.P.S.T. s. 266-272.

mak gerektiği kanaatimi belirtmek istiyorum. Sultan Mehmed'i yirmi bir yaşında Fâtih yapan sırrın, bu inanç gereği, ona verilen terbiye olduğuna inanıyorum. Resûlullah, bir rivayete göre⁴⁴⁶ 18 yaşındaki Üsâme'yi Suriye'ye göndermek üzere hazırladığı -ve içerisinde Hz. Ömer, Ebu Bekr, Ebu Ubeyde İbn el-Cerrâh, Sa'd İbn Ebî Vakkâs ... vs. gibi yaşça, itibarca büyük nice kimselerin de "er" yani unvansız bir asker olarak yer aldığı- "büyük bir orduya" başkomutan,⁴⁴⁷ 17 yaşında bir genç olan Amr İbn Hazm'ı da Negrân'a vâli olarak tayin eder.⁴⁴⁸ Resûlullah'ın, Cerm kabilesine, Kur'ân'ı herkesten fazla bildiği için imam olarak 6 yaşındaki Amr İbn Seleme'yi,⁴⁴⁹ Sakîfilere de Osmân İbn Ebî'l-Âs'ı Kur'ân'ı öğrenmek hususundaki iş-tiyak ve alakası sebebiyle yaşça en küçükleri olmasına rağmen, imam tayin etmesi,⁴⁵⁰ arkadan gelen Müslümanların bu meseleye bakışlarının nebevî temellerini teşkil eder.

h- Mürâhık Yaşı

Fakîhler, bülüğa erme yaşının ilk sınırına girdiği halde bülüğa ermeyen çocuklara mürâhık derler. Bülüğa ermenin asgari yaşı kızlarda 9, erkeklerde 12'dir. Bu durumda dokuz yaşına basan bir kız, bülüğa kadar mürâhika, 12 yaşının sonuna gelen bir erkek de mürâhık sayılır. Hadîste, kız erkek ayrımı yapmadan, çocuklar 10 yaşına gelince yataklarının ayrılması ve namaz kılmaları meselesinin ciddiye alınması hususunda aileler uyarılır.⁴⁵¹ Bu safhaya "mürâhık yaşı" denmese de, ona

446 İbn Hacer, İsâbe, 1/31

447 İbn Sa'd, et-Tabakat, 2/190

448 İbn el-Esîr, Üsdü'l-Gâbe, 4/214

449 İbn Sa'd, et-Tabakat, 3/336-337, İbn el-Esîr, Üsdü'l-Gâbe, 4/234

450 İbn el-Esîr, Üsdü'l-Gâbe, 3/580

451 Ebu Davud, Salat 25; Hâkim, Müstedrek 1/201; Tirmizî, Mevâkit 182

yakın bir yaştır. Fiilen büluğ hasıl olmasa bile, 18 yaşına basan çocuklar hükmen bliğ sayılırlar.

I- Büluğ (ergenlik) Yaşı

Büluğ hali, erkeklerde ihtilam (rüya) veya kızlarda ay halinin başlamasıyla ortaya çıkar. İmam A'zam, en geç 18 yaşına kadar fiilen büluğa ermeyeni hükmen bliğ addetmek gerektiği görüşündedir. İmam şfi, bunu 17 kabul eder. Ancak yukarıda da belirtildiği üzere pratikte 15 yaş esas alınmıştır. Çocukların büyük çoğunluğu 15 yaşında büluğa erer.

Bu yaş çocukluğun sona erip “gençlik”in başladığı yaştır. Bu yaşa giren kimse ak bir noksanlığı yoksa artık mükellef olmuştur: zerinden vesayet kalkar. Kendini ilgilendiren meselelerde müstakil karar verebilir. Alış-veriş yapma yetkisine sâhip olur. İşlediği cinayetlerin tam cezasına muhatap olur.

şu halde büluğ öncesi dönem, çocuğun gençlik döneminin sorumluluklarına hazırlanma dnidir.

İslam'ın temel görüşü bu ise de, zamanımızda maalesef, cemiyetimiz, bu espiriden oldukça uzaklaşarak gençlerimizin en verimli çağlarını heder etmekte ve onların, zamanında hayata hazırlanmasını engellemektedir. Kesafeti gittikçe artan uyuşturucu kullanımını, kapkaç, cinayet ve anarşi hdiselerini, bu hatamızın bir neticesi ve acılı bir tokadı olarak görebiliriz.

Bu asr menfiliklerin temelinde, sorumsuzluktan neşet eden aylaklığın yattığı veya en azından ciddi bir katkısının bulunduğu kanaatindeyiz. Bluğla birlikte hayatın sorumluluğunu hissedecek, bir kısım mükellefiyetlerin altına girecek insanın, bu menfiliklere ayıracak ne zamanı, ne hâlet-i ruhiyesi olur. Bluğa eren insanımıza çocukluk telkini ve buna bağlı olarak da ocuk muamelesi yapmaktan vaz geçmemiz gerekir.

4- Çocukları Hayra Alıştırma

Terbiye meselesinde, insan tabiatında mevcut olan bir hususiyetin iyi bilinmesi gerekir. Söyleyeceğimiz bu hususiyet büyük-küçük, kadın-erkek her insan için söz konusudur: *Faydalı, hayırlı şeyler alışkanlıkla kazanılır, sabitleşir.*

Hz. Peygamber aleyhissalatu vesselam, bu hakîkati, “el-Hayru âdetun ve’ş-şerru lecâcetun” diyerek ifade etmiştir. Yani “Hayır bir âdet ve alışkanlıktır, şer ise bir inatlaşmadır.”.

Burada dikkat edecek olursak, alışkanlık ile inatlaşma özde birbirine yakındır. Binaenaleyh bu hadîsin, “Hayır ve şer birer alışkanlıktır, kendinizi hayra alıştırmın.” diye yapılacak bir tercümesi de pek yanlış sayılmayacaktı. Ancak Araçlar, “âdet” kelimesini çoklukla, hoşça giden ve faydalı şeylerdeki ısrar için kullanırken, “lecâce” kelimesini de mîzaç kötülüğü ve âkibeti düşünme eksikliği sebebiyle zararlı şeylere olan müracaat ve ilgi için kullanmışlardır. Bu sebeple Aleyhissalatu vesselam “hayra” ve “şerre” olan yönelişleri farklı kelimelerle ifade etmiştir.⁴⁵² Hadîsin güttüğü inceliği korumak için “lecâce”yi “inatlaşma” kelimesiyle karşıladık. Türkçemizde, hayırlı şey üzerindeki ısrara “inatlaşma” demeyiz. “İnatlaşma”yı hoş olmayan şeylerdeki ısrar için kullanırız.

Hadîsteki bu ayırım şunu da ifade eder: Hayırlı şeylere yöneliş daha tabîî, daha fitrî olmaktan başka, aynı zamanda akîf ve iradîdir. İnsan, “Biz, Ademoğlunu mükerrem (değerli) yarattık.” (İsra, 17/70) ayetine göre, cevher itibariyle mükerremdir. Sözelimi, Hıristiyanların iddia ettiği gibi -Hz. Adem’le Hz. Havva’nın işledikleri günahı tevârüs edildiğine inandıkları-aslı günah’la lekeli değildir. Bu sebeple normalde hayrı, güze-

452 Bkz.: Münâvî, Feyzu’l-Kadîr, 1/510

li, iyiyi arar. Resûlullah'ın "sevap" ve "günah"ı tarif ederken yer verdiği bir açıklama da, bu noktanın kavranmasında yardımcı olur. Şöyle ki, Aleyhissalatu vesselam "Hayır kalbin itminanıdır, şer ise kalbin şüphesidir." buyurmuştur.⁴⁵³ Demek ki, hayır üzere programlanan insan fitratı, aşırı hissiyat ve taassubun hakimiyetine düşmeyip, tabîi meyilleriyle hareket ettiği takdirde, yeni bir durumla karşılaştığı zaman, bu yeni şey gerçekte hayırsa, onun hayır olduğu hususunda herhangi bir şüpheye düşmeden hüküm verebilecektir. Böyle bir durumda şüpheye düştü ise, onun şer olma durumu gâlip ihtimaldir; kişinin, vicdanından gelen bu sese uyararak ihtiyatlı olması, iyi bir ses ise⁴⁵⁴, akıl ve imanını kullanarak sahip çıkması, sonra da iradesini kullanıp alışkanlık ve meleke haline getirerek şahsiyetine mal etmesi gerekir⁴⁵⁵. Nitekim yukarıda kaydettiğimiz hadîs, şüpheli şeyler karşısında Müslüman tavrının nasıl olması gerektiği hususunu tespitiye yönelik nebevî bir dersin sonunda söylenmiştir. Mezkur ders, "Helal bellidir, haram da bellidir, bu ikisi arasında bazı şüpheli şeyler vardır.... Şüpheli şeylerden kaçının.." mahiyetinde başlayıp devam eder. Aleyhissala-

453 İbn Hibbân, Sahih, 2/52, 720. h.

454 Kalbe gelen her kötü hissin Şeytan'dan, her iyi hissin de Melek'ten bir telkin olduğunu, bunu bilerek kötü fikirlerden kaçınıp, iyi fikirlere sahip çıkılmasını tavsiye eden hadis (Tirmizî, Tefsir Süre 2,25) hatırlanmalıdır.

455 Nitekim, bu sırrı kavrayamayan bir kısım düşünür ve yazarlar, insanlarda görülen farklılıkların yorumunda ifrat ve tefritlere yer vererek yanlıgilara düşebiliyorlar. Biz burada, konumuzun bir paragrafı sayılması gereken bir iddiaya dikkat çekeceğiz: Dilimize Annelik Sevgisi (ki Anne Şefkati diye çevrilsen daha isabetli olacaktı) diye çevrilen kitabın müellifi, Elisabeth Badinter, annelik duygusunun Batı tarihindeki zikzaklarını, yani kadınlarda bu duygunun bazı asırlarda güçlenerek çocukların sevilip bağra basıldığını söylemektedir. Bazı asırlarda ise, istiskal edilerek, sevimlik şöyle dursun hiçbir değer verilmeyip evden uzaklaştırılmak maksadıyla doğumundan itibaren sütanneye, sonra da çırak olarak başka ailelere verilme uygulamalarını örnek vererek, -umumiyyetle fitrî yani yaratılıştan gelen bir duygu olduğu kabul edilen- anne şefkati'nin (annelik duygusunun) fitrî olmadığı, bilakis cemiyetteki hâkim kültürün ve modanın ortaya çıkardığı bir duygu olduğu iddiasında bulunur. Yazar, fitrî meyillerin, istidat tohumcuklarının inkişafı için -hadiste âdet kelimesiyle ifade edilen irade güneşi ve emek suyuna gerek olduğunu göz önüne almamış. Biz Müslümanlar, bu "gerek"e imtihan sırrı diyoruz. Evet biz, fitratımızdaki hayra olan meyil tohumcuklarını -dininizin emridir deyip-iradî olarak sünbüllendirmekle hayat imtihanını kazanacağımıza inanırız.

tu vesselam, insan fitratının bu mükerremliğine olan güvenini ifade için, “günahların neler olduğunu” öğrenmek üzere soran kimseye de, “Günah kalbin titremesidir!” diye cevap verecektir⁴⁵⁶. Bir başka hadise göre de, “Günah, içini rahatsız eden, halkın muttali olmasını (bilmesini) istemediğin şeydir.”⁴⁵⁷

Sözü fazla uzatmadan, hayra alışma hususundaki açıklamamızın neticesine gelmek üzere, son olarak şunu söyleyebiliriz: Fitrî bir meyil ve arama ile bulunan hayra, akıl ve iradenin onayıyla devam edilince, artık o, bir alışkanlık (âdet) haline gelir. Zaten âdet kelimesi “avdet” kökünden gelir. Yani bir şeye tekrar tekrar dönmeyi ifade eder. Öyle ise, Aleyhissalatu vesselam, İslam’ın “güzel” dediği şeyleri “iradî” olarak tekrarla yapıp alışkanlık haline getirmek gereğini ifade ediyor.

Şer ise, böyle değildir. Şer, dinin kötü addettiği şeyleri âdet haline getirmektir. Yani yaratılıştaki tabîi meyle rağmen, nefsin ve bencil hislerin galebesi ile, “Bu ne getirip ne götürecektir?” diye bir tefekkür zahmetine katlanmadan, faydalı olmayan heva ve kaprislerle, hissiyatı zevklendiren şeylerde ısrar etme, direnmedir.

İster hayırda, ister şerde, ister her ikisinde olsun, ısrar, neticede, değiştirilmesi gittikçe zorlaşan bir alışkanlık meydana getiriyor. Dilimizde “Can çıkmadan huy çıkmaz.” atasözüyle ifade ettiğimiz, İslam hükemasının “beşinci tabiat” dediği, Paskal’ın “İkinci tabiat” olarak dile getirdiği gerçek aynı şeydir. Alışkanlıklar insanda, şahsiyeti belirleyen ciddî bir hâkimiyet kurarlar

Yeryüzündeki farklı milletler, iklim, gıda, coğrafya gibi hâricî şartların etkisiyle, asırlar içerisinde kazandıkları bir kısım temel alışkanlıklar sebebiyle bugün ilimde, teknikte, ahlakta,

456 Müslim, Birr 14, 15; Tirmizi, Zühd 52; Ahmed b. Hanbel, Müsned, 4/182, 227, 228, 5/251, 252, 256.

457 İbn Hibbân, Sahih, 1/308

sanatta, hayata bakış vs.'de farklılıklar ortaya koymuşlardır. Yaratılıştta eşit olan bütün ırklar, sonradan ilave olunan bu farklılıklar sebebiyle, üstün ırk, geri ırk gibi yanlış hükümlere gidecek kadar farklılaşmışlardır. İradî gayretle, fitrattan zannedilen kötü alışkanlıklar atılıp, yerlerine yenileri ikâme edilebilir. Yâni, daha önce çocuk fitratını açıklarken ayet ve hadîslerle belirttiğimiz üzere, doğuştan boş getirilip sonradan doldurulan hâfızanın muhtevası, -zor da olsa- değiştirilebilir. İnsan sonradan kazandıklarının kesin mahkumu değildir, kömürken elmas olabilir, yeter ki iradesini kullanmasını bilsin ve onu kullansın.

İradî olarak kazanılacak veya kazandırılacak bir kısım alışkanlıkların önemini belirtmek üzere sözü biraz uzattık. Maksadımız terbiyede bu hususun önemine dikkat çekmek idi. Çünkü, insana iyi veya kötü alışkanlıkları kazandırma işi, her şeyden önce bir terbiye işidir. İyilik-kötülük, ilerilik-gerilik, başarı-başarısızlık gibi insanî gerçeklerin temelinde -değiştirilmeleri irade ve gayretimize bağlı olan- bir kısım alışkanlıkların yattığını bilmemiz gerekmektedir. Bunu bilmek, terbiyenin önemini kavramak demektir.

Ayrıca, "Can çıkar huy çıkmaz" gibi sözlerin mahiyeti yeterince anlaşılmazsa insan yapacağı şeyi de yapamaz.

5- Çocuklar Yeni Huy Kazanabilirler

İyi huylarla ilgili alışkanlıkların, iradî bir gayretle kazanılabileceğinin güzel bir örneği hadîste gelir. Resûlullah aleyhis-salatu vesselam, Kur'ân okunurken ağlamayı tavsiye ettiği bir hadîslerinde: "... Şayet ağlayamıyorsanız kendinizi ağlamaya zorlayın." buyurmuştur.⁴⁵⁸

458 İbn Mâce, İkâme 176

Burada, zoraki ağılama bir riya, bir yapmacıklık olmuyorsa, kişi kendini, Resûlullah'ın tavsiyeleri arasında yer alan bütün güzel huyları kazanmada iradî olarak zorlayabilir ve hiç biri de riya ve yapmacıklık sayılmaz. Gazali merhum, İhya'da, kendilerine batâlet ve uyuşukluk galebe çalan kimselerin, gayret ve çaba gösterme yoluyla huyun değişip ahlakın güzelleşeceğini inkar ettiklerine dikkat çeker⁴⁵⁹ ve bu kimselerin düşüncelerinin yanlışlığını belirtir. Ayet ve hadîslerden getirdiği delillere, terbiye ile önceki huyu değiştirilerek ehlileştirilen hayvanlardan örnekleri de ilave eden Gazali, riyazet ve gayretle ahlakın değişeceğini savunur. Ona göre, yaratılıştan cömert olmayan kimse, kendisini zorlamak suretiyle cömertliğe alışabilir; mütevâzi olarak yaratılmayan kimse de buna alışma zahmetine girmesi halinde mütevâzi olabilir. Ve meseleyi şöyle noktalar: "Diğer kötü sıfatlar da böyle, zıddı ile -gayeye ulaşıncaya kadar- meşgul ola ola ve keza ibadete devam ederek ve nefsanî arzulara muhalefet suretiyle bâtın güzelleştirilir."⁴⁶⁰

Gayretle ahlakın değişeceğine, daha önce kendinde bulunmayan güzel bir sıfatın mütemâdî bir irade ile ruha kazandırılabilceğine, Hz. Peygamber'in "Hassinû ahlâkukum (Ahlakınızı güzelleştirin)",⁴⁶¹ "Avvidû kulûbeküm er-rikkate (Kalplerinizi merhamete alıştırmın)"⁴⁶² gibi tavsiyeleri de delil olabilir. Esasen, gayretle ahlak değişmeyecek olsa, insanları düzeltmek üzere Allah'ın peygamberler, kitaplar göndermesinin hiçbir mânası olmazdı. Öyleyse, tekraren vurgulamak isteriz: "Can çıkmadıkça huy çıkmaz." gibi halk dilinde mevcut sözleri, yerli yerine koyma-

459 İhya, 3/55

460 Bkz.: Münavî, Feyzû'l-Kadîr, 3/510

461 İhya, 3/55

462 Münavî, Feyzû'l-Kadîr, 3/510

dan terbiyevî gayreti köstekleyici hükümler çıkarmak yanlışır. Gazali'nin dediği gibi, tembellerin tefelsüfüdür.

Bütün bu açıklamalardan sonra, insandaki “irade enerjisi”nin yaratılışta mevcut bütün enerjilerden daha üstün olduğunu söylemenin mübalağa sayılmayacağını umarak, sadedinde olduğumuz aile içi eğitimde başarıya ulaşabilmek için, öncelikle iradenin gücünü itiraf ve kullanımını bilmekle işe başlamak gerektiğini belirtmek isteriz. Bu, basit göründüğü nispette çetin, başarılığı nispette verimlidir.

MÜRACAAT EDİLEN KAYNAKLAR

Abdurrezzak, İbn Muhammed es-San'ânî (v. 211/826): Mu-
sannafu Abdirrezzâk, 1. tab. Tahkik: Abdurrahman el-A'zamî,
Dâru'l-Kalem, Beyrut (ofset) 1972.

el-Aclunî, Muhammed İbn İsmâil İbn Muhammed (v.
1162/1748) Keşfu'l-Hafâ Ve Müzi'ü'l-İlbâs 'Ammâ İştehere Mine'l-
Ehâdîsi 'Alâ Elsineti'n-Nâs, Beyrut 1351/1932)

Adasal, Rasim, Çocuğun Ruh Sağlığı ve Terbiye Esasları,
İstanbul, 1952.

Ahmed İbn Hanbel (v. 249/855), el-Müsned, 1313 baskısın-
dan ofset, Beyrut.

Arslantaş, Nuh, Emevler Döneminde Yahudiler, Gökkub-
be, İstanbul 2005.

Avnu'l-Ma'bûd: Bak, Azîmâbadî.

Aynî, Bedrüd-Din Ebu Muhammed İbn Ahmed (v. 855/1548);
Umdetü'l-Kâri Şerhu Sahihî'l- Buhari (1348 baskısından ofset), Bey-
rut, tarihsiz.

Ayverdi, Samiha, İstanbul Geceleri, 3. baskı, Baha matba-
ası, İstanbul, 1977.

Azimâbadî, Ebu't-Tayyib Muhammed, Avnu'l-Ma'bûd, el-Mektebetü's-Selefiyye, Medine 1968.

Badinter, Elisabeth, Annelik Sevgisi, tercüme: Kâmuran Çelik, AFA y., İstanbul 1992.

Bediüzzaman, Said Nürsi (v. 1380/1960), Emirdağ Lahikası, Sınan matbaası, İstanbul 1959.

....., Lemalar, Sözlere y. İstanbul 1976.

....., Muhakemât, Sözlere y. İstanbul 1977.

....., Münazarat, Sözlere y. İstanbul 1991.

....., Sözlere, Envar y., İstanbul 1985.

....., Sünûhât, Sözlere y. İstanbul 1977.

....., Şualar, Sözlere y. İstanbul 1992.

Behar Z'L, Rabi Nisim, El Gid Para El Pratikante (Dini Uygulama Rehberi), çeviren: Mordehay Yanar, Ohan Matbaacılık, İstanbul 2004.

Buhârî, Muhammed İbn İsmail (v. 256/869), el-Edebü'l-Müfred, Kahire 1379.

....., Sahihu'l-Buhari, Kahire (1313/1895) (baskısından ofset) 1958.

Cahiers Internationaux de Sociologie, 1972, No. LII,

Canan, İbrahim; Ahkâmu's-Siğâr, Üsrüşeni'den tarafımızdan tercüme edilmiştir, Cihân, İstanbul 1984.

....., Aile Reisi Ve Baba Olarak Hz. Peygamber, Rağbet, İstanbul, 1998.

....., Allah'ın Çocuklara Bahşettiği Haklar, TİMAŞ, İstanbul 2002.

....., Hz. İbrahim'in Mesajı, Şule, İstanbul, 1998.

....., İslam Açısından Anarşi: Sebepler, Tedbirler, Çareler. İkinci baskı, Cihan, İstanbul, 1984

....., İslam'da Temel Eğitim Esasları, Yeni Asya, İstanbul, 1980.

....., İslam'da Zaman Tanzimi, Cihan, İstanbul, 2. baskı 1985.

....., Kur'ân'da Çocuk, Cihan, İstanbul 1984.

....., Kütüb-i Sitte Muhtasarı Tercüme ve Şerhi (1-18), Akçağ, Ankara, 1987- 1994.

....., Namus Fitnesi Mut'a (TİMAŞ, İstanbul 1992)

....., Peygamberimizin hadîslerinde Medeniyet, Kültür ve Teknik, Cihan y, İstanbul 1984

....., Peygamberimizin Okuma Yazma Seferberliği ve Öğretim Siyaseti, Cihan Yayınevi, İstanbul 1984.

....., Peygamberimizin Sünnetinde Terbiye, Diyanet İşleri Bakanlığı, Ankara 1980.

....., Peygamber'in Tebliğ Metotları, Nesil, İstanbul 2002, 1-2.

....., Tebliğ, Terbiye ve Siyasî Taktik Açılılarından Hicret, Yeni Asya, İstanbul 1981

Carrel, Alexis, İnsan Bu Meçhul, çeviren: Vedat B. Nazıkoğlu, Arif Bolat Kitabevi, İstanbul 1959

Cebbâr, Abdünnûr; İhvânussafa, Mısır 1954

Cumhuriyet Gazetesi, 23 Eylül 1982 tarihli nüshası

Cuvillier, Armand, Manuel De Sociologie, PUF. Paris 1968.

Dârimî, Ebu Muhammed Abdullah İbn Abdirrahmân, (v. 385/995), Sünenü'd- Dârimî, Beyrut, tarihsiz.

Deylemî, Ebu Mansûr (v. 558/ 1162), Müsnedü'l-Firdevs, Yzm. Şehit Ali Paşa, Nu. 565.

Ebû Avâne, Ya'kub İbn İshâk (v. 316/928), Müsnedu Ebî Avâne, Haydarâbâd 1966.

Ebu Dâvud, Süleyman İbn el-Eş'as es-Sicistâni (v. 275/888 h.), Sünenu Ebi Davud, Humus, 1969.

Ebû Nuaym, Ahmed İbn Abdillâh el-İsfehânî (v. 430/1038): Hilyetü'l-Evliyâ, Dâru'l-Kitâbi'l-Arabî, Beyrut 1967.

Ebu Zehra, Muhammed, el-Ahvâlu'ş-Şahsiyye, Mısır 1957,
Elmalılı, Bkz.: Yazır.

Eroğlu, Ahmet Hikmet, Osmanlı Devletinde Yahudiler, An-
daç, Ankara, 2. baskı 2003,

Fethu'l-Bârî: Bkz.: İbn Hacer.

Feyzu'l-Kadîr: Bkz.: Münâvî.

Gazâlî, Ebu Hâmid Muhammed (v. 505/1111m.); İhyâu Ulûmi'd-
Din (1-4), el- Mektebetu't-ticâriyye, Kahire, tarihsiz

Gula, Martin; Çocuk Bakımı Müesseseleri, Çeviren: Ülker
Ergun, T.C. Sağlık ve Sosyal Yardım Bakanlığı, Sosyal Hizmet-
ler Genel Müdürlüğü yayını, Ankara 1962,

Gümüshânevî, Ahmed Ziyâeddin, Râmuzu'l-Ehâdîs, (Mat-
baatu'l-Âlem, İstanbul 1400 tabından ofset baskısı) Pamuk y., İstanbul Ta-
rihsiz.

el-Haddâdî, Ebu Bekr İbn Ali (v. 800/1397), el-Cevheretü'n-
Neyyire.

el-Hâkim, Ebû Abdillâh en-Neysâbûrî (v. 405/1014): Ma'rifetu
Ulûmi'l-Hadîs, el-Mektebetü't-Ticâriyye, Beyrut, (1936 baskısından
ofset).

....., el-Müstedrek Ala's-Sahîhayn, Mektebetü'l-Mat-
bûâtî'l-İslamiyye, Haydârâbad, Deken 1335/1916 baskısından
ofset.

Hamîdullah, Muhammed (v. 2003), İslam Peygamberi, ter-
cüme: Said Mutlu, İstanbul 1966.

....., el-Vesâik es-Siyâsiyye, 3. tab, Beyrut,
1996/1389.

Hattâbî, Ebu Süleymân AHMED İbn Muhammed (v. 388/998),
Me'âlimu's-Sünen (Sünenü Ebî Dâvud'la birlikte hâmiş olarak basılmıştır)

Havel, J. E. Habitat et Logement, PUF, Paris 1974

Heller, Michel, Makina Ve Çarkları, Sovyet İnsanınin For-
masyonu, (tarafımızdan tercüme edildi) ADIM yayınları, İstanbul, 1998,

Heywood, Colin, Baba Bana Top At, Batıda Çocukluğun Tarihi, Tercüme: Esin Hoşsucu, Kitap y. İstanbul 2003.

Hilye: Bkz.: Ebû Nuaym.

Heysemî, Nûru'd-din Ali (v. 807/1404); Mecmau'z-Zevâid ve Menba'u'l-Fevâid, Dâru'l-Kitâb, Beyrut 1967.

İbn Âbidîn, Muhammed Emîn İbn Ömer (v. 1198/1783), Reddü'l-Muhtâr, 1272 baskısından (ofset), tarihsiz.

İbn Ebî Cemre, Muhammed Abdullah (v. 699/1299) Behcetu'n-Nüfûs, Beyrut 1972.

İbn Ebî Şeybe, Ebu Bekr 'Abdillah İbn Muhammed (v.253/876), Musannafu İbn Ebî Şeybe, Tashîh ve neşr: 'Abdu'l-Hâlık Hân el-Efgânî, Haydârâbâd 1966.

İbn Esîr, İzzü'd-dîn Ebu'l-Hasan Ali (v. 630/1232); Üsdü'l-Gâbe fi Ma'rifeti's- Sahâbe, Dâru's-Sâdir, Kahire 1970.

....., el-Kâmil fi't-Târîh, Dâru Sâdir, Kahire 1965.

İbn Esîr, Mecdu'd-Dîn Ebu's-Se'âdât el-Mubârek el-Cezerî (v. 606/1209), en-Nihâye fî Garîbi'l-Hadîs ve'l-Eser, el-Mektebetü'l-İslamiyye, Kahire 1953.

İbn Hacer el-Askalânî, Şihâbu'd-Dîn Ebu'l-Fadl Ahmed İbn Ali (v. 852/1448); Fethu'l-bârî bi-Şerhi Sahîhi'l-Buhârî, Mustafa'l-Bâbî, Mısır 1959

....., Hedyü's-Sâri. Bulak 1301/1883 (baskısından ofset).

....., el-Metâlibu'l Âliye bi-Zevâidi'l-Mesânidi's-Semâniye, Kuveyt 1973.

....., el-İsâbe Fî Temyîzi's-Sahâbe, Mısır, 1324 baskısından ofset.

İbn Hamza el-Hüseynî es-Seyyid İbrahim İbn's-Seyyid Muhammed İbn Seyyid Kemâli'd-din (v. 1120/1708); el-Beyan ve't-Ta'rif fi Esbâbin Vürûdi'l-Hadîsi's-Şerif, Halep 1329

İbn Hibbân, Muhammed, Ebu hâtim el-Büstî (v. 354/965), Sahîhu İbni Hibbân, Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, Beyrut 987.

İbn Hişâm, Ebu Muhammed Abdülmelik (v. 218/833), es-Sîretu'n-Nebeviyye, Mısır 1955.

İbn el-Kayyim, Şemsüddin Ebu Abdillâh Muhammed İbn Ebî Bekr el-Cevziyye (v. 751/1350), Tuhfetu'l-Mevdûd, Bombay 1961.

İbn Kesir (v. 774/1372), el-Bâisu'l-Hasis, Beyrut 1951

....., İmâdu'd-Dîn Ebu'l-Fidâ İsmâil (v. 747/1372) Sîretu'n-Nebeviyye, İsa'l-Bâbi'l-Halebi, Kahire 1964..

....., Tefsîru'l-Kur'âni'l-'Azîm, Dâru'l-Endülüs, Beyrut 1966.

İbn Mâce, Ebu Abdillâh Muhammed İbn Yezîd el-Kazvîni (v. 886/273.); Sünenu İbni Mâce, Tahkik: M. F. Abdulbaki, Kahire 1952.

İbn Manzur, Ebu'l-Fadl Cemâlu'd-din Muhammed (v. 711 h.), Lisânu'l-Arab, (Bulak, 1300baskısından ofset), Beyrut 1968.

İbn Sa'd, Muhammed (v. 231/845), et-Tabakâtu'l-Kübra, Dâru Sâdir, Beyrut 1960.

İsâbe: Bkz.: İbn Hacer

Jacquin, Guy, Çocuk Psikolojisinin Ana Çizgileri, Remzi Kitapevi, İstanbul 1964

Kâbisi, Ebu'l-Hasen Alî İbn Muhammed İbn Halef (v. 403/1012) er-Risâletu'l-Mufassala li-Ahvâli'l-Müteallimîn ve Ahkâmi'l-Mu'allimîn ve'l-Müteallimîn, Kahire 1953. Tahkik: Ahmed Fu-âd el-Ehvânî. Bu eser «İslâm'da Öğretmen ve Öğrenci Mes'elelerine Dâir Geniş Risale» adı altında Süleyman Ateş ve Hıfzurrahmân R. Öymen tarafından dilimize tercüme edilmiş, A. Ü. İlahiyat Fak. tarafından neşredilmiştir. Ankara 1966. (Atıflar tercümededir).

Kâdı İyaz, Ebu'l-Fadl (v.544/1149), es-Şifa bi-Ta'rifi Hukûki'l-Mustafa, Mustafâ'l-Bâbî, Kahire, tarihsiz.

Kaarî, Molla Ali el-Herevî (v. 1014/1605), Aynu'l-İlm ve Zeyni'l-Hilm Şerhi, Beyrut 1352/1933).

....., Mirkâtu'l-Mefâth, Mektebetü'l-İslâmiyye, (el-Matbaatu'l-Meymene, 1309/1891 baskısından ofset).

....., Şerhu Nuhbeti'l-Fiker, Uhuvvet matbaası, İstanbul 1327/1909.

Kâsânî, Alâu'd-Din Ebû Bekr İbn Mes'ud (v. 587/1191), Bedâ-i'u's-Sanâi' fi Tertibi'ş-Şerâi' 2. tab, Beyrut 1974

Kean, John, Medya ve Demokrasi, İngilizceden çeviren: Haluk Şahin, 2. baskı, AYRINTI y. İstanbul,1993.

Kenzu'l-Ummal: Bkz.: el-Müttakî.

Kettânî, Abdülhayy İbn Rabbâniyyi'l-Ümmeti, et-Terâtibu'l-İdâriyye, Dâru İhyâi't-Türâsi'l-Arabî, Beyrut, tarihsiz

Kitab-ı Mukaddes, Kitab-ı Mukaddes şirketi, İstanbul 1958.

Karamani, Abdullatif İbn Durmuş (v. 985/1577, Adab-ı Menazil, Yzm Hüsrevpaşa Nu: 290, 27/b.

Köksal, M. Asım, Peygamberler Tarihi, Türkiye Diyanet Vakfı y.,Ankara 2004.

K.S.M.T.Ş. Bkz.: Kütübü Sitte Muhtasarı Tercüme ve Şerhi adlı kitabımız.

Küçük, Abdurrahman, Dönmeler ve Dönmelik Tarihi, ÖTÜ-KEN Y. Ünal matbaası, İstanbul, tarihsiz.

Le Monde Gazetesi, 2 Ocak 1976 tarihli nüshası.

Le Monde de l'Education, Juillet 1975, Nu. 7

Lisânu'l-Arab, bkz.: İbn Manzur.

Mâlik İbn Enes (v. 179/775), Muvatta, Tahkik Muhammed Fuâd Abdülbâki, Dâru İhyâi't-Türâsi'l-Arabî, tarihsiz.

Malek Bennebi,, Perspectives Algériennes, Cezâir 1964.

Mâverdü, Ebu'l-Hasen Ali İbn Muhammed (v. 459/1058), Edebü'd-Dünya ve'd-Dîn, İstanbul 299

Mecma'u'z-Zevâid: Bkz.: Heysemî.

el-Metâlibü'l-Âliye: Bkz.: İbn Hacer.

Mialaret, Gaston, Introduction à la Pédagogie, PUF, Paris 1967.

Mişkât: Bkz. Tebrizî.

el-Mubârekfûrî Abdirrahim Ebu'l-Alî Muhammed 'Abdurrahmân İbn Abdirrahîm (v. 1353/1934), Tuhfetu'l-Ahvazî bi-Şerhi Câmi'i't-Tirmizî, Kahire 1963.

Muhammed İbn Muhammed, Cem'u'l-Fevâid, Medine 1961
Muvatta: Bkz: Mâlik İbn Enes.

Münâvî, 'Abdurrauf (v. 1031m.); Feyzu'l-Kadir Şerhu'l-Câmi'-i's-Sağır (1-5), Dâru'l-Ma'rife, Beyrut 1972.

Müslim, Müslim İbn Haccâc el-Kuşeyrî (v. 261/874): Sahîhu Müslim, Kahire 1955.

Müsned: Bkz.: Ahmed İtamı Hanbel.

Müsnedü Zeyd. Bkz.: Zeyd İbn Ali.

Müstedrek: Bkz.: Hâkim Ebû Abdillâh.

el-Muttakî, Alâüddîn Alî İbn Hüsamiddîn el-Hindî (v. 975/1567): Kenzu'l-Ummâl, Haleb 1978.

Nesâi, Ebu Abdirrahmân Ahmed İbn Ali (v. 303/915), Süne-nu'n'n-Nesâi, (Suyuti'nin Şerhi (Zehrû'r-Rübâ) ve Sindî'nin Haşiyesi ile birlikte), el-Matba'atu'l-Misriyye, Kahire 1930.

Nevevi, Muhyi'd-din Ebu Zekeriyya (v. 1277/1860 m.); Şerhu Müslim, Matba'atu'l-Misriyye, Kahire, tarihsiz.

En-Nihâye, bkz.: İbn Esîr.

Okay, Cüneyt, Osmanlı Çocuk Hayatında Yenileşmeler, 1. baskı, Kırkambar y. İstanbul, 1998.

Onur, Bekir, Türkiye'de Çocukluğun Tarihi, İMGE y., Ankara 2005

Orhon, Güngör, Suçlu Çocuklarla İlgili Bir İnceleme, Sağlık Ve Sosyal Yardım Bakanlığı Sıhhî Hizmetler Genel Müdürlüğü yayını, Ankara 1962

Pars, Vedîde Baha (bir heyetle), Eğitim Psikolojisi, M.E.B.yayını, İstanbul 1967

Postman, Neil, Çocukluğun Yok oluşu, tercüme: Kemal İnal, İMGE y. Ankara 1995, s. 191-192

Râzi, Ebu Abdilla Muhammed İbn Ömer (v. 606/1209), Me-fâtîhu'l-Gayb (Et-Tefsiru'l-Kebir), Naşir:'Abdurrahman Muhammed, Matbaatu'l-Behiyye, Kahire, tarihsiz.

Schwartz, Bertrand: L'Education Demain, Aubier Montaigne, Paris 1973,

Sefârînî, İbn el-Ahmed İbni Sâlim İbni Süleyman Muhammed (v. 1188/1774), Gıdâu'l-Elbâb li-Şerhi Manzûmeti'l-Âdâb, Mısır 1325.

Seyyid Kutub, Fi Zilâl, Tercüme: Emin Sarac, İ. H. Şengüler, B. Karlığa, Hikmet yayınları, İstanbul 1979,

Strauss, Claud-Lévy, Race et Histoire, Gonthier, Paris, 1961.

Suyutî, Celaleddin Abdurrahmân (v.911/150), el-Câmi'u's-Sağîr Min Ehâdîsi'l-Câmi'i's-Sağîr, Münâvî'nin Feyzu'l-Kadîr Şerhi ile beraber basılmıştır, Beyrut 1391(ofset).

....., el-Fethu'l-Kebîr, Dâru'l-Kitâbi'l-'Arabî Beyrut 1351/1932.

....., Tarîhu'l-Hulefâ, 4. tab, Tahkîk: Muhammed Muhyiddîn Abdilhamid, Matbaatu'l-Fahhâleti'l-Cedîde, Kahire 1969.

....., el-Le'âli'l-Masnû'a fi'l-Ehâdîsi'l-Mevdû'a, Beyrut 1975.

Şemâîl. Bak: Tirmizî

Şensoy, Naci, Çocuk Suçluluğu-Küçüklük-Çocuk Mahkemeleri ve İnfaz Müesseseleri, İstanbul 1949.

et-Taberânî Ebû'l-Kasım Süleyman İbn Ahmed İbn Eyyûb (v. 360/970), el-Mu'cemu's-Sağir, Tashih: Abdürrahman Muhammed Osman, Kahire 1968

Taberi, İbn Cerir (v. 311/923.); Tarihu'l-Ümem ve'l-Mûlûk, Taberi, Tarih, 2. tab, Dâru's-Süveydân, Beyrut 1967.

Taner, Tahir: Çocuk Suçluluğunun Önlenmesi ile Küçük Suçlular Hakkında Tatbîki Gereken Tedbirlere Müteallik Rapor, İ. Ü. Türk Kriminoloji Enstitüsü yayını, Nu. 2, İstanbul 1950

Tayâlisî, Süleymân İbn Dâvud İbn Cârûd (v. 402/1011), Müs-nedü't-Tayâlisî, Dâru'l-Ma'rife, Beyrut, tarihsiz.

Teftazânî Mes'ûd İbn Ömer İbni Abdillâh Sa'de'd-Dîn (v. 793/1390), Şerhu'l-Makâsîd, Âlemü'l-Kütüb, Beyrut 1989.

Tehzib: Bkz.: İbn Hacer.

Terâtib: Bkz.: Kettâni.

Tercüman Gazetesi, 9. 3. 1983 tarihli nüshası.

Tirmizî, Ebu İsa Muhammed İbn Sevre (v. 279/893); Sünenu't-Tirmizi, Tâlik: Azîz Ubeydu'r-Rakkâş, Matba'atu'l-Endülüs, Humus 1966.

....., eş-Şemâilu'l-Muhammediyye, Tahkik: İzzet Ubeydu'd-De'âs, Humus 1968.

Üsdü'l-gâbe, Bak İbn Esir

Üsrûşenî, Muhammed İbn Muhammed İbni'l-Hüseyn (v. 632/1234), Ahkâm's-Siğâr, tarafımızdan tercüme edildi, Cihân y. İstanbul 1984)

Vâkidi, Muhammed İbn Ömer İbni Vâkid (v. 207/822), el-Meğâzî, Tahkik: Marsden Jones, Oxford 1966.

el-Vassâbî, Ebu Abdillâh Muhammed İbn Abdirrahmân (v. 782/1380), el-Bereketu fi Fadli's-Sa'y ve'l-Bereketi, Dâru'l-Ma'rife, Beyrut 1986.

Zuhaylî, Vehbe, İslam Fıkhi Ansiklopedisi, tercüme: Heyet, Risale y., İstanbul 1994

Müracaat Edilen Kaynaklar

Yaşar, Osman: Çocukların Müesseselerde Bakımı (Eser Birleşmiş Milletler Ekonomi ve Sosyal İşler Dairesi'nce hazırlanmıştır), T.C. Sağlık ve Sosyal Yardım Bakanlığı, Sosyal Hizmetler Genel Müdürlüğü y., Ankara 1962.

Yazır, Elmalılı Muhammed Hamdi, Hak Dini Kur'an Dili, İstanbul 1960.

Zeyd İbn Ali, İbni Hüseyin İbni Ali İbni Ebi Tâlib (v. 124/762 m.), Müsnedü Zeyd, Lübnan 1966.

Zorlu, Ilgaz, Ben Bir Selanikliyim, 9. baskı, Geyik y., İstanbul 2002.

YAZARIN BİYOGRAFİSİ

- 1.1.1940 Karaman-Sariveliler kazası doğumlu,
1952 Sariveliler ilkokulunu bitirdi,
1958 Konya Erkek Lisesi'nden me'zun oldu,
1962 Ankara Üniversitesi İlahiyât Fakültesi'nden me'zun oldu
- 1962-1964 Kayseri İmam Hatip Lisesi Meslek Dersleri Öğretmeni,
1964-1966 Askerlik Hizmeti (Yedek Subay olarak),
1966-1967 Öğretim yılında Konya-Akşehir Ortaokulu'nda Din Bilgisi ve Ahlak Dersleri Öğretmeni,
1967-1972 yılları arasında Paris-Sorbonne Üniversitesinde (Univercite de Paris – Lettres et Civilisation- Etudes İslamiques) doktora çalışmaları,
1969-1970 Öğretim Yılında Doktora programı gereği Tunus'ta 9 ay araştırma çalışması,
1972 Kasım Doktora'nın tamamlanması,
1972 Kasım Doktora'nın tamamlanması ve Yurda dönüş,
1973 Atatürk Üniversitesi İslamî İlimler Fakültesi'ne Doktor asistan olarak ta'yin,

1978 Ata. Ü. İslamî İlimler Fakültesi'nde Doçent oldu.

1989 Ata. Ü. İlahiyât Fakültesi'nde Profesör oldu.

1993-1996 yılları arasında Harrân Üniversitesi İlahiyât Fakültesi'nde Dekanlık yaptı.

1996 Mart ayından 1997 Temmuz sonuna kadar araştırma izniyle Bakü Özel Türk Kafkas Üniversitesinde Rektör olarak bulundu.

1997 Öğretim Yılından beri Marmara Üniversitesi İlahiyat Meslek Yüksek Okulu kadrosunda Öğretim Üyesi olarak bulunmaktadır.

İhtisası : HADİS Anabilim Dalı üzerinedir.

Arapça ve Fransızca bilir.

Evli ve 7 çocuk babasıdır.

Prof. Dr. İbrahim CANAN'ın Neşredilmiş Eserleri

1- Tarihçi Açısından Din (Fransızcadan tercüme, eser Arnold Toynbee'ye aittir), Kayıhan yayınları, İstanbul 1978, 434 sayfa.

2- Resûlullah'a Göre Aile ve Okulda Çocuk Terbiyesi, Yeni Asya yayınları, İstanbul 1979, 217 sayfa.

3- Seminer Ve Tez Rehberi, Atatürk Üniversitesi Matbaası, Erzurum 1979, 16 s.

4- Oturanlar Açısından Atatürk Üniversitesi Lojmanları Veya Taklitçiliğimizin Muhasebesi, Ata. Ü. Yayınları, Ankara, 1979, 90 s.

5- İslamda Temel Eğitim Esasları, Yeni Asya, İstanbul, 1980, 83 s.

6- Hz. Peygamber'in Sünnetinde Terbiye, Diyanet İşleri Başkanlığı yayınları, Ankara, 1980, 648. s.

7- İslamda Çocuk Hakları, Yeni Asya, İstanbul, 1980, 176 s.

- 8- Sulh Çizgisi, T.Ö.V. yayınları, İzmir, 1980, 83 s.
- 9- Tebliğ, Terbiye Ve Siyasi Taktik Açılılarından Hicret, Yeni Asya, İstanbul, 1981, 50 s.
- 10- İslam Işığında Anarşi: Sebepler, Tedbirler, Çareler, İstanbul, Türdav, 1981, 456 s.
- 11- Yeni Usul-i Hadis (Arapçadan tercüme, eser, Zafer Ahmed et-Tehânevî'ye aittir ve Abdulfettah Ebu Gudde tahkik etmiştir), T.Ö.V. İzmir, 1982, 571 s.
- 12- Ahkâmü's-Sığâr (İslam Hukukunda Çocukla İlgili Hükümler), Cihan, İstanbul, 1984, 488 s.
- 13- Hz. Peygamber'in Hadislerinde Medeniyet, Kültür Ve Teknik, Cihan, İstanbul, 1984, 199 s.
- 14- Kur'ân'da Çocuk, Cihan Yayınları, İstanbul, 1984, 230 s.
- 15- Peygamberimizin Okuma Yazma Seferberliği Ve Öğretim Siyaseti, Cihan, İstanbul, 1985, 188. s.
- 16- İslam'da Zaman Tanzimi, Cihan Yayınları, İstanbul, 1984, 230 s.
- 17- İslam'da Çevre Sağlığı, Yeni Asya Yayınları, İstanbul, 1986, 144 s.
- 18- Kütüb-ü Sitte Muhtasarı Terceme ve Şerhi, Akçağ Yayınları, Ankara, 1978-1994, 1-18 cilt, her cilt 560. s.
- 19- Namus Fitnesi Mut'a Nikahı, Timaş Yayınları, İstanbul, 1992, 67 s.
- 20- İslamda Çevre Ahlakı, Yeni Asya, İstanbul, 1993, 141 s.
- 21- İslam Aleminin Ana Meselelerine Bediüzzaman'dan Çözümler, Yeni Asya Yayınları, İstanbul, 1994, 187 s.
- 22- Aile Reisi Ve Baba Olarak Hz. Peygamber, Rağbet Yayınları, İstanbul, 1994, 100. s.
- 23- Hz. Peygamber'in Sünnetinde Tıp, Akçağ, Ankara, 1995, 262 s.

- 24- Sahabe Dünyası, Nesil, İstanbul, 1996, 176 s.
- 25- İslam Davetisinin El Kitabı, Nesil, İstanbul, 1996, 126 s.
- 26- Hz. Peygamberimizin Tebliğ Metodları-1, Nesil, İstanbul, 1998, 384 s.
- 27- Hadis sl ve Tarihi, Akçağ, Ankara, 1998, 613 s.
- 28- Hz. İbrahim'den Mesaj, Şule, İstanbul 1998, 264 s.
- 29- Makine ve çarkları, (Fransızcadan tercüme, yazarı: Michel Heller), Adım yayınevi, İstanbul, 1998, 303 s.
- 30- Peygamberimizin Yanılması Meselesi, Rağbet, İstanbul, 1999, 80 s.
- 31- Peygamberimizin Tebliğ Metodları-2, Nesil, İstanbul, 2001,
- 32- Allah'ın ocuklara Bahşettiği Haklar, Timaş, İstanbul, 2001.
- 33- Risale-i Nur IŞığında Alevilik Sünnilik Meselesi, Nesil, İstanbul, 2002
- 34- Krizin Sabahı, IŞık Yayınları, İstanbul, 2003.
- 35- Hz. İbrahim'den Mesajlar, IŞık, İstanbul, 2004
- 36- Peygamberimizin Ehl-i Kitapla Diyaloğu, Timaş, İstanbul 2006
- 37- Aile İçi Eğitim, Glyurdu Yayınları, İstanbul 2006.